

OUDE
HOLLANDSCHE
BUITENPLAATSSEN
VAN
BATAVIA

DR V. I. VAN DE WALL

1. Rijweg op Buitenzorg, genaamd Batoe Todlis, en berg Salak

foto Kol. Inst. opn. Fotogr. Bureau

OUDE HOLLANDSCHE BUITENPLAATSEN VAN BATAVIA

DOOR

Dr V. I. VAN DE WALL

Met 83 afbeeldingen en 6 plattegronden

Tweede, vermeerderde druk

DEEL I

UITGEVERIJ W. VAN HOEVE • DEVENTER

*De foto's zonder bronvermelding zijn afkomstig
uit het archief van wijlen
Dr V. I. van de Wall*

INHOUD

EEN VOORWOORD BIJ DEN TWEEDEN, VERMEERDERDEN DRUK . .	blz. 9
INLEIDING	blz. 13
HET HUIS GOENOENG SARIE (SENTIONG)	blz. 29
HET HUIS GROENEVELD OF TANDJONG-OOST	blz. 51
HET HUIS REINIER DE KLERK	blz. 79
HET HUIS TJITRAP	blz. 117
REGISTER VAN PERSOONSNAMEN	blz. 157
REGISTER VAN ZAAKNAMEN	blz. 167
LIJST VAN AFBEELDINGEN	blz. 173

EEN VOORWOORD BIJ DEN TWEEDEN, VERMEERDERDEN DRUK

HET is met diepen weemoed, dat ik deze herziene uitgave van mijn ontslapen zoon naar mijn beste weten bezorg. Dit werk, waaraan hij zooveel tijd en moeite, kracht en kennis had besteed, was bijna voor de pers gereed, toen de dood hem te midden van zijn arbeid, dien hij zoo lief had, overviel.

In aard en wezen heeft dit boek tot nog toe geen voorbeelden. De oude Hollandsche buitenverblijven in en om Batavia werden te voren nog door niemand zoo uitvoerig beschreven. Zelfs van de families, die er eigenaars van waren of er in gewoond hadden, werden de archivalia geraadpleegd, zoodat het geheel is geworden een aparte geschiedbron van het Bataviasche buitenleven in vervlogen dagen.

Hoe dikwijls heb ik mijn zoon toen uit huis zien gaan, gewapend met zijn schets- en aanteeckenboekjes, zijn maatstok en zijn verrekijker, meestal vergezeld van een kundigen fotograaf, om de landhuizen in den omtrek van Java's hoofdstad per auto op te sporen, te bezichtigen en te bestudeeren!

Het meerendeel dier buitenplaatsen was al onbewoond en het was geen gemakkelijke taak, de vaak zeer ver verwijderde eigenaars uit te vinden en van hen de vergunning te erlangen, tot die huizingen door te dringen en daar alles op te nemen met het doel „erover te schrijven”. Omdat gebouwen en erven in den regel slecht onderhouden en aan de zorgen van gehuurde inlandsche bewakers toevertrouwd waren, die hun eigenlijke meesters of werkgevers ternauwernood van aangezicht tot aangezicht kenden.

Hij kwam wel eens oververmoeid en moedeloos van die tochten thuis, maar als hij dan naging, hoe ver hij reeds met zijn moeizaam verkregen gegevens was gevorderd, was dit hem weer een spoorslag om voort te gaan en gunde hij zich, evenals de Oud-Testamentische veldheer Gideon, geen rust.

Wat hij aan materiaal voor zijn arbeid in Indië kon vinden, heeft hij uitgebuit. Maar toen hij voorgoed repatrieerde, ontdekte hij allengs in Holland nieuwe bronnen in den vorm van familie-archieven, oude prenten, negentiende eeuwse portretten en architectonische bijzonderheden. Deze vondsten, welke een belangrijke aanwinst bleken te zijn voor zijn reeds in druk verschenen en intusschen uitverkocht eerste deel der „*Indische landhuizen en hun geschiedenis*”, hebben hem er als het ware toe genoopt, die uitgave heelemaal te hernieuwen.

Zoo is de inhoud van dit werk aanmerkelijk in omvang toegenomen en men mag het den voortvarenden uitgever tot een verdienste rekenen, dat hij in de tegenwoordige, ook voor het boekwezen zoo moeilijke tijden, de verschijning van dezen herdruk heeft willen en kunnen doorzetten.

Van enkele foto's heb ik tot mijn spijt de herkomst niet kunnen opsporen. De schrijver had zijn werk voltooid in den tijd toen het vermelden van de herkomst der foto-illustraties nog niet door de Overheid verplichtend was gesteld.

Ik kon die foto's ook niet weglaten, omdat, naar mijn gevoelen, die weglating afbreuk zou kunnen doen aan de authentieke en wetenschappelijke waarde van het boek.

Ten slotte meen ik de tolk te mogen zijn van den verscheiden auteur, die altijd zoo erkentelijk was voor de geringste hulp, welke hij bij de samenstelling van zijn werk mocht ondervinden, wanneer ik hier met een woord van warmen dank besluit aan allen, die hem hun medewerking verleend hebben door het verschaffen van waardevolle gegevens of afbeeldingen.

HANS VAN DE WALL

's-Gravenhage 1943

2. Landhuis Simplicitas, voorgaanderij

3. Landhuis Japan

4. Landhuis Tjilodong, linkerzijde

5. Landhuis Tapos, voorzijde

INLEIDING

„Tot aan den voet van het gebergte, 13 à 14 uren
„landwaarts in, heeft men fraaie buitenplaatsen,
„en schoone landerijen, één uur gaans rondom de
„stad...”

J. C. M. Radermacher en W. van Hogendorp, *Korte schets
van de bezittingen der Nederlandsche Oost-Indische Maatschappij*,
enz. 1779

DE bekendheid, welke Batavia in den Compagniestijd genoot als de schoonste Europeesche stad van het Oosten, ontleende het voor een goed deel aan de statige buitenverblijven, de zgn. „thuynen”, die zijne omstreken in grooten getale sierden.

Elke vreemdeling, die de stad bezocht, sprak zijn ongeveinsde bewondering uit over deze bouwwerken, en zoo hij zijn reisherinneringen te boek stelde, namen de buitenplaatsen een voornamelijke plaats in bij de beschrijving van de Koningin van het Oosten. Schrijvers als Valentijn, Nicolaas de Graaf, Cornelis de Bruyn, Heydt, Hofhout, Haafner, Stavorinus, een dichter-rijmelaar als Jan de Marre, hebben niet nagelaten van hun geestdrift blijk te geven en dikwijls in die mate, dat de nazaat zich onwillekeurig afvraagt, of deze lof niet overdreven is en beïnvloed door de echt-Indische gastvrijheid der landheeren, aan de reizigers betoond. Afbeeldingen zijn gebleven en het is aan teekeningen van Rach, Heydt, e.a. te danken, dat wij ons aan de hand van hetgeen de tijd gelaten heeft, nu nog een goed denkbeeld kunnen vormen van deze buitenplaatsen en tot de overtuiging komen, dat deze uitbundige lof inderdaad niet overdreven is.

De waardevolle teekeningen van Heydt, o.a. voorstellende „de thuyn” van den Gouverneur-Generaal Adriaan Valckenier met zijn praal van grotwerk, beelden, vogelhuizen, geschoren hagen en waterpartijen, die van Rach van het lustverblijf Weltevreden van den Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra, leggen goede getuigenissen af van het oude Hollandsche buitenverblijf in de Tropen. Uit deze afbeeldingen blijkt wel, dat onze voorouders al hun artistiek kunnen, al hun schepingsvermogen aangewend hebben, om deze buitenverblijven te maken tot gedenkteekenen van blijvende, cultuur-historische waarde. Zij waren immers van ouds zeer gesteld op de vrije lucht, hielden van het buitenleven en het was dan, om een oud gezegde te bezigen, alsof „de zuinige Hollander van aert veranderde, zoodra hij zijn stadswoning verliet en of de miltheyt der nature miltheyts wekker was”.

In de Oost ging het denzelfden weg op.

Ook daar werden moeite noch kosten gespaard om deze „kostelijke houpaerden” te versieren en te verfraaien.

In de tweede helft der zeventiende eeuw, toen Europa als het ware overstroomd was door leerlingen van Le Nôtre, en de tuinaanleg en al wat daarmede in verband stond ingrijpende veranderingen onderging, volgde men ook daar in de verte dezen verwrongen stijl, welke arcadische landschappen of de tuinen van Armida moesten voorstellen, doch waarbij het gevoel voor natuurschoon geweld werd aangedaan.

„De vloed Jacatra,” zoo schrijft Frikius¹⁾ omstreeks 1680, „door de Stad lopend en

¹⁾ Christoph Frikius, Elias Hesse en Chr. Schweitzer. *Drie seer aanmerkelijke reysen*, enz., blz. 30, MDCXCIV.

„dan noch een groot deel seer vermaeckelijcke Lust en Vrught-hoven en wel opgepronckte Prieelen, en gantsch aengenaeme Woningen brengen geen kleyn aensien „en hertverheugende verquickigh aen dit Batavia”.

Als wij dan ook het oog wenden naar het moederland, zien wij hoe omstreeks dien tijd de fraaie buitenplaatsen verrezen aan de boorden van Rijn en Waal, Amstel en Vecht, waar Holland's aanzienlijke geslachten zich aan de genoegens van het buitenleven overgaven. Het is dan ook niet te verwonderen, dat de bloem van den Compagnies-adel in Oost-Indië deze voorbeelden voor oogen had bij den aanleg van de niet minder bekende buitenplaatsen aan den Molenvliet, den weg van Jacatra, den Gelderschen en den Antjolschen weg, aan de Mookervaart of aan den weg naar Buitenzorg en daar „t Aerdsch vergaten in het hemelsch van natuer”, of zooals Hoogvliet van den landadel schreef: „Daer wandelde d'eedle deugt door de geschoren dreven”. De liefhebberij om vreemde planten te kweken, de belangstelling voor alles wat tuinbouw en boomkweekerij betrof, lag geheel in den geest des tijds. Het aanleggen van landgoederen, het bouwen van buitenhuizen was in Indië eerst een liefhebberij van een kleinen kring van Bataviasche Compagniesdienaren, zooals Camp-huys, de Van Hoorns, vader en zoon, Isaäc de St. Martin en Cornelis Chastelein¹⁾. De Amsterdamsche burgemeester en Bewindhebber der Compagnie Nicolaas Witsen (1641–1717), in verre hoogheid gezeten, heeft steeds de liefde tot botanie in de Tropen aangemoedigd. Het ging er mede als met de moederlandsche hofsteden, deze waren in den aanvang immers niet meer als „een houten kluisken met een rieten dack tot hoedt”, zooals het heette, doch werden later niets minder dan imposante gebouwen, als middeleeuwsche kasteelen door grachten omringd.

In Indië trof men denzelfden toestand aan. Men behoeft slechts de plaat van Rach te bekijken, waarop Chastelein's landhuis Seringsing boven Meester-Cornelis²⁾ staat afgebeeld, zeer eenvoudig van djatihout in inheemschen trant opgetrokken, en het paleisachtige gebouw van Van der Parra³⁾, dat den naam van landhuis eigenlijk niet meer mag dragen, om te beseffen, hoe zich de tijden weerspiegelden in het karakter dezer buitenplaatsen.

Zoo kwam van lieverlede in de mooie omstreken der stad het eene buitenverblijf na het andere tot stand en hoe verder in de achttiende eeuw, hoe grootscher de opstand van de huizen op de landgoederen werd. De aanzienlijke buitenplaatsen werden echter grootendeels na 1730 aangelegd. In de schaduw dezer huizen werden woeste gronden ontgonnen en rijstvelden aangelegd, vruchtboomen gekweekt, steenbakkerijen, suiker- en rijstpelmolens opgericht, rivieren overbrugd en gebezigd voor eenvoudige irrigatie-doeleinden, vetweiderij gedreven, paardenstoeterijen opgericht, aan de opgezetenen eenige bescherming verleend, kortom alles wat behoorde tot het bedrijf en gerief van een heerlijk land. Maar het gebeurde helaas dikwijls, dat de landheeren hun gronden aan Chineezers verhuurden en zich verder daaraan niet gelegen lieten liggen. Hierdoor is het te verklaren, dat de economische vooruitgang der Bataviasche Ommelanden geen gelijken tred heeft gehouden met de uitbreiding van het particulier grondbezit, zooals verwacht kon worden. Aan sommige groot-grond-

¹⁾ Johannes Camphuys werd later Gouverneur-Generaal (1684–1691). Pieter van Hoorn was Raad-ordinair van Nederlandsch-Indië en zijn zoon Johan werd later Gouverneur-Generaal (1704–1709). Isaäc Ostal de St. Martin en Cornelis Chastelein waren Raad-ordinair, allen mannen van aanzien en begiftigd met zin voor wetenschap.

²⁾ De Haan, *Priangan*, I, t/o p. 93.

³⁾ De Haan, *Oud Batavia, platenatlas*, K 28, 29.

bezitters werd zelfs het privilege om markt te houden op hun „thuynen” verleend. Zoo ontstonden de pasars Tanah Abang, Pondok Gedeh, Tandjong-Oost, Tjibinong, om maar enkele te noemen, alle stammende uit de tweede helft der achttiende eeuw, die echter meestal verhuurd werden. Langzamerhand ontstonden tal van andere dikwijls ongeschreven heerlijke rechten, die de eigenaars van deze quasi-heerlijkheden maakten tot machtige heeren, zoodat de Heeren Zeventien op het voorstel, om den landheeren de lage jurisdictie toe te kennen, zooals in Europa nog wel gebruikelijk was, niet wenschten in te gaan.

Uit dit alles blijkt wel, dat deze buitenplaatsen een voorname rol gespeeld hebben in het leven van onze voorouders in de Tropen. Niet algemeen bekend is echter, dat deze ook getuigen waren van merkwaardige gebeurtenissen uit de Nederlandsche beschavingsgeschiedenis in het Oosten.

Op het landgoed Struiswijk ¹⁾ plantte de latere Gouverneur-Generaal Van Hoorn de eerste koffie hier te lande, welke zijn vriend Zwaarddecroon hem in 1696 uit Malabar had toegezonden, welk voorbeeld Chastelein op zijn landgoed Weltevreden het eerst navolgde. Op het landgoed Leenhoff's Weergade ²⁾ aan de Mookervvaart begon de afgetreden landvoogd Zwaarddecroon met de eerste kweekplaats van zijderupsen en werd het eerste monster van Javasche zijde vervaardigd, waarvan kenners in Europa verklaarden, nooit zoo iets voortreffelijks gezien te hebben.

Het was in zijn „thuyn” aan den Molenvliet, die niet meer bestaat, dat de schatrijke Ds Johan Maurits Mohr een observatietoren voor sterrekundige waarnemingen oprichtte, welke de belangstelling had van alle vreemdelingen, die Batavia bezochten ³⁾. Wereldreizigers als Louis Antoine de Bougainville ⁴⁾ en James Cook ⁵⁾, die ook Batavia bezochten, schreven vol lof over deze buitenplaats met sterrewacht, welke haars gelijke in het Oosten niet had. Mohr had het observatorium gebouwd om den tweeden overgang van de planeet Venus over de zon in 1769 met vrucht te kunnen bestudeeren. Het was op het landgoed Tandjong-West ⁶⁾, dat Jan Andries Duurkoop de teelt van djatiboomen op allerlei wijze bevorderde. Hij was dezelfde, die een bekroond antwoord kreeg op een prijsvraag, door het Batav. Genootschap indertijd uitgeschreven. De botanische tuin, dien de HoogEdelheid Camphuys bij zijn landhuis in Japanschen stijl op het eiland Edam had aangelegd, was de eerste van dien aard in Indië, welke F. von Wurmb, den eersten secretaris van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen tot voorbeeld strekte bij het aanleggen van een tweeden botanischen tuin op een stukje grond aan de Amanusgracht.

Een bewijs hoe trotsch wel onze voorouders waren op hun landgoederen, moge blijken uit het feit, dat vreemdelingen van naam bij voorkeur in deze „thuynen” werden ontvangen.

Op zijn reis naar Siam werd Guy Tachard, die in het gevolg van den Ridder de Chaumont, gezant van Zijne Allerchristelijkste Majesteit, door den Gouverneur-Generaal Camphuys in zijn „thuyn” ontvangen, nadat hem eerst als bezienswaar-

¹⁾ De opiumfabriek te Salemba, Batavia, is gebouwd op het terrein van Struiswijk.

²⁾ Aan den Tangerangischen weg op het land Batoe Tjepper bevinden zich nog overblijfselen van dit landhuis.

³⁾ Het gebouw werd door aardbevingen zwaar geteisterd, het bestond nog in de jaren 1808-1810, fundamenteën waren nog aanwezig in 1834. De Haan, *Oud-Batavia*, II, p. 277; Van de Wall, *Oude Hollandsche Bouwkunst in Indonesië*, p. 58-59.

⁴⁾ L. A. de Bougainville, *Voyage autour du monde par la frégate du Roi, la Boudeuse, et la flûte l'Etoile en 1764-1769*, 1771.

⁵⁾ J. Cook, *Captain's Cook's Journal during his first Voyage round the world made in H.M. Bark „Endeavour”, 1768-1771*, 1893.

⁶⁾ Het oude landhuis met den uitzichtkoepel is afgebroken en vervangen door het tegenwoordige.

digheid het lustverblijf van den overleden HoogEdelheid Speelman getoond was ¹⁾. De bekende schilder-reiziger Cornelis de Bruyn was meermalen de gast van den Directeur-Generaal Mr Abraham van Riebeeck op zijn landgoed Struiswijk. De Bougainville werd genoodigd door zijn HoogEdelheid Van der Parra in zijn „thuyn” aan den Jacatraschen weg, evenals Cook en zijn reisgenooten.

„Le pays des environs de Batavia dans un espace de quelques milles, est semé par-tout de maisons de campagne et de jardins”, zoo schrijft deze laatste in zijn reis-verhaal ²⁾, en geeft vervolgens zijn indrukken weer van dit uitgestrekte complex van landgoederen.

Noble, een Engelsch reiziger, schreef ³⁾: „The ground, for about ten or twelve miles round Batavia is pretty well cultivated. The gentleman have their country houses, gardens and ponds, after the Dutch mode; and must always keep a numerous retinue of servants well armed. The Dutch grandees have their pleasure houses and gardens on the small islands in the bay, there they pass to and from one another in boats from the purpose”.

Wat betreft de bouwmeesters der buitenplaatsen, van hen zijn gegevens bewaard, al blijven nog vele leemten te betreuren. Meestal waren zij, die een stuk woesten grond van het Bestuur in eigendom kregen, ook de ontwerpers en uitvoerders van het werk. Het gebeurde dikwijls, dat de namen dezer landhuizen later overgingen op de omgeving, de streek of de buurt, waarin zij stonden en bij de opgezetenen populair werden, en ook de bouwmeesters-landheeren. Er waren ook wonderlijke verhalen over de levenswijze van velen hunner op het land in omloop en zoo is het te verklaren, dat hun namen niet vergeten zijn. De Gouverneurs-Generaal der Compagnie hadden inzake den landhuisbouw het voorbeeld gegeven en in dit opzicht een buitengewone bedrijvigheid aan den dag gelegd. Het is aan hen te danken, dat Batavia in het geheele Oosten, tot zelfs in Europa, bekend stond om de prachtige buitenplaatsen in de omstreken der stad. Johannes Camphuys (1684–1691), Hendrik Zwaardcroon (1718–1725) en Adriaan Valckenier (1737–1741) moeten worden vermeld om den ijver, waarmede zij voorgingen in het bouwen buiten de stad. Gustaaf Willem Baron van Imhoff (1743–1750) was de ontwerper en zijn opvolger Jakob Mossel (1750–1761) de uitvoerder van het landvoogdelijk verblijf Buitenzorg, dat een historische beteekenis heeft gekregen. De meest bouwlustige was wel Petrus Albertus van der Parra (1761–1775), die vier of vijf buitenplaatsen op zijn naam had staan, waarvan het Huis Weltevreden nog bij den nazaat een bekenden klank heeft. Reinier de Klerk (1777–1780) en zijn opvolger Mr Willem Arnold Alting (1780–1796) sluiten de rij van landvoogden, die den landhuisbouw hebben bevorderd. De warme belangstelling wekte navolging. Mannen als Cornelis Chastelein, Jan van 't Hoff, Frederik Julius Coyett, Pieter van den Velde, Michiel Romp, Johann Wolfgang Heydt, David Joan Smith, Johannes Maurits Mohr, Johannes Hooyman, Hendrik Laurens van der Crap, mogen in dit verband niet onvermeld blijven. Chastelein bouwde het landhuis Seringsing (afgebroken); Jan van 't Hoff het Huis Materman (afgebroken); Coyett het Huis Goenoeng Sarie (verbouwd tot Chineeschen tempel); Smith, die een be-

¹⁾ Guy Tachard, *Reis na Siam door den Ridder de Chaumont, Gezant van Zijn Allerchristelijkste Majesteit*. Vertaald door G. van Broekhuizen, 1687.

²⁾ *Voyages autour du monde par le Capitaine Cook*, Tome 4. MDCCXXIV, blz. 247.

³⁾ *A voyage to the East-Indies*, Charles Frederick Noble Esq., MDCCLXV, blz. 92.

kwaam bouwkundige was, voerde de plannen der landhuizen Struiswijk (afgebroken), Tjimanggis (gedeeltelijk afgebroken), Simplicitas (zeer vervallen) en Berendrecht (gedeeltelijk afgebroken) uit. Jean Baptiste Pilon en Carel Frederik Reimer, kapiteins-ingenieur en dus mannen van het vak, brachten belangrijke veranderingen aan het landhuis Kampong Melajoe (afgebroken) van den landvoogd Alting aan.

De tuinaanleg werd daarbij niet vergeten, al kunnen wij in dit opzicht ook maar weinigen noemen. Er zijn uit de XVIIde eeuw geen namen bekend, maar wij zijn gelukkiger ten aanzien van de XVIIIde eeuw. Het zijn Jan Schreuder, Mr Pieter Poelman en Johann Wolfgang Heydt, die goed werk moeten geleverd hebben: de eerste heeft een plattegrond nagelaten van zijn landhuis nabij Batavia ¹⁾, waarvan de smaakvol aangelegde siertuinen het voornaamste sieraad vormden en van den tweede gewaagt een oude kroniek, dat hij de tuinen van het landhuis Tjitrap zeer verdienstelijk heeft aangelegd ²⁾.

Heydt heeft de tuinen van het landhuis Valckenier bijzonder verdienstelijk aangelegd. Er waren ook botanische tuinen. De Gouverneur-Generaal Camphuys bezat op het eilandje Edam in de Baai van Batavia een landhuis met Japanschen siertuin. Het is zeer waarschijnlijk, dat hij dezen volgens eigen ontwerp heeft doen aanleggen, aangezien hij in zijn jonge jaren eenigen tijd in Japan heeft gediend. Deze siertuin droeg een min of meer wetenschappelijk karakter evenals de botanische tuin, die later door F. von Wurmb, den eersten Secretaris van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, in navolging daarvan te Batavia was ontworpen en uitgevoerd.

Dikwijls waren verscheidene landgoederen in één bezit vereenigd en hadden dus verscheidene landhuizen denzelfden eigenaar. In tegenstelling met de meeste kastelen en buitenplaatsen van Nederland, welke vaak in dezelfde geslachten bleven, gingen de Bataviasche buitenplaatsen door verkoop meerdere malen in andere handen over, en het valt niet gemakkelijk, de schakels te vinden tusschen de bezitsperioden der opvolgende eigenaren ³⁾.

¹⁾ Leidsche Bibliotheek.

²⁾ A. Tesseire, *Beschrijving van een gedeelte der Ommen- en Bovenlanden dezer hoofdstad*, enz. Verhandelingen Batav. Genootschap, VI, 1792.

³⁾ In 1790, toen de trek naar buiten reeds lang voorbij was, telden de omstreken van Batavia nog de volgende landgoederen met daarop staande steenen en houten gebouwen:

Ten Oosten der stad, zeewaarts:

Antjol, aan zee, eigendom van Willem Vincent Helvetius van Riemsdijk; *Kliphof*, aan de Antjol-rivier, van Jacobus van Aytisma; *Tandjongpriok*, van W. V. H. van Riemsdijk; *Padjonkeran* van Richold ter Schegget; *Bangilo* of *Naglen* van Paul Bergman; *Tjilintjing* van Johannes Christoffel Schultz; *Toegoe*, met een Christen-kerkje, gesticht door Andries Vinck; *Poeloe-Gadong*; *Tjiakong*; en *Soekapoera* van Martinus Jakobus Baljé, schepen.

Ten Zuiden der stad, landwaarts:

Wellevreden, eigendom van den Gouverneur-Generaal; *Struiswijk* van de Erven Hendrik Isaac Guitard; *Materman* van Steven Poelman; *Meester Cornelis*, Compagnies grond; *Kampong Melajoe*, westzijde der Tjilocar of Tjiliwong, van den Gouverneur-Generaal Alting; *Rustenburch* van Arnoldus Constantijn Mom; *Djatinegara*, den 22sten Maart 1752 verkocht aan Mas Achmat; *Pondok Bamboe*, bezuiden Rustenburg; *Tjililitan* of *Lebaksiri* van de Weduwe Van der Crap; *Landlust* en *Tandjong-Oost* van W. V. H. van Riemsdijk; *Tjimanggis* van de Weduwe en Erven van den Gouverneur-Generaal Van der Parra, met het dorp Tjibinong; *Schoonzigt* van David Joan Smith; *Tjitrap* van de Weduwe van Pierre Poelman; *Tjipamingkis* van den zoon van Jonathan Michiels; *Tjilingsi* van de Weduwe van J. Michiels; *Klappa nonga* of *Noengal* van den zoon van J. Michiels; *Tjimappar*, als voren; *Noesakembangan*, bewesten Tjimanggis van den burger Wyckert; *Sampea* of *Tjimpea* van W. V. H. van Riemsdijk; *Sadeng* van denzelfden eigenaar. Verder van de Zuid, Noordwaarts op, bewesten de Tjilocar of Tjiliwong (rivier van Batavia): *Tjileboet* van den Javaanschen majoor Paridan; *Pondok Poetjoeng* van Georgius Everhardus Munnik; *Sawangan* van Jan Frederik Heim; *Pondok Terong* van den boekhouder Dekker; *Depok*, Fidei commis van den Raad van Indië François Chastelein, ten behoeve van zijn slaven en afstammelingen, tweede inlandsche christenkerk; *Tjengeere* van Jan Dat; *Lebak-Boeloes* of *Simplicitas*, eigenaar als voren; *Pondok Tjina* van Carel Frederik van Dijk; *Dregterland* van Jan Andries Duurkoop; *Tandjong-West*, eigenaar als voren; *Menting* of *Ontong-Djiwa* van Pieter Joseph du Chêne de Vienne; *Tanah-Abang* van W. V. G. van Riemsdijk; *Pella* en *Ganderia-Krep* van Mahomed Ali; *Daalzicht* van de Weduwe Rijsbieter; *Laanhof* van Jan Hendrik Wiegman, Raad van Indië; *Japan* en *Grogol* van Andries Hartsinck; *Kebon-Djeroek* of *Vredelust* van Guillaume Elie Tesseire;

Het behoeft geen naderen uitleg, dat het bezit van landgoederen — de meest voor-
aanstaande Compagniesdienaren waren groot-grondbezitters en als zoodanig niet altijd
sympathiek — een kostbare liefhebberij was en in deze kwaliteit een luxueuse train-
de-vie met zich medebracht.

Het was volstrekt geen zeldzaamheid, dat Bataviasche families in den omtrek der stad
verscheidene landgoederen bezaten met geheel of gedeeltelijk ingerichte woningen,
stallingen, slaven, enz., enz., waarvan het onderhoud veel geld kostte. Dit was dan
ook de oorzaak, dat in het einde der achttiende en het begin der negentiende eeuw,
bij de versobering der Europeesche levenswijze met Weltevreden als wooncentrum,
vele landgoederen werden verkocht en in handen geraakten van Chineezers en Ara-
bieren.

Zelfs in dien tijd van achteruitgang op schier elk gebied werd Molenvliet nog be-
schreven ¹⁾ als „Cette promenade est une des plus belles qu'on puisse voir, toutes les
communications qui n'y aboutissent sont ornées des palais magnifiques, demeures des
conseillers des Indes, des principaux employés de la Compagnie et des plus riches
négocians...”

In onzen tijd is nog maar een klein gedeelte in bezit van Europeesche particulieren
gebleven, is het oude ras der Bataviasche landheeren uitgestorven en daarmee ook
het echte oud-Indische landleven, waarvan zoovele schrijvers gewagen en waarvan de
genoegens nu bijna spreekwoordelijk geworden zijn. Een tijdgenoot ²⁾, die in het land-
huis Tjiampea bij Buitenzorg logeerde omstreeks de eerste helft der vorige eeuw, be-
schrijft in korte trekken en typeerend voor de zeden des lands zijn verblijf aldus: „Des
morgens te half zes wordt er bij klokgelui opgestaan; dames en heeren verschijnen
weldra in eenen luchtigen sarong en kabaai in de achtergalerij, om zich door koffij of
thee, inlandsche lekkernijen en confituren te ontnuchteren. Na het bad gaat men te
paard of in het rijtuig eenen toer in de morgenkoelte door een gedeelte van het heer-
lijke landgoed maken, vervolgens ontvangt men brieven of couranten en schrijft of
leest men iets. Een keurig ontbijt, dat in Europa voor een middagmaal zou gelden,

Assam van Jan Jacob Vogelaar; *Panombeng* of *Zorgwijk* van Frederik Schouwman; *Panombeng-Lodjami* of *Rust en Werk* van
Gijsbrecht Jacob Welgevaar; *Pondok Petoeng* van Erkelens. De drie laatstgenoemde landen liggen langs de rivier Pasangrahan,
zuidwaarts aan deze zij waren er geen vrije meer.

Ten Westen der stad:

Bergzigt van Jan Jacob Vogelaar; *Pesing*, aan de Mookervaart, eigenaar Johannes Coninck; *Mingo-Djawa* of *Zwanenzang* van
Hendrik Pieter Bangeman; *Tjengkareng I* van de Erven van David Joan Smith; *Tjengkareng II*, bezuiden de Mookervaart van
Hendrik van Stockum; *Kalideres*, benoorden de Mookervaart van Pieter van de Weert; *Pakajang* of *Concordia*, benoorden de
Mookervaart van Cornelis de Keizer, oud-fabriek; *Poris*, bezuiden de Mookervaart, eigenaar Abraham Bettink; *Kadoewang*,
ook genaamd *Leenhofsweergade* van Jan Dat; *Butoe-Tjepper*, sinds 1779 afgescheiden van Kadoewang, van Hendrik Pieter
Bangeman; *Tanah Seratoes*, aan de Noordzijde der Mookervaart; *Parang-Koeda* alsvoor; *Tanah Tinggi* of *Amstelveen*, bezuiden
de Mookervaart van Joseph Dat;

Ten Noorden der stad:

Passier Poeti, Compagnies land; *Angket* en *Kapok* van de Erven Sirardus Bartlo; *Kamal*, bewesten Kapok van Johannes Gree-
ving; *Dadap* van de Weduwe Coenraad Bodde; *Kampung Melajoe* en *Kampung Lemon*, eigenaresse alsvoor; *Teloknaga* van Tan
Hoelo; *Bodjong-Ringit* van Tan Soenko; *Selapandjang* en *Kadawong-Oost* van Hendrik Pieter Bangeman; *Parrang Koeda* van
de Weduwe Tan Teengko; *Babakan* van Andries Teseire; *Tjikokol* van denzelfden; *Panoengangan* van denzelfden; *Gondrong*
van Christiaan Bonten; *Kali-Petteing* of *Bergzigt* van Geertruida Cornelia de Lopes, Weduwe Bodde; *Pondok Djagong*, Comp-
agniesland, verhuurd; *Pondok Seroet*, *Tjiledoek* en *Tagal Rotting* van Andries Teseire; *Lengkong*, Compagniesland, verhuurd;
Sabie of *Vredenburg*, benoorden het onder den aria staand Comp. land; *Grinding*, eigenaar Johannes Greeving, steenen-
pannen- en pottenbakkerijen, sinds 1784 eigenaar Hendrik Nicolaas la Olee; *Kadoewang-West* van Lim Soenio, Weduwe
Tan Teengko; *Pakadjangan*, ook genaamd *Daaluliet* van de Weduwe Bodde; *Tagalangoes* van Tan Soenko.

Op het gebied van Bantam, maar tot de Bataviasche Ommelanden behoorende, langs het strand:

Kramat, *Karang Ceram*; *Tandjong Kaik* of *Kait*; *Katapang*.

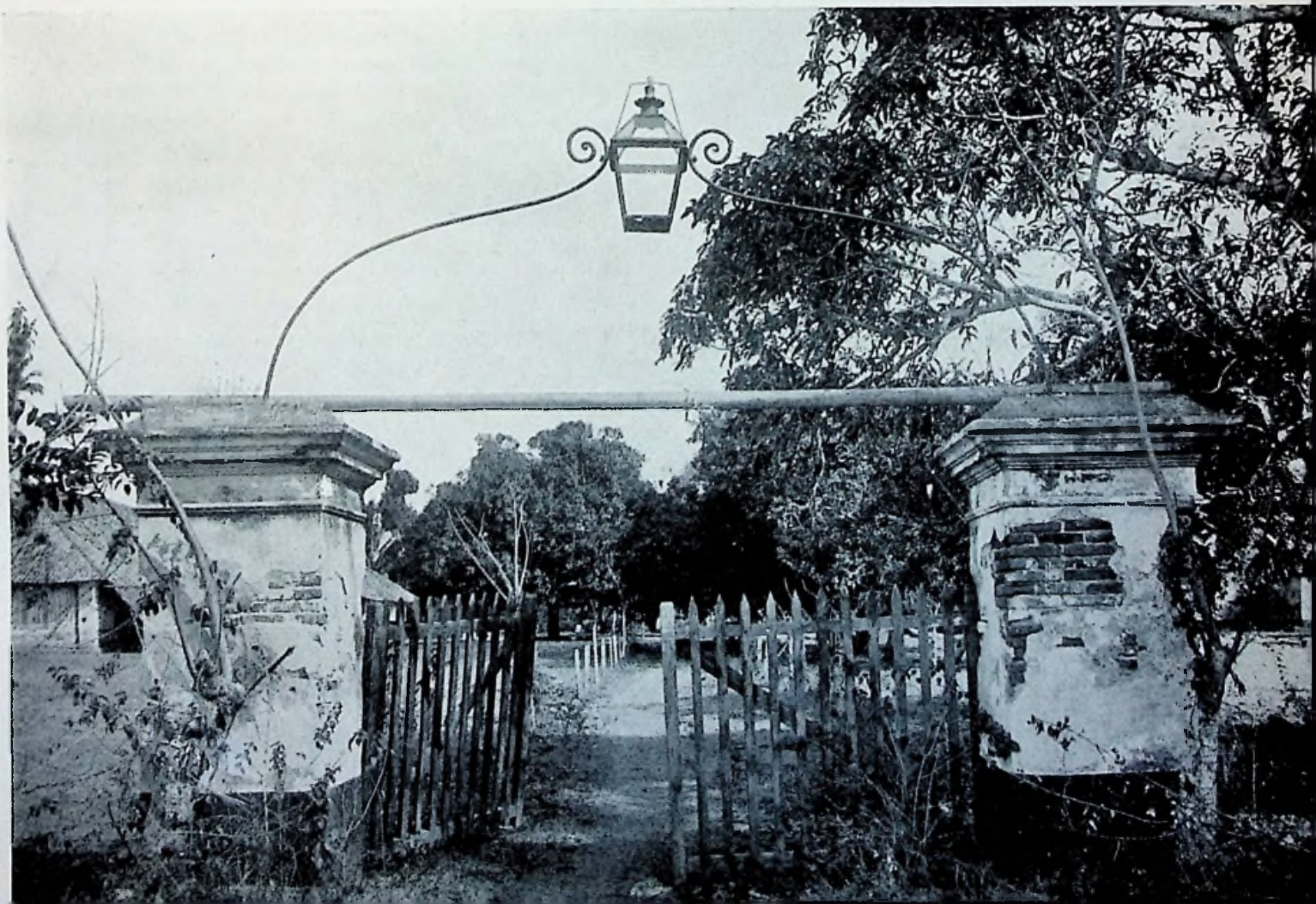
¹⁾ Ches. Fos. Tombe, *Voyage aux Indes Orientales*, etc. Tome Premier, 1810, blz. 242. Hageman Jzn., *Geschied- en Aardrijkskundig
Overzicht van Java op het einde der 18te eeuw*, Tijdschr. v. Taal-, Land- en Volkenkunde, dl IX, 3de serie, 1861.

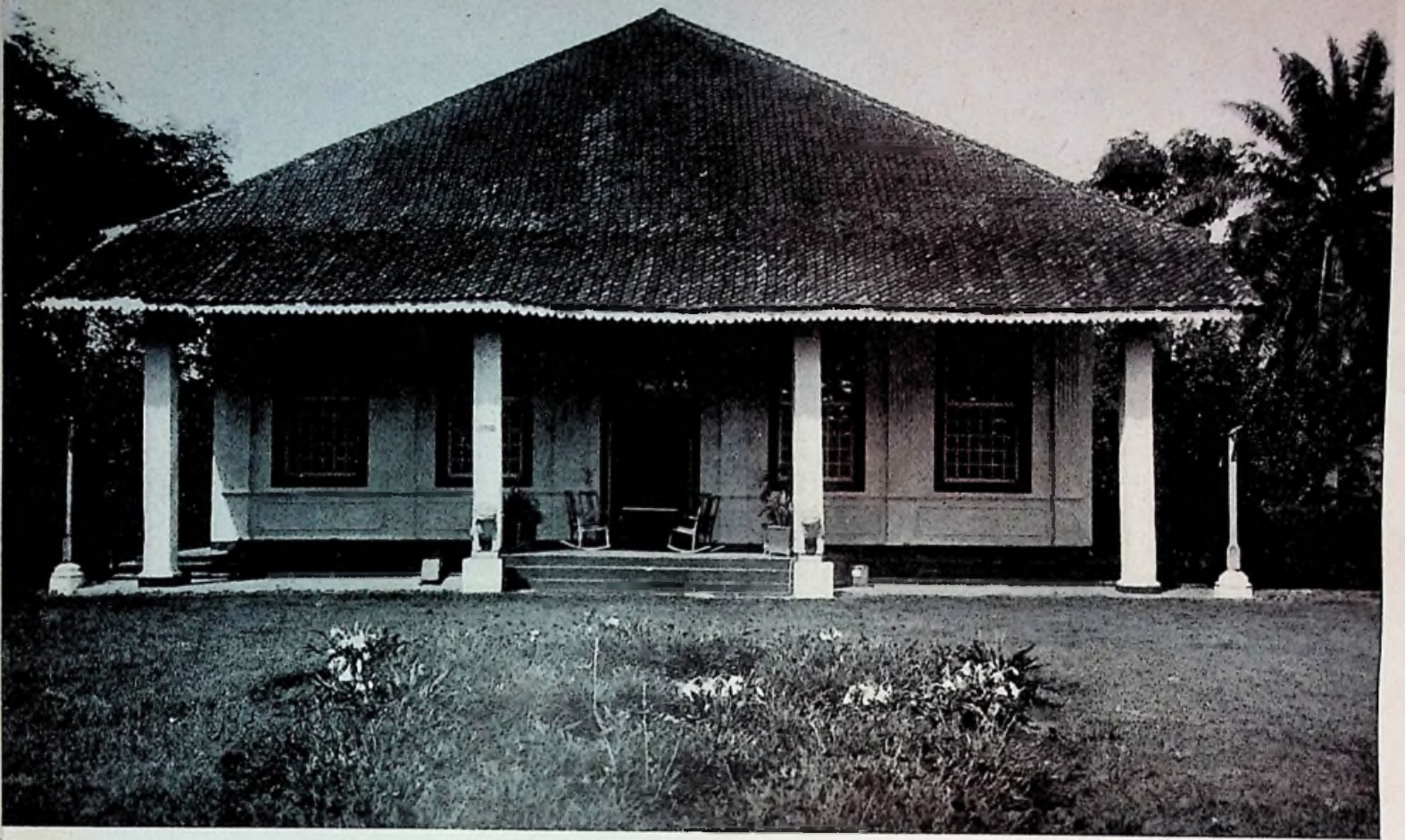
²⁾ P. P. Roorda van Eysinga, *Handboek der Land- en Volkenkunde* enz., IIIe boek, IIde dl, 1842.

6. Villa Nova

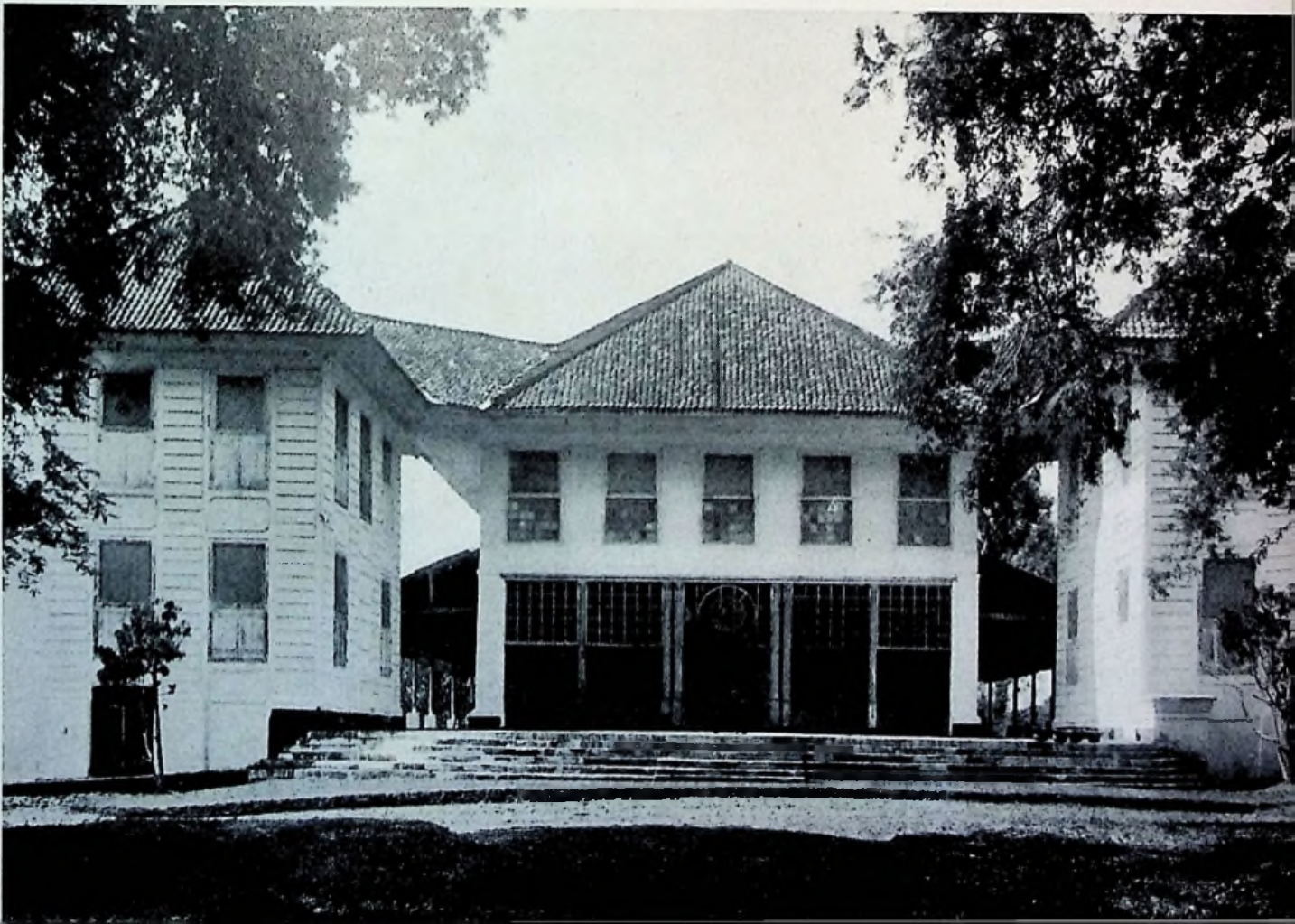
7. Landhuis Tjilintjing, achterpoort

8. Landhuis Tjitajam

9. Het Huis Groeneveld of Tandjong-Oost, achterzijde

vergast nu het gehemelte, terwijl het oor door inlandsche en later veel aangenamer door Europeesche muziek gestreeld wordt. De dames begeven zich naar de toilet- en de heeren naar de biljarttafel. Hier hoort men een liefelijk draaiorgel, ginds eene piano-forte; onder het rooken, praten en nuttigen van morgenwijn, wordt het één uur, en nu verzamelt zich het gezelschap aan den disch, waarop de voortbrengselen van Indië prijken. Keurige kerri- en vogelnest- of schildpaddensoep, rijst, groenten, aardappelen, ossen-, varkens-, herten-, zwijnevleesch, wild, hoenders en andere gevogelte, visch, keukenzuren, atjar, ananas, mangga en andere vruchten, gember en confituren, alles door koel gemaakte wijnen besproeid en door slaven en bevallige slavinnen toegediend, onder het spelen der Europeesche muziek, terwijl gastvrijheid, ongeveinsdheid en vrolijkheid alles heerlijk doen smaken, maken van eenen zoodanigen maaltijd een denkbeeldig feest, waarnaar men in Europa slechts water-tanden kan. Na den disch gaan de meeste gasten een weinig rusten, waarna thee met confituren genomen en weder eenen toer in het rijtuig gemaakt wordt. Bij de terugkomst wordt er koffij aangeboden, vervolgens begeven zich de jeugdige gasten aan den dans en de bejaarde aan de speeltafel. Te tien uren vergadert men zich aan den avondmaaltijd, en tegen middernacht zoekt ieder verpoozing in de armen des slaaps."

De vraag rijst thans, wat het Gouvernement van Nederlandsch-Indië tot dusverre heeft verricht in het belang van dit kostelijk cultuurbezit, dat aan zijn zorgen is toevertrouwd en waarop geen enkele andere koloniseerende mogendheid in het Oosten zich kan beroemen. Het is beschamend te weten, dat tot het jaar 1929 door het Gouvernement weinig werd verricht tot instandhouding der oude Hollandsche buitenplaatsen van Batavia. Particulieren hadden het ook niet de moeite waard geacht om op eigen initiatief stappen op dat gebied te doen, waar het Gouvernement steeds in gebreke bleef en zijn verplichtingen te dien opzichte van jaar tot jaar uitstelde. Het is niet te verwonderen, dat de publieke belangstelling daarmede gelijken tred hield en het eene landhuis na het andere in puin verviel.

Enkele buitenverblijven, die sedert lange jaren in het bezit waren van vooraanstaande Bataviasche families, waren wel bij name bekend en ook wel voor belangstellenden te bezichtigen, korte, losse beschrijvingen met foto's waren wel eens in Indische periodieken verschenen, maar tot een systematisch onderzoek was het nog niet gekomen. Hoe kon het ook anders, daar de eenige daartoe aangewezen instelling, nl. de Oudheidkundige Dienst, tot dusver door gebrek aan personeel voor de Europeesche oudheden zoo goed als niets in het belang van deze huizen had verricht.

In 1926, toen schrijver dezes nog aan den Oudheidkundigen Dienst verbonden en in het belang der Hollandsche oudheden werkzaam was, werd zijn aandacht op de Bataviasche landhuizen in het bijzonder gevestigd door het Eerelid van het Kon. Bat. Genootschap, tevens oud-Voorzitter P. de Roo de la Faille. Het duurde door verschillende omstandigheden nog tot 1929, eer hij zijn voorstel tot opname van de zgn. „thuynen" in en om Batavia bij het toenmalige wd. Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst Dr P. V. van Stein Callenfels, kon voorbrengen, die zijn volle goedkeuring aan het plan hechtte.

Zoo was dan wel laat, maar gelukkig nog niet te laat, de toestand van de oude Bataviasche buitenplaatsen een zaak van Gouvernementsbemoeienis geworden en bestond er althans eenige zekerheid, dat men zich, als de Monumentenordonnantie in werking

zou zijn getreden, het lot van de overgebleven bouwwerken meer zou aantrekken dan tot nu toe het geval was.

Uiteraard was de opname van langen duur, daar de Dienst zich geplaatst zag voor de zorg, het toezicht en het onderhoud van *alle* Europeesche oudheden in den Archipel — de Hindoe-Javaansche, Mohammedaansche oudheden en alles wat daarmee in verband staat en de ongunstige tijdsomstandigheden nog daar gelaten — en dus niet uitsluitend aan deze oudheden zijn aandacht wijden kon. Daarbij komt nog, dat het onderzoek der vaak afgelegen en moeilijk te bereiken huizen in verband met fotografische opnamen, beschrijvingen en in teekening brengen der verschillende situaties en opmetingen, veel tijd vorderde. Feitelijk strekte zich dit onderzoek uit over een groot deel van de residentie Batavia, want ook nabij Tangerang, Buitenzorg en Bekasi zijn nog mooie landhuizen te vinden, terwijl het vanzelf sprak, dat ook de overblijfselen van sedert verdwenen landhuizen in den vorm van poorten, klokkestanden, speel- en gamelanhuizen als anderszins niet vergeten mochten worden.

Achtereenvolgens werden bezocht de volgende buitenplaatsen, huizen en overblijfselen daarvan: *Goenoeng Sarie* (Chineesche tempel Sentiong), *Tjitrap*, *Rustenburg*, *Tjililitanbesar* (thans kazerne der veldpolitie), *Struiswijk*, *Simplicitas* (pl. 2), *Pondok Petoeng*, *Penoembeng*, *Grogol*, *Japan* (pl. 3), *Kebon Djeroek*, *Het huis Reinier de Klerk* (thans 's Lands Archief), *Het huis Kircher* aan den Molenvliet (thans machinefabriek en scheepswerf „Batavia”), *Het huis Weyerman* (thans behoorende aan Mevr. J. H. Kroet-Boshouwer), *Tjengkareng I*, *Tjengkareng II* (over de Mookervvaart), *Djatinegara*, *Tjimanggis*, *Tjilodong* (pl. 4), *Tapos* (pl. 5), *Batoe Tjepper*, *Pondok-Gedeh-Ketil*, *Groeneveld* of *Tandjong-Oost* (pl. 9), *Tjakoeng*, *Villa Nova* (pl. 6), *Het huis du Chêne de Vienne* (Van Beem & Co), *Het Huis Romswinckel* (De Tokovan Arcken), *Tjilintjng* (pl. 7) met het kerkje *Toe-goe*, *Tjitajam* (pl. 8), *Telok Poetjoeng*, *Het Huis Molenvliet West 7*, *Berendrecht* (thans Weeskamer) en een landhuis aan den Antjolschen weg. De volgende landhuizen bleken door ontsierende veranderingen of modernen herbouw geen oudheidkundige waarde meer te bezitten: Gandaria-Noord, Pesing, Tandjong Grogol, Tjilangkap, Pekajon, Kali Deres, Tjipinang of Vrededal, Kpg. Makassar, Tandjong-West en Poeloe Gadoeng Besar, terwijl uit een oogpunt van Chineesche architectuur van belang zijn: *Tanah-Rendah* en *Tanah-Rendah-Patoekangan*. Het foto-archief van den Dienst kan thans beschikken over honderden foto's van deze typische woningen met hun bijgebouwen en hun interieur, waaronder zeer dikwijls met kostbaar oud meubilair en oude schilderijen, terwijl tevens hun historische omgeving, waarmede zij vaak een onverbrekkelijk geheel vormen, ook is opgenomen. Het kaarten-depôt werd verrijkt met een aantal merkwaardige teekeningen en plattegronden van de fraaiste huizen, die een goed denkbeeld geven van de oud-Hollandsche architectuur in de Tropen.

Als wij schrijven, dat voor de oude Bataviasche buitenplaatsen zoowel van officieele als van particuliere zijde geringe belangstelling bestond, dan maakt het Koninklijk Bataviaasch Genootschap daarop een loffelijke uitzondering.

Het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen is hierin zelfs voorgegaan. 's Genootschaps lid, de bekende Andries Tesseire, beschreef reeds in 1792 deze landgoederen in de „Verhandelingen” in een tijd, toen nog maar weinigen er aan dachten dit soort woningen in een geschrift vast te leggen ¹⁾. Het tijdperk van

¹⁾ Zesde deel, blz. 1, 1792. Ook de daarop staande huizen.

verval brak spoedig daarna aan en duurde nog voort toen de Indische Regeering in 1899 blijk van hare belangstelling gaf door den aankoop van het landhuis van Gouverneur-Generaal Reinier de Klerk van de Ned. Herv. Diaconie, zij het ook te elfder ure, toen de afbraak voor de deur stond. Het initiatief was uitgegaan van 's Genootschaps lid Mr L. Serrurier, die zeer voor den aankoop geijverd heeft. 's Genootschaps Eerelid H. D. H. Bosboom had door zijn belangrijke studie over de Bataviasche huizen in het algemeen ¹⁾ feitelijk den stoot daartoe gegeven.

Thans, nu vele oude huizen onder sloopershanden zijn gevallen ten behoeve van nieuwe bankpaleizen in het oude Batavia, blijkt nog eens duidelijk, hoeveel waardevolle gegevens Bosboom wist te verzamelen.

„Priangan”, 's Genootschaps uitgave van de hand van zijn Eerelid Dr F. de Haan, welke in 1910 verscheen, bevatte voorts vele gegevens over de landgoederen en hunne huizingen. Jaren verliepen, totdat in 1917 de voorbereidingen een aanvang namen voor de uitgave van 's Genootschaps gedenkboek „Oud-Batavia”, samengesteld door Dr F. de Haan. Tot de opnamen voor dit gedenkboek behoorden o.a. ook het perceel Molenvliet West No 13, het Huis Goenoeng Sarie (Sentiong), het Huis du Chêne de Vienne (de winkel Van Beem & Co, Noordwijk), het Huis Reinier de Klerk, waardoor dus wederom de typen van eenige oude landhuizen werden vastgelegd. Helaas staat daar tegenover, dat het Gouvernement het mooie landhuis Struiswijk met zoveel historische herinneringen, in 1921 ten behoeve van de uitbreiding der opiumfabriek tot op den grond deed afbreken, zonder dat de Oudheidkundige Dienst vooraf geraadpleegd werd. ²⁾

Een zeer ruime woning in oud-Indischen stijl ging hierdoor verloren, op de slavenvertrekken en een tuinpoort na. Reeds vroeger was op dezelfde, niet te verontschuldigen wijze, het prachtige Huis Laanhof geslecht ³⁾; op het landgoed werd van gemeente-wege in 1920 een begraafplaats aangelegd.

's Genootschaps gedenkboek verscheen in 1922 met vele bijzonderheden over deze huizen in woord en beeld.

In 1925 volgde daarop de restauratie van het Huis Reinier de Klerk bij de inrichting tot archiefbewaarplaats door het Gouvernement, in 1928 kwam 's Genootschaps Jubileum-uitgave van de teekeningen Rach uit, waarin verscheidene landhuizen waren afgebeeld, en in 1929 volgde eindelijk het onderzoek van den Oudheidkundigen Dienst, waarvan de resultaten in zijn geïllustreerde verslagen werden vermeld.

Het Gouvernement kwam achtereenvolgens in het bezit van Struiswijk, Berendrecht, het Huis Reinier de Klerk, Tjililitan Besar, Djatinegara, Grogol, Kebon Djerok en door de overname der particuliere landerijen van vele andere buitenplaatsen, zooals Tandjong West, Tjitajam, enz.

Teekenen van herleving bleven niet uit, de publieke belangstelling ontwaakte en onder den indruk daarvan riep het Algemeen Nederlandsch Verbond (Afdeling

¹⁾ Zie vooral: *Oude woningen in de stad Batavia*, Tijdschr. Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl XL, 1898. *Een buitenverblijf of „thuy” nabij Batavia in de 18de eeuw*, als boven XLVII, 1904 en *Oude woningen in de stad Batavia*, „Het Ned. Indische Huis Oud en Nieuw”, 1913.

²⁾ Zie Oudheidk. Verslag 1921, blz. 156. Het landgoed Struiswijk werd reeds in 1670 genoemd als eigendom van Abraham Struis, wiens dochter met den Gouverneur-Generaal Joan van Hoorn huwde. Tot de bewoners van het huis behoorden o.a. Ds Johannes Kiezinga, de Raad-ordinair David Joan Smith en Gouverneur-Generaal Albertus Henricus Wiese.

³⁾ Laanhof was in 1790 het eigendom van Jan Hendrik Wiegeman, Raad van Indië. Later heeft Nicolaus Engelhard daar gewoond na zijn terugkeer uit Semarang in 1808. Vervolgens werd daar de kostschool ondergebracht van A. D. F. Pahud, den vader van den Gouverneur-Generaal van dien naam, welke van 1814 tot 1818 heeft bestaan.

Batavia) zelfs een Commissie in het leven tot behoud van Batavia's oude landhuizen. In 1932 gaf het Genootschap onder de auspiciën van den Oudheidkundigen Dienst het werk „Indische Landhuizen en hun Geschiedenis” uit van schrijver dezes, aan welke uitgave het Verbond, de Commissie, de Nederlandsch-Indische Architectenkring en wijlen de landheer E. C. C. Ament van Tandjong-Oost hun moreelen en stoffelijken steun hadden verleend.

De oude buitenplaatsen waren tenslotte „ontdekt” en stonden in het brandpunt van de algemeene aandacht. Geen excursie van belang kon plaats hebben of zij had het bezoek aan een der oude landhuizen tot doel. De namen der eigenaren of huurders bleven niet onbekend en deze waakten met meer zorg dan vroeger over den staat der oude gebouwen, waarin zij woonden of welke zij verhuurden. Het Gouvernement bepaalde zich tot het inrichten van de oude huizen tot bureau of kazerne en daarbij bleef het. Restauraties hadden niet plaats, ook niet nadat de Monumentenordonnantie was in werking getreden, maar daar tegenover stond, dat ook geen oude landhuizen meer werden afgebroken zonder voorafgaand deskundig advies.

Het grootste gedeelte der buitenplaatsen is echter in handen van Chineezzen en slechts een zeer klein aantal behoort aan Europeesche particulieren. Hoewel in het algemeen gesproken de Europeesche en Chineesche bezitters wel met eenige zorg deze huizen bewonen en de meeste woningen dringend restauratie noodig hebben, zoo zijn de Gouvernements-landhuizen toch het best onderhouden.

Bij deze overgebleven landhuizen zijn volgens hun architectuur, behoudens enkele uitzonderingen, drie stijlbegrippen te onderscheiden: het Hollandsche, het Hollandsch-Indonesische en het Indonesische.

De landhuizen in Hollandschen stijl geven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Deze waren meestal door machthebbers der Compagnie opgevat en uitgevoerd als buitenplaatsen in het moederland of als koloniale stadswoningen en daarvan te onderscheiden door pronkerige elementen, om het lagere Compagnies-volk en de inboorlingen te kunnen imponeeren. Het feit, dat deze huizen op zichzelf stonden in vaak reusachtige op parken lijkende tuinen, was oorzaak, dat hun gevel-ordonnantie meer indruk maakte en een perspectivisch effect verkreeg, dat zij misten als zij deel hadden uitgemaakt van het stadsbeeld.

Merkwaardiger zijn de bouwwerken, uitgevoerd in Hollandsch-Indonesischen stijl, omdat de bouwmeesters hierbij voor het eerst gebruik maakten van inheemsche bouwdeelen. Zij waren van een leidende gedachte beziel, nl. het landhuis zoodanig te ontwerpen, dat de bewoners op ongedwongen wijze van het machtig natuurpanorama konden genieten, dat hen van alle zijden omringde. Een dergelijk ontwerp zou in hooge mate ook den toevoer van licht en lucht bevorderen. Zij waren er zich van bewust, dat alleen inheemsche bouwdeelen die uitkomst konden brengen. Het Europeesche woonhuis was gesloten en kon dus voor hun oogmerken niet dienen, maar het Javaansche was open en beantwoordde aan het doel, dat zij zich hadden gesteld. Eenerzijds wilden zij echter het Hollandsche woonhuisplan uit traditioneele overwegingen niet geheel prijs geven en anderzijds waren zij overtuigd van de doelmatigheid van het Javaansche. Daarbij kwam nog, dat het meestal ging om twee-verdiepingswoningen, die de inheemsche architectuur niet kende. Deze moeilijkheden losten zij op door aan het benedenhuis (aan voor- en achterzijde) het open karakter te geven van het Javaansche woonhuis met zijn gaanderijen. Het bovenhuis behield daaren-

tegen zijn Hollandsche geslotenheid. De overkapping hield het midden tusschen het mansarde-dak en het pyramide-vormige inheemsche dak. Aangezien de bouwmeester echter geen rekening had gehouden met het totaal-effect en zich tevreden had gesteld met een nuchtere samenvoeging van heterogene bouwdeelen zonder eenig harmonisch of logisch verband, kan men dit type van landhuizen uit een artistiek-aesthetisch oogpunt niet bewonderen.

Het behoeft geen uitleg, dat bouwwerken in dezen stijl met de omgeving evenmin een gaaf geheel vormden als de voorgaande.

Het derde type van landhuizen in Indonesischen stijl, waarbij de bouwmeesters zich geheel los hadden gemaakt van de nationale tradities en de hoofdlijnen der Javaansche bouwkunst tot richtsnoer hadden genomen, voldeed echter in alle opzichten. Zij hadden zich vertrouwd gemaakt met de gedachte aan het inheemsche plan en zich bij den bouw in hoofdzaak de woning van Javaansche vorsten en grooten tot voorbeeld gesteld, nl. het gesloten gedeelte, waar de vorst en zijn gezin eigenlijk huisden (dalem) met voorgalerij (pringgitan), binnenruimte (djerambah) en achtergalerij (gadri), hooge pyramidevormige dakbedekking en in het oog springende nok ¹⁾.

Een aantal vertrekken kwam in deze binnenruimte en op de galerijen uit. Het eigenaardige, hooge dak gaf koelte en schaduw, de vertrekken waren ruim en luchtig en baadden in een zee van daglicht. De binnenordonnantie was Hollandsch tot in de kleinste details en de groote binnenruimte dikwijls door een muurvlak met monumentale deuren en hooge vensters in twee gedeelten gescheiden om de intieme huiselijke sfeer der Hollandsche binnenkamers beter te kunnen suggereeren.

Het was dit open landhuis, dat het streven naar een onverbrekkelijk geheel met de omgeving het meest nabij kwam. Dit moet dan ook gerekend worden tot een der beste scheppingen van de koloniale bouwkunst. Een gevelordonnantie, opgevat in strikt Westerschen zin, ontbrak. Er was geen gelegenheid om den indruk naar buiten door versiering der bouwdeelen te verhoogen of daarin afwisseling te brengen. De binnenarchitectuur was daarvoor meer aangewezen. De kunstzinnige uitvoering der vertrekken met hun stuc-decoraties, bevallig gemodelleerd, hun beeldsnijwerk, sierlijk geteekend, hun plafonds, smaakvol bewerkt, was inderdaad een lust voor de oogen.

Er waren geen stadswoningen, die daarmee vergeleken konden worden, al was het maar alleen om de kolossale ruimte der zalen en vertrekken. Die royale afmetingen en de marmersteenen vloeren, waardoor het binnenshuis altijd koel en frisch was, maakten deze landhuizen tot een ideaal verblijf in de Tropen voor Europeanen in een tijd, waarin noch op geld, noch op personeel behoefde gezien te worden.

Imposante sierpoorten, met hooge hekposten en kunstig smeedwerk versierd, gaven toegang tot deze landhuizen langs breede oprijlanen van slanke koningspalmen of fijn gelooverde tamarindeboomen. Onder het dichte lommer der uitgestrekte tuinen stonden de klokkestand en het speel- of gamelanhuisje, waaraan de bouwmeesters gewoonlijk veel zorg besteedden. Deze klokkestanden, sierlijke gebouwtjes in klassiek-Hollandschen stijl, vormden een eigenaardige tegenstelling met de open Javaansche gamelanhuisjes op hooge neuten. Wij merken op, dat de overeenstemming tusschen woning en omgeving hier zoo goed als geheel werd bereikt, dank zij de exotische elementen van het grondplan en den opbouw.

¹⁾ Dr W. F. Stutterheim, *Cultuurgeschiedenis van Java in beeld*, fig. 172, 174; 1926.

Zeer vele oude buitenplaatsen in Batavia's omstreken zijn in den loop der eeuwen verloren gegaan, vernietigd, zoowel door natuurkrachten als door menschenhanden. Laten wij met alle middelen, welke ons ten dienste staan, deze vernuftige scheppingen van onze oude koloniale bouwkunst voor verder verval behoeden.

Zij was immers in haar kern steeds Hollandsch en met talloze onzichtbare draden aan de cultuurtijdperken in het Moederland verbonden.

Wij eeren in haar niet alleen onze eigen nationale bouwkunst, maar ook de schepingskracht en de vaderlandsliefde van onze voorouders in de Tropen.

Dr V. I. VAN DE WALL

10. Achtergaanderij (thans voorzijde) van het Huis Goenoeng Sarie (Sentiong)

11. Tuinkamer

12. Voorgaanderij (thans achterzijde) van het Huis Goenoeng Sarie (Sentiong)

13. Trapvleugel met Kuwera op het erf

HET HUIS GOENOENG SARIE (SENTIONG)

BESCHRIJVING

ALS men Gang Tepekong, een zijstraatje van Pintoe Besie dicht bij Pasar Baroe uitloopt, komt men aan den Chineeschen tempel, in de wandeling Klenteng Sentiong genaamd Een rij van koningspalmen leidt naar het gebouw, dat een vriendelijken, eenvoudigen indruk maakt. Duiven fladderen op het voorpleintje of trippelen op den rand der gemetselde fonteinen en kinderen spelen er hun vroolijk spel.

Bij het betreden van het gebouw valt het aanstonds op, dat deze Chineesche tempel niet anders is dan een landhuis (pl. 10) uit den Compagnies-tijd¹⁾. De groote ruiten der ramen en bovenlichten, de vloer van roode plavuizen, de door lengte- en dwarsbalken gesteunde zoldering zijn daarvan onmiskenbare bewijzen.

Uit de ligging van het bijgebouw blijkt, dat de achtergaanderij de tegenwoordige toegang tot den tempel is en de voorgaanderij (pl. 12) de tegenwoordige uitgang.

Bij deze bijgebouwen doet zich een eigenaardige kwestie voor. Als men een kaartje²⁾ van het terrein van Sentiong op het Landsarchief raadpleegt, vindt men daarop ook een gedeeltelijk met potlood geteekenden plattegrond van het huis (plattegr. blz. 46). De bijgebouwen staan daarop links van de achtergaanderij en niet rechts, zooals ze nu worden aangetroffen. Daar het lijkt alsof deze plattegrond niet afgemaakt is en eerst later in de kaart geschetst, biedt hij vele mogelijkheden. De kaart is van ouderen datum en kan uit 1730 zijn geweest, toen Coyett het land aankocht. Het meest waarschijnlijke is wel, dat het huis werd ingeschetst, toen de bouwheer het met zichzelf nog niet eens was, hoe hij de bijgebouwen zou plaatsen. Dat zal dan in 1736 zijn geweest, toen hij het huis bouwde. Het heeft blijkbaar niet in de bedoeling gelegen, aan weerszijden van de woning de slavenvertrekken te bouwen zooals gebruikelijk was, want men hield nu eenmaal veel van symmetrie. De plaatsing der bijgebouwen aan één zijde van het landhuis vormt dus een merkwaardige uitzondering op dezen regel. Uit de tegenwoordige situatie blijkt echter, dat het bijgebouw om de een of andere reden niet links maar rechts van de achtergaanderij is komen te staan. Dit deed trouwens geen afbreuk aan den ongetwijfeld statigen voorgevel (met bovenverdieping en topversiering). Heel anders dan in dezen tijd, nu men het gebouw van de achterzijde betreedt en de eigenaardige stand van het bijgebouw onmiddellijk in het oog valt. Wat de vertrekken-indeeling betreft, voorzoover na te gaan is uit de zwakke potloodlijnen verschilt deze op de teekening maar weinig van de tegenwoordige en moet hier sprake zijn van een en hetzelfde huis.

Oorspronkelijk had het huis een bovenverdieping, die in de tweede helft der vorige eeuw nog bestond, doch de juiste datum van het afbreken dezer verdieping is niet bekend³⁾. Door deze verbouwing en andere veranderingen, in den loop der tijden aangebracht, valt het niet gemakkelijk zich een juist denkbeeld van het Huis Goe-

¹⁾ Foto's Oudheidkundige Dienst nrs. 9884-9888; 10043-10045; 10331-10333.

²⁾ Kaartenverzameling 's Landsarchief D 51 III. In de omschrijving spreekt Dr de Haan het vermoeden uit, dat het kaartje van omstreeks 1756 dateert. Het is, op enkele gedeelten van het „huys" na, geheel met inkt geteekend.

³⁾ De Haan deelt mede, dat J. A. van der Chijs, die van 1892 tot 1905 Landsarchivaris was, deze verdieping nog heeft gezien. (*Priangan I, Personalia*, blz. 37).

noeng Sarie te vormen. Met eenige zekerheid valt echter wel te zeggen, dat het een verdiepingshuis was met een open benedenhuis en voor- en achtergaanderijen in Hollandsch-Indonesischen stijl ¹⁾.

Het voornaamste kenmerk van dezen stijl, waarin meestal kleine woonhuizen te Batavia werden opgetrokken, bestond uit een geheel gesloten bovenbouw, welke rustte op een benedenbouw, gedragen door een zuilenreeks en aan drie zijden open. De overkapping hield het midden tusschen het Europeesche mansarde-dak en het pyramide-vormige inheemsche dak, met een uitstekend gedeelte, van onder met hout afgedekt. De achtergevel moet op dezelfde wijze zijn uitgevoerd. Het benedenhuis had dus het karakter van het Javaansche woonhuis met gaanderijen en het bovenhuis onderscheidde zich door zijn Hollandsche geslotenheid met vensteropeningen. Deze bouwvorm werd in den loop der XVIIIe eeuw bij voorkeur toegepast bij den bouw van groote landhuizen, maar zij viel niet in den smaak voor groote stadswoningen. De eenvoud van het gebouw stempelt het tot een van de oudste landhuizen in Hollandsch-Indonesischen stijl.

Het valt echter te betwijfelen of de gaanderijen hetzelfde beeld vertoonen als vroeger, aangezien de dubbele steenen kolommen op voetstuk niet oorspronkelijk zijn.

De achtergaanderij is wel het meest opmerkenswaard, omdat de vloer nog uit den oudsten tijd van het huis dateert. Langs de roode plavuizen loopt een rand van smallen Coromandelschen steen, die eenvoudig bewerkt is. Half begraven in den grond, bevinden zich ter weerszijden van deze gaanderij twee kleine Ganadragers, zooals die, welke de kroonlijsten der Hindoe-Javaansche tempels plachten te schragen. Een enkele deur en twee van ijzeren bouten voorziene vensters met geruite bovenlichten scheiden die achtergaanderij van de groote zaal. Deze is door bijvoeging van houten pilaren en door de plaatsing van het altaar geheel van karakter veranderd: waar vroeger de bewoners zich met spel en dans vermaakten, wordt thans aan de goden geofferd. Zij kreeg ruimschoots licht niet alleen door de twee vensters der achtergaanderij, maar ook door die van de zijmuren en van de voorgaanderij met hun hooge glazen bovenlichten. In de zaal komen vier enkele deuren uit, twee aan de linkerzijde, die toegang geven tot twee kamers en een achterkamer, en twee aan de rechterzijde tot twee kamers (plattegr. blz. 47).

In de tuinkamer (pl. 11) aan laatstgenoemde zijde bevindt zich de bekende collectie Hindoebeelden (pl. 17) ²⁾, welke op een steenen verhooging zijn geplaatst, recht tegenover de tuindeur, die een stoepje van Coromandelschen steen heeft in naïef-barokken vorm. Het is niet zeker, of deze beelden hier altijd hebben gestaan. In 1867 wordt reeds vermeld, dat de Hindoebeelden in een der zijvertrekken van den tempel stonden ³⁾. Omstreeks 1901 werd een gedeelte van deze beelden op het erf opgesteld, de kleinere stonden op de stoep van het (vroegere) achterhuis voor de pilaren en de grootere voor de tuinkamer buiten op steenen voetstukken voor een bamboezen hekje ⁴⁾. Wanneer zij weder binnen den tempel werden geplaatst, is niet bekend.

De eerste deur links van de zaal leidt naar een vertrek, dat in verbinding staat met een vrij ruime achterkamer.

¹⁾ Van de Wall, *Oude Hollandsche bouwkunst in Indonesië*, 59 afb., Maerlantbibliotheek VII, 1942.

²⁾ Zie voor de beschrijving van deze beelden: Knebel, *Rapporten Oudheidkundige Commissie 1901. Bijl. 11b*.

³⁾ *Notulen Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* 1867, blz. 9, IV.

⁴⁾ Zie foto van de Oudheidkundige Commissie no. 186. Het kan echter ook zijn, dat zij toen buiten waren opgesteld voor de fotografische opname vanwege deze Commissie.

De tweede deur links van de zaal geeft toegang tot een lang en smal vertrek, waar de trap naar de afgebroken bovenverdieping staat. Deze eenmaal omgebogen trap (pl. 14) heeft bewerkte vaasvormige balusters en is versierd met fraai snijwerk uit de Bataviasche school met lijstwerk en gekleurd. Dit onderscheidt zich door een variatie van het krulvormige rankenmotief en demi-haut reliëf gesneden met lotusbloemen, granaatappels, bloemen, knoppen en druiventrossen. Het ornament leunt zoodanig tegen den achtergrond, dat het daarvan geen ruimte openlaat. Deze motieven zijn welbekend, men vindt ze terug in de beeldsnijkunst — vgl. het snijwerk der ebbenhouten barokmeubelen ¹⁾ — en in de beeldhouwkunst — vgl. de randversieringen der grafzerken uit die dagen. Het is echter merkwaardig, dat deze motieven, oorspronkelijk ontleend aan de Voor-Indische sierkunsten, blijkbaar ook toepassing vonden bij de binnenarchitectuur en nog wel in 1736, toen de mode van het ebbenhout als meubelhout, haar karakteristieke versiering en haar techniek reeds voorbij waren. Er is daarvan tot dusver geen ander voorbeeld bekend.

Het bewijst ook, dat de bouwheer een vasthoudend man was, die zich liefst bij het oude hield en afkeerig was van nieuwere denkbeelden.

Aan die zijde van de woning is buiten een soort keuken ten behoeve van den tempelbewaarder en zijn gezin gebouwd, welke den (vroegeren) voorgevel geheel ontsiert. Deze eindigt ter weerszijden van de woning in een gebogen alleen staanden muurgevel (pl. 15). De typische afwerking van den frontgevel, welke vermoedelijk met dien van de verdwenen bovenverdieping één geheel vormde, herinnert sterk aan den bouwtrant der oude Kaapsche landhuizen.

Het onaanzienlijke bijgebouw, waarvan de overkapping een uitstekend gedeelte heeft van onder met hout afgedekt (pl. 16), wijst erop, dat het Huis Goenoeng Sarie niet berekend was op een groot gezin, noch op een schare aanzienlijke gasten. Ofschoon de bovenverdieping het aanzien aanmerkelijk moet hebben verhoogd, kan het toch nimmer wat men noemt een kapitaal huis geweest zijn. De bedoeling van den bouwheer was zeker hier een rustig landelijk thuis te stichten zonder de toen meer en meer in zwang komende architectonische praal der Bataviasche „thuynen”. Dit komt nog goed uit op eenige foto's ²⁾, einde 1901 vervaardigd door H. L. Leydie Melville, waarop de rustieke eenvoud van het Huis Goenoeng Sarie is waar te nemen. De bloempotten en fonteinen waren er toen nog niet. Het werd destijds omgeven door uitgestrekte grasvelden, waarop hoge boomen hun schaduwen wierpen. Zoo gezien, moet het Huis Goenoeng Sarie een ideaal rustoord geweest zijn.

Op een der foto's is ook zichtbaar een gedeelte van het bijgebouw, waar op den topgevel een der kleine siervazen prijkt, die nu in de Historische Verzameling van het Genootschap worden aangetroffen. Daarmede in overeenstemming moet de groote barok-siervas ³⁾ die zich ook in die Verzameling bevindt, op den topgevel van het hoofdgebouw gepronkt hebben (pl. 19). Een vrij groote Coromandelsche steen waarop gebeiteld is een wapen ⁴⁾ met bovenschrift: „F. J. Coyett” en onderschrift: „A°. 1736”

¹⁾ Van de Wall, *Het Hollandsche koloniale Barokmeubel. Bijdrage tot de kennis van het ebbenhouten meubel omstreeks de tweede helft der XVIIe eeuw en het begin der XVIIIe eeuw*, 120 afb., 1939.

²⁾ Foto's Oudheidkundige Commissie 18a en 18b.

³⁾ In den *Catalogus van de Historische Tentoonstelling van 30 Mei 1919* ter herdenking van het 300-jarig bestaan van Batavia wordt ten onrechte van deze vas gezegd, dat zij diende „als dakversiering van het hoofdgebouw van het buitenverblijf Rustenburg van den Gouv. Gen. v. Imhoff (thans Chin. tempel bij Goenoeng Sarie)”.

⁴⁾ Doorsneden: 1, een klimmende wassenaar; 2, een leeuwenkop.

werd indertijd op den zolder van het huis door Dr F. de Haan gevonden ¹⁾ en door bemiddeling van Dr Brandes overgebracht naar het Museum ²⁾. Deze steen moet den voorgevel van het huis hebben gesierd (pl. 21).

GESCHIEDENIS

Aan de hand van dezen steen en zijn vindplaats kan op goede gronden aangenomen worden, dat het landhuis in 1736 werd gebouwd door Frederik Julius Coyett ³⁾, Raad-ordinair van Indië. Andere gegevens omtrent den bouw zijn, voor zoover wij weten, niet bekend. Frederik Julius Coyett was de zoon van Balthasar Coyett ⁴⁾ en Constance Pierraedt, en een kleinzoon van Frederik Coyett, den ongelukkigen Gouverneur van Formosa, en Susanna Boudaen, een bekende schoonheid uit de Haagsche beau monde ⁵⁾.

Toen zijn vader Gouverneur van Ambon geworden was, werd hij daar in 1704 Secretaris van den Landraad, later van den Raad van Justitie. Vader en zoon hebben het te Ambon nog al bont gemaakt en hun gedrag gaf aanleiding tot vele klachten van de zijde der Orangka's. In 1706 gingen beiden naar Batavia terug, waar Coyett Senior in 1725 overleed. Zijn zuster was Susanna Helena Coyett, gehuwd met Pieter Gabry, Gouverneur en Directeur van Amboina, later Raad-extra-ordinair van Indië ⁶⁾. Als Assistent vertrok Frederik Julius in 1707 voor geruimen tijd naar Nederland, doch keerde later weder naar Indië terug. Als Onderkoopman werd hij benoemd tot provisioneel Eersten Suppoost op het Comptoir-Generaal en het daarop volgende jaar tot Koopman. Daarna werd hij achtereenvolgens bevorderd tot Weesmeester, Schepen, Administrateur der peperpakhuizen op Onrust en Gecommitteerde Tot en Over de Zaken van den Inlander met den rang van Opperkoopman tevens Heemraad, Shahbandar en Licentmeester en President van Boedelmeesteren. Als Gecommitteerde scheen hij er slag van te hebben gehad, met Inlanders om te gaan, althans bij Resolutie van 7 Juli 1732 wordt hij geprezen om zijn „bysondere bequaamheyt” te dien opzichte. De Gouverneur-Generaal Mattheus de Haan, waarmede hij bevriend was, was inmiddels gestorven. Onder zijn opvolger Mr. Diede-rik Durven, werd hij op verzoek in 1729 ontslagen als Gecommitteerde en het jaar daarop benoemd tot Gezaghebber van Java's Noord-Oostkust. Ook Durven was hem goed gezind en schonk hem in 1731 den titel van Commandeur. Als zoodanig maakte hij in 1733 zijn hofreis naar Kartasoera, om met den Soenan een overeenkomst te sluiten betreffende de betaling van achterstallige schulden en de uitbreiding van de handelsrelaties der Compagnie met het Mataramsche Rijk.

Tot degenen die hem vergezelden, behoorden de Onderkoopman en Secretaris Hendrik Greven en de Onderkoopman en Fiscaal van Semarang, Cornelis Antonie Lons.

¹⁾ *Platenatlas Oud-Batavia*, B. 9.

²⁾ *Notulen Bataviaasch Genootschap 1902*, blz. CCXII.

³⁾ De biographische bijzonderheden van Coyett en van alle eigenaren en hun families die hier volgen, zijn ontleend aan De Haan, *Priangan*, (vnl. dl. I, *Personalia*), *Oud-Batavia* met *Platlas*, Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal en Commissarissen-Generaal van Ned. Indië enz.*, de notariële akten op het Landsarchief (L. A.) te Batavia en de *Personalia* aldaar (Pers. L. A.).

⁴⁾ Bij zijn overlijden werden zilveren schenkborden uitgedeeld met inscriptie en datum van geboorte en overlijden: 6 Oct. 1652—19 Sept. 1725. (In 1934 was E. Nering Bögel, eigenaar van het Hotel Soemedang te Soemedang, in het bezit van een exemplaar.)

⁵⁾ Van de Wall, *Figuren en Feiten uit den Compagniestijd*, Hfdst. I, De Gezusters Boudaen, blz. 1 e.v., 1932.

⁶⁾ Haar grafzerk is in de Hervormde Kerk te Ambon, zie Van de Wall, *De Nederlandsche oudheden in de Molukken*, 155 afb. en 3 schetsk. p. 154, 1928.

14. Trap met kastbetimmering in het Huis Gocnoeng Sarie

15. Gedeelte van den voorgevel

16. Uitstekend dak van het bijgebouw

17. Verzameling Hindoebeelden

Deze laatste vroeg en verkreeg toestemming van Coyett en den Soenan, om een reisje door het Mataramsche gebied te ondernemen, welke gelegenheid zich aanbood, nu het gezantschap te Kartasoera vertoefde. Dus verliet Lons op Dinsdag 11 Augustus Kartasoera, vergezeld door de Vaandrighs Jan Meyerhoff en Noach Aubree en begeleid door drie vanwege den Soesoehoenan gezonden mantries. Het dagregister ¹⁾ van dit uitstapje vermeldt vrij uitvoerig waarheen de tocht ging, ook naar de bouwvallen van Prambanan. Ofschoon hiervan niet blijkt uit dat dagregister, is het wel zeer waarschijnlijk, dat Lons bij deze gelegenheid de bewuste beelden deed weghalen en aan Coyett ten geschenke gaf, mogelijk als beleefdheid tegenover zijn chef voor diens vergunning tot het uitstapje en diens voorspraak bij den Soenan, om deze vergunning te verkrijgen. De latere Raad-ordinair Joan Gideon Loten, die van 6-10 November 1740 als Fiscaal van Java's Noord Oostkust van Semarang uit een uitstapje landwaarts deed en toen de tempels op den Oengaran bezocht in gezelschap van den Vaandrigh Johan Andries baron van Hohendorff en den Assistent Balthasar Toutlemonde, kan het niet geweest zijn ²⁾. Mogelijk Van Imhoff, die in 1746 een reis over Java maakte, dan wel Mossel, die acht jaren later een dergelijken tocht ondernam. Als men echter ziet, hoe stevig de kleine reeds genoemde Gana-beeldjes in de muren van het huis zijn gemetseld en daarmee een geheel vormen, komt men tot de gevolgtrekking, dat zij reeds bij den bouw van het huis in 1736 moeten zijn gebruikt. In dat verband komt dus alleen maar Lons in aanmerking als degene, die de beelden vóór dien tijd in het bezit van Coyett kan hebben gesteld. Hoewel niets met zekerheid bekend is, wordt laatstgenoemde toch beschouwd als degene, die de Hindoe-beelden naar het Huis Goenoeng Sarie bracht ³⁾.

De Heeren XVII benoemden Coyett in 1731 tot Raad extra-ordinair. Als hij te Batavia teruggekomen is, wordt hij Commissaris van het Hospitaal, Kolonel der Burgerij en President van Heemraden en ten slotte Raad-ordinair. Ofschoon hij niet bekend stond om zijn bijzondere liefde voor kunsten of wetenschappen, schijnt hij toch wel prijs gesteld te hebben op het bezit der Hindoe-beelden. Hij heeft ze althans in grooten getale in den tuin van zijn nieuw gebouwd landhuis geplaatst. Wij zagen reeds dat zij zelfs aangebracht werden op plaatsen, waar men ze niet verwacht zou hebben. Coyett overleed op 5 September 1736, dus in hetzelfde jaar waarin hij zijn landhuis bouwde ⁴⁾. Hij was steeds ongehuwd gebleven, doch had zich op zijn sterfbed in ondertrouw doen opnemen met Geertruida Margaretha Goossens, dochter van Johannes Goossens en Sophia Fauconier, die hij tevens tot universeel erfgename van zijn goederen had benoemd. Zijn testament ⁵⁾ bevat de zinsnede „dat sij met mal-kanderen solemnele huwelijxe beloften hebben aangegaan en ook heden in ondertrouw opgenomen zijnde althans den Ed: Heer Comp^t: ziek van lighaam en de mevrouwe Comp^{te}: gezond dog beide haar Edelens verstand wel hebbende". Het werd opgemaakt ten huize van mevrouw Goossens aan de Groote Rivier, waar hij vermoedelijk verpleegd werd. Zijn onderteekening is bijna onleesbaar en met zwakke, beverige hand gesteld; zijn bruid teekende met een ongeoefende schoolmeisjeshand.

¹⁾ Leemans, *Javaansche tempels bij Prambanan*, *Bijdragen Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië*, 1855, III, blz. 5 e.v.

²⁾ *Kronijk van het Historisch Genootschap*, 4e serie, 1e dl. 1860, blz. 109; Krom, *Inleiding tot de Hindoe-Javaansche kunst*, blz. 3.

³⁾ De Haan, *Oud-Batavia*, II, blz. 77, *Priangan II*, blz. 514 (75).

⁴⁾ Zijn wapenbord werd in de Hollandsche Kerk aan de Westzijde opgehangen (*Navorscher* 1867, blz. 25).

⁵⁾ Acte Van Visvliet 1 Sept. 1736 No. 13910, L. A. Zie meer bijzonderheden over Coyett: De Haan, *Priangan*, I, *Personalia*, blz. 35 e.v.

Zoo kwam deze dame in het bezit van het Huis Goenoeng Sarie. Zij was weduwe van den Directeur-Generaal en Eersten Raad van Nederlandsch-Indië Michiel Westpalm van Huzum, van wien een grafschrift op het kerkhof te Tanahabang getuigt: ¹⁾

*„Door Onrust rust hier onder
In deugd en vlijt een wonder”.*

De nieuwe eigenares, Geertruida Margaretha Goossens, de weduwe van dit „wonder”, was zeer gefortuneerd. Zij was de dochter van Johannes Goossens en Sophia Fauconier, de eenige erfgename van den puissant-rijken Frans Castelij, van Colombo. Een harer dochters was Sophia Francina Westpalm die in 1754 huwde met Reinier de Klerk, destijds nog Raad-extra-ordinair en oud-gouverneur, later Gouverneur-Generaal, die de bouwheer was van den bekenden „thuyn” aan den Molenvliet, thans 's Landsarchief ²⁾.

Geertruida Margaretha Goossens moet een druk en bedrijvig leven hebben gehad, want niet alleen had haar echtgenoot uit zijn eerste huwelijk met Clara van der Burg eenige kinderen, maar zijzelf schonk hem ook nog een aantal spruiten. Op 4 Januari 1737 hertrouwde zij met den Raad-ordinair Johannes Thedens, den lateren Gouverneur-Generaal ad interim, die weduwnaar was. Ter eere van deze heugelijke gebeurtenis werd een op gebrocheerd satijn gedrukt feestgedicht ³⁾ vervaardigd, met den titel „Boezemoffer uytgestort op het doorluchtig huwelijk van den WelEdelen Gestrengen Achtbaaren Heere Johannes Thedens en de Weledele Vrouwe Geertruyda Margaretha Goossens enz. enz.”, waarvan de aanhef luidde:

*„Hoe zal ik best mijn snaaren stellen
Op eenen onbekrompen toon,
Om dus Heer Thedens te verzellen
Van verre, na des Min-Gods Throon?
O, Vreugd-genot! gij doet mij singen
Een lied van waare dankbaarheid,
Dat, schoon door Waereld-wisselingen,
Verduuren zal den wanckelen tyd.”*

„Heer Thedens” was omstreeks 1680 te Friederichstadt in Duitschland geboren als zoon van Anna Margrietha Pietersdr. Thedens ⁴⁾ en als soldaat met het schip „De Unie” van Texel naar Batavia vertrokken. Kort na zijn aankomst te Batavia trad hij in het huwelijk met Anna Suzanna Moerbeek van Batavia, een dochter van den Commandant van Onrust Jeroen Barendsz. Moerbeek en Joanna Molkman. Na de lagere rangen te hebben doorloopen, werd hij in 1723 benoemd tot Opperkoopman en Opperhoofd op Decima. Daarna werd hij bevorderd tot Raad-extra-ordinair,

¹⁾ *Platenatlas van Oud-Batavia*, E. 10. Hij stierf aan koorts, opgedaan op het eiland Onrust in de Baai van Batavia. Bij zijn overlijden werden zilveren schenkborden uitgedeeld met inscriptie en datum: 24 Augustus A° 1734 (gewicht 700 gram).

²⁾ Zie „*Het Huis Reinier de Klerk*”.

³⁾ Een afbeelding met beschrijving vindt men in den *Platenatlas van Oud-Batavia*, onder No. H. 20.

⁴⁾ Stapel, *De Gouverneurs-Generaal van Nederlandsch-Indië in beeld en woord*, blz. 57, 1941. De vader was onbekend, de moeder overleed te Haarlem.

Commissaris politiek bij den Bataviaschen Kerkeraad en Raad-ordinair. Toen Adriaan Valckenier op 2 December 1740 op verzoek door de Heeren XVII eervol werd ontslagen, werd Thedens bij substitutie tot Gouverneur-Generaal aangewezen. Als Gouverneur-Generaal ad interim heeft hij daarop tijdens de afwezigheid van den benoemden Gouverneur-Generaal Mr. Gustaaf Willem Baron van Imhoff, die in patria vertoefde, van 1741 tot 1743 het bewind gevoerd ¹⁾.

Als echtgenoot van Geertruida Margaretha Goossens werd het land op hem overgeschreven, dat met de daarop staande gebouwen getaxeerd werd op 2500 Rds. ²⁾. Het werd toen overgeschreven als „een stuck thuyn land bebout met een groot steene huys en verscheyde andere gebouwen staende ende gelegen tusschen de fortresse Jacatra en Noordwijk aan de groote Zuyderwegh...”

Thedens stierf 19 Maart 1748 ³⁾. Zijn weduwe overleefde hem nog tien jaren en was in de Bataviasche gezelschapskringen een zeer geziene figuur. Na zijn dood werd het goed overgeschreven op haar naam ⁴⁾, doch zij verkocht het reeds eenige jaren later, in 1753, aan den Raad-extra-ordinair Henricus Jacobus van Suchtelen ⁵⁾. Er waren omstreeks dezen tijd verscheidene leden van de familie Van Suchtelen op Java. Abraham van Suchtelen was Schepen te Batavia in 1748; Hermanus van Suchtelen was gehuwd met Catharina Haak; Casparus Arnoldus van Suchtelen, wiens vrouw was Sara Maria van Oordt, resident van Grisse in 1759.

Henricus Jacobus was afkomstig uit Deventer en in 1745 gehuwd met Jacoba Martha Coop à Groen. Hij stierf reeds op 30 October 1753 en werd 1 November van het sterfhuis aan de Oostzijde van de Tijgersgracht uit grafwaarts gedragen ⁶⁾. Zijn wapenbord werd in de Binnen-Portugeesche Kerk aan de Oostzijde opgehangen ⁷⁾. Zijn vrouw, die boedelhoudster en universeel erfgename was, hertrouwde op 19 Mei 1754 met Roelof Blok ⁸⁾, die het jaar daarop tot Gouverneur en Directeur van Makassar werd benoemd en weduwnaar was van Elisabeth van der Hart ⁹⁾, na tevoren Commandeur der Indische Zee, Directeur van den Chinasen handel en President van de Huwelijksche en Kleine Gerechtszaken te zijn geweest. Zij was een halfzuster van Clasina Helena Coop à Groen, die gehuwd was met Pieter van den Velde ¹⁰⁾. Na een verblijf van enkele jaren te Makassar stierf zij aldaar in het fort Rotterdam op 9 Januari 1758. Heden wijst men nog haar laatste rustplaats aan op het oude kerkhof aan het Koningsplein te Makassar. Een kolossaal wit gepleisterd praalgraf, dat imponeert door zijn afmetingen, dekt haar stoffelijk overschot ¹¹⁾, waarop haar familie-wapen is afgebeeld met het volgende opschrift:

¹⁾ Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal, enz.*, blz. 92 e.v.

²⁾ Acte van 13 Juni 1738 pag. 742, L. A. Hierin wordt ook vermeld dat Coyett het land had gekregen bij koopbrief van 17 Februari 1730 pag. 400. Deze laatste acte is zoekgeraakt, zoodat zooals Dr de Haan reeds opmerkte, het niet meer na te gaan is, of dit land vroeger aan Pieter van Hoorn heeft toebehoord (*Priangan* blz. 5 e.v. j°. *Oud-Batavia*, II, blz. 76 noot).

³⁾ Zijn wapenbord werd in de Hollandsche Kerk aan de Zuidzijde opgehangen, *Navorscher* 1867, blz. 24.

⁴⁾ Acte van 10 Januari 1749 pag. 289. L. A.

⁵⁾ Acte van 9 Augustus 1753 pag. 809. Deze acte is zoekgeraakt.

⁶⁾ Pers. L. A.

⁷⁾ *De Navorscher* 1867, blz. 28.

⁸⁾ Pers. L. A.

⁹⁾ Wijnaendts van Resandt, *Huwelijken te Batavia uit den Compagniestijd* (overdr. *De Ned. Leeuw* 1905), blz. 11.

¹⁰⁾ Zie „*Het Huis Groeneveld of Tandjong Oost*”.

¹¹⁾ Afbeelding in *Oudheidkundig Verslag*, 3e en 4e kw. 1928, *Rapport van het voorlopig onderzoek naar de Compagniesoudheden in Celebes*, plaat 10 en *Nederlandsche oudheden in Celebes, Nederlandsch-Indië, Oud en Nieuw*, Februari 1931, blz. 305, van schrijver dezes. Foto Oudheidkundige Dienst No. 6335 geeft details, wapen en grafschrift te zien.

*„Hier rust
 ter zalige opstanding het
 Stervelijk Deel
 Van Deugdrijcke Vrouwe
 Jacoba Martha Coop à Groen
 Zeer Geliefde Huysvrouw van
 Den Heer Roelof Blok
 Gouverneur en Directeur
 Deser Celebes gebooren
 Tot Batavia Den 1 July 1730
 Overleden Binnen 't Casteel
 Rotterdam op Den 9 January 1758
 Nevens het Zoontje waervan
 Haer Ed. Op Den 28 X Ber. 1757
 Bevallen was en Het Welk
 Daags daarna in den Heere
 Ontslapen is”.*

Na het overlijden van zijn jonge vrouw verkreeg Blok het landgoed uit haren boedel ¹⁾. Nadat hij in 1759 de Makassaarsche landvoogdij had neergelegd, vestigde hij zich te Batavia en vertrok in 1761 als Admiraal der retourvloot naar Nèderland.

Blok is vooral bekend als auteur van het werk „Beknopte geschiedenis van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden”, dat voortreffelijke kwaliteiten bezit, en waarvan in 1817 een Engelsche vertaling verscheen.

Voor zijn vertrek naar Nederland had hij het land aan den Gouverneur-Generaal Jacob Mossel verkocht ²⁾. In de betreffende acte komt voor de omschrijving: „...een groot steene woonhuys met verscheyde andere gebouwen als mede bezet met Eenige Chineese graven staande ende gelegen buyten deze staat omtrend een uur gaans tusschen de fortressen Jacatra en Noordwijk aan de Oost en Westzijde van de oude groote rivier tusschen de groote Zuyderweg en de nieuwe geprojecteerde heerenweg...”.

Hoewel Mossel tot een deftige familie van Enkhuizer regenten behoorde, was hij toch in de nederige kwaliteit van matroos naar Indië gevaren, waar hij meer dan twintig jaren aan de kust van Coromandel werkzaam en tot gouverneur en directeur opgeklimmen was. In 1742 was hij naar Batavia overgeplaatst als Raad-ordinair van Indië en zeven jaren later had hij het ambt van Directeur-Generaal aanvaard. Toen Van Imhoff stierf, was hij met algemeene stemmen tot gouverneur-generaal gekozen, welke keuze door de Heeren XVII bekrachtigd was. De rang en titel van luitenant-generaal bij het Staatsche leger, welke de Staten-Generaal hem in 1754 hadden geschonken, waren tenslotte een allerhoogste bekroning van een werkzaam leven. Wij kunnen met deze bijzonderheden van de voorspoedige en schitterende carrière van dien eigenaar van het Huis Goenoeng Sarie volstaan, omdat zij als bekend kunnen worden verondersteld ³⁾.

Toen hij het landhuis aankocht, was hij sedert achttien jaren weduwnaar van Adriana

¹⁾ Acte van 21 Augustus 1758 pag. 841. L. A.

²⁾ Acte van 6 Maart 1761 pag. 460. L. A.

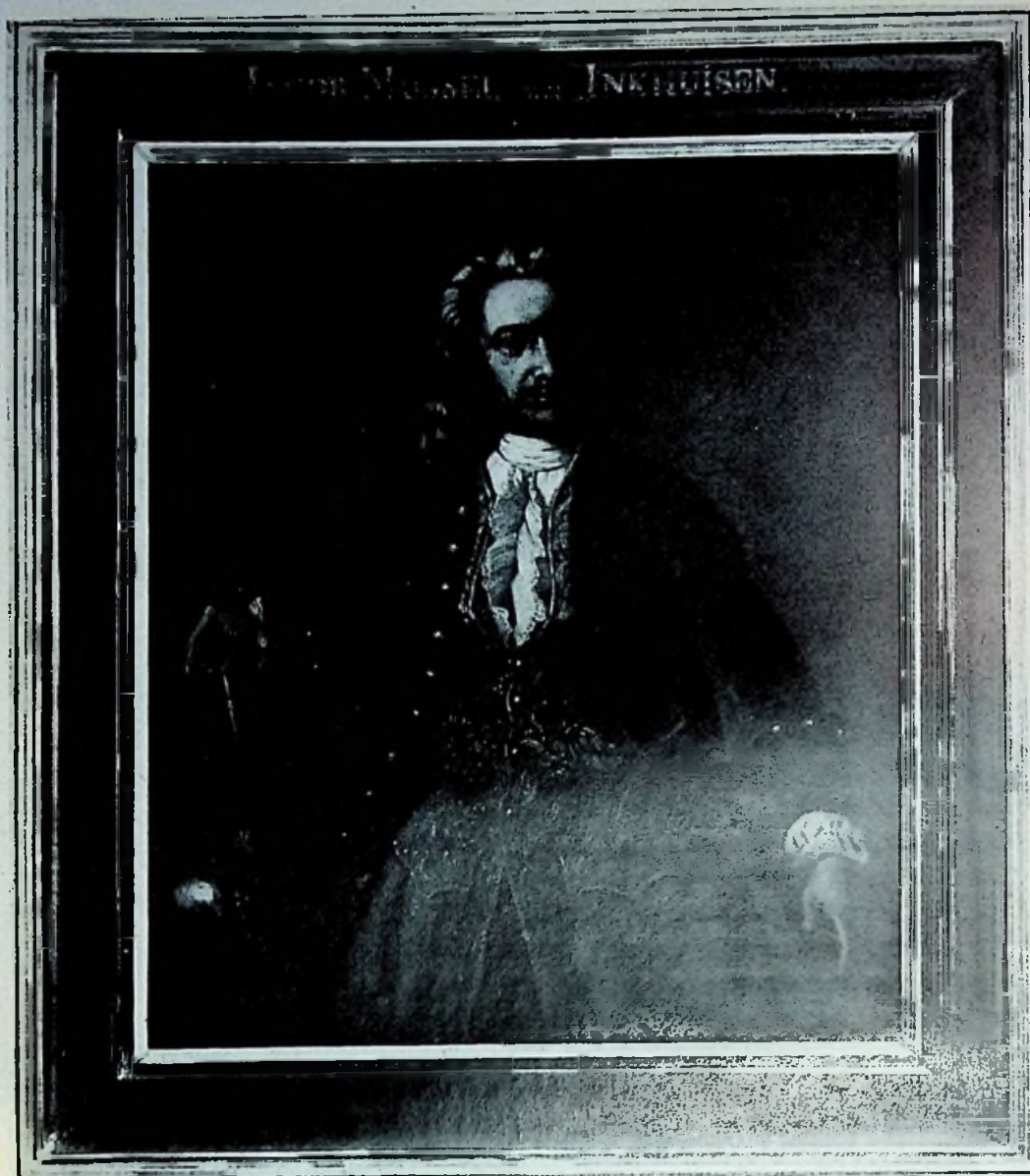
³⁾ Stapel, *De Gouverneurs-Generaal van Nederlandsch-Indië*, 1941.

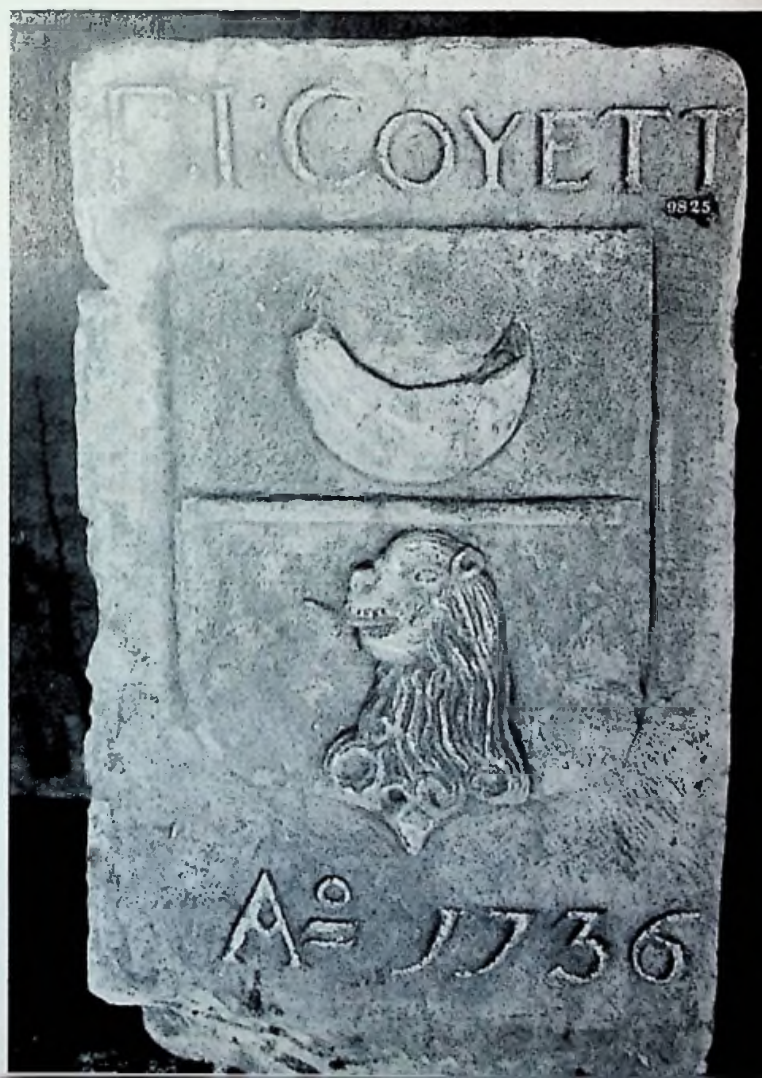
18. Kleine siervazen van gebakken aarde, welke de topgevels der bijgebouwen van het Huis Gocnoeng Sarie hebben gesierd

19. Groote siervaas van gebakken aarde

20. Gouverneur-Generaal Jacob Mossel

21. Gevelsteen met het wapen van Coyett

Appels en waren twee van zijn kinderen reeds gehuwd. Zelden hebben de kinderen van een Gouverneur-Generaal schitterender huwelijken gesloten dan die van Mossel. Zijn oudste dochter Philippina Theodora was in 1748 getrouwd met Johan Andries Baron von Hohendorff, Gouverneur en Directeur van Java's Noordoostkust en later met Nicolaas Hartingh, Raad-ordinair van Indië; zijn jongste dochter Geertruida Margaretha in 1757 met Mr. Pieter Cornelis Hasselaer, Heer van de beide Eemnessen, Resident van Cheribon, die later acht malen Burgemeester van Amsterdam is geweest. Daarop volgde Catharina Johanna, die later in den echt trad met Jonkheer Gerard Maximiliaan Taets van Amerongen, Heer van Deyl, Renswoude en Emmikhuysen. Zijn zoon Mr. Jacob Mossel zou later in het huwelijk treden met Martha van Herzele uit het bekende Rotterdamsche geslacht van dien naam. Deze landvoogd was niet alleen een goed bestuurder maar ook een groot koopman. Hij was begaafd met opmerkelijke handelstalenten en liet geen gelegenheid voorbijgaan om zich en de zijnen te verrijken. Zijn kinderen waren rijke partijen en werden door hun huwelijken weder opgenomen in den regentenstand der Republiek, waartoe hun vader uit hoofde van zijn geboorte had behoord.

Mossel beleefde niet lang genoeg van het land; hij stierfreeds in den nacht van 14 op 15 Mei van het jaar 1761 (pl. 20). Blijkbaar stelden zijn erfgenamen geen prijs op het bezit van het goed, want het werd uit den boedel verkocht aan den Burger Simon Joseph¹⁾. In deze acte wordt voor het eerst melding gemaakt dat het land werd „in de wandeling genaemt Goenoeng Sarie”. Joseph stierf in Maart 1765 en zijn wapenbord werd in de Hollandsche Kerk aan de Westzijde opgehangen²⁾. Joseph was Majoor der Burgerij, te voren Commissaris van de Bank Courant, Ritmeester der Burgercavalerie, Hoofdparticipant van de Amfioensocieteit, Kapitein der Oostzijde en Heemraad. Zijn benoeming tot Majoor was in 1759 afgekomen³⁾. Hem moet het evenals Mossel niet ontgaan zijn, dat het perceel zich zeer goed leende tot uitbreiding van de oude Chineesche begraafplaats aldaar, waarvoor de Chineesche gemeente reeds lang een geschikte plaats zocht. Bovendien had de aanwezigheid der Hindoebeelden een bijzondere beteekenis voor de Chineezzen, die om deze reden een begeerig oog moeten geslagen hebben op dit perceel. Hij schijnt het dan ook met speculatieve doeleinden te hebben aangekocht, want hij verkocht het land nog in hetzelfde jaar voor den prijs van 6000 Rds aan Lim Tjipko, Kapitein; Lim Ki Enlo, Lim Theeko, Khouw Hong Liang, Tee Toanko en Khouw Tjangke, allen Luitenants; Lauw Nunko, boedelmeester; Si Oako en Tan Kalong, oud-boedelmeesteren; Tung Inko en Tan Soenko, Chineezzen⁴⁾. Het perceel wordt beschreven als „een stuk land, in de wandeling genaemt Goenoeng Sarie, met Chineese graven, staande en gelegen buiten dese stad, omtrend een uur gaans tusschen de fortressen Jacatra en Noordwijk, de groote Zuyderweg en soogen^d Drosserspad, in 't oostv^d t 22e deel van 't blok L No. 14, 15, 16 en 17”. Ten Westen werd het begrensd „gedeeltelijk met 't drosserspad of nieuw geprojecteerde heereweg en verders met Amat”, ten Oosten aan „de groote Zuyder-

¹⁾ Acte van 17 Maart 1762 pag. 1005. Dr de Haan vergist zich dus waar hij schrijft (*Priangan* II, blz. 513 e.v.) dat de Chineezzen het huis uit den boedel van Mossel hebben gekocht. Ook Bosboom begaat deze vergissing (*Tijdschrift Bataviaasch Genootschap* XLV, blz. 208 noot).

²⁾ *De Navorscher* 1867, blz. 26.

³⁾ Pers. L. A.

⁴⁾ Acte van 10 November 1762 pag. 332, L. A. Een kanttekening op deze acte vermeldt de overschrijving op den Chineesch Raad bij acte van 24 December 1888 No 1117. Een andere bevat de mededeeling dat afschrift werd verleend aan den Directeur van het Bataviaasch Genootschap (1872).

weg", ten Noorden aan „C. W. Mey, de oude grote revier, en de nieuwe Chinese graven" en ten Zuiden aan „A. van Ternaten, den balier Dul Talie Abdul Rahim, de oude grote revier en de wed^e van N. Perera" ¹⁾).

Merkwaardig is in dit verband de volgende passage in de Chronologische Geschiedenis van Batavia, geschreven door een Chinees ²⁾:

„In het jaar 1760 raadpleegde de Kapitein Chinees met zijne Luitenants over het aankopen van eenen nieuwen doodenakker; zij noodigden alle hunne landgenooten uit om daarvoor in te teekenen, ten einde den Gouverneurstuin te Golong-Sali (Goenoeng Saharie) te verkrijgen, waar een Budhisten-tempel was, met een menigte steenen beelden, vroeger door de chineezzen vervaardigd. De chineezzen waren zeer verheugd dat zij deze plek gronds in eigendom bekwamen..."

In lateren tijd hebben o.a. Van der Chijs, Brumund en Veth zelfs beweerd, dat Van Imhoff er gewoond heeft, waarvoor geen enkel bewijs te vinden is ³⁾. Sedert het jaar 1762 is het Huis Goenoeng Sarie in Chinese handen gebleven; het behoort tot op den huidigen dag nog aan den Chineeschen Raad.

AANTEKENINGEN

Toen het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen het denkbeeld opvatte om ter gelegenheid van Batavia's 300-jarig bestaan in 1919, een gedenkboek te doen verschijnen, viel van zelf weer de aandacht op het oude buitenverblijf. De samensteller, Dr de Haan, deed schetskaarten en plattegronden vervaardigen van vele oud-Hollandsche woningen te Batavia o.a. ook van Sentiong onder leiding van H. L. Leydie Melville, die in 1918 gereed kwamen ⁴⁾. Deze kaarten deden nog dienst bij het onderzoek naar den toestand der Bataviasche landhuizen door den Oudheidkundigen Dienst, waarmede in April 1929 een aanvang werd gemaakt. Een dezer plattegronden vindt men op blz. 47 geplaatst; sedert is er weinig veranderd. Wat betreft de Hindoebeelden, het is niet onaardig eens na te gaan, hoeveel moeite dat Genootschap zich getroost heeft om deze in bezit te krijgen.

Met den dood van Frederik Julius Coyett in 1736 was het met de belangstelling, van Europeesche zijde betoond voor de collectie Hindoebeelden, voorloopig gedaan, en het zou nog wel drie kwart eeuw duren, eer wederom melding daarvan werd gemaakt. Na opgemerkt te hebben dat Engelhard, blijkens de fraaie verzameling Hindoebeelden in de gouverneurswoning te Semarang, de eenige Europeesche collectionneur was van die beelden, zegt Raffles in 1817 ⁵⁾ van de beelden van Sentiong:

„I shall conclude this very general and imperfect account of sculpture on Java by referring the reader to the plate, containing representations of several subjects in

¹⁾ Verpondingsnr van het particuliere land Goenoeng Sarie is 2389. Meetbrief niet meer aanwezig, doch wel extract-eigendomsacte uit 1762 (Bureau van het Kadaster, Plaatselijke Dienst, Batavia). De beschrijving is uit het oude Verpondingskohier VIII 2414.

²⁾ Uit het Chineesch vertaald door Medhurst, *Tijdschrift voor Ned.-Indië*, 3e jrg. 2e dl 1840. Men zou hieruit opmaken, dat de tempel er toen reeds was en Mossel het land aan de Chineezzen had verkocht, tot welke veronderstelling de benaming „Gouverneurstuin" ook medewerkt. Deze kan echter ook slaan op het bezit van den oud-Gouverneur Blok.

³⁾ Bosboom, *Nog eens teekeningen van het oude Batavia enz.*, *Tijdschrift Bataviaasch Genootschap* XLV, blz. 208 noot, en de Haan, *Priangan*, II, blz. 513 e.v.

⁴⁾ Volgens *Oudheidkundig Verslag* 1918, 1e kw., werden vervaardigd: een situatie met pleinen en wegen; plattegrond; voor-aanzicht; achteraanzicht tot en met muurbalk; lengtedoorsnede CD t/m muurbalk; dwarsdoorsnede AB tot en met muurbalk; schaal 1 : 200 en 1 : 100. Totaal 7 teekeningen.

⁵⁾ *History of Java*, II, blz. 58 e.v. met plaat waarop 6 beelden t/o blz. 54.

stone collected and arranged in the Chinese temple of worship in the neighbourhood of Batavia. The period at which they were collected is not known, and the subjects in general are not so well executed as those found in the eastern parts of the island: but it is remarkable, that the Chinese, whose form of worship is at present so different from that of the Hindus (however similar it may have been formerly) should in a foreign land thus prize and appreciate the idols of the people whom they affect to hold in contempt."

Het kan niet anders of de Luitenant-gouverneur moet het voormalige huis van Coyett hebben bezocht, misschien zelfs meermalen, aangezien hij een groot bewonderaar was van de voortbrengselen der Hindoe-Javaansche kunst. Pogingen om deze collectie voor het Museum van het Bataviaasch Genootschap te verkrijgen, schijnt Raffles niet gedaan te hebben. Deze werden eerst ondernomen in 1862 door twee Directieleden van het Genootschap, nl. Mr J. A. van der Chijs en J. F. G. Brumund ¹⁾, die daartoe een bezoek brachten aan „den Chineeschen tempel, nabij Pintoe Besi, aan den weg van Jakatra, en dat zij bevonden hebben, dat zich aldaar bevinden, binnen dien tempel 19 bijzonder fraaije Hindoebeelden, aan welke door de Chineezzen wordt geofferd, in den gevel van den tempel een Boeddha-kop, en daar buiten een gedeelte van eene poort en van eene waterleiding uit den Hindoetijd..." Met het laatste werden bedoeld drie trapvleugels, waarvan er nu nog een op het erf van Sentiong is gebleven. Beiden uitten de veronderstelling, dat de beelden afkomstig waren van den Gouverneur-Generaal Van Imhoff, die deze bij zijn reis over Java in 1746 kon meegenomen hebben, in de meening dat het landhuis aan dezen landvoogd had toebehoord ²⁾. In zijn „Bijdragen tot de kennis van het Hindoeïsme" ³⁾ schrijft Brumund later over deze beelden en voegt er aan toe, dat men zich daar niet „in een oorspronkelijk gebouwden tempel bevindt", maar „in een ruim Europeesch vroeger landhuis, later tot Chineeschen tempel ingerigt". Pogingen werden in het werk gesteld om deze oudheden over te brengen naar 's Genootschaps verzamelingen, doch de bestuursleden Mr T. H. der Kinderen en Mr D. Levyssohn Norman berichtten reeds korten tijd daarna, dat deze mislukt waren door „de vrees voor krenking der godsdienstige begrippen van hen, welke de beelden vereeren" ⁴⁾.

De zaak werd toch niet als afgedaan beschouwd, want in 1866 werden de pogingen hernieuwd. De heer Kinder de Camarecq berichtte o.a. toen aan het Genootschap, dat „op het erf der oude Klenteng van de oude Chineesche begraafplaats nabij Pasar Baroe, aan de zijde naar den weg van Goenoeng Sarie gekeerd" aangetroffen werden twee boogvormige deksteen, welke hij voor bovenstukken van een poort aanzag ⁵⁾. Hij was blijkbaar onkundig van het bestaan van een derden trapvleugel. Verder stelt hij voor, de „deksteen" aan te wenden tot gevelversiering van het nieuwe Museum-gebouw, dat stond opgericht te worden. Uit dit schrijven blijkt verder, dat de beide trachietkogels, welke thans nog voor Sentiong liggen, er toen reeds waren. De Secretaris van het Genootschap deelde naar aanleiding van dit schrijven het daarop volgende jaar mede ⁶⁾, dat hij in de zijvertrekken aantrof een twintigtal steenen beelden

¹⁾ *Tijdschrift Bataviaasch Genootschap* 1862, blz. 563 e.v.

²⁾ Zie o.a. *Notulen Bataviaasch Genootschap* 1895, blz. 59. Hier wordt het Huis Goenoeng Sarie nog ten onrechte aangeduid als „het voormalig buitenverblijf Rustenburg van den Gouverneur-Generaal van Imhoff". Zie ook *Verhandelingen Bataviaasch Genootschap* XLVI, blz. 56.

³⁾ *Verhandelingen Bataviaasch Genootschap* XXXIII, 1868, blz. 9.

⁴⁾ *Tijdschrift Bataviaasch Genootschap* 1862, blz. 578.

⁵⁾ *Notulen Bataviaasch Genootschap* 1866, blz. 275 e.v.

⁶⁾ *Notulen Bataviaasch Genootschap* 1867, blz. 9.

en op het erf eenige steenen voorwerpen (vermoedelijk de trapvleugels). Besloten werd, met den Resident van Batavia in overleg te treden, doch ook dit leidde tot niets. Jaren verliepen alvorens het vraagstuk der collectie Hindoe-beelden in den Chineeschen tempel Sentiong weder aan de orde kwam. Het plan had men echter geenszins opgegeven. Integendeel, zelfs het Chineesche strafwetboek moest er aan te pas komen ¹⁾. Een wetsartikel daarvan luidde, dat elke ambtenaar, die publieke offeranden aanbiedt aan goden, welke daarop geen recht hebben, gestraft wordt met 80 stokslagen. Daar de vereering der Chineezzen voor de Hindoe-beelden echter bestond uit eenvoudige eerbiedsbetuigingen voor deze onwettige goden met uitzondering van de drie Boedha's, kon hier geen sprake zijn van offeranden door ambtenaren gebracht. Ook een ander artikel, handelende over toovenaars, verderfelijke leerstellingen, bedriegers e.d., die voorgaven in gemeenschap te staan met bovenaardsche machten of geesten, kon in dit geval geen toepassing vinden. Tevoren had het Genootschap zich tot den Griffier van den Raad van Justitie gewend met het verzoek om inlichtingen over het eigendomsrecht van het gebouw, aangezien de Chineezzen daaromtrent geen inlichtingen konden verschaffen ²⁾. Bij Missive van 11 Juni 1872 no. 16 berichtte de Griffier over de verschillende eigenaren van het voormalig huis van Coyett en eindigde met de mededeeling, dat de acte 9 Augustus 1753 in het ongereede was geraakt en het onderzoek derhalve moest worden gestaakt.

De jarenlange pogingen leidden tenslotte niet tot het gewenschte resultaat, althans niet wat betreft de Hindoe-beelden. De Oudheidkundige Commissie constateerde in Juli 1901 en Januari 1902 de aanwezigheid van 19 steenen Hindoe-beelden, 3 trapvleugels en 1 steen „met het familie wapen van F. J. Coyett in hautrelief” (Notulen Bataviaasch Genootschap 1901, blz. 127 en 1902, blz. CCXII). Dat wapen is doorsneden: boven een wassenaar; beneden een leeuwenkop en hals met uitstekende tong, in bloemwerk.

Het gelukte der Commissie door vriendelijke bemiddeling van den Majoor-Chinees ten slotte, van den Chineeschen Raad de beschikking te verkrijgen over twee trapvleugels en den gevelsteen, welke respectievelijk werden opgenomen in de Archeologische Verzameling van het Genootschap onder nrs 4386, 4387 en in de Historische Verzameling. De derde trapvleugel, die omstreeks 1904 was terechtgekomen tusschen de wortels van een boom, is thans in een afzonderlijk klein bedehuis op het erf van den tempel ondergebracht. De daarop afgebeelde figuur van Kuwera wordt als heilig vereerd en aangebeden (pl. 13).

Aangaande de fraai bewerkte vaas van gebakken aarde en de kleinere vazen (pl. 18), welke laatste als versiering der topgevels op de bijgebouwen stonden, Mr J. A. van der Chijs bood deze namens Mevrouw Gallois-Hester in 1895 het Genootschap aan (Notulen Bataviaasch Genootschap 1895, blz. 59). De in den vorm van bloemruikers bewerkte deksels ontbreken echter.

Thans prijkt op het dak van het bijgebouw nog een dergelijke siervaas met bloemruiker op den eenen topgevel, terwijl een Chineesch leeuwtje prijkt op den anderen. Beide, het Hollandsche siervaasje en het Chineesche leeuwtje, die eendrachtelijk op hetzelfde dak staan, symboliseeren de vreedzame metamorphose van het Hollandsche landhuis van Coyett in den Chineeschen tempel Sentiong.

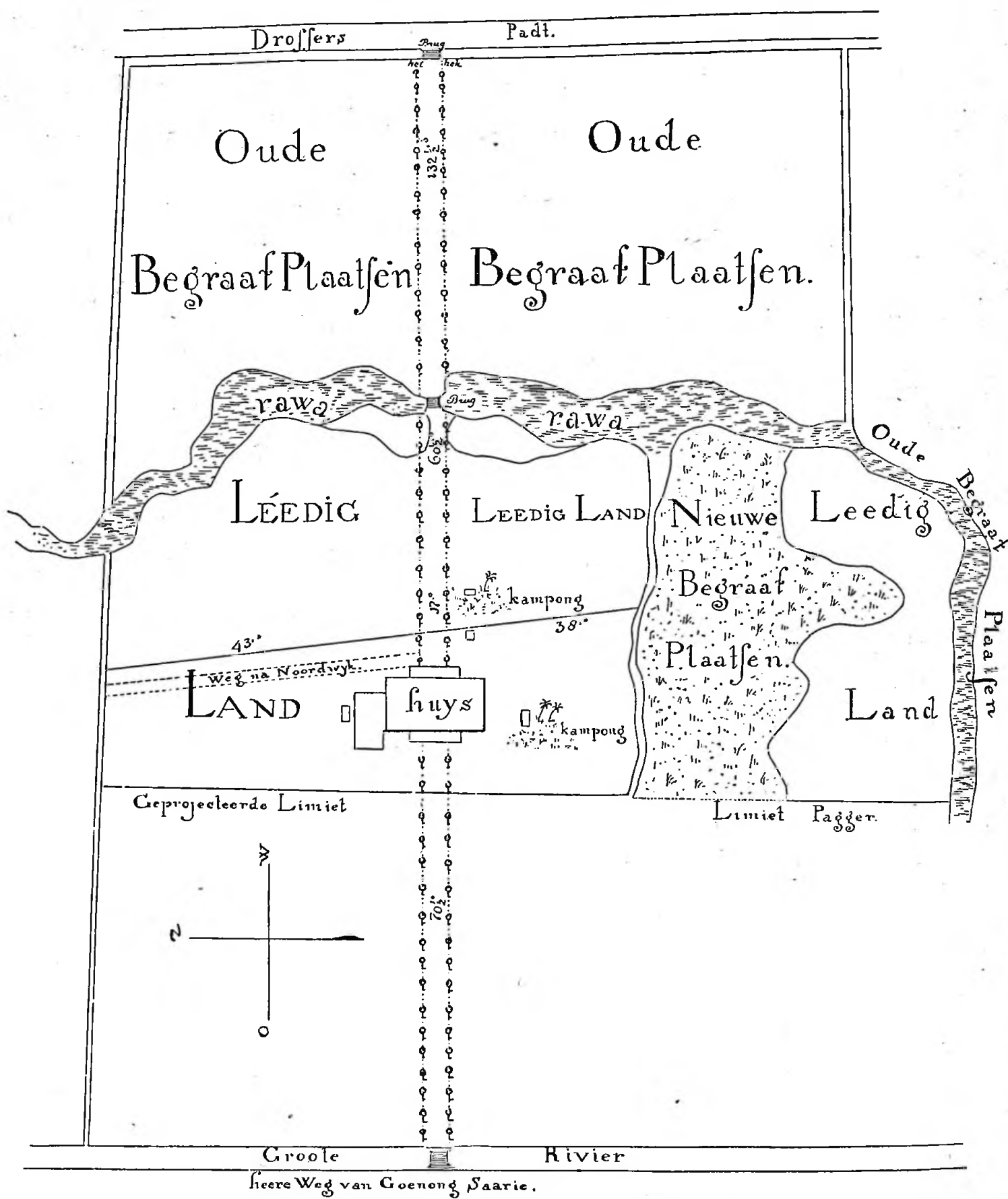
¹⁾ Notulen Bataviaasch Genootschap 1872, blz. 83 e.v.

²⁾ Notulen Bataviaasch Genootschap 1872, blz. 54 en 62 e.v.

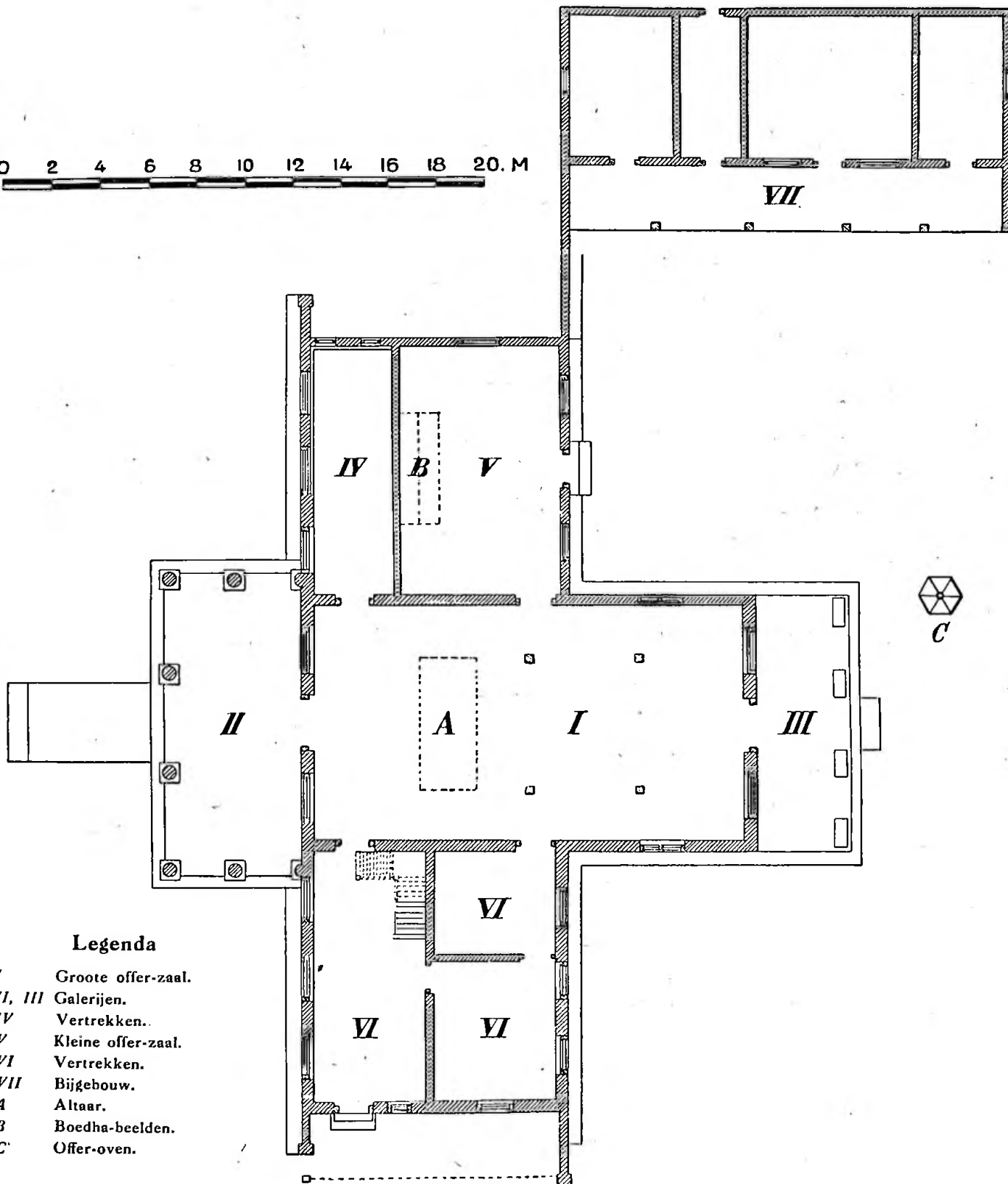
De Hindoe-beelden in het Huis Goenoeng Sarie zijn grootendeels afkomstig van Midden-Java. Van twee Boeddha's is het zelfs zeker, dat zij gestaan hebben op het tempeldak van Tjandi Kalasan (Oudheidkundig Verslag 1e en 2e kw. 1929, blz. 9). Het Wisnu-beeld en de drie trapvleugels echter vertoonen een Voor-Indischen, meer bepaald een Zuid-Indischen stijl en kunnen dus in Nederlandsch-Indië zijn ingevoerd (Oudheidkundig Verslag 1930, blz. 229 e.v.). Mossel was onder de eigenaren van het Huis Goenoeng Sarie de eenige, die op een Voor-Indisch kantoor werkzaam is geweest. Op 17-jarigen leeftijd vertrok hij in 1721 naar Negapatnam aan de Kust van Coromandel, waar hij van Assistent opklom tot Gouverneur en Directeur in 1738. Zijn benoeming tot Raad-extra-ordinair volgde in 1740, die tot Raad-ordinair in 1743 (Van Rhede van der Kloot, De Commissarissen-Generaal, enz.). Het is dus niet onmogelijk, dat hij het Wisnu-beeld en de trapvleugels naar Java heeft meegenomen. Toen hij in 1761 het landgoed Goenoeng Sarie kocht van Blok, lag het waarschijnlijk in zijn bedoeling, het weder aan de Chineezten te verkoopen. Doordat hij echter kort daarop stierf, is van deze plannen niets gekomen. Nu kan het zijn, dat hij toen, om het perceel in de oogen der Chineezten nog waardevoller en aantrekkelijker te maken, de uit Voor-Indië medegebrachte oudheden naar het landhuis heeft doen overbrengen, waardoor de uit den tijd van Coyett afkomstige collectie Hindoebeelden niet onbelangrijk werd vermeerderd.

Coyett

0 2 4 6 8 10 12 14 16 18 20. M

Legenda

- I* Groote offer-zaal.
- II, III* Galerijen.
- IV* Vertrekken.
- V* Kleine offer-zaal.
- VI* Vertrekken.
- VII* Bijgebouw.
- A* Altaar.
- B* Boedha-beelden.
- C* Offer-oven.

HET HUIS GOENOENG SARIE (SENTIONG)

FREDERIK JULIUS COYETT † 1736

Hij bouwt het Huis Goenoeng Sarie in 1736 en
laat zich op zijn sterfbed in den ondertrouw opnemen met
GEERTRUIDA MARGARETHA GOOSSENS † 1758,
universeel erfgename

Zij her × 1737

JOHANNES THEDENS † 1748

Zij verkoopt het land Goenoeng Sarie na zijn dood aan:
HENRICUS JACOBUS VAN SUCHTELEN † 1753

×

1. ELISABETH VAN DER HART

2. 1745 JACOB A MARTHA COOP & GROEN 1730-1758

her × 1754

ROELOF BLOK, repatriëert in 1761.

Hij verkoopt voor zijn vertrek het land Goenoeng Sarie in Maart 1761 aan:

JACOB MOSSEL 1704-1761

Uit zijn boedel wordt het land Goenoeng Sarie verkocht in Maart 1762 aan:

SIMON JOSEPH † 1765

Hij verkoopt in November 1762 het land Goenoeng Sarie aan:

LIM TJIPKO; LIM KI ENLO; LIM THEEKO; KHOUW HONG LIANG;

TEE TOANKO; KHOUW TJANGKE; LAUW NUNKO; SI OAKO;

TAN KALONG; TUNG INKO; TAN SOENKO

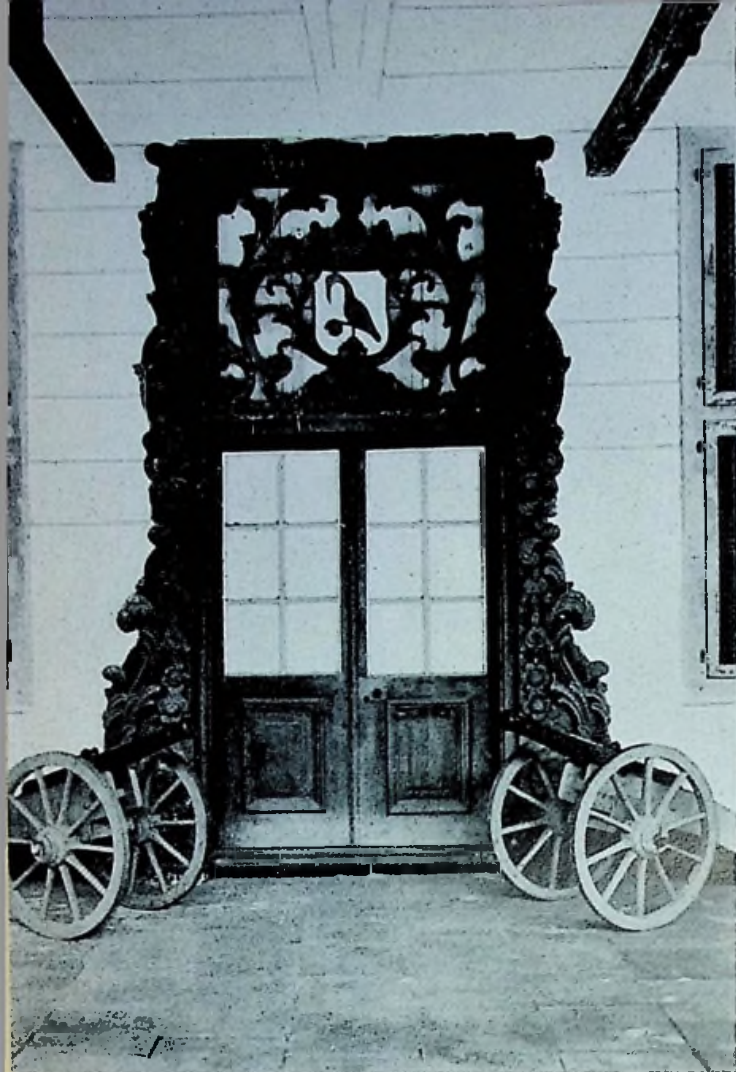
In 1888 overgeschreven op den CHINEESCHEN RAAD te Batavia.

22. Voorzijde van het Huis Groeneveld of Tandjong-Oost (Achterzijde zie no 9)

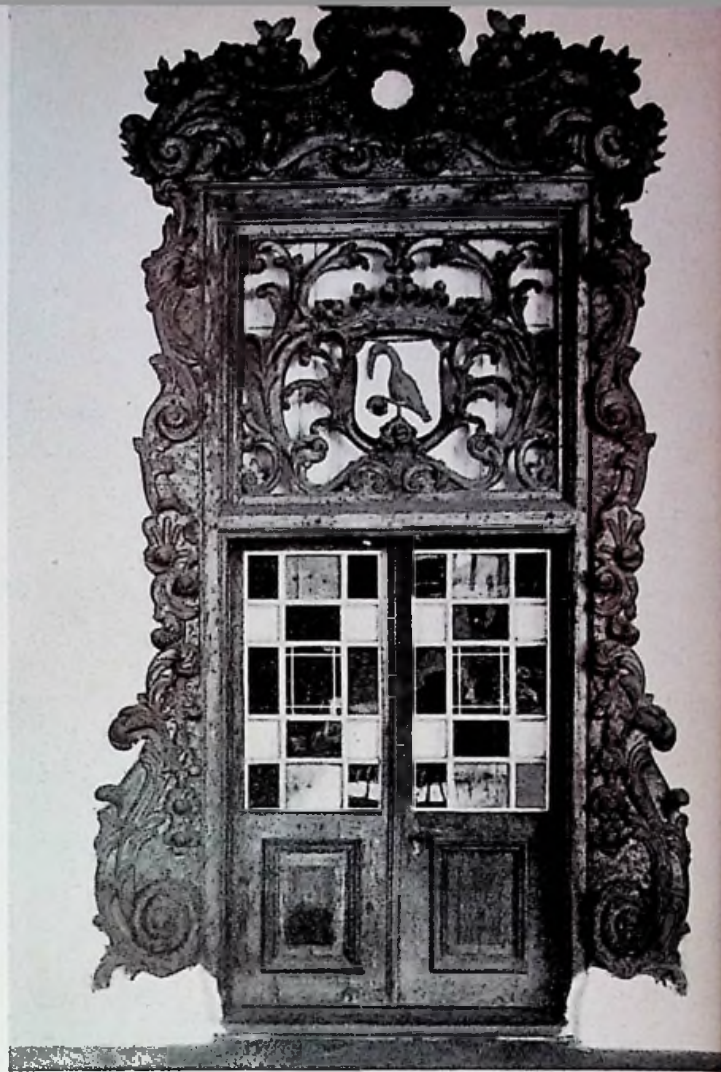
23. Het Huis Groeneveld, van terzijde gezien

24. Hoofd deur in de voorgaanderij van
het Huis Groeneveld

26. Deur met nevenramen in de achtergaanderij

25. Hoofd deur in de achtergaanderij

27. Deur in de groote zaal

HET HUIS GROENEVELD OF TANDJONG-OOST

BESCHRIJVING

GROENEVELD of Tandjong-Oost, een der oudste en fraaiste landhuizen aan den Buitenzorgschen weg, is van den straatweg niet zichtbaar. Het is gelegen tusschen paal 15 en paal 16 rechts van dezen weg, komende van Batavia. Een ijzeren hek geeft toegang tot de brug, die voert naar een landweg voorbij een marktplaats, welke reeds meer dan anderhalve eeuw tot de privilegiën van den landheer behoort. Bij de kromming van den weg stond vroeger een steenen toren, waaruit men een mooi uitzicht had op zee en aankomende schepen. Eenige jaren geleden waren daarvan nog fundamenten te zien. Voorbij deze kromming ligt een kleine woning, waar men op een primitief bamboezen hek stuit. Daarna wordt eerst het landhuis van terzijde bereikt.

Dit bestaat uit een hoofdgebouw en twee zijvleugels in Hollandschen stijl, welke gebouwen slechts door de uitstekers ¹⁾ van de daken met elkaar zijn verbonden en een doorlopenden zolder hebben (pl. 9). Dit eenigszins zonderling geheel doet reeds dadelijk vermoeden dat het hier de achterzijde maar niet de voorzijde van het gebouw geldt, hetgeen door de ligging der bijgebouwen van het verdiepingshuis, die zich ter weerszijden der beide zijvleugels uitstrekken, bevestigd wordt. Deze zijde van het huis is niet alleen merkwaardig door de daken met uitstekers of liever door de verbinding van deze daken, maar ook door de schuiframen die nog met oude ruiten bezet zijn en de à stuc bewerkte wanden, zoowel van het hoofdgebouw als van de beide zijvleugels. De daken werden na de uitbarsting van den Krakatau in Augustus 1883 met 1 meter verlaagd, omdat men vreesde voor het instorten bij een herhaling der explosies ²⁾. In de tegenwoordige voorgalerij (dus de vroegere achterzijde) trekt de aandacht de imposante dubbele middendeur, met rijk houtsnijwerk omlijst en bekroond door een à jour gesneden bovenlicht, dat van achteren is dichtgespijkerd doch aan beide zijden is bewerkt (pl. 25). Dit is versierd met een door een gravenkroon gedekt schild van zilver, waarop een bruine kraanvogel (en haut reliëf) is afgebeeld, die in den opgeheven linkerpoot een groenen steen draagt. Dit moet het wapen van Craan, een der vroegere eigenaren, voorstellen ³⁾. Het houtsnijwerk, stijl Louis XV, is een decoratie van gestyleerde bloemen en ranken met een uitgesneden bloemkrans als middenstuk, waarboven een soort baronnenkroon. Dat is vroeger naar den heerschenden smaak verguld geweest. De gekleurde ruiten in deze deur en in de glazen afschutting boven tusschen de pilaren heeft de laatste eigenares laten aanbrengen. De vloer van roode plavuizen is authentiek. Ter weerszijden van deze galerij zijn twee dubbele verbindingsdeuren met nevenvensters aangebracht, breede geruite deuren waarboven een driedeelig bovenlicht met rozettensnijwerk à jour en stucwerk (pl. 26). Dit houtwerk is lichtgroen gekleurd en de rozetten zijn verguld geweest.

De bovenverdieping en het parterre van de zijvleugels bevatten elk een kamer, terwijl

¹⁾ Uitsteker is het gedeelte van het dak, dat bij een gebouw uit den Compagniestijd buiten de muren steekt en van onder horizontaal met hout is afgedekt.

²⁾ Mededeeling van wijlen den Heer E. C. C. Ament, Pekajon.

³⁾ De gewone heraldieke vorm van den kraanvogel nl. met opgeheven linkerpoot en een steen in dien poot (Rietstap, *Armorial Général*, *Grue*, *Vigilancé* en plaat IV, 38).

de trap naar de bovenverdieping zeer eenvoudig bewerkt is en onder het parterre zich ruime kelders bevinden. Tot de bijgebouwen behoren de slavenvertrekken en de enorme, eigenaardig ingerichte keuken.

Het linkerzijgebouw (gezien van deze zijde) heeft een balkon dat het andere zijgebouw mist. Het was van dit balkon af, dat de landheeren van Tandjong-Oost de verzamelde opgezetenen toespraken bij plechtige gelegenheden of landelijke feesten (fig. 29). Aan dit gedeelte van het huis is in den loop der tijden het meest verbouwd o.a. de logeer-kamers buiten, die bestemd waren voor de gehuwde dochters des huizes met haar gezinnen. Hier hangt in een fraaie, doch helaas beschadigde vergulde lijst het portret van Daniël Cornelis Ament, als jonkman van omstreeks 22 jaren, een steen-druk in 1849 te Leiden vervaardigd (pl. 36). De rechterzijvleugel met de keuken en stallen is steeds onveranderd gebleven.

Het afdak der rondom het hoofdgebouw loopende galerijen dateert uit later tijd (pl. 23). Oorspronkelijk had het huis geen galerijen, behalve die aan de achterzijde (thans de voorzijde). Als men zich het zeer ontsierende afdak met de pilaren op neuten rondom het huis wegdenkt, dan verkrijgt men ongeveer hetzelfde type woning als b.v. het gebouw van 's Landsarchief, het gesloten landhuis in Hollandschen stijl ¹⁾. De galerijen zijn vermoedelijk later bijgetrokken, om de bewoners tegen de invloeden van zon, regen en wind te beschermen. De achtergalerij (thans voorgalerij) moet niet beschouwd worden als een onderdeel van deze galerijen, maar als een afzonderlijke veranda, gebouwd voor het aangenaam uitzicht op de tamarindelaan.

Een voor den oud-Hollandschen kolonialen bouwstijl zeer kenschetsend vooraanzicht leveren de gebogen in zeer goeden staat verkeerende uitstekers van het dak (pl. 22), de rijk versierde hoofdingang van het benedenhuis en het gesloten bovenhuis met schuiframen op. Dit komt het best uit, als men aan de voormalige voorzijde van het huis staat. Wat betreft de vensters, deze zijn gedeeltelijk voorzien van rottan schuiframen en dito bovenlichten, gedeeltelijk van glazen schuiframen met rottan bovenlichten en houten blinden. De kanonnen in de zijgalerij, welke versierd zijn met een wapen, dat een schuinbalk in het schild voert ²⁾, dienden voor het afvuren van saluutschoten, wanneer de Gouverneur-Generaal passeerde langs den grooten weg op reis naar Buitenzorg, in welk geval zij naar buiten werden gesleept, of voor vreugdeschoten bij landelijke feesten. Bij de ongeregelheden op het naburige landgoed Tandjong-West in 1831, waarbij de landheer J. N. van der Palm met vrouw en kind het leven verloor, werden die vuurmonden aan de rivierzijde opgesteld om den opstandelingen te beletten den stroom over te steken.

De steenen trappen in het front van deze voorzijde, die van den nieuweren tijd zijn, leiden naar de voormalige oprijlaan (pl. 43), nog aan den aanplant der boomen te herkennen. De karossen reden dus voor tot aan deze stoep en vervolgens door tot aan de stallen en koetshuizen in de bijgebouwen. Deze dubbele hoofddeur is in denzelfden stijl versierd als de andere, welke reeds beschreven is. Zij mist alleen het gekroonde bovenstuk, dat waarschijnlijk vroeger om de een of andere reden van de deur is verwijderd (pl. 24). In deze voorgalerij aan den kant van de oude oprijlaan zijn overblijfselen van een cementen vloer. Hier stond eens de kamer, waarin de bevelvoerende

¹⁾ Zie „Het Huis Reinier de Klerk”.

²⁾ Waarschijnlijk het wapen van Van den Velde, waarvan de leliën abusievelijk zijn weggefallen. Vgl.: Rietstap, *Armorial Général*, Van den Velde: „d'or à la bande d'azur, chargé de trois fleurs de lis du champs, posées dans le sens de la bande.” Zie Dr K. C. Crucq, *De kanonnen van Tandjong Oost*, *Tijdschr. Bat. Genootschap*, p. 579, 1936.

officier bij de manoeuvres steeds werd gehuisvest, in de wandeling de „Generaalswoning” genoemd. Bij de meerdaagsche oefeningen, als de militairen op Tandjong-Oost ingekwartierd lagen, werd alles gedaan om hun het verblijf te veraangename; in dat verband kreeg de sedert overleden meesteres van het landhuis mevrouw Ament-Burgemeestre den bijnaam van „de Soldatenmoeder” ¹⁾. Zoo hadden in 1901 voor het eerst groote manoeuvres plaats, waaraan de garnizoenen van Batavia (Weltevreeden), Meester-Cornelis en Buitenzorg zouden deelnemen. Tandjong-Oost was toen het verblijf van den leider der manoeuvres Kolonel H. G. Willems, de inspecteerende generaals C. H. F. Riesz en G. W. Beeger en vele officieren waaronder M. B. Rost van Tonningen, de latere Commandant van het Indische Leger, H. C. Kronouer, later Generaal-Majoor en G. Nypels, later Generaal-Majoor-titulair, die als oorlogscorrespondent en als hoofdredacteur van „De Indische Gids” naam zou maken. ²⁾

Wat aangaat het inwendige van het landhuis, het is gedeeltelijk met ouderwetsche, gedeeltelijk met antieke meubelen gestoffeerd. Het kostbaarste meubilair en de meeste familieportretten zijn echter reeds verdwenen en onder familieleden verspreid.

Het benedenhuis bestaat uit een vrij ruime gezelschapszaal, een trappenhuis, en een drietal kamers (plattegr. blz. 77). De deuren in deze zaal zijn rijk bewerkt (zie pl. 27). Het houtsnijwerk vertoont dezelfde motieven als de beide hoofddeuren doch is wit geschilderd. Niet minder sierlijk zijn de bovenlichten met à jour bewerkte rozetten. Tusschen deze twee deuren hangt het levensgroot, geschilderd portret van den Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der Parra. Het stelt deze Hoog Edelheid voor in de gala-kleedij der achttiende eeuw, bestaande uit een paars fluweelen rok met een blauw kamizool, rijk met goud geborduurd, kanten jabots, een paars fluweelen kuitbroek, witte kousen en schoenen met gespen. Het hoofd wordt gedekt door een korte poederpruik, terwijl een staatsiedegen aan zijn linkerkant nog even zichtbaar is. In zijn rechterhand voert de landvoogd den staf van kommando. Deze steunt op een met blauw fluweel en goud passement bekleeden stoel en symboliseert op deze wijze gehanteerd niet alleen den luister maar ook het gewicht der landvoogdij. Een helm met bruine vederen — het helmet van Staat — ligt op dezen stoel.

Ter rechterzijde hangt een blauw fluweelen gordijn met gouden franje, opgehouden door koorden en kwasten. Links een vensternis, die uitzicht geeft op de wallen en bastions van een fort aan zee, dat zeer waarschijnlijk het Kasteel van Batavia moet voorstellen. Hier in den hoek is het wapen van Van der Parra aangebracht ³⁾. Op den donkeren achtergrond teekent zich vrij scherp af het karpert met geelbruine patronen, waarop de figuur ten voeten uit staat afgebeeld.

Een vrij smalle doch rijke zwart geverfde lijst, die vroeger verguld was, omsluit dit niet onverdienstelijk geschilderd portret, dat zeer imponeert, al was het slechts door zijn grootte, want het is 2,06 m breed en 2,70 m hoog. De leelijke beeltenis van denzelfden Gouverneur-Generaal in de landvoogdelijke portrettengalerij in het Paleis Rijswijk is van veel minder beteekenis. ⁴⁾

Het stuk kan geschilderd zijn tijdens Van der Parra's bestuursperiode (1761–1775),

¹⁾ Mededeelingen van den Heer E. C. C. Ament, Pekajon.

²⁾ George Nypels, *Tandjong Oost, De Indische Gids*, 25e jrg., II (afl. VII–XII), p. 897, 1932.

³⁾ M. A. van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal enz., Wapenafbeeldingen en Bijl. A*, blz. 296.

⁴⁾ De *Iconographia Batava* (II) vermeldt onder No 5743 één portret van dezen landvoogd ten Paleize Rijswijk en 3 verkleinde copieën (1905). Nog in 1927 werd ten onrechte aan dit konterfeitsel „groote historische waarde” toegekend als „eenig, authentiek portret van dezen Landvoogd”. (Zie het artikel over landvoogdsportretten *Java-Bode* van 17 Januari 1928 door J. de L.-H., ook in *Het Vaderland* van 14 Februari 1928).

daar het hem met de attributen der landvoogdij voorstelt. Voor zoover wij weten ontbreekt de signatuur. Met zekerheid is dit echter niet te zeggen, daar wij op verzoek van de tegenwoordige eigenaren het zwaar beschadigde schilderij niet van den wand namen omdat het reeds zeer veel door den tijd geleden heeft ¹⁾. Dit schilderij hoorde oorspronkelijk thuis in het landhuis Tjileboet bij Buitenzorg, doch zou ingeruild zijn met het levensgroot portret van den Gouverneur-Generaal Jeremias van Riemsdijk, dat tevoren op Tandjong-Oost hing. ²⁾ Bekend was ook een gobelin met het wapen der familie Van Riemsdijk. Dat gobelin was ongeveer 15 jaren geleden het eigendom van den heer Hendrik Helvetius van Riemsdijk ten Cate te Tjitjoeroeg, sedert overleden ³⁾.

Hier trekt verder nog de aandacht een verbazend groote stolplamp, die in het trappenhuis hangt. Het bovenhuis, dat twee zalen en eenige kamers telt (plattegr. blz. 78), bevat eenige antieke meubelen, w.o. Louis XVI fauteuils met rottanzittingen, kandelaarknappen, banken en bijzettafeltjes. Aan den wand hangen o.a. twee olieverfportretten van een heer en een dame, in bewerkte zwart geverfde lijsten, welke vroeger verguld waren. De heer is afgebeeld in een blauwen rok met roode opslagen en galons, met witte kuitbroek en een bandelier over den schouder. De dame zit op een stoel in hemelsblauw gewaad en is getooid met diadeem, halsketting, armbanden en horloge; op den vinger van de uitgestrekte rechterhand houdt zij een vrij dwaas geteekenden vogel. De eigenaren konden ons niet inlichten over de herkomst van deze konterfeitsels.

Door de ramen in het bovenhuis moet men in vroeger tijd een mooi uitzicht gehad hebben op de voorbij stroomende Tjiliwoeng, hetgeen thans door het hoog opgaand struikgewas en het dichte geboomte belemmerd wordt.

De schaduwrijke, breede laan van oude tamarindeboomen, die leidt naar het familiekerkhof, is het schoonste sieraad van de tuinen van Tandjong-Oost (pl. 40). De hooge stammen met hun kruivend loover omlijsten een wazig verschiep, waar het blauw van den hemel samenvloeit met het groen der wijkende velden. Van het bordes der woning uit biedt deze indrukwekkende boomenrij, welke eenigszins herinnert aan het prachtige beukenhout der beroemde Middachterallee, een onvergelykelijken aanblik. Toch stond deze laan in vroeger tijd veel voller en was tot aan het kerkhof toe beplant. In den Oostmoesson zette de vijver de oevers wel eens onder water, de boomen werden dan aangetast en stierven bij de wortels af. Niet minder schilderachtig ligt die groote met bloeiende waterplanten bedekte vijver temidden der egale grasvlakten, welke aan Hollandsche weiden herinneren en waaraan het landgoed vermoedelijk zijn eersten naam: „Groeneveld” dankte ⁴⁾. Uit een veld van roze waterlelies rijst een klein weelderig begroeid eiland omhoog. Een schuitje aan den oever noodigt tot spelevaren. Nog in deze eeuw werden hier zeil- en roeiwedstrijden gehouden, die vaak het hoogtepunt

¹⁾ Ondanks herhaalde pogingen is het ons niet mogen gelukken een goede foto van dit schilderij te doen maken, omdat het zoo verbleekt is. Het zou, mits op deskundige wijze in Europa gerestaureerd, een mooi representatief stuk zijn voor de portrettengalerij ten Paleize. Een schets naar dit schilderij vindt men bij: De Loos Haaxman, *De Landsverzameling schilderijen te Batavia*, enz., platenatlas, afb. 69.

²⁾ Mededeeling van den Heer E. C. G. Ament. Nasporingen naar het schilderij van Van Riemsdijk bleven tot dusver vruchteloos. Het oude landhuis Tjileboet werd omstreeks 1925 afgebroken; volgens ooggetuigen bevonden zich destijds geen schilderijen in het gebouw. Het is te hopen dat het nog eens „ontdekt” moge worden en dat het een beter stuk moge blijken te zijn dan het spookachtige beeld van dezen landvoogd in de portrettengalerij van het Paleis te Rijswijk.

³⁾ Mededeeling van den Heer B. B. J. Crone te Tjitjoeroeg. Deze deed destijds namens een zijner vrienden, Jhr W. J. E. van Riemsdijk, in leven Majoor der Cavalerie te Padalarang, een bod op het gobelin, doch de eigenaar vroeg een zeer hoogen prijs, zoodat de koop niet doorging. Wat daarvan verder geworden is, kon niemand mij zeggen. De Heer V. H. Helvetius van Riemsdijk ten Cate te Bandoeng, zoon van bovengenoemde, is wel in het bezit van een — heraldisch-onjuiste — wapenafbeelding van den adellijken tak der Van Riemsdijken (*Ned. Adelsboek*. 1916) met een aan Ovidius ontleend devies.

⁴⁾ Het kan ook zijn, dat het genoemd is naar de echtgenoot van den bouwheer, die van zich zelf Coop à Groen heette.

vormden van landelijke feesten, waarbij de gansche „landadel” uit den omtrek was genoodigd. Ook de zgn. „ridderfeesten”, waarbij de gasten gecostumeerd verschenen en in optocht door de tuinen trokken, hadden steeds veel belangstelling. Jachtpartijen waren geen zeldzaamheid en sedert oude tijden in zwang. Zoo werd in 1810 melding gemaakt van een jachtongeluk, waarbij de Luitenant J. Choumat „zijn jagtgenoot, den Bakmeester van Weltevreden Girardin” bij ongeluk had dood geschoten ¹⁾. Dicht bij de woning, aan den rand van een schaduwrijken notemuskaat-aanplant, hangt de slavenbel — zonder inscriptie — in zijn steenen stoel, die een nabootsing is van den oorspronkelijken (pl. 30). Deze stond aan de (vroegere) voorzijde van het huis, zooals gebruikelijk was.

Op een hoogte aan de Tjiliwoeng verheft zich het ommuurde familiekerkhof, dat met toewijding onderhouden wordt (pl. 39). Een ijzeren hek geeft toegang tot dezen doodenakker, waarvan de roode pannen daken en de witgepleisterde muren in het felle zonlicht schitteren. In de schaduw van het breedgetakt geboomte sluimeren hier in ongestoorde rust vroegere bewoners van het oude landhuis. Achter het kerkhof, bij den kaneeltuin, heeft men een mooi uitzicht op de Tjiliwoeng en haar bebosschte oevers. Naast enkele leden der familie Ament van het jongere geslacht ligt hier ook begraven Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk, een kleinzoon van den Gouverneur-Generaal Jeremias van Riemsdijk. Merkwaardig zijn de zerken van deze graven (zie Bijlage A achter blz. 78), die van buitengewoon grooten omvang zijn en uitmunten door eenvoudige, smaakvolle bewerking.

GESCHIEDENIS

De Raad-ordinair Pieter van den Velde²⁾ moet als de bouwheer van het landhuis beschouwd worden. Toen hij nog maar den rang van Onderkoopman bezat, was hij successievelijk in het bezit gekomen van verscheidene stukken grond, die hij o.a. uit den boedel van Ni Hoe Kong, den Kapitein der Chineezers tijdens het beruchte oproer van 1740, en van den Depaty Wiratanoe Datan, hoofd van „Cliandjoer” had gekocht. Tot deze stukken land behoorden „Tandjong Tjie Jantong, Tjie Gon Seeng, Tjie Jantong, Mathijs, Priegie en Tjietiadass” ³⁾. In 1742 maakte hij een aanvang met den aankoop van het eerste stuk land, genaamd Tandjong, dat in den loop der jaren hoe langer hoe meer vergroot werd door aankoop van de reeds genoemde landerijen, welke ten slotte tot een geheel werden gevormd. Het jaar, waarin hij het huis gebouwd heeft, dat voor het eerst in een verkoop-acte van 1760 wordt vermeld, is niet bekend. Dit moet dan omstreeks 1756 zijn geweest, toen het laatste stuk land was aangekocht. Het privilege van den pasar dateert uit vroegere jaren, want reeds in 1746 verzocht Van den Velde eens per week markt te mogen houden niet alleen op het hem toebehoorende Dregterland, maar ook op zijn „Land, genaamd Tanjong gelegen aan de Oostzijde van de groote Rivier, circa twee uren gaans boven de post Mr Cornelis” ⁴⁾.

¹⁾ *Bataviasche Koloniale Courant* van 30sten van Lentemaand 1810, No 13.

²⁾ De biographische bijzonderheden van Van den Velde en van alle eigenaren en hun families, die hier volgen, zijn afkomstig van: De Haan, *Priangan* (vnl. dl I, *Personalia*), *Oud-Batavia*, Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal enz.*, dagbladen, notarieele akten op het Landsarchief, de *Personalia* aldaar en van nog in leven zijnde afstammelingen der eigenaren.

³⁾ Bij koopbrieven van 4 Juli 1742 pag. 505; 4 Sept. 1750 pag. 2; 28 Mei 1755 pag. 463, 464 en 473; 16 Juli 1755 pag. 589; 4 Aug. 1756 pag. 615. L. A.

⁴⁾ Bijl. Resolutie van G.G. en Raden 19 Aug. 1746. L. A.

Deze bouwheer van het landhuis was een zoon van den Burgemeester van Amersfoort, Bartholomeus van den Velde en Aletta van der Lingen. Hij was gehuwd met Clasina Helena Coop à Groen en verwant aan den Raad-extra-ordinair Henricus Jacobus van Suchtelen, die gehuwd was met een halfzuster van zijn vrouw ¹⁾. In Compagniesdienst begonnen als klerk, werd hij na verschillende lagere rangen doorloopen te hebben, in 1744 Gecommitteerde en Heemraad en het daarop volgende jaar Opperkoopman ²⁾. De Heeren XVII bevorderden hem daarna tot Raad-extra-ordinair, terwijl hij tevens benoemd werd tot Directeur der Amfioensociëteit en Eersten Regent der Hospitalen. Als Raad-extra-ordinair overleed hij op 7 Augustus 1759, nadat hij kort te voren zijn testament had gemaakt ³⁾. Zijn wapenbord werd in de Hollandsche Kerk opgehangen, aan de Oost-zijde ⁴⁾.

Uit het testament blijkt dat zijn moeder toen nog leefde en dat zijn zoontje Bartholomeus Gerard in Nederland aan hare zorgen was toevertrouwd. Zijn vrouw was reeds gestorven, zoodat hij zijn beide kinderen, zijn zoontje en zijn dochtertje Sara Jacoba, tot universeel erfgenamen had benoemd. Dit meisje, dat in den kost was bij de weduwe Pickenbroek, moest bij „Eerste goede occasie onder opsigt van Eene brave vrouwe (mits bij behoorlijke behandeling, aan dezelve daar voor bij arrive in 't vaderland gevende Een ordentelijke recompens van circa Duyzend guldens) na Nederland gezonden” worden. Onder de legaten behoorden ook een van 1000 guldens aan de Gereformeerde diaconie-armen der stad Amersfoort en een van 200 Rds. aan de diaconie te Batavia. Ten slotte werd door hem bepaald dat „de goederen, lijfeygenen, en beesten, gehoorende bij 't Land genaamt Groeneveld, van ouds tanjong, getaxeerd, en zoo wel als de buffelbeesten van Tjawan, en Tjiekias ijder bij sijn Land verkogt zullen worden.”

Volgens zijn wensch werd het land het daarop volgende jaar verkocht en in vollen eigendom overgedragen aan den Opperkoopman Pieter Joan Bangeman en den oud-Weesmeester Adriaan Jubbels ⁵⁾, welke laatste behoorde tot de executeuren, redde-raars en „soo regeerende als administreerende voogden” over de kinderen Van den Velde. Op denzelfden dag echter liet Bangemann zijn aandeel of „geregte helft” dezer landen, bebouwd met „een zuyker moolen, een bazar, twee olijslagerijen, twee groote beestestallen, op steene pilaren, met pannen gedekt, item groote woonhuys, van steen en houte met pannen gedekt, twee groote steene gebouwen, combuys, dispens, alles van steen en nieuwe aangelegt, met nog de fondamenten van een groote zijdegebouw...” op Adriaan Jubbels overschrijven ⁶⁾. De omschrijving „alles van steen en nieuwe aangelegt”, wijst er op dat de gebouwen niet zoo heel lang geleden waren opgezet, zoodat de veronderstelling, dat zij tusschen de jaren 1756 en 1760 zijn verzezen, aan waarschijnlijkheid wint.

Jubbels was, toen hij in het bezit kwam van het landgoed, gewezen Compagniesdienaar. Hij had zich geheel aan het landelijk bedrijf gewijd, bezat verscheidene landen en suikermolens en schijnt tot degenen behoord te hebben die na den opstand der Chineezzen inzake grondbezit „in deze troebele wateren hun net wisten uit te werpen” ⁷⁾.

¹⁾ Zie „*Het Huis Goenoeng Sarie*”.

²⁾ De Haan, *Priangan*, I, *Personalia*, blz. 49 e.v., meer bijzonderheden aldaar.

³⁾ Hij testeerde voor notaris Steeven Lieve Garrison do. 7 Aug. 1759 No 3575. L. A.

⁴⁾ *De Navorscher* 1867, blz. 27.

⁵⁾ Acte van 23 April 1760 pag. 710. L. A. Hierin wordt voor het eerst het landhuis vermeld.

⁶⁾ Acte van 23 April 1760 pag. 711 (zie ook acte 23 April 1760 pag. 735 en acte 17 Maart 1760 pag. 567). L. A.

⁷⁾ De Haan, *Priangan*, I, *Personalia*, blz. 42 e.v., meer bijzonderheden aldaar.

Toen Jubbels 24 Mei 1763 overleed — hij liet slechts een natuurlijk zoontje na dat niet lang leefde — kocht de Opperkoopman Jacobus Johannes Craan het bij erfenis uit zijn boedel met het dichtbij gelegen Kalibata voor den prijs van 27.000 Rds.¹⁾ Zoo kwamen dus deze „zekere tien stukken thuy-n-wij-zaay en bosch land in de wandeling genaamt Tandjong Tjie Jantong, Tjie Gon Seeng, Tjie Jantong, Matthys, Prigie en Tjia Tiadas, te zaamen getrokken en tot Een stuk gemaakt, genaamt Groeneveld” in diens bezit, tegelijk met de boven reeds omschreven gebouwen en „alle de lijfeygenen, goederen en beesten, die met de dood meer genoemde heer Jubbels zijn gevonden”.

Craan is dus niet de bouwheer van het landhuis geweest, zooals tot dusver werd aangenomen, daar hij het land met gebouwen en al uit den boedel van Jubbels had gekocht²⁾. Eerst toen hij in het bezit van het huis was, schijnt hij het vooral uitwendig te hebben verfraaid. Zoo behoort ongetwijfeld het houtsnijwerk der beide hoofddeuren met de daarbij passende wapenschilden tot de versieringen, door hem aangebracht. Behalve de kraanvogels boven deze deuren herinneren nog enkele merkpalen van Coromandelschen steen met den naam „Craan” beschreven, waarvan er een nog staat bij de grens Meester Cornelis—Buitenzorg aan den grooten weg, aan dezen landheer van Tandjong-Oost. Jacobus Johannes Craan was een predikantszoon die te Ambon in 1728 was geboren. Zijn vader was Petrus Craan van St. Maartensdijk in Zeeland. In 1741 in dienst der Compagnie gekomen als „soldaat aan de pen”, werd hij na verschillende bedieningen te hebben bekleed, in 1758 benoemd tot Opperkoopman. Daarna werd hij opgenomen in de Commissie voor de samenstelling der Bataviasche Statuten, welke dank zij den ijver en de toewijding van Craan deze taak tot een goed einde bracht. Een bediening te Makassar werd door hem afgeslagen, waardoor hij buiten dienst gesteld werd met behoud van zijn rang. Zijn benoeming tot Heemraad had plaats in 1766. Uit hoofde van zijn verdiensten verkreeg hij kort daarop den rang naast den oud-Visitateur- of Boekhouder-Generaal met de daaraan verbonden eerbewijzen. Eenige jaren later werd hij bevorderd tot Commissaris Politicus, Eersten Buitenregent der Hospitalen, Directeur der Amfioen-Societeit en Commissaris over de Bataviasche Bovenlanden. Daarop volgde zijn benoeming tot Raad-extra-ordinair van India. Craan overleed 19 October 1780 en werd in de Hollandsche Kerk begraven. Zijn wapenbord werd aan de Noordzijde der kerk opgehangen³⁾. Eenige maanden na den dood van dezen werkzamen en ijverigen man, die boven vele zijner tijdgenooten uitstak door zijn ijver en lust tot studie, kwam zijn benoeming tot Raad-ordinair af⁴⁾. Craan was gehuwd met de 15-jarige Johanna Henriëtte Breckpot, van Japara, dochter van Cornelis Breckpot, Commandeur van Malabar en Margaretha Sophia Ongewassen. Mevrouw Craan stierf 3 October 1780, dus eenige weken voordat haar echtgenoot kwam te overlijden. Zij werd in de Hollandsche Kerk begraven, en haar wapenbord hing men aan de Noordzijde van het gebouw op⁵⁾. Behalve drie zoons had hij nog een dochter, Catharina Margaretha⁶⁾, die in 1773 huwde met Willem Vincent Hel-

¹⁾ Acte van 14 October 1763 pag. 82 L. A. Hier is de omschrijving „alles van steen en nieuwe aangelegt” veranderd in „alle van steen aangelegt”.

²⁾ De Haan, *Oud-Batavia*, dl I, blz. 440, waarin Craan als bouwmeester van Tandjong-Oost wordt genoemd.

³⁾ *De Navorscher* 1867, blz. 27.

⁴⁾ De Haan, *Priangan*, I, *Personalia*, blz. 122 e.v., meer bijzonderheden aldaar.

⁵⁾ *De Navorscher* 1867, blz. 27.

⁶⁾ Deze dochter was 15 jaren oud, toen zij huwde. Getuige bij haar doop was o.a. Geertruida Margaretha Goossens (zie „*Het Huis Goenoeng Sarie*”). Zij stierf in 1792 in de kraam. Pers. L. A.

vetius van Riemsdijk, een zoon van den lateren Gouverneur-Generaal Jeremias van Riemsdijk (pl. 35) en van diens vierde vrouw Adriana Louisa Helvetius ¹⁾.

Na Craan's dood nam Van Riemsdijk Tandjong-Oost met nog eenige andere landerijen uit den boedel van zijn schoonvader over voor een som van 40.000 Rds. ²⁾. Van Riemsdijk heeft tal van hooge ambten bekleed, dank zij den invloed van zijn vader. Reeds op 9-jarigen leeftijd werd hij Assistent en 7 jaren daarna Tweede Administrateur op Onrust, een veel begeerd baantje. Daarop volgde zijn benoeming tot Onderkoopman en Koopman. In 1774 vinden wij hem vermeld als Opperkoopman, in 1776 als Gecommitteerde Tot en Over de Zaken van den Inlander, Heemraad en Buitenregent der Hospitalen; eenige jaren later als President van Commissarissen van Huwelijksche en Kleine Zaken. Als Gecommitteerde scheen hij schuldig aan de ongeregelde heden op het land Pondok Gedeh, toebehoorende aan Ds Johannes Hooyman, waaraan zijn ontslag als zoodanig werd toegeschreven. Daar hij ook van zijn andere ambten werd ontheven, bracht hij ongeveer negen jaar in gedwongen retraite op zijn landgoederen door. Zijn benoeming tot Raad-extra-ordinair door Commissarissen-Generaal volgde in 1793. Als Raad-ordinair in ruste overleed hij 15 Februari 1818 op 65-jarigen leeftijd, na twee malen voor het hooge ambt van Directeur-Generaal te zijn gepasseerd. Van Riemsdijk schijnt en als mensch en als ambtenaar niet hoog te zijn aangeslagen, doch een zekere mildheid tegenover zijn medemenschen was hem niet vreemd: „iemand van weinig karakter en minder verstand” ³⁾. Hij was destijds de grootste landheer van de Bataviasche Ommelanden en o.a. eigenaar van Tanah Abang, Tjibinong, Tjimanggis, Papisangan, Karang Tjongok, Bekasi, Moewaraberes, Kawoengpandak en Nengewer, Tjiampea, Tjiboenboelang en Sadeng. Tijdgenooten waren over zijn beheer van deze uitgestrekte goederen niet al te best te spreken. Niet alleen waren zijn gronden zeer verwaarloosd en het toevluchtsoord van allerlei gespuis, maar ook werden opgezeten en slaven slecht behandeld. Desondanks kocht hij steeds meer gronden op, zonder aandacht te wijden aan hun exploitatie ⁴⁾.

Van zijn dochters — hij had vier-en-twintig kinderen, waarvan veertien bij zijn echtgenoot en tien geadopteerd — huwde Theodora Jacoba ⁵⁾ met Mr Willem Adriaan Senn van Basel, later Lid van den Raad van Indië; Catharina Johanna stapte achtereenvolgens met Andries Jonker uit Amsterdam, Eersten Administrateur der Westzijdsche Pakhuizen, Pieter Engelhard, Minister plenipotentiaris aan het Jogjasche Hof en Ridder in de Orde van de Unie, Pieter van Heemstede Cappelhof, Vicepresident van het Supreme Court en eigenaar van Pondok Gedeh bij Buitenzorg en Generaal-majoor Godfried Jacob Holsman, ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw, van de Militaire Willemsorde en van het Legioen van Eer, in het huwelijksbootje; Adriana Henriëtte Louise was getrouwd met Jan Michiel van Beusechem uit Schiedam, den bekenden landeigenaar die ook Tjimanggis bezat en later President van den Raad van Justitie en Ridder in de Orde van den Nederland-

¹⁾ Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal enz.*, blz. 104 e.v.

²⁾ Acte van 17 Januari 1781 pag. 291. L. A.

³⁾ De Haan, *Jacobijnen te Batavia*, *Tijdschrift Bataviaasch Genootschap*, XII, blz. 109.

⁴⁾ De Haan, *Priangan*, I, *Personalia*, blz. 67 e.v., meer bijzonderheden aldaar.

⁵⁾ Haar dochter Wilhelmina Henriëtte trouwde met Jean Chrétien Baud, later Gouverneur-Generaal ad interim (1833-1836). Van Rhede van der Kloot noemt haar Jacoba Dorothea. Hun kinderen en kleinkinderen behoorden tot de erfenamen van haar zuster Adriana Henriëtte Louise, douairière Jan Michiel van Beusechem, die in 1878 op den hoogen leeftijd van 91 jaren overleed en meer dan twee ton gouds naliet (Familiepapieren van de Erven Veenstra-Visser).

28. Gezicht op de Tjiliwoeng achter het kerkhof bij het Huis Groeneveld

29. Balkon van het linkerzijgebouw

30. De Slavenbel

31. Dina Cornelia van Riemsdijk *foto Kol. Inst. opn. Fotogr. Bureau*

32. Tjalling Ament *foto Kol. Inst. opn. Fotogr. Bureau*

33. Carel Marinus Visser

34. Sophia Wilhelmina van Riemsdijk

schen Leeuw werd¹⁾; Ignatia Cornelia Margaretha werd de echtgenoot van Gerhardus Carolus van Rijck (van Rietwijck) van Pasaroean, algemeen Ontvanger en Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Toen Willem Vincent stierf benoemde hij zijn negen overgebleven kinderen, zes zoons en drie dochters, tot eenige en universeele erfgenamen onder voorwaarde echter dat zij de landen Tjiampea, Tji Sadeng Oost en Tjiboenboelang zouden bezitten „met den band van fide commiss”²⁾.

Een van zijn zoons was Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk (pl. 37), die gezamenlijk met zijn ouderen broeder Petrus Wilhelmus Helvetius³⁾ Tandjong-Oost „bij den verdeling des boedels bekoomen hadde” voor een som van 27.000 Spaansche matten⁴⁾. Beide broeders beheerden samen het land tot 1821, toen Petrus Wilhelmus zijn aandeel verkocht aan den jongeren broeder voor de helft van de bovengenoemde som en deze dus eigenaar van het land werd⁵⁾.

Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk is bijna 40 jaren landheer van Tandjong-Oost geweest en stond bekend als een man met een flink en oprecht karakter, die vele vrienden telde. In latere jaren werd hij verbazend corpulent, zooals ook zijn vader Willem Vincent Helvetius volgens de familietraditie geweest moet zijn⁶⁾. Een tijdgenoot⁷⁾, die met hem bevriend werd in de herfst zijns levens, schrijft van hem: „...genoemde heer behoort tot eene der oudste Indische families, is reeds bejaard en een kleinzoon van den Gouverneur-Generaal van dien naam, die een goede honderd jaren geleden als onderkoopman in den dienst der Edele Compagnie uitkwam; zijn vader was Raad van Indië, en voor hem, die belang stelt in de meer intieme geschiedenis dezer gewesten, die namelijk, welke men niet zoo in de boeken opgenomen vindt, is het een waar genot om den ouden eerbiedwaardigen man over de dagen van weleer te hooren spreken”. Het beheer van zijn uitgestrekte goederen scheen hem op den duur toch een te zware last te zijn en hij schijnt zich alleen tot dat van Tandjong-Oost te hebben bepaald. Zoo biedt hij tezamen met zijn ouderen broeder Jacobus Johannes Helvetius in 1828 de landen Noesa Kembangan, Ketjipit en Tjibinong West te huur, in 1833 de landen Dramaga en Sindang Barang ten verkoop aan, samen met zijn schoonbroeder Van Beusechem⁸⁾.

Al zijn zorgen besteedde hij aan Tandjong-Oost, en niet zelden bleef zijn fraaie stadswoning te Parapattan⁹⁾ maandenlang ledig, omdat de bewoner dan op zijn landgoed vertoefde. Het slot was, dat hij het Huis Groeneveld of Tandjong-Oost zich als woonplaats koos en slechts enkele dagen in het jaar te Batavia bleef. Zijn veestapel — hij moet wel zesduizend runderen hebben bezeten, die Groeneveld's uitgestrekte weiden begraaften — genoten een zekere vermaardheid, niet minder als „de versche boter

¹⁾ De Haan, *Priangan, I, Personalia*, blz. 73, meer bijzonderheden aldaar. Van Beusechem werd in 1820 eigenaar van Tjimanggies, woonde te Batavia aan de Tijgersgracht en bezat ook nog een huis in de Koestraat aldaar.

²⁾ Testament van 21 Juli 1815 no 6781 gepass. voor notaris Gerrit Drost, L. A.

³⁾ Hij was gehuwd met Sophia Cornelia Bangeman. Een dochter uit dit huwelijk was Sophia Catharina, die met den Luitenant-Generaal Pieter van Swieten, uit den Atjeh-oorlog bekend, in het huwelijk is getreden. (Vgl. o.a. *De Navorscher* 1879, blz. 588).

⁴⁾ Oud Landmetersregister Oosterveld 21e dl, Blok L, Mr Cornelis, pag. 101. (Kadaster, Plaatselijke Dienst, Batavia). Verpondingsnr van het particuliere land Tandjong Oost in 6364.

⁵⁾ Blijkens een advertentie in de *Javasche Courant* bood Petrus Wilhelmus op 12 Maart 1828 ook de landen Tjibinong en Nengewer ten verkoop aan, benevens een steenen huis op Goenoeng Sarie en „een dito nabij Glodok of waterplaats”.

⁶⁾ *Priangan, I, Personalia*, blz. 68.

⁷⁾ Dignori, *Indische schetsen, Van Batavia naar Buitenzorg*, 1875. Schr. noemt hem hier heer van Lederdam.

⁸⁾ Advertenties van 26 Januari 1828 en 25 Juni 1833 in de *Javasche Courant*.

⁹⁾ Deze stond op het terrein van het Hoofdkantoor van den Dienst der Volksgezondheid nr 10.

van Tandjong-Oost", die in de Javasche Courant uit die dagen herhaaldelijk per advertentie werd verkrijgbaar gesteld. Ook padi leverde het land overvloedig op, welke te Batavia werd verkocht.

Geboren landheeren als de Van Riemsdijken waren — grootvader en vader hadden als Compagniesdienaren den grondslag gelegd van het familiebezit — waren zij gewend als vorsten te resideeren op hun landgoederen, waar zij met alle kracht vasthielden aan hun heerlijke rechten. Meer dan de overige landheeren uit hun tijd bemoeide deze generatie zich intensief met het beheer der aan haar hoede toevertrouwde landen en liet dit niet, zooals regel was, over aan de twijfelachtige zorgen van een of anderen Chineeschen potia ¹⁾). Zoover als dit thans nog te beoordeelen valt, gingen zij werkelijk in hun landelijk bedrijf op en ontvluchtten als het maar eenigszins kon, hun stads-woningen en de Bataviasche samenleving, waarin zij uit hoofde van hun geboorte en hun fortuin een voorname rol speelden ²⁾).

Had Daniël Cornelis Helvetius zijn vetweiderij, een jongere broeder, Willem Vincent Helvetius junior, had op het land Tjiampea een flinke paardenstoeterij van merries, hengstveulens, ploeg- en molenveulens, en trekpaarden, waarvan „twee fraaye springhengsten, groot 4 voet en 8 à 9 duim" de rechtmatige trots van den eigenaar waren. Deze Willem Vincent Helvetius, in de wandeling genaamd „Sinjo Sèn", was landheer van Tjileboet en mocht zich in een groote populariteit te Buitenzorg verheugen. Daartoe droeg niet weinig bij het feit, dat hij in het gelukkig bezit was van een uitstekend gedrild slavenorkest, waarvan een muzikale mandoer, genaamd „Djoeragan kemis", kapelmeester was. Hij ging geheel op in de zorgen voor zijn paardenstoeterij (met prachtige Sandelwoods) en was dus ten zeerste geërgerd toen de Gouverneur-Generaal tijdens een receptie ten paleize Buitenzorg zich vergiste en hem belangstellend vroeg naar zijn koeien in plaats van naar zijn paarden. Sinjo Sèn uitte zijn verontwaardiging door achter 's landsvoogds rug eenige krachttermen in het Maleisch te bezigen, want hij was de Hollandsche taal niet goed machtig. Voorts wordt nog van dezen broeder van Daniël Cornelis verhaald, dat op een andere receptie ten paleize, waar voor het eerst de dranken gefrappeerd waren met kunstmatig ijs, een der adjudanten met hem een grap wilde uithalen. Hij kwam op Sinjo Sèn af en drukte hem de hand, waarin hij een stukje ijs verborgen had. Sinjo Sèn sprong als door een adder getroffen op en gaf een luiden gil. De consternatie was groot en het duurde geruimen tijd eer de gemoederen bedaard waren. Hij was gehuwd met Wilhelmina Reynira Martens en stierf in 1847 als landheer van Tjiampea en Ridder in de orde van den Nederlandschen leeuw. Zijn weduwe hertrouwde met Jannes Theodorus Bik ³⁾).

Daniël Cornelis Helvetius had bij de vrije „onchristen" vrouw Mea drie dochters, waarvoor hij in 1827 brieven van legitimatie had verzocht en verkregen. Een zoon was jong gestorven. Het was op 60-jarigen leeftijd dat hij deze vrouw, die bij den doop den naam van Christina Simans had aangenomen, huwde en zijn dochters erkende en wettigde ⁴⁾). De meisjes Van Riemsdijk sleten haar jeugd op het oude landhuis en in de vrije natuur, slechts zelden vertoonden zij zich in de stad. Zij waren en bleven buitenkinderen, die slechts omgang hadden met hun talrijke familieleden en de

¹⁾ Potia = zetbaas der chineesche pachters.

²⁾ Mededeelingen van den Heer E. C. C. Ament, Pekajon.

³⁾ Mededeelingen van den Heer B. B. J. Crone te Tjitjoeroeg, 1938.

⁴⁾ Pers. L. A. en familiepapieren E. C. C. Ament (legitimatie der dochters, doop en huwelijk van Christina Simans, huwelijksche voorwaarden met wettiging der dochters).

families der naburige landgoederen — alles tezamen toch nog een breede kring. De afzondering waarin de meisjes werden opgevoed was dan ook niet zoo groot als men denken zou en spoedig verschenen er kapers op de kust. De jongedochters waren rijke partijen en behoorden tot een invloedrijke familie. Zij waren bekend om haar eenvoud en haar zacht, liefvallig karakter ¹⁾.

De oudste van de drie gratiën van Tandjong-Oost was Dina Cornelia, die op 19-jarigen leeftijd hart en hand schonk aan een Dokkummer jonkman, Tjalling Ament, wien een mooie carrière als ambtenaar in de Oost wachtte. Hij werd de stamvader van het thans nog levend geslacht in Indië. Sophia Wilhelmina, de tweede dochter, 4 jaren jonger dan haar oudste zuster, stapte in 1834 in het huwelijksbootje met Carel Marinus Visser, van Middelburg, Ambtenaar bij de Algemeene Secretarie, daarna Gouverneur der Moluksche Eilanden ²⁾, die evenals zijn zwager Ament later op een hoogst eervol staat van Indischen dienst kon wijzen.

De jongste, Catharina Petronella, trouwde in de familie en wel met haar neef Willem Martinus Kijdsmeir, die Tandjong-Oost in huur kreeg, aldaar verblijf hield en zijn oom en schoonvader in het beheer terzijde stond. Hij was een geadopteerde zoon van Scipio Ysbrand Helvetius, een ongehuwd broeder van haar vader en van de vrije „Onchristin” genaamd Manies van Bali ³⁾. Wonderlijk is, dat door dit huwelijk haar familienaam en haar mans naam, die daarvan de letterkeer is, in haar persoon werden vereenigd. Toen zij in 1837 trouwde, was Kijdsmeir Elève voor de Maleische Taal te Salemba (Burgerlijke Stand Batavia).

Toen haar vader na een werkzaam, nuttig besteed leven op den hoogen leeftijd van 76 jaren in 1860 overleed, had hij in zijn laatste wilsbeschikking ⁴⁾ zijn drie dochters tot eenige en universeel erfgenamen benoemd van zijn nalatenschap, die ongeveer twee honderdduizend guldens bedroeg. Tot uitvoerders van zijn testament en bezorgers van zijn begrafenis had hij aangewezen zijn schoonzoon Tjalling Ament, benevens Gustave Adolphe en Edouard Corneille Collette Boutmy. Het slavenpersoneel mocht niet worden verdeeld — voor deze ongelukkigen, die meerendeels geboren en getogen waren op zijn landgoederen een ware uitkomst. Ook legaten „aan Christengezindheden” ontbraken niet.

Zijn weduwe — hij was met huwelijksche voorwaarden getrouwd — stelde zich tevreden met hetgeen haar uit de fidei-commissaire landen Tjiampea, Sadeng en Tji-boenboelang rechtens toekwam, waardoor zij ruimschoots in haar levensonderhoud kon voorzien. In een met potlood geschreven briefje van zijn hand wordt zijn erfgenamen op het hart gedrukt het huis met erf te Parapattan, Oostzijde, niet te verkoopen en aan te houden ter bewoning voor deze trouwe gade, die zoovele jaren lief en leed met hem gedeeld had. Ook ontving zij een maandelijksche toelage van 300 ropijen zilver. Het huis stond ten gebruike van zijn beide dochters en haar kinderen zoolang zij niet hertrouwden ⁵⁾. De weduwe Christina van Riemsdijk-Simans over-

¹⁾ Mededeelingen van Mevr. A. Abell-Veenstra.

²⁾ Pers. L. A.

³⁾ Het testament van Adriana Henriëtte Louise van Riemsdijk, weduwe Jan Michiel van Beusechem spreekt van dezen broeder als van Abraham Scipio Isbrandus. Hij stierf in 1828 te Batavia. Zijn zeven geadopteerde kinderen bij Manies van Bali zijn: Sophia Catharina van Riemsdijk, later echtgenoot van Willem Jacob van de Graaff, Willem Martinus (zie boven), Jacoba Mariana, Abraham Pieter, Theodora Mariana Kijdsmeir, echtgenoot van Gideon Mari van de Graaff, Catharina Johanna Kijdsmeir, gehuwd met Dr Geerloff Wassink, landheer van Penoembeng en een ongedoopt kind (Familiepapieren erven Veenstra-Visser en Pers. L. A.).

⁴⁾ Verl. voor notaris J. J. Mijnsen ddo. 14 Augustus 1854 No 57 (familiepapieren E. C. C. Ament, Pekajon).

⁵⁾ Familiepapieren Ament, Pekajon.

leefde haren echtgenoot nog enkele jaren. Zij stierf op Tandjong-Oost in den jare 1863 en werd op het familiekerkhof begraven naast haar echtgenoot, waar haar gebeente gedekt wordt door een reusachtige marmeren zerk.

Wat haar dochters betreft, twee daarvan, Mevrouw Visser en Mevrouw Kijdsmeir, waren inmiddels weduwe geworden. Gouverneur Visser, die reeds lang lijdende was aan een sleepende kwaal, was tengevolge van een noodlottig ongeval overleden. Hij verdrinkte n.l. met paard en al in het meer van Tondano, aan welks oever een eenvoudig monument te zijner nagedachtenis werd opgericht ¹⁾. Tevoren had hij den Gouverneur-Generaal Duymaer van Twist op diens reis door de Molukken en Manado vergezeld ²⁾. Na den dood van haar echtgenoot keerde zijn weduwe met haar kinderen naar Batavia terug en nam haar intrek bij haar vader op Tandjong-Oost. Sophia Wilhelmina van Riemsdijk of Mijntje, zooals zij door de haren genoemd werd, weduwe Visser, ontsliep op den hoogen leeftijd van 87 jaren. Olieverfportretten van het echtpaar Visser (pl. 33 en 34), zijn tijdens hun verblijf te Parijs omstreeks 1840 geschilderd door Van de Kastele. Sophia Wilhelmina, die een knappe verschijning geweest moet zijn, is afgebeeld in zwart fluweelen japon met crême kant afgezet, en een wit satijnen gebloemde sjaal ³⁾.

Ook Mevrouw Kijdsmeir is als weduwe lang op Tandjong-Oost blijven wonen ⁴⁾. Beide zusters zijn niet hertrouwd en kwamen met Dina Cornelia elk voor $\frac{1}{3}$ gedeelte in het bezit van het land Groeneveld of Tandjong-Oost. Zij stonden het in erfpacht af aan Tjalling Ament. Omstreeks dezen tijd vinden wij aangeteekend, dat het ten Noorden grensde aan het land Tjondet of Landlust, ten Zuiden aan het land Tjimanggis, ten Oosten aan het land Rombot en „de spruit” Tjipinang, en ten Westen aan de Tjiliwoeng of Groote Rivier ⁵⁾.

In 1860 na den dood van Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk beheerde dus zijn eenig overgebleven schoonzoon, Tjalling Ament, als erfpachter Tandjong-Oost. Hoewel de eerste Ament in Indië toen nog geen eigenaar was van het goed, zoo kan dat jaar toch beschouwd worden als het tijdstip, waarop de bemoeienis van deze familie met het land Tandjong-Oost een aanvang nam. Een bemoeienis, welke in den loop der jaren geworden is tot een onverbreekbaren band, die de namen van landheer en landgoed aan elkaar verbond. Tjalling Ament stamde van refugie's, die met de opheffing van het Edict van Nantes naar Nederland gevlucht waren en zich in Friesland gevestigd hadden ⁶⁾. Hij was in 1801 te Dokkum geboren uit het huwelijk van Harmen Thieden Ament, secretaris van Oostdongeradeel en Sjoukje Gonggrijp uit

¹⁾ Volgens mededeeling van den Assistent-Resident van Manado dd. 2 Juni 1931 luidt het opschrift van de gedenknaald als volgt:

Hier rust
Carel Marinus Visscher
in leven
Gouv. der Mol. Eilanden
geb. te Middelburg
den 10 Februari 1806
overl. den 19 September 1855.

²⁾ Mededeeling van den Heer Ir C. Visser Czn., Poerwokerto.

³⁾ De halsketting — een geschenk van Daniël Cornelis Helvetius — was in 1934 nog in het bezit van haar kleindochter Mevrouw A. Abell-Veenstra, aan wie wij bovenstaande bijzonderheden danken, ook die omtrent C. M. Visser's dood.

⁴⁾ Later, in 1875, woonde zij Defensielijn v. d. Bosch bij Pasar Senen (Pers. L. A.).

⁵⁾ Meetbrief no 48, bundel oude meetbrieven No 64 (Kadaster, Plaatselijke Dienst, Batavia).

⁶⁾ Oorspronkelijk werd de familienaam ook op zijn Fransch uitgesproken. De Heer E. C. C. Ament was ook nog in het bezit van den lakstempel van Tjalling Ament. Het wapen der familie vertoont een geplante boom, op welks top een haan gezeten is. Het schild wordt gedekt door een gesloten helm met een vlucht; helmteeken: de haan van het schild (pl. 42).

Sneek. Als jongen van zestien jaren als matroos naar de West vertrokken, vond hij daar op een suikerplantage werk. Van huis uit had hij gewoon lager onderwijs genoten, maar door eigen studie wist hij het ontbrekende aan te vullen en legde zich o.a. met veel ijver toe op de vreemde talen. In 1820 ging hij naar Indië en zocht daar een positie in de cultures. Hoewel hij niet gelukkig was in het landbouw-bedrijf, deed hij toch zooveel ervaring en kennis op van de Indische toestanden op landbouwkundig gebied, dat hij in 1832 benoemd werd tot Adjunct-inspecteur en eenige jaren later tot Inspecteur der Cultures. In 1843 volgde zijn benoeming tot Resident van Cheribon, welke betrekking hij elf jaren met buitengewone toewijding heeft vervuld. In 1850 was hij met het ridderkruis der orde van den Nederlandschen Leeuw onderscheiden. Ter herinnering aan zijn Cheribonschen tijd ontving hij van vrienden en ingezetenen van Cheribon een zilveren theeblad met Latijnsche inscriptie, waaronder 52 handteekeningen en het jaartal 1855 ¹⁾. Toen hij benoemd werd tot Directeur der Producten en Civiele Magazijnen, kwam hij te Batavia, waarop in 1858 zijn aanstelling tot Directeur der Middelen en Domeinen volgde. Deze betrekking legde hij echter spoedig neer en werd ambteloos burger. Eerst toen kon hij zich geheel als landheer geven en kocht o.a. het land Tjiboeboer voor irrigatie-doeleinden aan. Nadat hij nog ongeveer tien jaren zijn beste krachten aan Tandjong-Oost gewijd had, stierf hij als gewezen hoofdambtenaar in 1870 in zijn huis aan het Koningsplein ²⁾. Zijn weduwe Dina Cornelia overleefde hem nog zeven jaren en volgde hem in het graf op 70-jarigen leeftijd. „De Heer Ament,” zoo schreef een Bataviaasch dagblad ³⁾ bij zijn dood, „is in vele opzichten een merkwaardig man geweest, wiens bijna vijftigjarig verblijf in Indië, na als jong mensch hier aangekomen te zijn uit de West, hem in staat heeft gesteld, veel te zien, te hooren, en in zijn geheugen op te teekenen...”

Hun oudste zoon, Daniël Cornelis Ament, eerst suikerfabrikant, daarna eigenaar van de suikerfabriek Glaga Midang in het Cheribonsche, nam uit den boedel van zijn moeder het land Tandjong-Oost over en kocht de rechten, die zijn beide tantes Visser en Kijdsmeir met hare kinderen daarop bezaten, af. Zoo kon hij zich tenslotte eigenaar van Tandjong-Oost noemen, dat zijn vader nog maar in erfpacht bezeten had. Daniël Cornelis Ament stond bij de oudere Batavianen bekend als de „Gouden Ament”, ter onderscheiding van zijn broeder Hendrikus Michiel Ament, dien zij den „Zilveren Ament” noemden. De jongere generatie bracht deze benamingen in verband met het fortuin der beide broeders, die in de Bataviasche samenleving uit dien tijd zeer populair waren. Zij werden echter in den volksmond zoo genoemd omdat het naambordje van Daniël Cornelis voor zijn woning, Koningsplein Oost 3, met gouden letters prijkte en dat van Hendrikus Michiel, Koningsplein Oost 17, met zilveren letters. Daniël Cornelis was gehuwd met Johanna Rosina Carolina Elisabeth Burgemeestre, een dochter van Diederik Christiaan Burgemeestre, suikercontractant, en Johanna Rosina Carolina Knops en had uit dit huwelijk negen kinderen, waarvan de tweede zoon, Eduard Corneille Collet Ament, hem als landheer opvolgde. Bij zijn dood had Daniël Cornelis Ament nl. bepaald, dat deze het land Tandjong-Oost levenslang zou mogen huren voor een vaste huursom en dat deze het recht kreeg het te koopen

¹⁾ In het bezit van C. C. Ament te Batavia.

²⁾ Het stond op de plaats, waar thans het hoofdkantoor van de Kon. Paketvaart Mij. is. Deze woning was in denzelfden stijl gebouwd als het perceel Koningsplein West No 9, waarin het Fransche Consulaat-Generaal in 1932 was gevestigd.

³⁾ *Java-Bode* van 18 en 19 Jan. 1870, waaruit de bovenstaande bijzonderheden zijn geput. In de doods-advertentie wordt hij oud-directeur van Financiën genoemd.

ingeval de erfgenamen boedelscheiding verlangden. Na zijn studies aan de Hoogere Handelsschool te Antwerpen voltooid te hebben en eenigen tijd op een Londensch kantoor praktische ervaring te hebben opgedaan, keerde hij in 1876 naar Indië terug. Vervolgens op de landen Tjiloea, Soekaradja en Tjiomas werkzaam gesteld, werd hij in 1878 tot Administrateur van Tjiboeboer benoemd. Daarna trad hij in het huwelijk met Mary Suermondt, een dochter van den Voorzitter van de Kamer van Koophandel Willem Suermondt en Eleonore Elisabeth Horst. Eenige jaren daarna droeg zijn oudere broeder hem het beheer over van het land Tandjong-Oost en werden dus beide landen in een hand vereenigd. Als landheer heeft hij veel en goed werk verricht. Verwaarloosde waterleidingen werden in orde gemaakt en nieuwe aangelegd. Afvoerwegen voor water, die niet voldeden, werden verlegd, stuwdammen gebouwd, meren gegraven als water-reservoirs voor de uitgestrekte rijstvelden. Hij was het ook, die een middel uitvond om de smaak van de Liberia-koffie te verbeteren en gelijk te maken aan die van de Java-koffie; desondanks kon de eerstgenoemde soort zich toch niet staande houden en werd verdrongen door de Robusta. Voor de opgezetenen — meer dan 25.000 in getal — was hij een rechtvaardig en wijs bestuurder, die allerwege de grootste achting als landheer zoowel als mensch genoot. Hij vierde op 1 April 1928 op luisterrijke wijze zijn gouden jubileum als Administrateur van Tjiboeboer ¹⁾, bij welke gelegenheid hem het Officierskruis der Oranje-Nassau-orde werd verleend. Toen werden behalve kleine gouden munten met inscriptie aan de eene zijde en Chineesche karakters (geluksteekens) aan de andere zijde, ook nog herinneringsborden van Delftsch blauw vervaardigd. Deze waren op bestelling geleverd en 31 in getal, fraai gedecoreerd, waarop in rondschrift was te lezen: 1878 – Tjiboeboer – 1928. Deze landheer zou in 1929 zijn gouden bruiloft hebben gevierd, indien zijn echtgenoot hem niet eenige maanden voor den herdenkingsdag was ontvallen. De eigenaren van Groeneveld of Tandjong-Oost waren in 1932 de erven van Mevrouw de Weduwe Johanna Rosina Elisabeth Ament-Burgemeestre. Eduard Corneille Collet Ament, die verscheidene belangrijke restauraties aan het landhuis liet verrichten, was in het bezit van een klein, doch verdienstelijk geschilderd portret van zijn overgrootvader Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk, dat van het landhuis Tandjong-Oost afkomstig is ²⁾. Dit was vroeger rijk aan olieverfportretten, die echter successievelijk door verschillende familieleden zijn medegenomen. Het schilderij stelt Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk voor op ongeveer 70-jarigen leeftijd. Een deftig heer in de strenge kleedij van zijn tijd met een ietwat laatlunkenden doch energieke trek om den mond. Zoo op het oog een man, met wien niet te spotten viel. Voorts behoorden tot de verzameling op het landhuis nog twee portretten van Tjalling Ament in gala-costuum en Dina Cornelia van Riemsdijk in avond-toilet, geschilderd door Roedler in 1851. De oud-resident had een prettig open gelaat en was een man van flinke gestalte, die met een innemende verschijning als Dina Cornelia een knap paar moet hebben gevormd ³⁾ (pl. 31 en 32).

¹⁾ *Sport in Beeld* enz. 31 Maart 1928: *Van een gouden jubileum. E. C. C. Ament 50 jaren administrateur van het land Tjiboeboer*. Met 3 foto's. Zie ook: Victor Ido, *Indië in den goeden ouden tijd*. Radio-voordrachten voor de Nirom gehouden, XX, *Een groot landheer en een groot mensch*; E. C. C. Ament, 1930.

²⁾ Mevr. J. R. E. C. Wellenstein-Andrée Wiltens te Batavia is ook in het bezit van een goed geschilderd portret van Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk op ouderen leeftijd, zonder signatuur, in sierlijke ovale lijst. Hoog 1,10 m, breed 0,9 m.

³⁾ Deze olieverfportretten zijn thans in het bezit van Ir H. M. Andrée Wiltens te Voorburg (gesigneerd en gedateerd). Alle reeds genoemde portretten zijn afkomstig van Tandjong-Oost. (Mededeeling van Mev. J. R. E. C. Wellenstein-Andrée Wiltens.) Ir Andrée Wiltens bezit ook nog twee reusachtige Chineesche vazen, welke eens de gaanderijen van Tandjong-Oost hebben gesierd. In het bezit der familie Ament bevinden zich ook nog eenige tegels van Delftsch porselein met het familiewapen in de heraldieke kleuren.

In 1928 trok Eduard Corneille Collet zich uit de zaken van het landgoed terug en werd het beheer gevoerd door zijn oudsten zoon Daniël Cornelis.

Eduard Corneille Collet Ament stierf op 13 November 1935 op den hoogen leeftijd van 79 jaren. Bij zijn dood eindigde het voorrecht van de huur en kwamen de erfgenamen bijeen om schikkingen te treffen. Deze waren nog niet tot een goed einde gebracht of in het begin van 1936 stierf Gustaaf Adolf Ament, een jongere broeder van Eduard Corneille Collet en kort daarop zijn oudste zoon Daniël Cornelis, die sedert 1928 het beheer had gevoerd.

De erfgenamen eischten toen boedelscheiding en zoo werd het land in December 1936 publiek geveild. Koopers waren drie takken van het geslacht Ament, nl. die van Tjalling Diederik Sjoerd Auke Ament, die van Elize Ament (Mevrouw Mr Albert John Andrée Wiltens) en die van wijlen Johanna Rosina Carolina Ament (Mevrouw Boutmy) voor den prijs van 470.000 guldens. Maar reeds in Februari 1937 deed Mevrouw Daniëlla Cornelia Arntzenius-Boutmy, de eenige dochter van Johanna Rosina Carolina Ament, afstand van haar bezit, zoodat tegenwoordig afstammelingen van Tjalling Diederik Sjoerd Auke en van Mr Albert John Andrée Wiltens eigenaren zijn. Tandjong-Oost is thans een naamlooze vennootschap en de directie wordt gevoerd door de Firma Tiedeman en Van Kerchem te Batavia. Commissarissen zijn C. C. Ament en Mr H. M. Andrée Wiltens; administrateur was in 1940 E. van Zboray.

AANTEKENINGEN

Tandjong-Oost is in den loop der tijden door velen bezocht geworden. Het was in 1749, dat Zijn HoogEdelheid Gouverneur-Generaal Mr. Gustaaf Willem Baron van Imhoff (pl. 38) daar eenige dagen doorbracht in gezelschap van Ratoe Sjarifa Fatima, de sultane-regentesse van Banten, en andere genoodigden als gasten van den eersten Europeeschen landheer Pieter van den Velde. Het Dagregister¹⁾ van Hemelvaartsdag 15 Mei meldt dat Zijn HoogEdelheid in den vroegen morgen vertrok „met de aanwezende koninginne van Bantam en een Versogt geselschap na 't land genaamt Tanjong Leggende Circa 4½ Uuren gaans b'oosten deze Stad toebehorende den Oppercoopman en Gecommitteerde tot en over de Saken van den Inlander Pieter van de Velde, ten eynde sig aldaar voor eenige dagen te diverteeren...”. De pret duurde tot den 18en Mei; tegen zeven uur 's avonds was Zijn HoogEdelheid met zijn gezelschap van het „Landtogje” te Batavia terug en den 20en vertrok de vorstin, uitgeleide gedaan door een aanzienlijk gezelschap en onder het gebulder van het kanon, weder naar haar land.

Craan vertoefde meermalen op het goed en bracht dan zijn vriend Frederik Baron von Wurmb mede, den ijverigen en ontwikkelden Eersten Secretaris van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. De dag werd doorgebracht met werken en lezen, biljarten en wandelingen of ritjes in den omtrek. Beide vrienden moeten hier veel afgehandeld hebben. Craan sprak dan over zijn voorstel in den Raad om ventilators in de hospitalen te doen aanbrengen, Von Wurmb over zijn voornemen om een plantentuin te Batavia op te richten in navolging van Camphuys' tuin op Edam, en nog zooveel meer.

¹⁾ L. A.

Radermacher vermeldt in een reisjournaal „Groenevelde ook Tanjong van den Heer Craan bij de 18e paal, waar 's woensdags passer gehouden wordt”¹⁾.

Andries Tesseire²⁾ vertelt ons in 1792 van het „uitgestrekt land *Tanjong-oost*, hetwelk eene ruime en kostbare woning heeft, staande op omtrent vier en een half uur gaans van de stad. Eene markt, die alle woensdagen gehouden wordt, eenige rijst- en *katjang-velden*, en wat huur van vruchtboomen zijn de geringe inkomsten dezer landen, terwijl hun hoofdbestaan is in velden tot weide voor een getal van eenige duizenden stuks rundvee, bij welker aanwas hun vermogende eigenaar, de heer Willem Vincent Helvetius van Riemsdijk, van tijd tot tijd door aankoop der naburige landen zijn eigendom tot die uitgestrektheid gebragt heeft, dat niemand alhier in ruimte van landen en aantal van runderen dien bezitter evenaart.”

Als Majoor William Thorn, Deputy Quarter-Master-General to the Forces serving in Java tijdens het Engelsch Tusschenbestuur, van de Bataviasche Ommelanden verhaalt³⁾, verzuimt hij niet onder de talrijke „Dutch farms”, die van Mr Riemsdijk (d.i. Willem Vincent Helvetius van Riemsdijk) te noemen.

Secretaris-Generaal Hendrik Veeckens noemt in 1815 in zijn „Verhandeling over de Bataviasche Ommelanden” de voornaamste landgoederen op en rekent daaronder ook Tandjong-Oost⁴⁾.

De bekende Quirijn Maurits Rudolph Verhuell (1787–1860), later Kolonel, en Kapitein ter zee, Equipagemeester der Marine in het Hoofddepartement van de Maas en gepensioneerd als Schout-bij-nacht, die omstreeks 1816 in Indië aankwam en daar tot 1819 bleef, bezocht ook „het buitenverblijf Tanjong-Oost van den Heer van Riemsdijk” en was getroffen door de schilderachtige ligging.

„Terwijl ik in deze verrukkelijke streken met mijn vriend Baud⁵⁾ rondwandelde”, zoo schrijft hij „om een schilderachtig gezigtspunt op te zoeken onder dien zuiveren hemel, en onder dien lagchenden indruk van het geheel, welke in iederen boom, plant en gewas terug gevonden wordt, met al de weelderige frischheid eener steeds jeugdige natuur, kwamen wij aan de hooge oevers van den snelvlietenden Tjilibong⁶⁾. Opgetogen, zette ik mij ter neder, en vatte de teekenpen. Aan mijne voeten stroomde de heldere rivier, en kwam, slingerende in eene bogt, om een heuvel, met dicht geboomte en palmen overdekt, heenschieten. Hierop lag de buitenplaats Tanjong-Oost; daar tegen over op den hoogen oever der rivier, het fraaye gebouw van Tanjong-West, omringd van een woud van kokosboomen, welker ontelbare menigte van regt opgaande stammen, als eene kolonnade zich uitbreidde, bekroond met de sierlijke bladkruinen dezer palmen. Aan den voet van deze hoogten lag eene liefelijk groene weide, bedekt met talrijke grazende kudden rundvee, hier en daar een groep zware Tamarinde-boomen — op den voorgrond de rijkste Natuur, die men zich verbeelden kan...” Deze minnaar van de natuur, verzamelaar en niet onverdienstelijk teekenaar, verloor echter een groot deel van zijn schetsen bij de schipbreuk van Zr. Ms. „Admiraal Evertzen”, tegelijk met zijn uitvoerig beschreven dagboek. Of zich daarbij ook teekeningen van Tandjong-Oost bevonden — hij maakte daar „vele schetsen der teekenachtige

¹⁾ *Journal van eene reis over Tjitrap naar Buitenzorg in 1776. Tijdschrift voor Ned. Indië* 1856, blz. 163.

²⁾ *Beschrijving van een gedeelte der omme- en bovenlanden enz. Verhandelingen Bataviaasch Genootschap* Deel VI, blz. 48.

³⁾ *Memoir of the conquest of Java*, enz. 1815, blz. 271 e.v.

⁴⁾ L. A.

⁵⁾ Jean Chrétien Baud, destijds secretaris van het Gouvernement, later Gouverneur-Generaal ad interim.

⁶⁾ Bedoeld wordt: Tjiliwoeng.

35. Gouverneur-Generaal Jeremias van Riemsdijk

36. Daniël Cornelis Ament

37. Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk

38. Gouverneur-Generaal
Gustaaf Willem Baron van Imhoff

foto Actueel Wereldnieuws

39. Familiekerkhof bij het Huis Groeneveld

40. De Tamarindelaan

landschappen in den omtrek" — is niet bekend¹⁾). Onder de overgebleven teekeningen met waterverf — 104 in getal, verzameld in vier folio-portefeuilles en aangekocht door het Museum voor Land- en Volkenkunde en Maritiem Museum „Prins Hendrik” te Rotterdam, bevinden zich twee betreffende Tandjong-Oost. Deze stellen volgens het onderschrift voor: „Mahomedaansche tempel bij Tanjong-Oost, Java” (pl. 41) en „Tandjong-Oost en -West bij Batavia”. Het landschap is overigens onveranderd gebleven uitgezonderd de toren en de gebouwen van Tandjong-West, die niet meer bestaan²⁾). Het bekoorlijke landschap, dat de jeugdige zeeman gevoelvul beschrijft³⁾, bevindt zich achter het kerkhof en is ook het lievelingsplekje van den tegenwoordigen landheer (pl. 28). Hier speelde zich het drama van den krokodil af, dat Johannes Olivier, secretaris van Palembang, verhaalt⁴⁾). De landheer van Tandjong-West vermiste reeds geruimen tijd zilveren tafelgerei en andere kostbaarheden, zonder den dief te kunnen ontdekken. Zijn verdenking viel op een mandoer, dien hij zonder omwegen daarover onderhield. Deze betuigde zijn onschuld en zwoer dat de krokodil, die in de rivier leefde en waaraan de slaven van Tandjong-Oost en Tandjong-West gewoon waren spijzen-offers te brengen, hem en zijn zoontje zou verslinden als hij de waarheid niet sprak. Wie beschrijft de schrik van den landheer, toen hij den volgenden dag vernam, dat het vraatzuchtige monster den mandoer en zijn zoontje bij het baden had overvallen en verslonden!

Olivier, die Tandjong-Oost ook bezocht, beleefde daar een onaangenaam avontuur. Hij schrijft althans dat op „het landgoed van den heer van Riemsdijk, dat wegens deselfs aangenaeme ligging in eene zeer vruchtbare vallei, wegens het fraaye, met metalen kanonstukken, omringde woonhuis, en ook wegens de schoone paardenstoeterij merkwaardig is, werden wij eensklaps door zulk een vreeselijken zwerm van muskieten overvallen, dat ons in een oogenblik daarmede aangezigt en handen bedekt, en wij, in weer wil onzer tegenstrevingen deerlijk met hunne giftige steken gepijnigd werden. Nimmer heb ik naderhand zulk een dollen uitval van muskieten in Indië opnieuw ondervonden. Gelukkig was dezelve van korten duur, anders zouden wij schrikkelijk geteisterd zijn geworden”.

P. P. Roorda van Eysinga⁵⁾), die er dikwijls logeerde, verhaalt hoe „langs de buitenplaatsen Makassar, Lands-hutte, Soeka Hâti, Rustenburg en Ons Genoegen de poststation Tandjong oost bij het landgoed van den Heer D.(aniël) C.(ornelis) Helvetius van Riemsdijk, bereikt” wordt. Hij roemt de gastvrijheid van den landheer, doch vindt het land, hoewel zeer uitgestrekt, dun bevolkt en schaarsch aan water.

Dignori, dien wij reeds elders aanhaalden, vertelt ons nog van een ontmoeting tusschen Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk en Gouverneur-Generaal Daendels, welke de zeden uit dien tijd typeert.

Zoo schrijft hij dat eerstgenoemde „per as een bezoek willende brengen aan een zijner bureu, bijna alle omliggende landen waren toen door de Europeesche eigenaars bewoond en dat wel in de meest comfortable landhuizen, die men bedenken kan, bij

¹⁾ De uitgave van de overgebleven schetsen moest worden gestaakt door den dood van den uitgever en andere moeilijkheden, zoo verhaalt Schr. in het „voorbericht” van zijn *Herinneringen*. Zie over hem o.a. Ten Kate, *Schilder-teekenaars in Nederlandsch Oost- en West-Indië* enz., blz. 451 e.v.; Johan F. Snelleman, *De portefeuille Q. M. R. Verhuell, De Nieuwe Courant van 13 Januari 1907*. Verscheidene teekeningen van Verhuell waren te zien op de tentoonstelling van prenten, aquarellen en schetsen uit de XIXe eeuw: „Oost en West, geteekend op z'n best” (Koloniaal Instituut te Amsterdam 16 Augustus t/m 16 October 1942) w.o. ook de tekening van den Missigit bij Tandjong-Oost.

²⁾ Het tegenwoordige landhuis is van lateren tijd.

³⁾ *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indien*, Tweede Deel, MDCCCXXXVI, blz. 117 e.v.

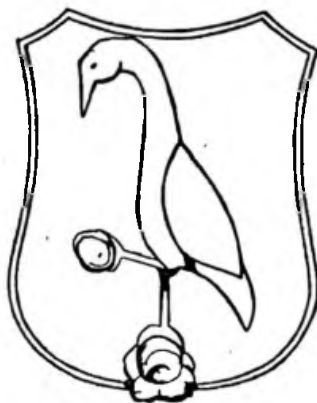
⁴⁾ *Land en zeetogten in Nederland's Indië* enz., MDCCCXXVII, I, blz. 158.

⁵⁾ *Handboek der Land- en Volkenkunde* enz., III, 2, 1842, blz. 353.

het passeren van den grooten weg den Maarschalk Gouverneur-Generaal (door de inlanders Toewan goentoer of dondelaar geheeten) voor zijn gebroken reiswagen zag staan, iets wat hem, vooral onder den invloed der lustig schijnende zonnestralen, volstrekt niet scheen te bevallen; de landheer van Lederdam (d.i. D. C. H. van Riemsdijk) gelastte onmiddellijk zijn koetsier om op de plaats van het ongeval op te houden en bood zeer beleefd zijn wagen den Hoog Edelen Heer ten gebruike aan, terwijl hij zelf dan wel te voet naar huis zoude keeren. „Gaarne neem ik Uw aanbod aan”, antwoordde Daendels, „het is zeer beleefd van U, echter nog slimmer dan beleefd, want gij weet zeer goed, dat als ge mij Uwen wagen niet aangeboden hadt, ik de vrijheid zoude genomen hebben dien te requireeren doch dat doet er nu niet toe, en, zoo als gezegd is, dank je...”. Dus wandelde de Heer van Groeneveld of Tandjong-Oost in de barre zon huiswaarts, en zette de Groote Heer van Buitenzorg vermoedelijk na een zeer genadig hoofdknikje in een niet al te best humeur zijn reis voort.

Tot de voorname bezoekers uit den tegenwoordigen tijd behooren de bekende Afrika-reiziger Hertog Adolf Friedrich von Mecklenburg-Schwerin, een broeder van Prins Hendrik der Nederlanden, die Tandjong-Oost in 1923 bezocht. Volgens mededeeling van het Consulaat-Generaal van Duitschland ddo. 7 Juli 1931 had dit bezoek, dat een der leden van het gevolg in zijn dagboek had aangeteekend, plaats op 19 April. Toen de belangstelling voor de oude Indische landhuizen omstreeks 1929 en volgende jaren begon te herleven, kwam het Huis Tandjong-Oost in het brandpunt van de publieke aandacht te staan. Wij herinneren ons in dit verband de massa-excursies ondernomen door het Algemeen Nederlandsch Verbond, de Koninklijke Vereeniging „Onze Vloot” en door de Volksuniversiteiten van Batavia en Buitenzorg, waarbij de landheer Eduard Corneille Collet Ament zich deed kennen als een royalen gastheer, die het zijn honderden gasten aan niets liet ontbreken.

Thans ligt het oude huis verlaten te droomen in de schaduw der tamarinden. De eene generatie van landheeren volgde op de andere, geslachten kwamen op en stierven uit, landgenooten en vreemdelingen verschenen en gingen. Alleen de deftige huizinge bleef onberoerd door de stormen der tijden, en statig rijzen haar verdiepingen hoog boven het geboomte uit, getuigend nog van de oude glorie van het prachtige landgoed.

Craan.

GRAFSCHRIFTEN
OP DE FAMILIE-BEGRAAFPLAATS VAN HET HUIS GROENEVELD
OF TANDJONG-OOST

1) Rustplaats
van
Daniël Cornelius
Helvetius
van Riemsdijk
Geboren te Batavia
den 22 November
1784
En aldaar overleden
den 21 Januari
1860	2) Rustplaats
van
onze geliefde Moeder
en Grootmoeder
Weduwe van
D. C. H. van Riemsdijk
Overleden te Tandjong-Oost
Den 7 Juny 1863
3) Rustplaats
van
Vrouwe
Dina Cornelia
van Riemsdijk,
weduwe van den Heer
Tjalling Ament
Overleden te Batavia
op den 21sten November 1877,
Oud ruim 70 jaren.
Zacht ruste hare assche.	4) Rustplaats
van
Tjalling Ament,
Geboren te Dokkum
op den 3den December 1801
Gestorven te Batavia
op den 16den Januari 1870
—
Hij was een liefderijk echtgenoot
en vader,
trouw en ijverig ambtenaar
der Nederlandsch-Indische
Regeering.
5) Rustplaats
van
onzen geliefden zoon
broeder en zwager
Mr J. A. Ament
Geboren te Cheribon
op den 22sten October 1859
Overleden te Weltevreden
op den 7den Maart 1912
—
Zacht ruste zijne assche.	6) Rustplaats
van
Onze innig geliefde dochter
Johanna Rosina Carolina Ament
Echtgenoot van den Heer
D. C. Boutmy
Overleden te Soekaboemi
op den 6den Juli 1892
Oud 22 Jaren.
—
Zacht ruste hare assche.

<p>7) Rustplaats
van
Onzen innig geliefden
Echtgenoot en Vader
Daniël Cornelis Ament
Geboren te Batavia
op den 1sten Augustus 1827
Overleden te Weltevreden
op den 15den November 1903
—
Rust zacht Edele Echtgenoot
en Vader!</p>	<p>8) Rustplaats
van onze
innig geliefde Moeder
Vrouwe J. R. C. E. Ament
geboren Burgemeestre
Geboren te Soerabaja
op den 4den Februari 1837
Overleden te Weltevreden
op den 25sten October 1919
—
Hunne dankbare kinderen.</p>
<p>9) Rustplaats
van
Mijne dierbare echtgenoot
Mevrouw M. Ament-Suermondt
Geboren te Kramat
Den 2en Mei 1861
Gestorven Huize Pecajon
Den 1en Januari 1929
Zacht ruste hare assche.</p>	<p>10) Hier rust
mijn geliefde echtgenoot
Johan Carel de Lannoy ¹⁾
Geb. te Batavia
7 Februari 1846
Overl. te Batavia
Zondag 23 Juli 1871.</p>
- 11) Hier slaapt ons lief Nontje
 Geboren 27 November 1870
 J. C. de Lannoy
 A. S. J. de Lannoy
 Ament.
 28 Januari 1871

N.B. Wegens de moeielijke tijdsomstandigheden was het niet mogelijk te Batavia inlichtingen te verkrijgen omtrent den tekst van de grafschriften van Eduard Corneille Collet Ament (1856–1935), Gustaaf Adolf Ament (1858–1936) en van Daniël Cornelis Ament (1886–1936), die hier ook werden ten grave gelegd.

¹⁾ W. Wynaendts van Resandt, *Oude Indische families. Het geslacht de Lannoy*. Overdr. *De Nederlandsche Leeuw*, 1905. Johan Carel de Lannoy was gehuwd met Adolphine Sophia Jacqueline Ament, een dochter van Tjalling Ament en Dina Cornelia van Riemsdijk. Zij is later hertrouwd met Jacobus Martinus Speet Jr. en ligt begraven op het kerkhof Tanahabang te Batavia.

41. Mohammedaansche Tempel bij Tandjong-Oost

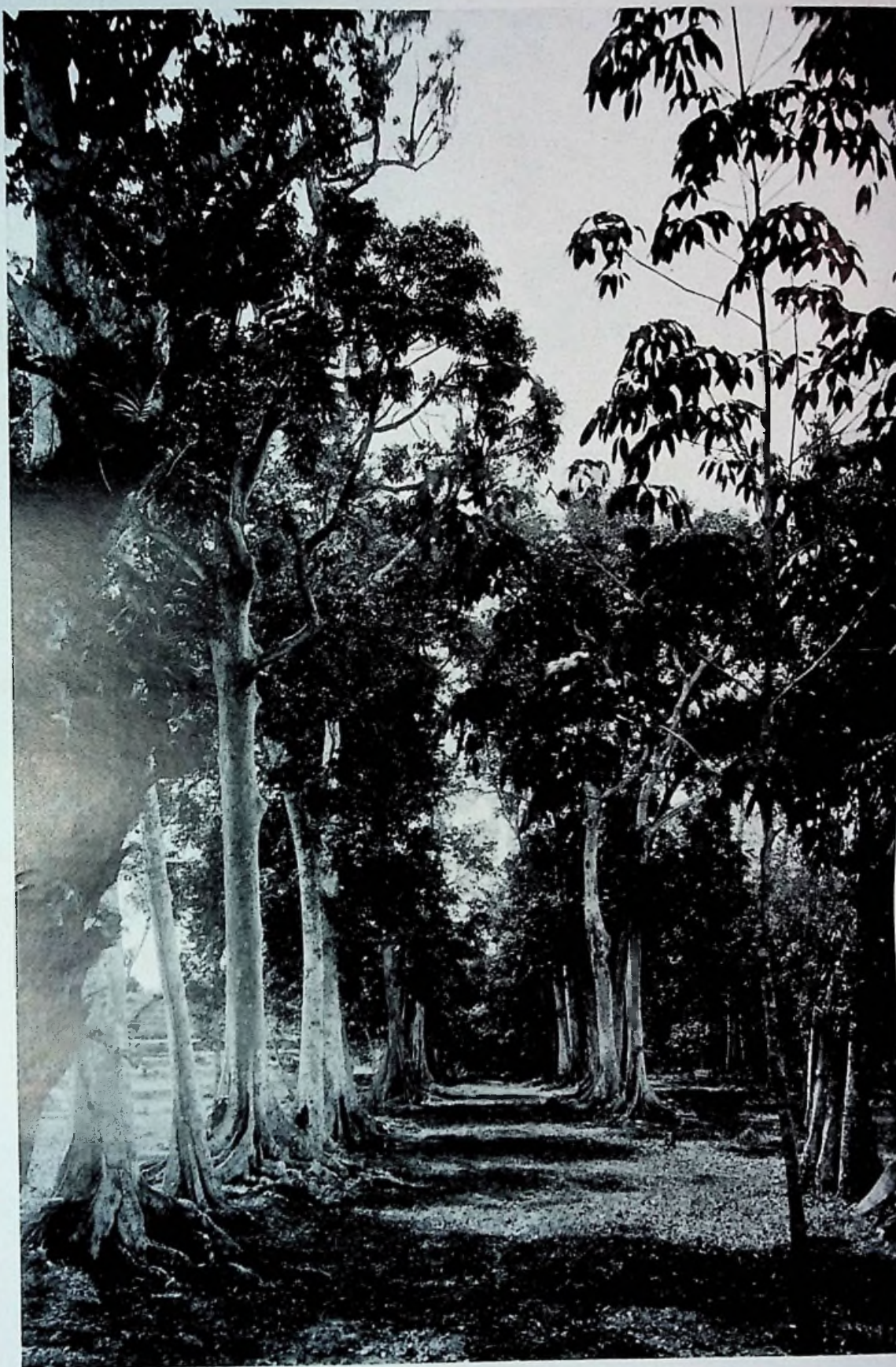
foto Kol. Inst. opn. Fotogr. Bureau

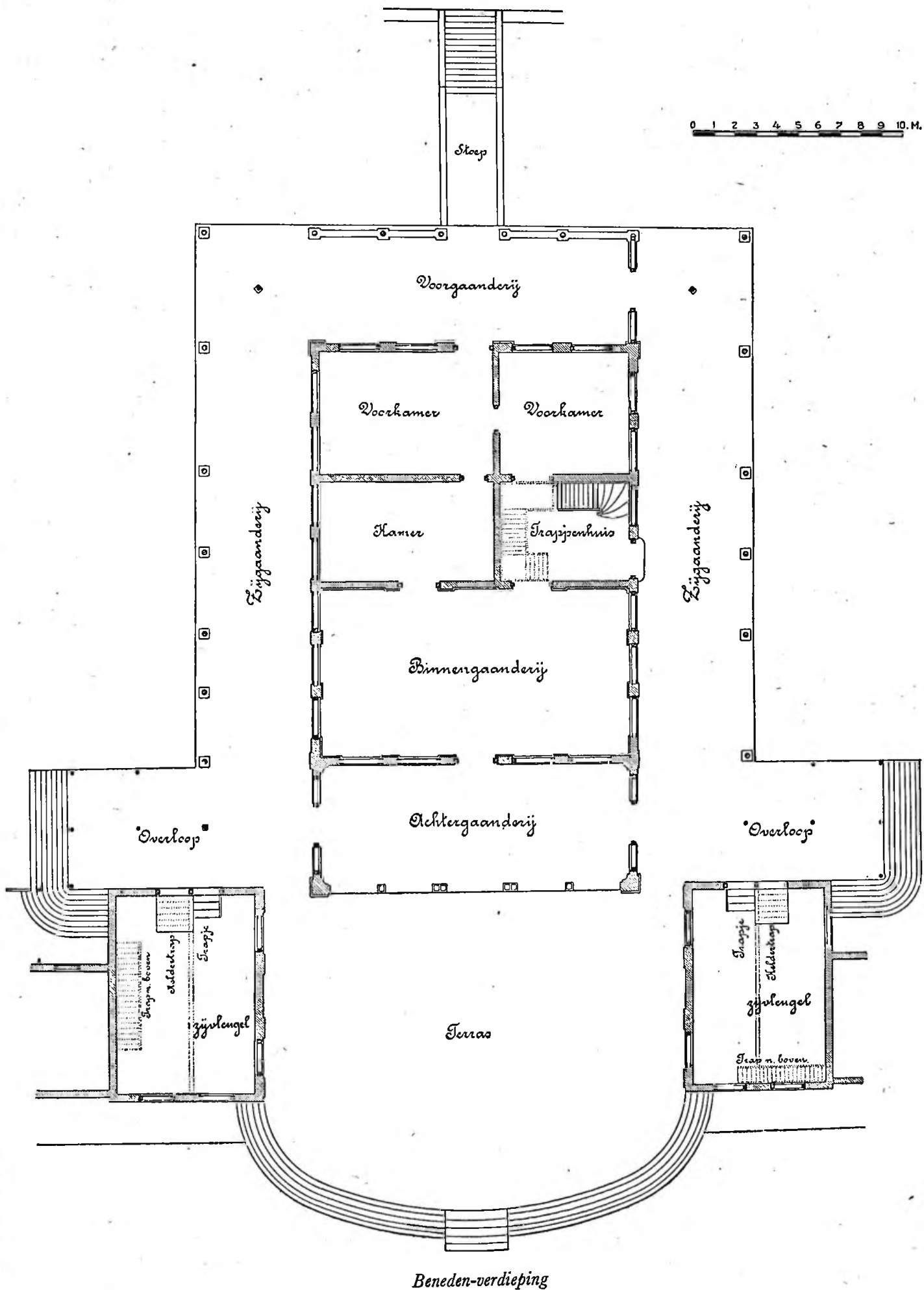
foto Kol. Inst.

opn. Fotogr. Bureau

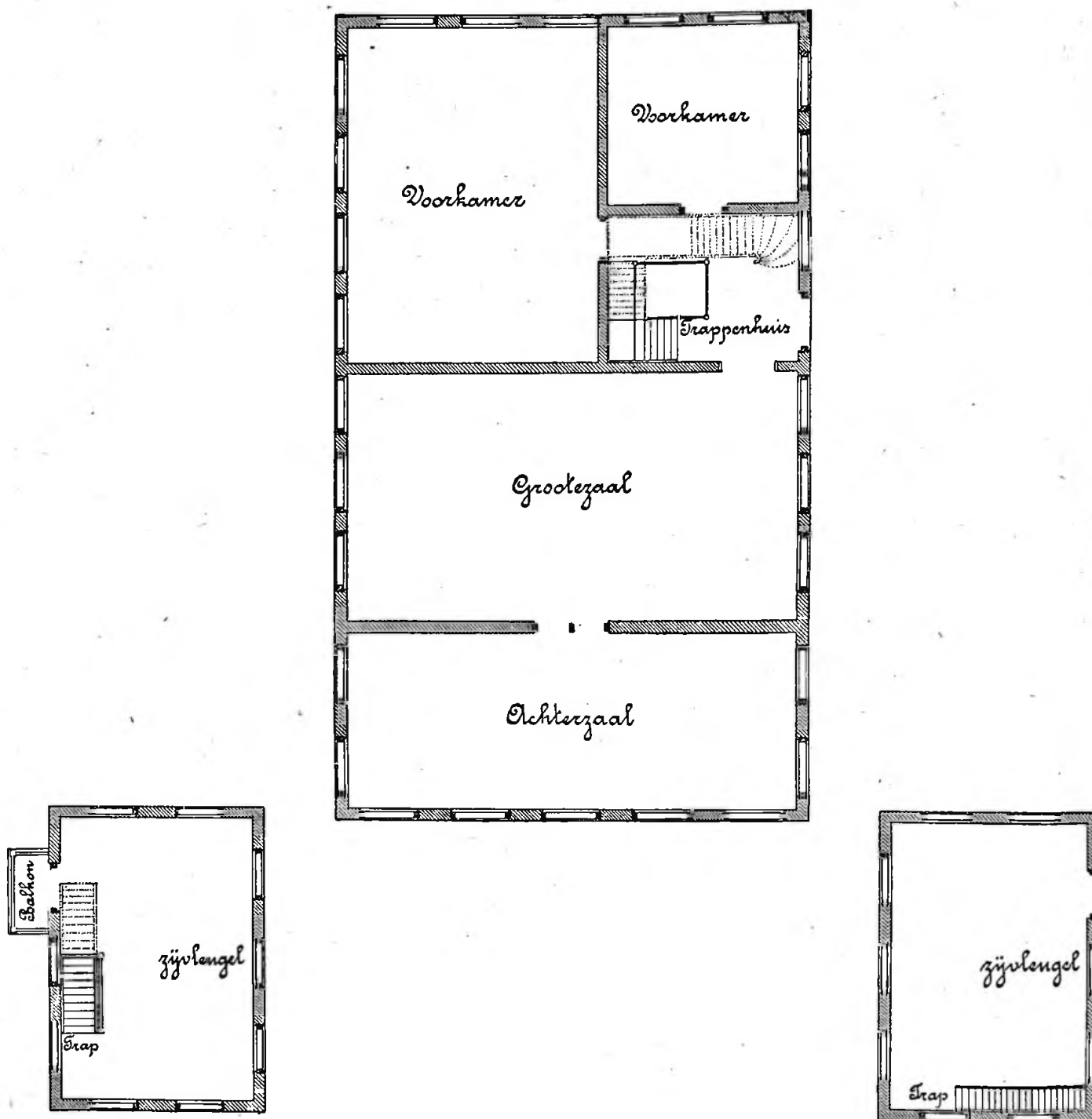
42. Het wapen van de familie Ament

43. De voormalige oprijlaan van het Huis Groeneveld

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 M.

Boven-verdieping

TJALLING DIEDERIK SJOURD AUKE AMENT
1854-

Verkrijgt het beheer over het land in 1878 en bewoont
het Huis Groeneveld of Tandjong-Oost tot $\pm$ 1883.
x 1878

Hermína Alexandrina Meertens
1861-

CATHARINA MARIA
HERMINA ALEXANDRINA
AMENT ¹⁾
1879-1939?

x 1902

Ir Frederik James ²⁾
her x

Ir Frederik James

Kinderen

JOHANNA ROSINA
CAROLINA ELISABETH
AMENT
1880-1883

CATHARINA ANNA
MARIA AMENT ¹⁾
1882-

HARMEN THIEDEN AMENT ¹⁾

1886-

x 1908

Toos Voorthuis

1887-

GEERTRUI
AMENT
1909-

TJALLING DIEDERIK
SJOURD AUKE AMENT
1911-

JAN AMENT
1920-

THOMAS
HERMANUS AMI
1919-1926

¹⁾ Eigenaren van het land Tandjong-Oost

²⁾ Door echtscheiding ontbonden verklaard

PETRUS

DANIËL COR
Bewoont het Huis G
1880 voor lange ja
boedel van zijn m
beid

Johanna Rosina

Betrekt als weduwe

EDUARD CORNEILLE COLLETTE AMENT
1856-1935

Verkrijgt het beheer over het land in Mei 1883,
doch woont op het naburige landhuis Pekajon
× 1879

Mary Suermondt 1861-1929

her ×

Marie Perné 1878-

Uit het 1e huwelijk:

TJALLING AMENT ¹⁾

1894-1926

× 1918

Geertruida Johanna Thomassen
1897-

CORNELIS CAROLUS

AMENT ¹⁾

1896-

× 1919

Hermína Brigitta
Dornseiffen ²⁾

1898-

her × ± 1932?
Lide de Cock?

DANIËL CORNELIS
AMENT

Gevolgmachtigde van het
land en beheerde dat namens
zijn vader; bewoonde tot aan
zijn dood de administrateurs-
woning van Pekajon
1886-1936

× 1909

Alice Anna Kamerling ²⁾
1888-

kind

her × 1918

Augusta Henriëtte Bisschoff
1899-

kinderen

WILLEM AMENT

1889-

× 1919

Henriëtte Elisabeth Basel
1893-

kinderen

ELEONORE ELISABETH
AMENT

1891-

× 1912

Ir Gijsbert Frans van Dissel ²⁾
1887-

THOMAS

MARIANNE

TJALLING

HENRIËTTE AMENT

AMENT

1921-

1926-

HERMANUS AMENT
1919-1926

PIETER VAN DEN VELDE † 1759
Hij bouwt het landhuis tusschen 1756 en 1759
×
Clasina Helena Coop à Groen ged. 1719-1757

BARTHOLOMEUS GERARD VAN DEN VELDE ged. 1744
Universeel erfgenaam
SARA JACOBA VAN DEN VELDE ged. 1752
Universeel erfgename

In April 1760 wordt uit den boedel het landgoed verkocht aan:

PIETER JOAN BANGEMAN 1699-1776 EN ADRIAAN JUBBELS † 1763
Hij doet zijn aandeel in April 1760 op Jubbels' naam overschrijven
Uit zijn erfenis verkocht in 1763 aan:
JACOBUS JOHANNES CRAAN 1728-1780
Hij verfraait het landhuis en vertoeft er meermalen
× 1753
Johanna Henriëtte Breckpot 1738-1780
o.a.

Catharina Margaretha Craan 1758-1792
× 1773

WILLEM VINCENT HELVETIUS VAN RIEMSDIJK 1752-1818
Hij koopt het land Groeneveld of Tandjong-Oost uit den boedel Craan in 1781
o.a.

PETRUS WILHELMUS HELVETIUS VAN RIEMSDIJK 1780-1857
Hij doet afstand van zijn rechten
op het land in 1821
× 1803
Sophia Cornelia Bangeman 1780-1856

DANIËL CORNELIS HELVETIUS VAN RIEMSDIJK 1784-1860
Hij verzoekt in Januari 1815 vergunning tot verblijf op het land
Groeneveld of Tandjong-Oost
× 1844
Christina Simans 1789-1863
o.a.

DINA CORNELIA VAN RIEMSDIJK 1807-1877
Universeel erfgename. Betrekt als weduwe
langen tijd het landhuis
× 1826
Tjalling Ament 1801-1870
Bewoont het Huis Groeneveld
of Tandjong-Oost op lateren leeftijd ongeregeld
Negen kinderen, w.o.

SOPHIA WILHELMINA VAN RIEMSDIJK 1811-1898
Universeel erfgename. Woont als weduwe
langen tijd op het landhuis
× 1834
Carel Marinus Visser
1806-1855
Kinderen

CATHARINA PE
Univers

DANIËL CORNELIS AMENT 1827-1903
Hij doet afstand van zijn rechten op het Huis Groeneveld of Tandjong-Oost omstreeks
voor lange jaren, nadat hij het landgoed uit den
boedel van zijn moeder na schadeloosstelling van hare
beide zusters heeft gekocht
× 1852
Anna Rosina Carolina Elisabeth Burgemeestre
1837-1919
als weduwe het Huis Groeneveld of Tandjong-Oost
meermalen 's jaars

Hendrikus Michiel Ament 1838-1910
Administrateur van Tandjong-Oost en Tjiboeboer
gedurende ± 8 jaren, bewoont de administrateurs-
woning van Tandjong-Oost en Tjiboeboer (Pekajon)
× 1863
Céline Marguérîte Bik 1840-1917

Kinderen

MENT
1883,
sajon

GUSTAAF ADOLF AMENT
1858-1936

Mr JOHN ANTON AMENT
1859-1912

DINA CORNELIA ELISABETH AMENT
1861-1862

ELI

Mr Albert

EUPHEMIA CLEMENTINA
ANDRÉE WILTENS¹⁾
1882-
× 1904

HENRI MAXIMILIAAN ANDRÉE WILTENS¹⁾
1884-
× 1926
Catharina Wilhelmina Bittermann 1897-

GUSTA
ANDRÉ

John C

SABETH JOHN IWAN OSCAR
AMENT
1894-
× 1923
Louise Maria Brouders
1896-

Joan Evert Snellen
van Vollenhoven²⁾ 1877-
her × 1936
Henri Daniël Pierson

GUSTAVINE ADOLPHINE
ANDRÉE WILTENS
1927-

MAXIMILIAAN HENRI
ANDRÉE WILTENS
1928-

EUPHEMIA MARIA
ANDRÉE WILTENS
1936-

HET HUIS GROENEVELD OF TANDJONG-OOST

HARINA PETRONELLA VAN RIEMSDIJK 1813-1884
 Universeel erfgename. Woont als weduwe
 langen tijd op het landhuis
 x 1837
 Willem Martinus Kijdsmeir
 1816-1847
 Kinderen

ELIZE AMENT
 1863-1925
 x 1881
 Mr Albert John Andrée Wiltens
 1853-1915

GUSTAVINE ADOLPHINE
 ANDRÉE WILTENS 1885-
 x 1909
 John Campbell 1872-1929
 kinderen

WILLIAM
 ANDRÉE WILTENS 1) 1886-
 x 1914
 Louise Susanna Mundt
 1885-
 kinderen

ALBERT JOHN
 ANDRÉE WILTENS 1888-
 x 1916
 Perine Haag
 kind

JOHANNA ROSINA
 CAROLINA ELISABETH
 ANDRÉE WILTENS 1) 1890-
 x 1911
 Ir Edmund Peter Wellenstein
 1880-1934
 kinderen

ROSA AMENT 1866-
 x 1885
 Pieter Adrianus Hendrik van der Haas 1858-
 Kinderen

JOHANFREDERIK HUBERT
 ANDRÉE WILTENS 1895-
 x 1920
 Jeanne Marie Johanna Sophia
 Alida van der Pers
 kinderen

JOHANNA ROSINA CAROLINA AMENT
 1870-1892
 x
 Daniël Cornelis Boutmy 1859-1930

DANIËLLA CORNELIA BOUTMY
 1892-
 x 1912
 Jules Louis Jannette Walen 1884-
 her x 1928
 Robert Hendrik Arntzenius 1879-

HET HUIS REINIER DE KLERK

BESCHRIJVING

TEMIDDEN van Chineesche woningen aan den drukken Molenvliet met zijn dagelijksch rumoer van voortrazende auto's en geknars van denderende stoomtrams verheft zich statig een patriciërshuis in gesloten Hollandschen stijl.¹⁾

Een deftig huis, dat onaangetast lijkt door den tijd en daar staat als een massaal gedenkteeken van de nationale bouwkunst onzer voorvaderen, welke zij ook in de tropen wisten te behouden en toe te passen. De strenge lijnen van den voorgevel worden eenigszins gebroken door de vroolijke bloemenpracht van een keurig onderhouden tuin, die zich voor het gebouw uitstrekt. Het door hooge pilaren ingesloten inrijhek bestaat niet meer, zoodat de oostelijke of voormuur van zijn belangrijkste sieraad werd beroofd en de entree van de huizinge wel aan voornaamheid heeft ingeboet.

De bouwmeester, die toen nog Raad-ordinair van Indië was, had hier een gebouw te ontwerpen, dat zoowel aan de eischen van een buitenverblijf als aan die van een kantoor, een pakhuys en een slavenkwartier voldeed. Een man van zoo'n hooge positie als De Klerk ontving de geheele Bataviasche uitgaande wereld, ook al was hij „buiten”, zoodat het ook gelegenheid moest bieden tot representatie. Het moest ook dienst doen als kantoor voor degenen, die hem om een onderhoud verzochten en dat waren er velen. Hij dreef voor zichzelf vaak een uitgebreiden handel, ofschoon verboden, en daarvoor had hij vaak opslagplaatsen noodig. De deftige staat, dien De Klerk voerde, was oorzaak, dat hij eenige honderden slaven had te onderhouden, die allen een woon-gelegenheid moesten hebben.

Dit bouwprogramma spiegelt zich in den algemeenen opstand af: het benedenhuis was bestemd voor representatieve doeleinden en het bovenhuis voor dagelijksche bewoning. De binnenarchitectuur vertoont streng-symmetrische plattegronden (blz. 114) met opstanden, die neigen tot een zekere gedruktheid in de verhoudingen.

Het hoofdgebouw met twee verdiepingen (pl. 44) dat op den achtergrond verrijst en ter weerszijden door twee paviljoens wordt begrensd, heeft geheel vlakke muren met eenvoudige paneelversiering onder de vensters. Deze vlakke muren worden verbroken door zeven groote kozijnen in de bovenverdieping en zes in de benedenverdieping met kleine sobere bekroningsornamenten en schuiframen, waarin zich kleine ruiten bevinden.

De toegangsdeur of hoofdingang verdient bijzondere aandacht door het kunstzinnige beeldsnijwerk (pl. 62). Hieraan is bijzondere zorg besteed, een zorg welke ook uit de kleinste details van het binnenhuis spreekt, de grootste bekoring van het Huis Reinier de Klerk uitmaakt en altijd zal blijven uitmaken. Deze hoofdingang dan is versierd met twee gecanneleerde pilasters met postamenten en renaissancekapiteelen, die een geheel hoofdstel dragen. De geheele omlijsting, in verguld hout uitgevoerd, is overvloedig van ornamentwerk voorzien. Doordat het deurkozijn hoog is en de deurbladen in verband met de breedte vrij laag zijn te noemen, blijft er genoeg ruimte over voor

¹⁾ Van de Wall, *Oude Hollandsche Bouwkunst in Indonesië*, Maerlantbibliotheek VII, p. 57 e.v., 1942.

een groot vierkant bovenlicht. Dit rijk gesneden à jour bewerkte bovenlicht geeft een allegorische voorstelling van „de Hoop” — een vrouwenfiguur, die in de eene hand een anker omvat en in de hoog opgerichte andere hand een toorts — bekroond door een baldakijn met een decoratie van acanthusblad en barok-ornamenten ¹⁾. De dubbele deur is van paneelen voorzien, die eenvoudig doch sierlijk zijn afgewerkt. De bovenste is geschulpt, terwijl de vergulde deurknop met een stervormig ornament en een uitgewerkte koperen sleutelplaat is versierd. Vermoedelijk lag hier een hardsteenbord met trappen en ijzeren balustraden, dat echter bij een latere verbouwing werd afgebroken. De stoep voor dezen hoofdingang zal daarvan nog een overblijfsel zijn. Deze hoofddeur geeft toegang tot een ruim voorhuis van 6,40 m bij 8,40 m, dat door het à jour bewerkte bovenlicht en twee ramen in den voorgevel voldoende licht ontvangt. Ter weerszijden bevinden zich twee dubbele paneeldeuren met bovenlichten in denzelfden stijl als de hoofddeur, doch minder rijk bewerkt, die toegang verleen tot twee aan den voorgevel gelegen zijvertrekken. Bij de dubbele paneeldeur van de rechtervoorkamer (pl. 51) is in den muur een gedenksteen aangebracht ter herinnering aan den eersten Landsarchivaris Mr J. A. van der Chijs, den organisator van het archief zooals wij het nu kennen. ²⁾ (pl. 57).

Vier kolommen, die niet op gelijken afstand van elkander zijn geplaatst, doch waarvan de middelste opening grooter is dan de beide overige, scheiden deze vestibule van de groote zaal, die een diepte heeft van 6,60 m en de geheele breedte van het gebouw beslaat. De kolommen dragen een architraafbalk met Dorische fries en een kroonlijst, en verleen een aardigen doorkijk op het achterhuis (pl. 50). Deze ruimte zou slecht zijn verlicht als niet in elk der smalle wanden van de zaal zich een dubbele paneeldeur bevond met een bovenlicht van glazen ruitjes, waarbij zich ter weerszijden twee groote lichtkozijnen met glazen schuiframen aansluiten. Beide deuren in deze zaal voeren elk naar hardsteen trappen in de zijvleugels met ijzeren trapleuningen, die naar den tuin voeren (pl. 58). In den langen wand der zaal tegenover de statige kolommen verheft zich een imposante middendeur met dezelfde weelderige omlijsting als de hoofddeur (zie pl. 59). Het bovenlicht draagt hier echter een andere allegorische voorstelling — een vrouwenfiguur met een kruis in de opgeheven hand — „het Geloof” voorstellende. De twee groote lichtkozijnen ter weerszijden van deze middendeur met glazen schuiframen verhoogen het aanzien van dezen langen wand en vormen een geheel, dat het Hollandsche koloniale binnenhuis typeert. Ter weerszijden van de hoofddeur en de lichtkozijnen in dezen langen wand, bevinden zich twee dubbele deurkozijnen. De

¹⁾ Uit een keurige penteekening van de hand van B. H. W. Willebrands gedat. 26 April 1900 met het opschrift „Diaconie Armen en Weeshuis te Batavia” (pl. 49), waarop de achterzijde van het huis en verscheidene details zijn afgebeeld, blijkt, dat toen boven de hoofddeur „het Geloof” geplaatst was (Bibl. Kon. Bataviaasch Genootschap Varia 523). Vgl. Het *Ned. Indische Huis oud en nieuw*, Juli 1913 No 2 waarin een artikel „Oude woningen in en na bij de stad Batavia” van de hand van H. D. H. Bosboom, met o.a. een foto van de hoofddeur met „de Hoop” daarboven. Dit is het omgewerkte artikel: „Oude woningen in de stad Batavia”, *Tijdschrift Bataviaasch Genootschap* dl XL, 1898, (zonder reproducties van foto's en zonder vermelding van het Huis Reinier de Klerk). Hieruit blijkt, dat de verwisseling reeds plaats moet hebben gehad in de jaren 1900–1913, denklijk bij de inrichting ten behoeve van het Mijnwezen in 1901. Op de tekening Willebrands worden de koperen sterren en de sleutelplaat van de hoofddeur gemist (zie de fraaie sleutelplaat op deze tekening, fig. 12).

²⁾ De toenmalige functionaris Dr E. C. Godée Molsbergen deed hiertoe het voorstel aan Gouverneur-Generaal Mr D. Fock bij diens bezoek aan het Landsarchief op 1 Augustus 1925. Het opschrift luidt:

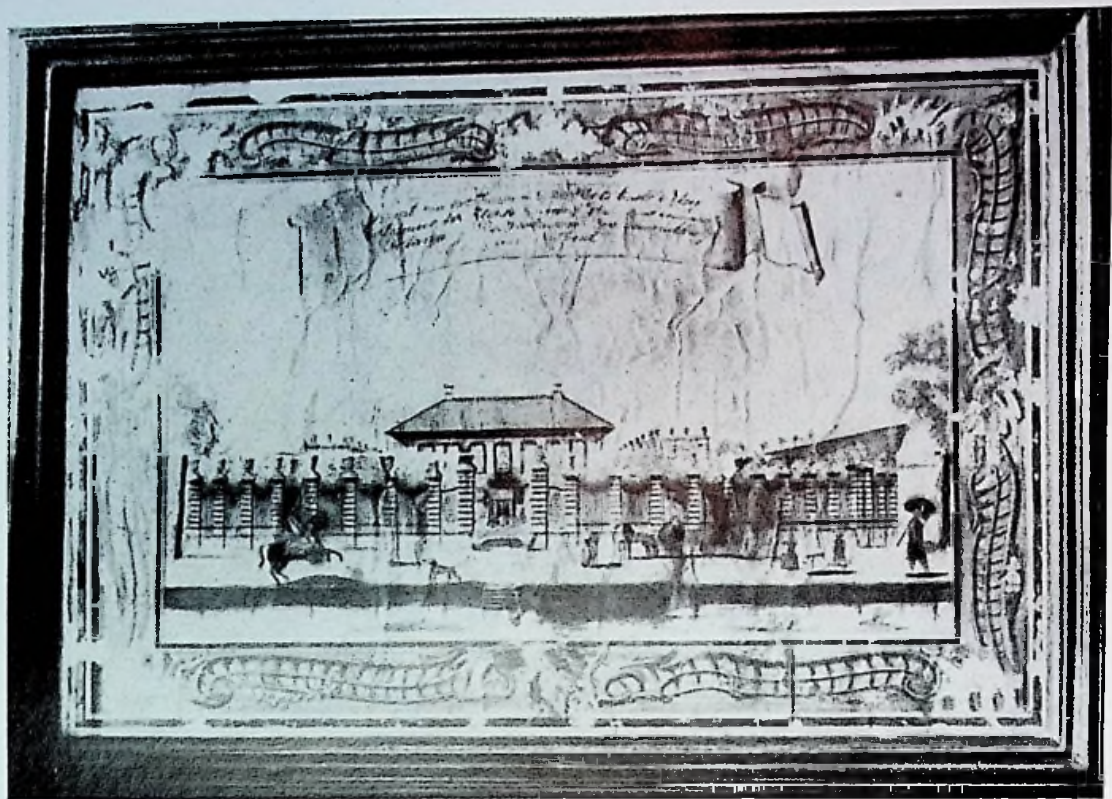
„Ter herinnering aan
Mr J. A. van der Chijs
den organisator van 's Lands Archief
te Batavia
Landsarchivaris
van 1892–1905”.

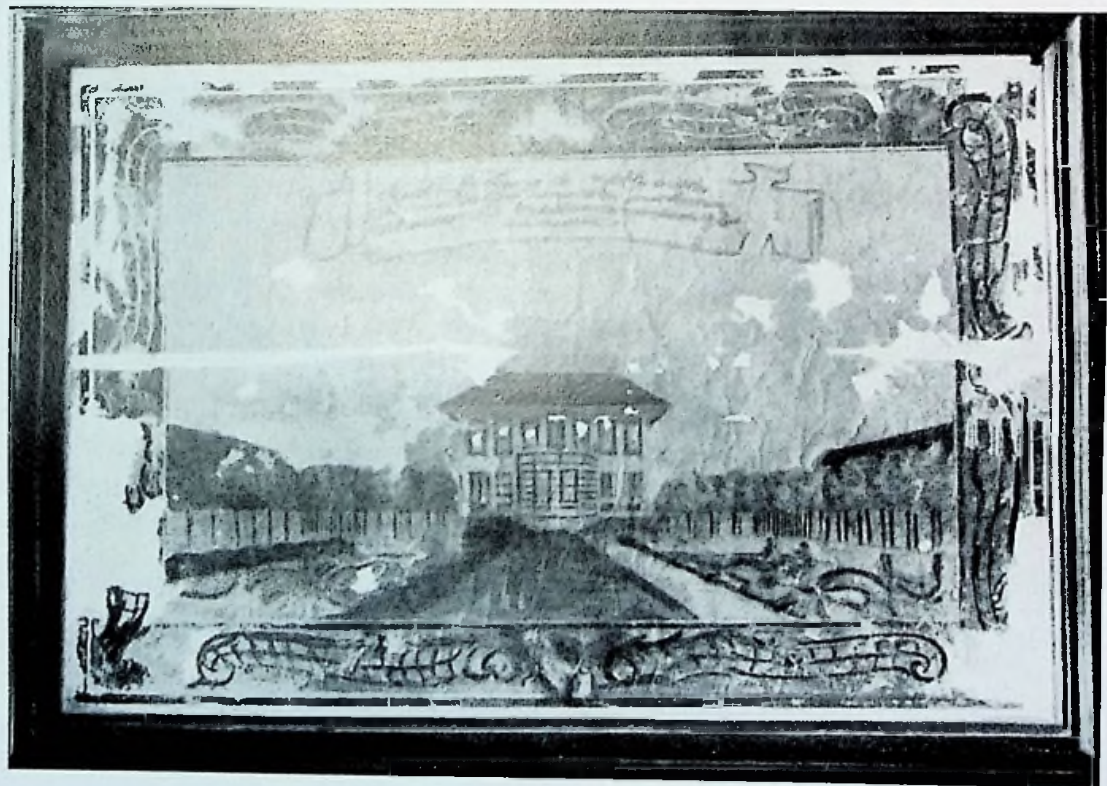
44. Voorgevel van het Huis Reinier de Klerk

45. De tegenwoordige achtergevel

46. Gekleurde prent van Rach (voorzijde van het huis)

47. Gekleurde prent van Rach (achterzijde van het huis)

middendeur leidt tot een tamelijk ruim achtervertrek met twee zijdeuren en een achterdeur met vensters die op den tuin uitzien. Deze deur is op dezelfde wijze omlijst als de hoofddeur aan de buitenzijde van den Oostgevel met pilasters en een geheel hoofdgestel, doch is niet in het bezit van een mooi uitgesneden bovenlicht zooals de beide andere hoofddeuren. Men zou veronderstellen, dat in plaats van het eenvoudige glazen bovenlicht, ook hier eens een allegorische voorstelling prijkte en wel van „de Liefde”, daar bij „het Geloof” en „de Hoop” deze toch niet ontbreken mag, temeer daar deze deur overigens aan de buitenzijde niet veel verschilt van de beide andere deuren. Bekijkt men echter de reeds genoemde teekening van Willebrands uit 1900 (pl. 49), dan blijkt daaruit, dat destijds een galerij aan den achtergevel van het gebouw gelegen was en een bordes met hardsteen en zijtrappen, gescheiden door een reeks van zes kolommen, die aan den wand dubbel geplaatst, drie gelijke doorgangen vormden. De deur, geflankeerd door de beide ramen in dit thans gesloten achtervertrek, is in 1901 aangebracht in denzelfden stijl als de overige deuren en vensters, doch zonder de kunstige bovenlichten. „De Liefde” heeft hier dus nooit gepronkt, althans niet boven die deur. Aan de hand van deze teekening en die van Rach (pl. 47) is het thans mogelijk den oorspronkelijken koepelvormigen uitbouw van den achtergevel te reconstrueeren. Deze moet een soort serre hebben gevormd met twee blinde zijwanden en een langen middenwand met twee ramen die op den achtertuintuinen uitzag. Inwendig gaf de kolommenrij toegang tot dien uitbouw. Toen de Diaconie dezen liet afbreken, vermoedelijk om beter uitzicht te hebben op het achtererf, bleven de zes kolommen staan en vormden een open achtergalerij. Een bordes vormde een uitgang naar den tuin.

De dubbele paneeldeuren met groote bovenlichten van glazen ruitjes in deze achterkamer geven toegang tot twee andere achterkamers, die blijkbaar als hoofdvertrekken werden beschouwd, omdat zij vrij ruim zijn, elk 6,80 m bij 6 m en voorzien van bijzonder fraaie deuren. Vermoedelijk had de heer des huizes hier zijn schrijfkabinet en de vrouw des huizes haar salet. Deze vertrekken, aan den achtergevel gelegen, zijn elk van twee groote lichtramen voorzien en hebben elk een dubbel deurkozijn met een tusschenstijl, waarin een paneel in ieder kozijn. Die dubbele kozijnen in den langen wand der middenzaal, waarvan zooeven reeds sprake was, worden bekroond door een sterk geprofileerde hoofdlijst zonder fries, maar met een rijk geornamenteerde en vergulde à jour bewerkte bekroning. In het linkervertrek vertoont de bekroning een allegorie van Azië, zijnde een Aziaat op een leeuw gezeten, die met de eene hand een speer omhoog heft en de andere hand laat rusten op den kop van het dier. Hierboven verheft zich een vorstenkroon met uitstaande struisvederen die een draperie vasthouden, welke aan beide zijden van de allegorie in plooien neervalt. De barokornamentatie met vischschubmotieven is kunstig uitgesneden en verraadt den geroutineerden beeldsnijder (pl. 61). Het andere vertrek heeft dezelfde bekroning doch met een allegorie van Europa, een vrouwenfiguur op een bekransten stier gezeten, die de eene hand legt op de horens en met de andere een krans omhoog houdt (pl. 60). Deze beide bekroningen zijn mogelijk niet zonder bedoeling hier aangebracht en kunnen herinneren aan de landvoogdelijke waardigheid (de kroon) en aan de zee (het vischschubmotief) waaraan de bouwheer vele jeugdherinneringen had, terwijl Europa en Azië zijn afkomst en zijn toekomst kunnen voorstellen.

Het decoratieve beeldsnijwerk van de betimmering is donkerrood geschilderd en ver-

guld, wat afbreuk doet aan het dynamische karakter van den eleganten Lodewijk XV-stijl. Chineesche invloeden in kleur en lijn zijn hier aan de orde en de felle kleur-massa is in strijd met de zachtgetinte kleurspelingen, welke een der kenmerken zijn van dezen sierlijken stijlform.

De vertrekken in dit benedenhuis verschillen weinig van elkander. Slechts het linker-voorvertrek naast den hoofdingang verschilt in zooverre van de overige dat het een trap naar de bovenverdieping heeft en een eenvoudig trappenhuis vormt (pl. 56). Deze gesloten trap is een combinatie van een steek- met een spiltrap, waarvan de trappalen en de spil voorzien zijn van een paneelversiering en bekroond worden door uit hout gesneden en vergulde bloemvazen met rozen gevuld (pl. 53). De trapleuning is gesloten en op eenvoudige wijze gepaneeld. Bijzonder fraai is wel de druiper in den vorm van een vergulden druiventros, waarmede de boventrappaal onder den zolder wordt afgesloten. Onder de trap is een kastbetimmering met een glazen deurtje aangebracht.

Langs de plinten van het voorhuis zijn Delftsche tegels gemetseld, voorstellende landschappen en tafereelen uit de Heilige Schrift in sepiatint ¹⁾, terwijl in eenige vertrekken nog een plint van witte tegels te zien is. Een massa van deze gekleurde tegels werden omstreeks 1900 uitgebroken ter opulstering van de Compagnieskamer, die toen op initiatief van de heeren Bosboom en Serrurier in de Historische Zaal van het Museum werd ingericht. Een vrij groot aantal overgebleven tegels bevindt zich nog in een der kasten van deze kamer ²⁾.

Wat betreft de zoldering, deze is van hout met zichtbare kinderbinten, die slechts met een kraal zijn versierd. Alle raam- en deurkozijnen zijn binnenshuis geprofileerd, rood gekleurd en met verguldsel bedekt ³⁾. Als wij dan nog weten, dat alle kolommen voorzien zijn van zeer eenvoudige laat-Dorische kapiteelen en basementen en de vloeren van het voorhuis en van de vertrekken met roode plavuizen zijn belegd geweest ⁴⁾, dan kan men zich aan de hand der afbeeldingen en plattegronden (blz. 114) eenigszins een denkbeeld vormen van dit zeldzaam historisch intérieur, dat zijn weerga in Indië niet heeft. Het benedenhuis was bijna uitsluitend voor representatie bestemd, getuige de tot in details verzorgde houtwerken van ramen en deuren, en de groote beschikbare ruimte. Stelt U zich deze ontvangstvertrekken voor met glad geboende vloeren, glanzend gewreven meubelen en kostbaar gerei. Een receptieavond in deze vorstelijke huizinge moet een schitterenden indruk gemaakt hebben, de rang en de positie van den bouwheer alleszins waardig. De glorieuse entree in het voorhuis met den doorkijk tusschen de kolommen op de achterzaal en de aangrenzende vertrekken zal elken bezoeker, door alle tijden heen, hebben geïmponeerd. De talloze kaarsen in de kristallen kronen, die een zacht en aangenaam licht verspreidden, het opglanzen van verguldsel, geslepen glas en porselein, alles duizendvoudig weerkaatst door enorme spiegels, zullen in den gloriëtijd van het oude huis dezen indruk nog hebben verhoogd. ⁵⁾ Thans is

¹⁾ Een aardige afbeelding van dit soort tegels vindt men op de meer genoemde plaat van Willebrands (fig. 11 en 13).

²⁾ Bij de beschrijving van de Compagnieskamer door M. Serrurier-Ten Kate (*Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond* 1906) wordt aan deze tegels geen aandacht gewijd. Volgens het Rapport Van Es (hierover later) had de midden-achterkamer oorspronkelijk ook een plint van gekleurde tegels.

³⁾ De dubbele vouwblinden der vensters buitenshuis zijn uit lateren tijd. Tevoren werden de opvouwbare houten binnenblinden gebruikt.

⁴⁾ De marmeren en cementen vloersteen, die helaas de plavuizen hebben vervangen, zijn eenige jaren geleden gelegd.

⁵⁾ Zie Van de Wall, *Figuren en Feiten uit den Compagniestijd*, Hoofdstuk XII, *Een dag in den huize De Klerk* (waarin een ontvangdag van Mevrouw De Klerk beschreven wordt), 1932.

dit benedenhuis met oude meubels uit verschillende stijlperioden gestoffeerd. Deze meubels en andere antiquiteiten zijn o.a. in bruikleen afgestaan door het Museum, het Hooggerechtshof, de Weeskamer en particulieren. Uit den aard der zaak geeft het geheel slechts een flauw denkbeeld van hetgeen vroeger geweest is. Uit de nagelaten boedelbeschrijving van Mevrouw de Klerk blijkt, dat deze woning overvloedig was gestoffeerd met lichtkronen, spiegels, schilderijen en kostbaar meubilair.

De bovenverdieping onderscheidt zich door eenvoudiger afwerking. Hier bevinden zich zes kamers, drie aan den Oost- of voorgevel en drie aan den West- of achtergevel. De middelste kamers aan voor- en achterzijde hebben elk drie lichtkozijnen met schuiframes en glasruitjes, terwijl de overige kamers twee lichtkozijnen in denzelfden trant bezitten. Een breede portaalruimte even lang als de zaal beneden, scheidt deze vertrekken drie aan drie van elkander. Ook hier wordt men getroffen door het vaardig snijwerk der bovenlichten, à jour bewerkt en met vazen, bloemkorven, rozetten en rococo-figuren versierd (pl. 55). Deze zijn rood geverfd en niet verguld geweest. Een der beide deuren, die uit het portaal naar de grootste vertrekken voert, is een dubbele glasdeur met kleine ruiten.

De houten vloer is bruin geverfd en langs de plinten ook weer met Delftsche tegels. De houten zoldering heeft zichtbare met een kraal geprofileerde zolderbinten. De zoldertrap bevindt zich nabij het gat van de benedentrap (pl. 52), die weinig bijzonders heeft. Hier boven is niets dat aan weelde herinnert, bij den bouw is de grootste eenvoud betracht.

Het was op deze bovenverdieping dat de bewoners eigenlijk huisden. Het portaal was het gemeenschappelijk woonvertrek, waar bezoekers, die niet tot den intiemen kring behoorden, maar zelden toegelaten werden. De kamers waren bestemd voor slaapkamers, linnenkamers, bergplaatsen enz. Zoo zal bijv. het linkervoorvertrek met de trap, waar een aanhoudend komen en gaan was van de leden des gezins en van het slavenpersoneel, een soort bergplaats van huishoudelijke zaken zijn geweest.

Gaat men hier de trap op naar boven dan komt men op den uilenzolder (pl. 63). De overkapping, die van bijzondere constructie is, bestaat uit drie over de breedte van het gebouw op Hollandsche kappen rustende daken, waarvan de buitenste over de zijgevels omloopen, zoodat twee gesloten zakgoten worden gevormd. Het regenwater wordt nu door goten over den zolder onder de bedekking door naar buiten gevoerd. Het ontstaan en de bouw van den uitstekenden rand van het dak is hier zeer goed na te gaan. De overkapping steekt nl. buiten de muren rondom het gebouw uit, zoodat de zolderbalken ook daarbuiten doorloopen, terwijl aan de zijgevels steekbalkjes zijn uitgebracht. Het uitstekende gedeelte wordt gevormd door een planken betimmering tegen de onderzijde daarvan buiten het gebouw. Deze houtwerken zijn destijds van een bijzondere houtsoort uitgevoerd, die veel op cederhout lijkt, terwijl de bedekking uit pannen bestaat.

Overkapte doorgangen met houten stijlen sluiten aan beide zijden van het hoofdgebouw aan en voeren naar de voormalige slavenverblijven en dienstvertrekken met bovenverdiepingen.

Het Zuidelijke bijgebouw (pl. 65) bevat zes kamers. Voor deze kamers — de vierde had een spil- en steektrap, die naar de bovenverdieping voerde — loopt een ruime galerij. De beide trappen in de galerij zijn niet oorspronkelijk.

Wat het Noordelijke bijgebouw betreft, dit bevat zeven vertrekken met een ruime

galerij. De trap naar de bovenverdieping aan het einde van de galerij voor deze vertrekken is oud in tegenstelling met de andere die van lateren tijd zijn. Beide bovenverdiepingen, zoowel van het Noordelijke als van het Zuidelijke bijgebouw, met dezelfde ruimte als beneden, hebben steenen vloeren (op houten ondervloeren), terwijl de galerijen belegd zijn met een houten vloer en omsloten door een houten hekwerk met gedraaide balusters.

Het hoofdgebouw en de zijvleugels zien uit op een ruim achtererf, dat begrensd wordt door den Westelijken of achtermuur, waarin zich tusschen zware pilaren een poortopening bevindt, die nu dichtgemetseld is en van een kleine deur voorzien.

In dezen achtertuin (pl. 45) bevinden zich een in 1927 gemetseld waterbassin met fontein en eenige kanonnen op affuiten. Dit bassin à l'instar de Versailles, dat ter opluistering van het zgn. „openluchtmuseum” werd aangelegd, kan als zoodanig slechts matig bekoren. De veel te hoog gemetselde rand staat in geen verhouding tot het waterstraaltje en belet jammer genoeg elk gezicht op het water en de daarin rondzwemmende goudvisschen. De beschreven steenen, die gemetseld zijn in den achtermuur w.o. van geringe historische waarde, het halfbegraven kanon op het groote grasveld, eenige nietszeggende poortbogen van oude steenen zijn bijvoegsels uit dezen tijd en doen schade aan het historische karakter van deze woning. Hoewel het hier niet de plaats is, om daarop verder in te gaan, lijkt het ons niet overbodig toe in herinnering te brengen, dat deze wijze van conserveeren van monumenten sedert lang algemeen veroordeeld is. Dergelijke openluchtexposities met opgestelde gevels die alléén staan, poorten, die tot niets toegang verleen en enz., mochten in het laatste kwart der vorige eeuw in zwang zijn, thans, nu men doordrongen is van het feit, dat de oudheidkundige waarde van een monument voor een goed deel ook bepaald wordt door plaats en omgeving, waarmede het een historische eenheid vormt, hebben zij reeds lang afgedaan. Wij zochten hier tevergeefs naar den klokkestand, welke volgens gebruik bezijden het gebouw of dichtbij de slavenvertrekken moet hebben gestaan, maar waarschijnlijk in het begin van deze eeuw werd afgebroken. Ons treft deze afwezigheid te meer, omdat het Museum van „Werkspoor” te Amsterdam in het bezit is van een slavenbel, welke afkomstig moet zijn van dit landhuis. Deze bronzen bel draagt tot randschrift: „Gegoten int Ambagt Quartier Batavia 1772. J. Borchhard” en is voorzien van het wapen van den Gouverneur-Generaal, versierd met variaties van het krulvormige rankenmotief, druiventrossen, lotusbloemen, lelies en granaatappels en relief, welke ontleend zijn aan de Voor-Indische decoratieve kunsten (pl. 54). Men vindt deze versieringsmotieven terug in de beeldsnijkunst der ebbenhouten barokmeubelen uit de school van Batavia. Deze bel kan ook afkomstig zijn van het Huis Grogol, maar dat is niet waarschijnlijk, aangezien Grogol maar een optrekje was vergeleken bij het huis aan den Molenvliet, en Buitenzorg, als zelden bezochte residentie, niet in aanmerking kwam voor plaatsing van deze zeer fraai uitgevoerde slavenbel ¹⁾.

Voorts ontspringt hier ook een warmwaterbron, indertijd aangeboord door het Mijnwezen, waarvan het water in een bassin wordt opgevangen. Een andere bron ontspringt op het voorerf.

¹⁾ Werkspoor is gebouwd op Oostenburg, op terreinen, waar de Kamer Amsterdam van de O.I.C. vroeger haar kantoren en opslagplaatsen had. Borchardt was een bekend bronsgieter te Enkhuizen, die alleen of in samenwerking met Steen, een anderen bronsgieter, veel werk voor de O.I.C. heeft geleverd. De slavenbel van Tjitrap (zie aldaar) is van hen afkomstig, bronzen sierkanonnen te Amoerang (Celebes) dragen het opschrift: „Steen Borchardt Enchuyse 1769”. Borchardt kwam later in Indië en werkte toen voor het Ambachtswartier te Batavia.

Tenslotte zijn wij beland bij de paviljoengebouwen, die het gezicht op de schilderachtige topgevels der bijgebouwen eenigszins in den weg staan.

Het Zuidelijke paviljoen springt een weinig uit den voorgevel terug en ligt binnen het houten hekwerk. Het bevat een zeer ruim vertrek van 11,10 m bij 5,25 m. De buitenmuren zijn met pilasters bezet en versierd met lijst- en paneelwerk. Deuren en vensters zijn eenvoudig afgewerkt en het intérieur is daarmee in overeenstemming. Ook hier is een uitsteker van het dak aanwezig, die ver buiten de muren doorloopt. Noordelijk van het hoofdgebouw en gelijk aan het Zuidelijke ligt een ander paviljoen (pl. 64). Daar zijn de muurafscheidingen, die het inwendige in eenige vertrekken verdeelen, van lateren tijd.

GESCHIEDENIS

Het huis werd omstreeks 1760 gebouwd door den Raad-extra-ordinair Reinier de Klerk¹⁾, die later Gouverneur-Generaal geworden is. Hij had daartoe reeds in 1755 en volgende jaren drie stukken land gekocht tezamen voor 4500 Rds., en die tot een geheel gevoegd.²⁾ Toen hij zijn zetel aan de Hooge Tafel kwam innemen, was deze verdienstelijke man in de kracht van zijn leven. Als Opperkoopman en Secunde van Java's Noord-Oostkust en vooral als Gouverneur en Directeur van Banda had hij voortreffelijk werk verricht. Als hij de bedoeling heeft gehad om zich een woning voor het leven te bouwen, dan is hij hierin volkomen geslaagd. Reinier de Klerk heeft er twintig lange jaren tot aan zijn dood gewoond, en zoo hecht en stevig was dit verblijf opgetrokken, dat na hem achtereenvolgens nog menig welgesteld man daar zijn penaten heeft opgeslagen.

Er bestaan nog eenige teekeningen van dit huis, gekleurde en ongekleurde, die de voorzijde en de achterzijde weergeven. De gekleurde teekeningen stellen het gebouw en de tuinen voor, omgeven door een rocaillerand met het familiewapen van De Klerk³⁾. De signatuur „Johs. Rach pinxit 1764” op de prent, die de voorzijde van het huis voorstelt, laat zien, dat deze teekeningen zijn vervaardigd toen de bouwheer de opperlandvoogdij nog niet bekleedde (pl. 46). Het opschrift van de eerste tekening luidt: „Gezigt van de Thuyn van den WelEdel Gestrengen Heer Reynier de Klerk, gelegen $\frac{1}{4}$ Uur gaans bezuyden Batavia aan de Westzijde van de Molenvlietsche Dijk aan de Front”. Dat van de tweede tekening (pl. 47) is als volgt: „Gezigt van de Thuyn van den WelEd. Gestr. Heer Reynier de Klerk, gelegen $\frac{1}{4}$ Uur gaans bezuyden Batavia aan de Westzijde van de Molenvlietsche Dijk aan de agterzijde”. Deze is het meest beschadigd, zoodat niet meer na te gaan is of de signatuur hier ook gestaan heeft. Merkwaardig is, dat als versieringsmotief van den rand beneden bij het wapen-

¹⁾ De biographische bijzonderheden van De Klerk en van de andere eigenaren en hun families, die hier volgen, zijn bijna alle afkomstig van De Haan, *Priangan en Oud Batavia*; Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal enz.*; werken van tijdgenooten; couranten; notariele acten; Pers. L. A. en *Nederland's Adelsboek*.

²⁾ Bij koophbrieven van 10 September 1755 pag. 20; 4 Juni 1756 pag. 535 en 5 Juli 1758 pag. 766. L. A.

³⁾ Zijn portret in de galerij ten Paleize Rijswijk vertoont hetzelfde wapen (vgl. Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal enz.*, *Wapenafbeeldingen*). Een zgn. „sprekend” wapen, daar de duif als symbool van de reinheid kan gelden en met het hart te zamen den naam Reinhard vormt welke aan Reinier herinnert en de schrijfveder het attriboot van „de Klerk” is. In een Orderboek voor het Bataviasche garnizoen van 1779 (L. A.) treft men het wapen van dezen landvoogd in houtsnede aan, zijnde: „Een hart, waarop een duif op zijn linkerpoot staat met de rechterpoot opgetrokken; de duif heeft een lange veder in den bek, naar links; helmteeken en uitkomende arm met de veder uit het schild schuinlinks naar boven in de hand. Het schild is hier omgeven door een decoratie van vlaggen en krijgsattributen. Op lakstempels (L. A.) vindt men ook wel het vervormde wapen, nl. een hart met daarop een duif met een olijftak in den bek; helmteeken en rechterarm, uit de wrong komende, waarvan de elleboog naar rechts, de hand zwaaiende een krom zwaard. Zijn portret in het Paleis te Rijswijk heeft het vereenvoudigde wapen nl. de duif met veder in dezelfde houding staande op het hart zonder helmteeken.

schild de drietand van Neptunus en de staf van Mercurius zijn aangewend, en dat de nevengebouwen geheel verschillen van de tegenwoordige. Vooral dit laatste is opmerkelijk, omdat de teekenaar blijkbaar zijn fantasie heeft laten werken toen de nevengebouwen er nog niet waren, en ze geteekend heeft zooals hij ze gedacht had. Beide prenten in authentieke lijsten werden in 1899 door de diakenen der Evangelische Gemeente het Genootschap ten geschenke aangeboden. Tot de ontruiming waren zij in het huis bewaard gebleven ¹⁾. Deze prenten zijn vermoedelijk ouder dan de ongekleurde ²⁾. Wat betreft de laatste, deze zijn ook van de hand van Johannes Rach; een prent, de voorzijde van het huis voorstellende, is volgens het opschrift, waarin De Klerk wordt aangeduid als „Zijn HoogEdelheid den Hoog Edelen Grootachtbaare Heer” gemaakt tijdens diens Generalaat (pl. 48). De andere ongekleurde prent echter, de achterzijde van het huis voorstellende, is zooals daarop staat in 1778 geteekend, dus ook nadat De Klerk in het Generalaat bevestigd werd.

De Klerk behoorde tot de werkgevers van dezen kunstenaar en het is begrijpelijk, dat hij hem opdroeg zijn prachtige woning uit te teekenen, zooals onder de Bataviasche groote heeren destijds gewoonte was. Rach, die reeds zooveel teekeningen en schetsen van Batavia en andere plaatsen had vervaardigd, voldeed aan de opdracht van zijn beschermer en heeft ons, voor zoover bekend, dit viertal prenten van het oude huis nagelaten, waarvan twee met een aardig straattooneeltje op den voorgrond aan den Molenvliet gestoffeerd zijn, dat in vele kleine détails van elkander verschilt. Uit deze prenten blijkt, dat het hek aan de straatzijde en de toegangspoort inderdaad een rijker aanzien hadden dan tegenwoordig. Het is zelfs imposant te noemen. De bloemvazen op de hooge met lijst- en paneelwerk versierde balusters, afgewisseld door ijzeren traliwerk — de teekenaar heeft voor de duidelijkheid den doorkijk tusschen de tralies op den tuin weggelaten om een rustiger achtergrond te hebben voor zijn straatfiguurtjes — de geplaveide oprit, de schamppalen, de beide schilderhuisjes, de aparte dienstingang ook met schamppalen ter rechterzijde, dat alles tezamen moet een monumentalen indruk gemaakt hebben. Het is wel waarschijnlijk dat de voorstelling der voorzijde van het huis ook van omstreeks 1778 dateert. Het gebouw rechts dat de geheele lengte van den voortuin beslaat is hier verdwenen, de hoofddeur heeft nog een bovenlicht van glasruitjes, bekroond door houten ornamentwerk, dat dus toen nog niet vervangen was door „het Geloof”, terwijl de achterzijde van de woning een koepelvormigen uitbouw bezat. Op deze prent ziet men in den achtertuin een vrij lange dame, gevolgd door een slaaf, die een pajong boven haar hoofd houdt, welke figuur Mevrouw De Klerk kan voorstellen. Hier dichtbij staat een heer met een kind, vermoedelijk De Klerk in eigen persoon, met een zijner voorkinderen, laten wij zeggen Wilhelmina Cornelia ³⁾. Op den achtergrond komt een gezelschap vrienden aangewandeld en een slaaf, die met een dicht geslagen pajong op een afstand volgt. De nevengebouwen zijn aan deze zijde zelfs niet eens geteekend, blijkbaar om den alleenstaanden achtergevel beter te doen uitkomen. Aan de voorzijde ontbreken zij niet, doch zijn weer anders dan die op de gekleurde tekening, al lijken zij daar meer op de tegenwoordige.

¹⁾ *Notulen Bataviaasch Genootschap*, dl XXXVIII, blz. 84.

²⁾ De ongekleurde prent van de achterzijde is, naar wij meenen, nog niet gepubliceerd (Coll. Van Leeuwen No 5, Bibl. Bat. Gen.). Deze is gaaf en daarom duidelijker dan de gekleurde. De uitbouw is met stuc-werk versierd en heeft een zonderling uitspringend dak. Karakteristiek zijn overigens de lantaarns met windvaantjes (een soortgelijke lantaarn bevindt zich thans nog op het achtererf), de tuinaanleg met parterres-de-broderie en de aankleeding der figuurtjes.

³⁾ Zijn petekind Reinier de Klerk Dibbetz kan het niet zijn, want dat vertoefde in Nederland voor zijn opvoeding. Het andere voorkind Willem Cornelis was in 1776 „in Holland op school”.

Toen Reineir de Klerk zijn nieuwen „thuyn” aan den Molenvlietschen dijk betrok, was hij sinds 1 Mei 1754 gehuwd met Sophia Francina Westpalm, een der dochters van den Eersten Raad en Directeur-Generaal Michiel Westpalm van Huzum en Geertruida Margaretha Goossens ¹⁾. Zijn vrouw was twee malen getrouwd geweest; haar tweede echtgenoot was de Raad-ordinair Hugo Verijssel, een van de vrienden van De Klerk ²⁾. Uit de tweede verbintenis had zij drie kinderen, waarvan een dochter Margaretha Sophia, die omstreeks den tijd dat het huis gebouwd werd, bruiloft had gevierd met den Koopman Mr Jacobus Cornelis Mattheus Radermacher, den lateren Raad-ordinair ³⁾. Het echtpaar De Klerk heeft geen kinderen gehad, maar wel heeft het bijzondere belangstelling getoond voor het op 16 Januari 1764 geboren zoontje van het Lid in den Raad van Justitie Mr Dirk Jan Dibbetz en Baukje Maria Lyclama à Nijeholt. Bij diens doop in de Hollandsche Kerk, waarbij De Klerk en echtgenoot als getuigen fungeerden, kreeg dit kind de namen van Reinier de Klerk Dibbetz ⁴⁾.

Als wij zijn biograaf Ary Huysers ⁵⁾ en Ds Hooyman ⁶⁾ mogen gelooven, was er zelden in de Compagniesmaatschappij een gelukkiger echtvereeniging gesloten dan tusschen Reinier de Klerk en de weduwe van zijn besten vriend. Zoo heeft De Klerk ook groote genegenheid opgevat voor zijn stiefdochter, Margaretha Sophia Verijssel, mevrouw Radermacher.

Het echtpaar De Klerk, dat ons door bovengenoemde tijdgenooten wordt afgeschilderd als achtenswaardige, geloovige menschen, bewoonde voor het grootste gedeelte van het jaar het huis aan den Molenvlietschen dijk. Zij toefden ook meermalen op bepaalde tijden in hun stadswoning aan de West-zijde van de Groote Rivier, bekend als het dubbelhuis Roemah Merah, of betrokken voor korten tijd ook wel hun landhuis Grogol ⁷⁾ in het Kebajoransche. Zooals nu eenmaal gebruikelijk was, hadden zij het landgoed Buitenzorg uit den boedel van hun voorganger, den overleden landvoogd Jeremias van Riemsdijk overgenomen. Het valt echter te betwijfelen of De Klerk gedurende zijn kortstondig bestuur wel dikwijls te Buitenzorg vertoefd heeft. De reis daarheen was niet aantrekkelijk voor den ziekelijken grijsaard en ook Mevrouw De Klerk voelde als de meeste Indische dames van haar tijd maar weinig voor het echte buitenleven. Bij voorkeur verbleven zij in hun Molenvlietschen „thuyn” dicht bij de stad gelegen.

Toen De Klerk drie en twintig jaren in den Raad van Indië had gezeten en Jacob Mossel, Petrus Albertus van der Parra en Jeremias van Riemsdijk als landvoogden had zien komen en gaan, brak eindelijk ook voor hem de tijd aan, om de hoogste waardigheid in den lande te bekleeden. Nadat zijn eens zoo krachtig gestel geheel ondermijnd was door het tropische klimaat en hij oud en ziekelijk was geworden, werd hij 4 October 1777 met algemeene stemmen tot Gouverneur-Generaal gekozen en door de Heeren XVII later als zoodanig bevestigd. Volgens Ary Huysers moet hij bij het aanvaarden van het hooge ambt op bitteren toon gezegd hebben dat het „Mosterd

¹⁾ Zie „Het Huis Goenoeng Sarie”.

²⁾ De Secretaris der Hooge Regeering Barthold Borchers was haar eerste man, met wien zij op 15-jarigen leeftijd huwde.

³⁾ De Haan, Priangan, I, *Personalia*, blz. 124 e.v.

⁴⁾ Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal enz.* blz. 108 en Pers. L. A.

⁵⁾ *Beknopte Beschrijving der Oostindische Etablissements enz.* met een levensbeschrijving van De Klerk, Tw. Dr. 1792.

⁶⁾ *De Rechtvaardige op zijn sterfbedde, afgemaald in eene Treurrede, enz.* 1780. Deze rede was opgedragen aan de weduwe, haar dochter en haar schoonzoon.

⁷⁾ Een landhuis van dien naam bestaat nog, maar heeft met het oorspronkelijke zeer weinig gemeen, omdat het geheel verbouwd is. De inventaris van dit landhuis komt voor in de nagelaten boedelbeschrijving van Mevrouw De Klerk (L. A.).

na de Maaltijd" was. Hij was toen 67 jaren oud, een leeftijd die destijds in Indië maar zelden werd bereikt. Er was maar één vrouw te Batavia, die hem in levensjaren overtrof en in 1699 geboren was. In vijftien jaren tijds was er zelfs geen voorbeeld geweest van een zoo hoogen ouderdom ¹⁾. Hoe het ook zij, het Generalaat was ten slotte toch de bekroning van een schitterende carrière, al kwam het ook heel laat. Als men in de kwaliteit van derdewaak naar Indië was gevaren en na een 46-jarig verblijf daar te lande tot Opperlandvoogd wordt verheven, geeft dit niet alleen blijk van een taai gestel maar ook van een taaie volharding. Reinier de Klerk heeft tot „de blijvers" in Indië behoord en Indië als een tweede vaderland liefgekegen. Zijn vrouw, die er geboren en getogen was, en andere sterke banden, bonden hem aan dit land, dat hij niet meer heeft willen verlaten.

Zoo werd de „thuyn" aan den Molenvliet landvoogdelijk buitenverblijf, voor welke bestemming het eigenlijk te klein moet geweest zijn. Van dezen tijd dateeren o.a. de schilderhuisjes bij het toegangshek en het verblijf van de gardes-du-corps. Als men tenminste Rach's teekeningen van het landhuis Weltevreden van Van der Parra bekijkt, leest over het landhuis Kampong Melajoe van Alting ²⁾ of het landhuis Struiswijk van Wiese uit eigen ervaring nog heeft gezien ³⁾, dan moet erkend worden dat het Huis De Klerk over minder ruimte beschikte. Maar de nieuwe Gouverneur-Generaal had een klein gezin en leidde met het oog op zijn hoogen leeftijd en zijn zwakken gezondheidstoestand een kalm en rustig leven. Uiteraard voerde hij een grooten staat, maar het moet betwijfeld worden of er sindsdien meer feesten en recepties in den huize De Klerk zijn gegeven dan gewoonlijk. Zijn representatie-plichten zullen zich bepaald hebben tot wekelijksche ontvangavonden en wat betreft Mevrouw Generaals, tot de morgenbezoeken voor alle juffers van fatsoen, zooals een oude term luidde, op een vasten dag in de week. Volgens gewoonte heeft een groot slavenorkest voor de noodige afleiding in het stille, deftige huis gezorgd. Dit bestond uit zeventien muzikanten t.w. Joseph, „clarinetspeelder"; Achilles, „Pauker en Fluitspeelder"; Ismaël van Batavia, Ratea van Batavia, Pas-op, Djoeroemoedi van Malaya, Castor van Boegis, „alle fiolisten"; Batjo van Macasser, Philip van Macasser en Adam van Batavia, „walthoornisten"; Saptoe van Batavia, „Bassionist"; Orandates „speeld op de castagnette"; Demak van Java, „clarinetspeelder"; Catjong van Batavia, „Fluitspeelder"; Joemat van Mallebaar, Carip van Java, Daniël van Boegis, trompetters ⁴⁾. Men hield nu eenmaal van muziek en in zekeren zin dreef zelfs het geheele muziek-leven op de slaven, behoudens enkele Europeesche amateurs. Een kleine vriendenkring behoorde verder tot de vaste bezoekers van den Molenvlietschen „thuyn", die volgens Ds Hooyman, op bepaalde dagen bijeenkwam, ter bespreking van theologische en andere ernstige onderwerpen. De Klerk's verheffing tot de landvoogdij op 10 Juli 1779 werd met den gebruikelijken luister gevierd. Reeds vroeger was, in zijn geboortestad Middelburg, een lofgedicht verschenen op zijn verkiezing ⁵⁾. Ter eere van zijn verheffing

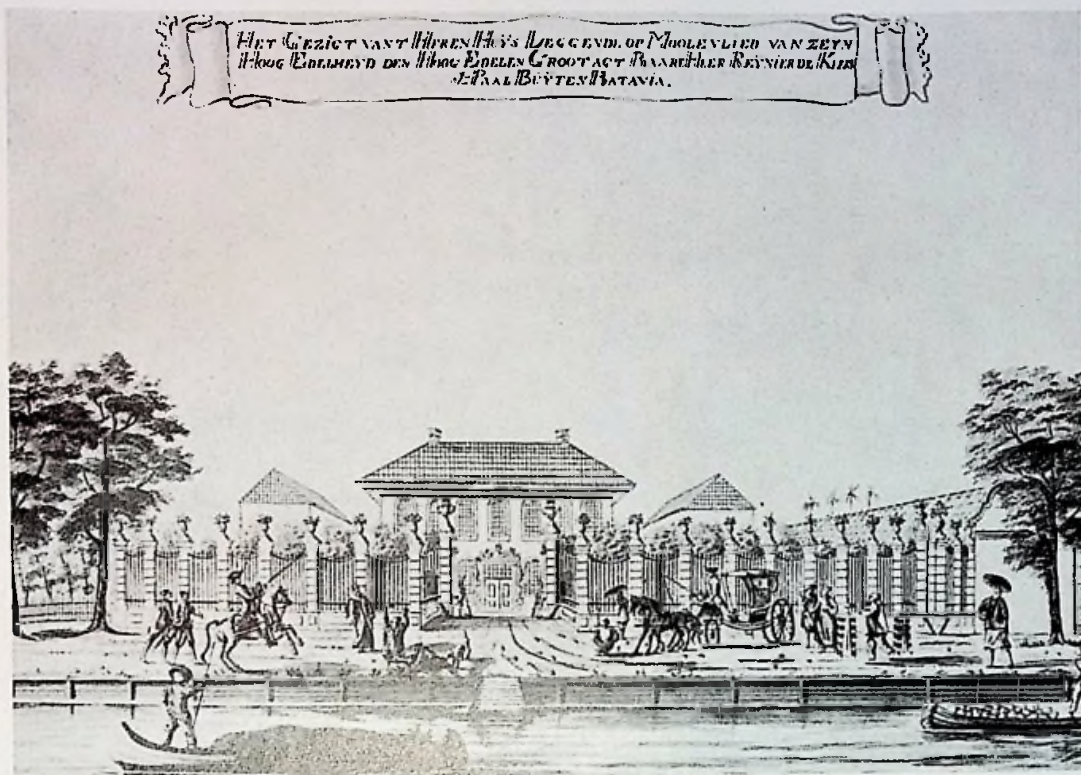
¹⁾ Jan Hooyman, *Treurrede*, 1780, blz. 22 noot (9).

²⁾ Bosboom *Een buitenverblijf of „thuyn" nabij Batavia in de 18de eeuw* (m. 2 pl.) *Aanteekeningen* II, blz. 66 e.v., *Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië*, dl XLVII, 1904.

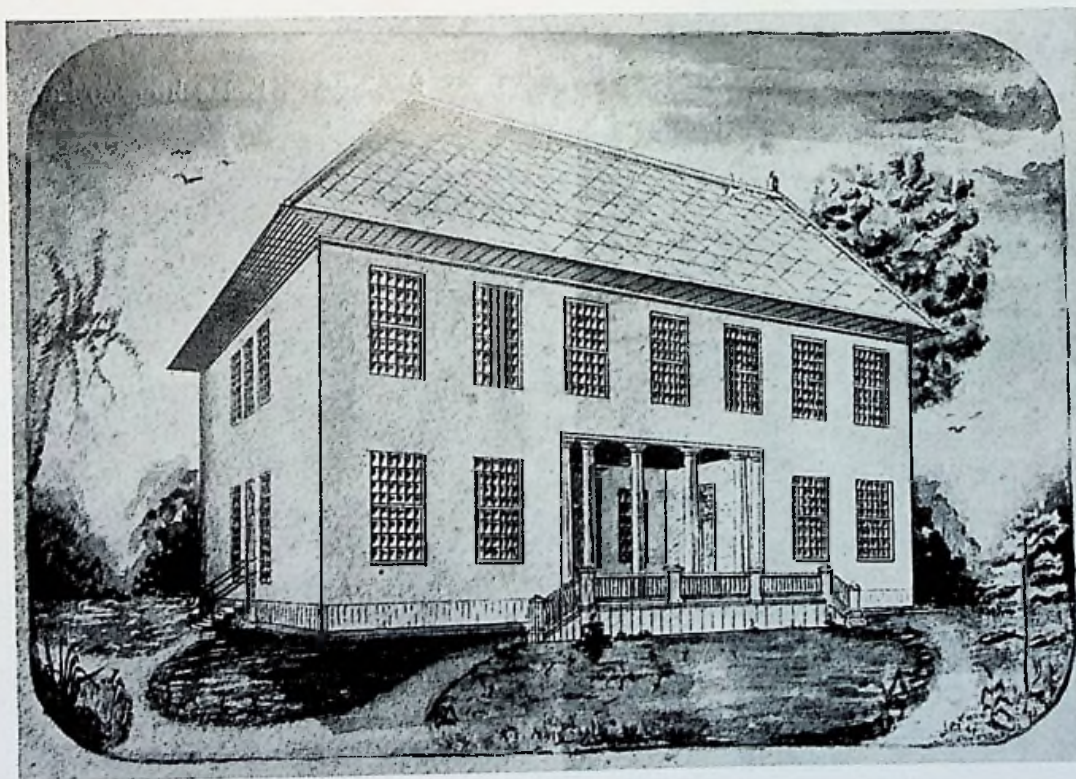
³⁾ Dit huis werd afgebroken in 1921 ten behoeve van de uitbreiding der Opiumfabriek, nadat zeer laat de Oudheidkundige Dienst daarvan kennis had gekregen. De afbraak kon niet verhinderd worden, maar wel konden nog foto's van het gebouw genomen worden (*Oudheidkundig Verslag* 4e kw. 1921, blz. 156 e.v.).

⁴⁾ Men vindt in de boedelbeschrijving van Mevrouw De Klerk (L. A.) deze opgave van het slavenorkest. Zie ook: V. I. van de Wall, *Figuren en Feiten uit den Compagniestijd*, Hoofdstuk VIII, *Het slavenpersoneel van een HoogEdelheid* (Reinier de Klerk), 1932.

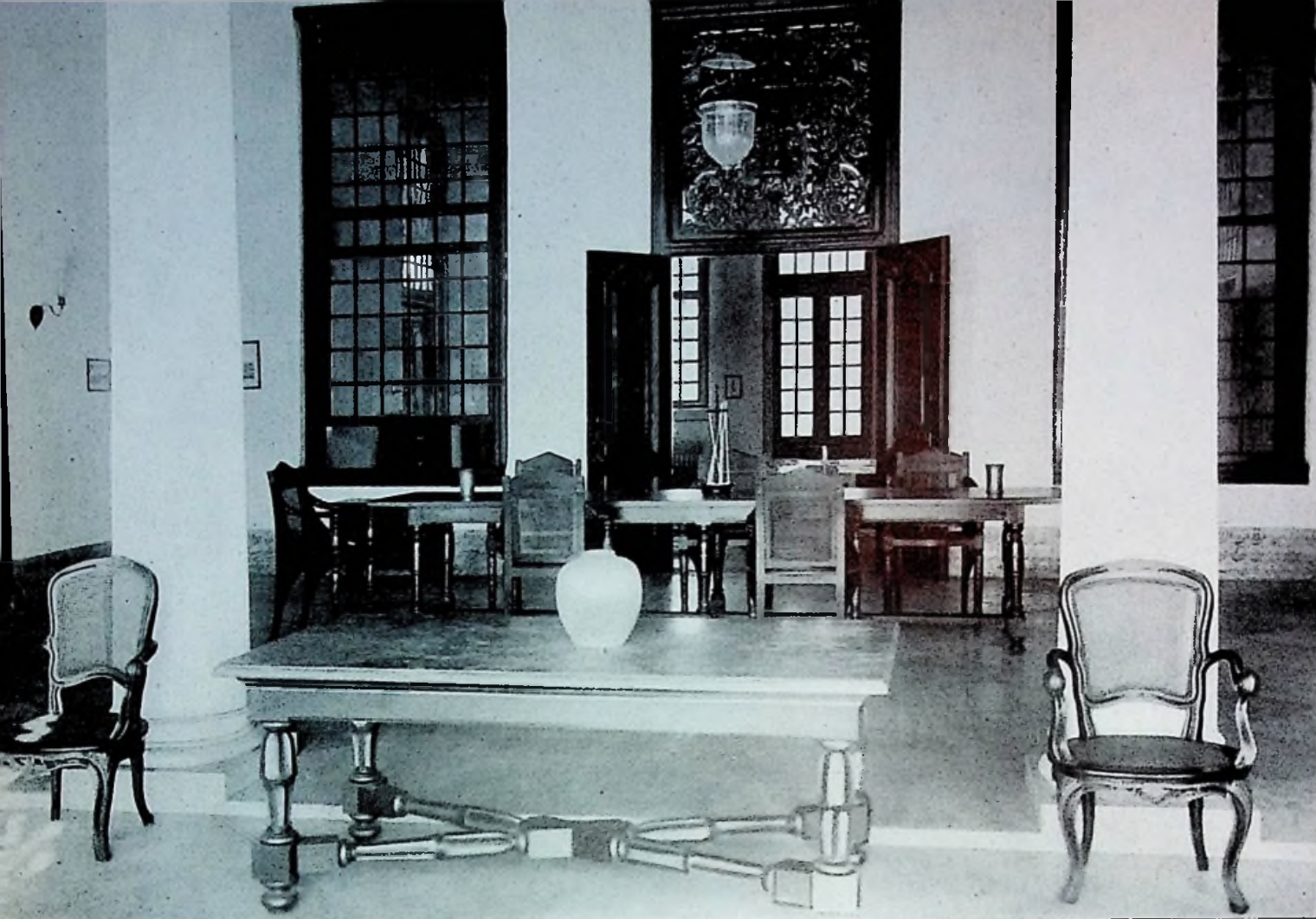
⁵⁾ *Eerezangen van Reinier de Klerk, Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, verkozen 4 October te Batavia 1777 enz.* Het ontwerp van zijn voorstelling bij Huysers, *Bijl. L.^a C.*

48. Ongekleurde prent van Raeh (voorzijde)

49. De achtergevel van het Huis Reinier de Klerk in 1900

50. Kijkje in de groote zaal van het Huis Reinier de Klerk

51. Rechtervoorkamer

hield de predikant Jacob Caspar Metzlar een leerrede in de Hollandsche Kerk over 2 Chronijken XV : 1 en 2.

Voor hem, den godvruchtigen, eenvoudigen zeeman, moet de herdenking van zijn 25-jarige huwelijksvereniging een nog grooter feest geweest zijn. Een zilveren bruiloft was een zeldzaam feit in de koloniale maatschappij destijds, maar voor zoover wij weten werd dit huwelijksfeest slechts in intiem kring gevierd. Gedenkpenningen die, zooals gebruikelijk was, bij dergelijke gelegenheden door den Bataviaschen ambtenaarsadel werden geslagen, zijn ons althans niet bekend.

Eenige maanden later, in Augustus van het jaar der zilveren bruiloft, werd hij aangetast door een zware ziekte, waarvan hij niet meer herstellen zou. De deuren van het gastvrije Huis De Klerk hebben zich nadien slechts geopend voor belangstellende bezoekers, die kwamen informeerden naar den gezondheidstoestand van Zijn Hoog-Edelheid. In Maart 1780 verzocht hij den Heeren XVII om ontslag, daar zijn slepende ziekte, die hem reeds zeven maanden aan het ziekbed kluisterde, ongeneeselijk scheen. In afwachting van de beslissing uit Nederland had hij aan den Directeur-Generaal Mr Willem Arnold Alting tijdelijk zijn verantwoordelijk ambt overgedragen. Nog een half jaar bleef deze toestand voortduren, totdat eindelijk de dood verlossing bracht.

„Onze oude en afgesloofde Opperlandvoogd de Klerk” ontsliep op zeventigjarigen leeftijd in den avond van Vrijdag den eersten September — zijn vrouws verjaardag ¹⁾ — van het jaar 1780 te 7 ure. Na veel te hebben geleden, legde hij eindelijk „memorie-loos” het moede hoofd neder en scheidde uit dit leven, dat door het klimmen der jaren en het gewicht der landvoogdij hem een last moet geweest zijn. Uit zijn testament ²⁾ blijkt, dat hij twee geadopteerde kinderen had nl. Willem Cornelis, die bij zijn sterven „in Holland op school” was en Wilhelmina Cornelia. Hij legateerde verder nog aan zijn zuster Catharina, weduwe Job Cole, zijn neven Johannes op den Dijk, beiden te Middelburg en aan zijn neef Reinier Houque, Onderkoopman te Ambon.

Den Maandag volgende op zijn sterf dag — 4 September 1780 — werd hij met groote plechtigheid uit het Kasteel grafwaarts gedragen naar de Hollandsche Kerk, waar hij werd bijgezet in den grafkelder van zijn vriend Verijssel. Het ceremonieel van de begrafenisplechtigheden kan men in het Dagregister van het Kasteel Batavia aantreffen ³⁾. Het wapenbord van den overleden landvoogd werd in het kerkgebouw aan de Noordzijde opgehangen ⁴⁾.

Algemeen was de rouw in den lande, en de weduwe en haar familie ontvingen talrijke bewijzen van deelneming. Woensdag 6 September, dus een paar dagen na de prachtige begrafenis, hield de predikant Jan Nupoort een lijkrede in de Hollandsche Kerk over I Samuel XXV : 1, welke in druk is verschenen. Behalve Radermacher en Boesses volgden als familieleden de baar Hendrik van Stockum, Mr Jan Westpalm, Hendrik Pieter Bangeman en Jan Reinier Coortzen.

Een andere lijkdienst werd te zijner nagedachtenis op den 17den d.a.v. in de Luther-sche Kerk door Ds Johannes Hooyman gehouden en had tot tekst Numeri 23 : 10,

¹⁾ *Treurrede*, blz. 25. Zij werd 3 September 1722 in de Hollandsche Kerk gedoopt. Pers. L. A.

²⁾ Testament van 1 Sept. 1780 no 23793 verl. voor notaris Leendert Rolff. Hij legateerde Ary Huysers kleederen en 500 Rds. L. A.

³⁾ Zie ook *Nwe. Nederlandsche Jaarboeken* XIII, 1778, 2, blz. 761 en het project der begrafenis *Bijl. La. G.* in Huyser's biographie, welke als *bijl. K* werd opgenomen in Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal enz.* 322.

⁴⁾ *De Navorscher* 1867, blz. 27.

2e gedeelte. Een acrostichon van Ds Hooyman, bedoeld als grafscript op de overleden HoogEdelheid, laten wij hier uit zijn „Treurrede” volgen:

„Rust hier in 't Somber graf, het oud en koud gebeent'
 Eens braaven Generaals? bij elk helaas beweent!
 't Wandlaar staa dan stil bij deese doodsvalleiën.
 Nu moogt gij hier met recht 's Mans overschot beschreiën.
 In vroege en prille jeugd, beploegde Hij de Zee;
 En bragt Hem andermaal op deezen Ooster-Rhee;
 Roemruchtig wierdt Zijn Naam vermeldt op veeler tongen;
 De Grijsheid en de Jeugd heeft van Zijn lof gezongen;
 Ervaarendheid en Zorg, Menschlievendheid en Raad;
 Koekmoedigheid ¹⁾ en Deugd, blonk uit Zijn fier gelaat ²⁾;
 Langs 't waare Heldenspoor wierdt hij ten Throon verheven
 En leeft, nadat Hij stierf, in 't zalig Heemelleeven.
 Rust, rust dan, heilige Asch! hier onder deze zerk:
 Kroondt d'eeuwigheid 's Mans Lof, Hij blijft Reynier de Klerk”.

Ofschoon in de gelegenheidspoëzie der predikanten zoowel als in hun lijkreden betreffende de landvoogden der Compagnie meermalen overdreven lof schuilt, moet Ds Hooyman in dit geval naar waarheid gesproken hebben. Als jongen van 16 jaren was hij reeds twee malen naar Indië gevaren; hij had in 1730 voor de derde en laatste maal de groote zeereis aanvaard. Wat zijn menschlievendheid betreft, Huysers en Ds Hooyman herinneren slechts aan de zaak van Elso Sterrenberg ³⁾ waarin hij een edele rol speelde en aan zijn werkzaamheden als Voorzitter der beide Hospitalen te Batavia. Hij was een bekwaam krijgsoverste, zoowel te water als te lande; daarom was het zoo jammer, dat „'t waare Heldenspoor”, dat hem „ten Throon verheven” had, zoo lang duurde, dat hij eerst aan het bewind kwam, toen hij oud en der dagen zat was.

Meer belezen en ontwikkeld dan de meeste zijner tijdgenooten, droeg hij der wetenschap een warm hart toe. Niet alleen was hij de eerste Opperdirecteur van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen maar ook Directeur van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem en Correspondeerend Lid van het Zeeuwsch Genootschap. Uit het feit der oprichting van het Bataviaasch Genootschap blijkt reeds voldoende hoe krachtig hij zijn schoonzoon Radermacher bij zijn lofwaardig streven heeft gesteund, want er was toen in Indië niets mogelijk zonder medewerking van den Gouverneur-Generaal. Voorts maakte hij zich ook zeer verdienstelijk door de beschrijving van het eiland Ceilon, welke taak hem als Raad-extra-ordinair was opgedragen, welke hij twintig jaren heeft bijgehouden. Van veel belang voor kennis van land en volk was ook zijn „Radical Beschrijving van Banda enz.”. Dit belangwekkend geschrift, dat een gunstig onthaal vond zoowel bij de Hooge Regeering als bij de Heeren Zeventien, is nog in onze dagen een vraagbaak voor allen, die de Bandasche toestanden in de eerste helft der achttiende eeuw willen leeren

¹⁾ Een drukfout, lees: kloekmoedigheid.

²⁾ Zijn leelijke beeltenis in de landvoogdelijke Portretten-galerij te Rijswijk heeft maar weinig fiers. Hij lijkt daarop een nijdas en men zoekt den stempel van al zijn goede eigenschappen op dit gelaat te vergeefs.

³⁾ *Het Leeven van Reynier de Klerk*, blz. 29 e.v.; *Treurrede*, blz. 19, noot (6).

kennen. In tegenstelling met vele zijner voorgangers had hij naast zijn bestuurstaak nog tijd en lust tot wetenschappelijke studies. Daarom gelooven wij dat de volgende woorden van Ds Jan Hooyman uit de reeds genoemde lijkrede dezen keer nu eens niet opgevat mogen worden als de vleierijen van een hofpoëet:

„Betracht ik Hem als Burger, de vrede was Zijn stempel. Betracht ik Hem als Vriend, getrouwheid was Zijn zegel. Betracht ik Hem als Lidt der gezellige te zaamenleving, oprechtheid en genoeg het kenmerk zijner verkeer. Gij aan wien 't met mij mogt gebeuren, Zijn huis veele jaaren achter-één gemeenzaam te bezoeken, U is bewust hoe wars Zijn ziel van vleierij en uiterlijke praal der grootheid was. Een nuttig onderhoud over Weetenschappen en Konsten was het lofwaardige vergenoegen Zijner vrije uren en wie is er die niet weet dat de school der wijsheid ¹⁾, voor ruim twee jaar onder Zijn bestier, in deeze Stadt gesticht, aan zijne leerzame gezelligheid haare voornaamste opkomst is verschuldigd?” Op deze bijeenkomsten waarover wij reeds elders met een enkel woord schreven, werden de onderwerpen van den dag besproken en nog zooveel meer zonder aanzien des persoons, een democratische gewoonte, die de op rangen en titels beluste Compagniesmaatschappij met afgrijzen vervulde. De Klerk heeft zich echter daaraan weinig gestoord en is voortgegaan met zijn „avond gezelschappen, die hier een bijzonder vergenoegen uitmaaken”. Ds Hooyman schrijft althans: „De verstandigste en oordeelkundigste Ingezeten en deezer Stadt hadden aldaar eenen vrijen toegang en bragten hunne rustuuren in zijn bijzijn door, in een nuttig onderhoud, over de nieuwste en beste schriften, gelijk veele voornaame beambten gewoon neffens mij aldaar te verkeer, noch in een aangenaam geheugen is” ²⁾.

Uit alles blijkt wel dat De Klerk een ernstig man was, wiens kleine bibliotheek — volgens de nagelaten inventaris van zijn weduwe bestond deze uit 138 deelen, meest boekwerken op theologisch, historisch en krijgskundig gebied — hem een welkome afleiding was na de beslommeringen van zijn bestuurstaak. Ook was hij een groot vriend der Hervormde Kerk, waarvan hij dikwijls blij heeft gegeven. Vele predikanten konden op zijn steun rekenen en vaak werden zij ruim bedacht. Uit het voorgaande mag blijken dat de bouwheer en de eerste bewoner van den „thuyn” aan den Molenvlietschen dijk geen alledaagsche figuur was, maar een persoonlijkheid die vele voortreffelijke eigenschappen in zich vereenigde, welke in de decadente Compagniesmaatschappij van zijn tijd zeldzaam waren. Een figuur, te weinig gewaardeerd, die door zijn korte ambtsperiode in de rij der Indische landvoogden feitelijk geheel zou vergeten zijn, als de Koopman Ary Huysers ons niet een levensbeschrijving van deze HoogEdelheid in druk had nagelaten.

De „thuyn” aan den Molenvliet werd na den dood van den Gouverneur-Generaal op naam van zijn universeel erfgename Mevrouw Sophia Francina de Klerk overgeschreven ³⁾. De dood van haar echtgenoot had haar zeer aangegrepen en zij voelde zich dikwijls eenzaam ondanks het gezelschap van haar dochter en haar grooten vriendenkring. Neven en nichten hebben haar, de rijke erftante, steeds met hun goede zorgen omringd en zijn daarvoor later ook beloond geworden. Uit haar testament ⁴⁾ krijgt

¹⁾ Bedoeld wordt het Bataviaasch Genootschap blz. 27, noot (14).

²⁾ *Treurrede*, blz. 27, noot (13).

³⁾ Acte van 27 October 1780 pag. 147 gepass. voor notaris Johannes Nicolaas Bestbier, L. A.

⁴⁾ Acte van 2 Aug. 1784 No 2786 verl. voor notaris Johannes Nicolaas Bestbier, L. A.

men den indruk, dat haar trouwste vriendin was een zekere weduwe Berth, die in den huize De Klerk een belangrijke rol zal hebben vervuld. ¹⁾ Deze was van haarzelf een juffrouw de Ravallet, die na den dood van haar man in een huisje woonde, dat aan De Klerk toebehoorde. Zij schijnt lange jaren het vertrouwen van het landvoogdelijk gezin te hebben genoten, waarvan zij alle wederwaardigheden had meegeleefd. Een figuur, die blijkbaar nimmer op den voorgrond is getreden en bescheiden haar werkzaamheden achter de schermen heeft verricht. In een huishouden aan den Molen-vlietschen dijk, dat uit honderden personen bestond en waarin meer omging dan in een dorp in Nederland, was zij de trouwe steun van de meesteres des huizes geweest. Een soortgelijke steun was juffrouw Bestbier, de notarisvrouw, die Wilhelmina van Rijswijk heette. Deze was thuis echter niet alleen en had ook nog een gezin om voor te zorgen zoodat zij, hoe hulpvaardig overigens ook, nimmer voor Mevrouw De Klerk heeft kunnen zijn wat de weduwe Berth was. Wij vermoeden dat beide vrouwen alles voor haar geweest zijn in de moeilijke tijden die achter haar lagen.

Een jaar later trof de weduwe De Klerk wederom een zware slag: haar eenige dochter Margaretha Sophia werd in den bloei harer jaren uit het leven weggerukt. Het was Kerstdag, toen de jonge Mevrouw Radermacher, de moeder van den kleinen Frans Reinier, stierf.

Eenige jaren heeft zij nog echtgenoot, dochter en schoonzoon ²⁾ overleefd en zich gewijd aan haar godsdienstplichten, haar huishoudelijke beslommeringen en het beheer harer goederen. Zij hield even als haar overleden man veel van muziek, hetgeen blijkt uit het feit, dat zij het huisorkest heeft aangehouden, waarvan de slaven eerst na haar dood werden verkocht. Tot hare liefhebberijen behoorden ook kantklossen en borduren, getuige het groot getal harer slavinnen, dat in deze werkjes bedreven was en bij haar boedelbeschrijving werd genoemd. Overigens ging zij zelden meer uit en had zij zich geheel uit het openbare leven teruggetrokken.

Eindelijk was ook haar tijd gekomen.

De weduwe van Reinier de Klerk stierf op den laatsten dag des jaars 1785. In plechtigen stoet, met al het eerbetoon verschuldigd aan haar hoogen rang, werd zij uit haar stadswoning aan de Westzijde van de Groote Rivier grafwaarts gedragen op Nieuwjaarsdag 1786 en bijgezet in denzelfden grafkelder, waar haar echtgenooten, de beide vrienden Verijssel en De Klerk, sedert jaren rustten ³⁾. Toen haar rol op het schouwtooneel der Compagnie was afgespeeld, kwamen de uitvoerders van haar laatsten wil bijeen. De oude dame had reeds geruimen tijd voor haar sterven den Eersten Raad en Directeur-Generaal Adriaan Moens, die evenals De Klerk uit Middelburg afkomstig was en daarom als familielid werd beschouwd, den Raad-extra-ordinair en President van het College van Schepenen, David Joan Smith, wiens stiefdochter Anna Jacoba Bosch met Radermacher was hertrouwd, den Raad-ordinair Adriaan Boesses, Heer van Leeuwen en Puytlyck, die met een nicht van haar was gehuwd geweest ⁴⁾ en den Opperkoopman, Sabandhaar en Licentmeester Hendrik Nicolaas Lacté benoemd tot executeurs-testamentair. De universeel erfgenaam was haar kleinzoon

¹⁾ Hoe de erflaatster aan haar gehecht was, blijkt wel uit een der codicillen van het testament, waarin haar verzocht werd om „haar doode lighaam te reinigen”, een gunstbewijs, dat destijds als een eer gold. Zij werd hierin bijgestaan door Njonja Trijn, Nji Soenting, Nji Safira en de slavinnen Aletta, Constantia en Saartje.

²⁾ Hij werd op zijn thuisreis in 1783 aan boord van het admiraalschip „Java” door Chineesche schepelingen vermoord.

³⁾ Een uitvoerig relaas van haar begrafenis in *Nwe Nederlandsche Jaarboeken* XXI, 1786, 2, 1655. In Februari 1887 werd haar wapen in de Hollandsche kerk opgehangen.

⁴⁾ Geertruida Margaretha Westpalm, die in 1781 overleed. Pers. L. A.

Frans Reinier Radermacher te Vlissingen, het kind van de vroeggestorven Margaretha Sophia en Mr J. C. M. Radermacher. De andere kinderen van haar dochter waren reeds overleden, zoodat het jongemensch erfgenaam was geworden van hare roerende zoowel als onroerende goederen, effecten en vorderingen zoowel hier te lande als in Europa. Talrijk waren de legaten en schenkingen aan verwanten en vrienden, waarbij ook het slavenpersoneel niet vergeten werd. Tot de eerstgenoemden behoorden haar zuster Geertruida Catharina, weduwe Mr Joan Hendrik van Panhuys, en kinderen, haar nicht Johanna Maria Coortzen-Bangeman en dochters, haar neven Jan Reinier Coortzen (en dochtertje), Adriaan Boesses (en zoontje), Mr Jan Westpalm, Johannes Op den Dijk (en dochter), Hugo en Cornelis Batelaan. Als Frans Reinier vóór haar was overleden, zouden deze allen, de juffrouwen Berth en Bestbier inclus, gezamenlijk universeel erfgenamen zijn geweest volgens de bepalingen van het testament.

Bij niet minder dan zeven codicillen werd aan meer dan vijftig slaven en slavinnen met hun kinderen de vrijheid geschonken, dikwijls met een som gelds, welke varieerde tusschen 25 en 500 rijksdaalders. Er waren er ook, die in de gelegenheid gesteld werden om zich vrij te koopen. Met de vrijstelling van deze slaven was een som van 3000 rijksdaalders gemoeid, welke aan den boedel werd onttrokken. Wij weten niet wat ons het meest treft, de zorg waarmede Mevrouw De Klerk dit punt van hare laatste wilsbeschikking heeft behandeld of de menschlievendheid welke zij betracht heeft bij de verleening van dit gunstbetoon. Voorts bepaalde zij nog, dat de aldus begunstigde slaven hare beslissing niet mochten vernemen, voordat de ongelukkigen, die hun vrijheid niet gekregen hadden, zouden zijn verkocht. Een kiesche maatregel, welke haar goed hart alle eer deed, evenals de wensch welke zij te kennen gaf, dat alle slaven van den Huize De Klerk niet in boeien zouden worden geslagen, uitgezonderd degenen, die „kwaadwillig” waren geweest.

Het grootste deel harer slaven werd echter verkocht, zoowel die van het verblijf aan den Molenvlietschen dijk als die van het landgoed Grogol volgens een bekendmaking van de „Stadsdrukkeresse” Rachel de Fretes ¹⁾.

Onder de vaste goederen die de weduwe naliet ²⁾, wordt het huis met erf ook vermeld en beschreven als „zeker stuk thuinland bebouwt met een steene woonhuis, 2 zijvleugels was en pakhuis, slaavevertrekken combuis twee paardestallen en waagenuizen, een koetsierswooning, benevens nog een gebouw met diverse agterkaamers, wel eerst door Zijn Hoog Edelheids lijfwagt g'occupeerd, alles van steen, item een speelhuis, twee veehokken en twee duyvehokken. Een loots, twee lombongs alles van hout, en agter langs de rivier Crocot nog een oud steene huis, alle met pannen gedekt staande en gelegen Een quart uur gaans Zuidwaarts buiten deze stads nieuwpoort bewesten de moolenvlietsen dijk in het westervelt het vierde deel van het blok M. sub no. 302 en 303. Belend ten Oosten met de molenvlietsen dijk, ten Westen met de rivier Crocot en Niey Claasie, ten Zuiden met de baliese campong en Arnolda Schulp en ten Noorden met een gemeene weg en sloot en differente perzoonen...”.

Het is niet onbelangrijk te vermelden, dat tot haar preciosa behoorden vijf portretten

¹⁾ „Lyst van Lyf-eygenen, welke op Zaterdag 26 January 1786 verkogt zullen worden, voor het Huis van wylen Vrouwe Sophia Francina Westpalm, douairière van Zijn Hoog Edelheid Reynier de Klerk (In Leeven:) Gouverneur Generaal van Neerlands India, staande aan de Westzijde van de Groote Rivier enz.” L. A.

²⁾ Inventaris des boedels en der nalatenschap van wijlen Douairière van Zijn Hoog Edelheid de Klerk sub. in de maand October a. 1786 no 5613, L. A.

van Prins Willem IV, waarvan vier in een zilveren en een in een gouden lijst gevat waren. Voorts een medaille van den Koning van Pruisen ¹⁾, een zilveren dito van „den welEdele heer van Citters” ²⁾, een gouden doos met het portret van „de Edele heer Castelein” ³⁾, een andere doos met het portret van Frans Reinier Radermacher, twee smaragden druiventrossen ⁴⁾ en een ruwe blauwe saffier. De juweelenschat was, zooals gebruikelijk bij de Bataviasche grandes dames, waarlijk overweldigend; de opsomming daarvan beslaat ettelijke bladzijden.

Merkwaardig is ook het groot aantal schenkpirings, nl. veertien zilveren en vijf gouden; gouden lampetkannen, kwispedoors, presenteerbladen, koffiekannen en trekpotten zijn geen zeldzaamheid. Meer dan zestig schilderijen, w.o. „verbeeldende Amsterdamse gezigt” en „vrucht en bloemstukjes”, familie-portretten en -wapens alsmede het portret van Reinier de Klerk Dibbetz hadden tot den rijken inboedel behoord ⁵⁾. Kleinzoon Frans Reinier was te 's-Gravenhage geboren op 1 Maart 1765, toen Radermacher voor den eersten keer was gerepatriëerd, en aanvaardde als tweejarig kind met zijn ouders de reis naar Indië. Het grootste gedeelte van zijn jeugd bracht hij te Batavia door; hij werd na een tienjarig verblijf daar te lande naar Nederland gezonden ter voltooiing van zijn opvoeding. Frans of François zooals hij genoemd werd in dien tijd toen men dweeptte met alles wat Fransch was, studeerde in de rechten, vermoedelijk te Harderwijk, waar indertijd zijn vader ook gepromoveerd was, haalde den meesterstitel, werd Schepen en Raad te Vlissingen en Heer van 's Gravenpolder op Zuid-Beveland.

In 1785, omstreeks een jaar nadat de weduwe De Klerk in Indië voor notaris Bestbier haar laatsten wil had opgemaakt, huwde hij met Johanna Margaretha van Hoorn ⁶⁾. Uit dit huwelijk werden acht kinderen geboren, drie zonen en vijf dochters, waarvan de zoons allen op jeugdigen leeftijd en ongehuwd zijn overleden ⁷⁾. De achterkleindochters van de weduwe De Klerk huwden achtereenvolgens met Hendrik Abraham Boursse Wils, Gualtherus Vosmaer, Charles van Olden, Mr Marinus Constantijn Baron van Alderwerelt Houtuyn en H. A. van Broyel Spiering. Zij heeft het niet meer mogen beleven, dat haar kleinzoon met al zijn wettige afstammelingen door Koning Willem I in den Nederlandschen adelstand werd verheven. De kleinzoon van den man, die als matroos en derdewaak naar Indië was gegaan en daar overleed als Gouverneur-Generaal, behoorde dus voortaan tot de bloem der ridderschap, die den troon van den eersten Willem omringde.

De naam Boursse Wils is in Indië bekend door de verzamelingen van teekeningen, die sedert tal van jaren in deze familie waren en afkomstig zouden zijn van den Gouver-

¹⁾ Vermoedelijk Frederik de Groote (1740-1786).

²⁾ Dit kan geweest zijn van Mr Willem van Citters (1685-1758) of van Mr Willem Aarnout van Citters (1741-1811), beiden Bewindh. O.I.C. (*Nederland's Adelsboek* 1906). De Klerk's voorganger Van der Parra correspondeerde volgens zijn briefwisseling uit 1762 (L. A.) met „Mr Willem van Citters” te Middelburg, vermoedelijk laatstgenoemde. Uit deze briefwisseling blijkt wel hoevelen uit patria werden aanbevolen, waardoor het geheim van menige Indische carrière wordt opgelost. Zoo werden door „Jonker Jan van Borssele”, den Eersten Edele van Zeeland (*Nederland's Adelsboek* 1909) o.a. aanbevolen Adriaan Boesses en notaris Berth.

³⁾ De grootmoeder van Mevrouw De Klerk was Sophia Fauconier, de eenige erfgename van Frans Castelij van Colombo, hier bedoeld. Deze was in 1715 Directeur-Generaal, van wien verhaald werd, dat hij „wel een legger (een vat van ruym 400 kannen à 10 mutsjens ieder) met goude ducaaten” bezat.

⁴⁾ Vermoedelijk een corsage-sieraad.

⁵⁾ Volgens hare beschikking moest dit portret naar Nederland opgezonden worden.

⁶⁾ *Nederland's Adelsboek* 1916, Radermacher.

⁷⁾ Levensschets van Mr. J. C. M. Radermacher in *Handelingen en Geschriften van het Indisch Genootschap*, II, 1855. Hier wordt gesproken van Johanna Margaretha van Hoorn van Burgh. *Nederland's Adelsboek* 1916, Radermacher, vermeldt slechts vijf dochters.

neur-Generaal De Klerk en zijn schoonzoon Radermacher. Het waren teekeningen in het bezit van den zoon van H. A. Boursse Wils te Leiden, kostelijke bijdragen tot de kennis van het leven van onze vaderen in de Oost, welke omstreeks 1901 aangekocht werden door het Bataviaasch Genootschap. De twee collecties bevatten vele echte teekeningen van Johannes Rach en waren samen 123 nummers groot.

De verheffing van haar kleinzoon beleefde Mevrouw De Klerk niet meer. Sedert lang rustte zij immers in het familiegraf der Hollandsche Kerk in het oude Batavia bij al de haren, die hier een eerste rol hadden gespeeld, gelijk de Zeeuwsche patriciërs in Nederland, afstammelingen van de Nnonja Besar, die eens in het verre Oost-Indië als een vorstin gezeteld had.

Na den dood van Mevrouw De Klerk werd de „thuyn” aan den Molenvliet in publieke veiling gebracht. Kooper was Johannes Siberg, die voor den prijs van 19800 Rds in het bezit kwam van het heerenhuis.¹⁾

De nieuwe eigenaar was een schoonzoon van den regeerenden Gouverneur-Generaal Mr Willem Arnold Alting, wiens tweede dochter Pieterella Gerhardina, weduwe van den Onderkoopman Samuel Jan Abeleven, hij op 10 Juli 1776 gehuwd had. Een geheel andere persoonlijkheid dan de HoogEdelheid De Klerk, deze tweede bewoner van het heerenhuis. Hij was indertijd als konstabelsmaat naar Indië vertrokken en had het, dank zij den steun van zijn invloedrijken schoonvader, reeds ver in de Compagniesmaatschappij gebracht. Ofschoon hij niet afstamde van een aanzienlijk vaderlandsch geslacht, niet rijk en ook niet knap van uiterlijk te noemen was, zoo had zijn goed gesternte hem toch den weg naar den huize Alting gebaad, toen hij op 36-jarigen leeftijd naar Pieterella Gerhardina vrijde.

Dit wordt begrijpelijk, als men weet, dat „sedert lange jaren de beste bedieningen aan de kinderen en verwanten van den Heere Alting zijn toebedeeld”. Bovendien leefde Siberg in een tijd, dat „met de onbepaalde heerschzucht welke hier plaats heeft bij degenen die in het hoofdbestuur gesteld zijn, een niet te betoomen drift gepaard gaat om hun considerabel uitgestrekte familiën in alle eerste bedieningen te dringen, en immer schatten in deselve uit te storten”²⁾.

In den aanvang onderscheidde zich zijn loopbaan door weinig bijzonders. Het heeft zelfs wel twaalf jaren geduurd, eer hij den laagsten rang der hoogere bedieningen verkreeg, maar na zijn huwelijk scheen het alsof hij met woeker den verloren tijd inhaalde en steeds hooger steeg hij dan ook op de maatschappelijke ladder.

Als hij het heerenhuis betreft, is hij Raad-extra-ordinair van Indië, gewezen Commandeur van Sumatra's Westkust en Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust en rijst zijn ster hooger dan ooit. De eene voornamen bediening na de andere wordt hem opgedragen en achtereenvolgens zien wij hem benoemd tot President van het College van Schepenen, Kolonel der Bataviasche burgerij, Commissaris van het Klein Zegel en Raad-ordinair. Geen der schoonzonen van Gouverneur-Generaal Alting is het in betrekkelijk korten tijd zoo naar den vleeze gegaan en algemeen werd verwacht dat het hierbij niet zou blijven. Toch zou het nog langen tijd duren eer hij de volle macht in handen kreeg.

¹⁾ Acte van 28 Juni 1786 pag. 710. L. A. Vgl. H. D. H. Bosboom, *Nog eens de teekeningen enz.* blz. 203, waarin gesproken wordt van 19500 Rds, *Tijdschrift Bataviaasch Genootschap* 1902.

²⁾ De Jonge, *De Opkomst van het Ned. gezag in Oost-Indië*, dl XII, blz. XLV, noot 1. Zie voor de mentaliteit van Siberg o.a. blz. LXIV, noot 1.

Het is hier niet de plaats om in den breedte uit te weiden over de loopbaan van dezen bewoner van het heerenhuis aan den Molenvliet, die als bekend mag verondersteld worden ¹⁾. Als hij in 1793 Directeur-Generaal is geworden in het dertiende jaar van zijn schoonvaders bewind en dus nog maar één stap hem scheidt van den landvoogdszetel, wordt hij reeds algemeen gedoodverfd als diens opvolger. Siberg heeft echter nog acht lange jaren moeten wachten, die den eierzuchtige zeker even zoovele eeuwen moeten hebben toegeschenen, eer hij den landvoogdszetel beklom. Alting had weten te bewerken dat hij tot Commissaris-Generaal werd gekozen in plaats van Hendrik van Stockum, die spoedig na zijn benoeming overleden was. Beiden, schoonvader en schoonzoon, bleven lange jaren Commissaris-Generaal tezamen met Nederburgh, Frykenius en Van Overstraten, om de misbruiken hier te lande uit te roeien en deugdelijke hervormingen in te voeren. In deze moeielijke dagen een bijna bovenmenschenlijke taak en met adviseurs als Alting en Siberg, die hun uitstekende kennis van Indische zaken helaas slechts zelden aanwendden in het belang van den lande, ook een hopelooze taak. Een herhaling van de „erfopvolging” Van Outhoorn — Van Hoorn — Van Riebeeck uit vroeger dagen scheen op handen. Doch dit waarschuwend voorbeeld scheen nog maar weinig van zijn kracht verloren te hebben. De voortreffelijke Mr Pieter Gerhardus van Overstraten werd door Commissarissen-Generaal tusschen schoonvader en schoonzoon geschoven, doch stierf helaas reeds na enkele jaren tot groot nadeel van de aan zijn zorgen toevertrouwde gewesten.

In 1801, na Van Overstraten's dood, moest onvermijdelijk Siberg's waarneming van het Generaalat volgen. Toen was eindelijk zijn tijd gekomen en werd de kroon gezet op een jarenlangen stillen strijd om het hoogste ambt. De 61-jarige werd dan eindelijk met de landvoogdelijke waardigheid bekleed en heeft nog vier jaren daarna den staf van kommando gevoerd, toen zijn schoonvader reeds lang zijn dagen in kalme rust te Kampong Melajoe had gesleten. Die rust was overigens maar betrekkelijk, want de oud-landvoogd had achter de schermen nog heel wat in te brengen. De late vervulling van zijn wenschen is ongetwijfeld een groote teleurstelling voor Siberg geweest. Eenmaal tot het Generaalat geroepen, scheen dit in verband met zijn gevorderden leeftijd, alle aantrekkelijkheid voor hem verloren te hebben. Reeds eenige maanden na zijn aanstelling verzoekt hij om ontslag, nog voor de bevestiging door het Staatsbewind der Bataafsche Republiek. Het volgende jaar herhaalt hij zijn verzoek en wordt hem vergund zijn waardigheid over te dragen aan den Directeur-Generaal Albertus Henricus Wiese, door wien hij in 1805 definitief wordt opgevolgd.

Zoo heeft het heerenhuis ten tweeden male het gezin van een Gouverneur-Generaal, ditmaal echter een vanwege de Bataafsche Republiek, tot verblijf gestrekt. Ook nu was het een klein gezin dat binnen zijn muren woonde. Op dit tijdstip waren de zonen Siberg, zooals nu eenmaal gebruikelijk was onder voorname Indische families, ter voltooiing van hun opvoeding naar Nederland gezonden ²⁾. Zijn vrouw, Alting's tweede dochter, zal op het toppunt van Indische glorie gekomen, zich dikwijls eenzaam hebben gevoeld. Het verging haar als de meeste Indische dames uit haar tijd, die meestal te weinig ontwikkeld waren om afleiding te zoeken in eenvoudige genoegens en huiselijke plichten, leege vrouwenlevens, die zich kleurloos oplosten in den

¹⁾ Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal enz.*, blz. 117 e.v.; Stapel, *De Gouverneurs-Generaal van Nederlandsch-Indië*, enz., 1941.

²⁾ Volgens testament van het echtpaar Siberg ddo 27 Mei 1801 No 24892 verl. voor notaris Ketelaar (L. A.) bevonden de drie zonen zich toen in Nederland.

52. Trapgat in de bovenverdieping van het Huis Reinier de Klerk

53. Trapornament, houtsnijwerk

54. Slavenbel

55. Deur op de bovenverdieping
van het Huis Reinier de Klerk

56. Trap met kastbetimmering

57. Hoekje in het voorhuis
met gedenksteen Van der Chijs

58. Deur in den zijvleugel

tragen stroom des tijds. Het is mogelijk dat deze châtelaine van den Molenvlietschen „thuyn” een uitzondering maakte op den algemeenen regel, maar zekerheid bestaat daaromtrent niet. In elk geval ontbrak haar de kunstzinnige, wetenschappelijke omgeving, die de sfeer in den huize De Klerk stempelden tot een uitzonderlijke. Harde slagen die haar voorgangster Mevrouw De Klerk hebben getroffen, zijn haar bespaard gebleven.¹⁾ Niet alleen zijn benoeming tot Commissaris-Generaal en Gouverneur-Generaal beleefde Siberg in dit huis, maar ook zijn zilveren bruiloft.

Op 14 Juli 1816 had hij zelfs op plechtige en luisterrijke wijze zijn 40-jarig huwelijksfeest herdacht²⁾. Hier werden de zittingen van den Raad gehouden, aangezien Siberg de eerste Gouverneur-Generaal was, die niet meer in het Kasteel vergaderde. Het echtpaar heeft nog lange jaren na Siberg's aftreden in het huis gesleten. De oud-Gouverneur-Generaal heeft nog vele landvoogden zien komen en gaan, de verschillende veranderingen in het Staatsbestuur, de Fransche, de Engelsche overheersching, en de teruggave der koloniën, het Koninklijk bewind, dat alles ging aan den ouden man voorbij, die na een bijna 60-jarig tropenleven op 18 Juni 1817 voor altijd de oogen sloot. Van het sterfhuys aan den Molenvliet uit werd hij plechtig begraven, zeventien jaren later dan zijn schoonvader, aan wien hij zooveel te danken had.

Zijn weduwe overleefde hem niet lang.

Pieterella Gerhardina Siberg stierf een half jaar later, 20 Januari 1818. Altings dochter had den leeftijd van bijna 61 jaren bereikt toen zij met indrukwekkend rouwbetoon grafwaarts werd gedragen, met al de praal verbonden aan den staat van haar, die de dochter en de gemalin van een Gouverneur-Generaal geweest was. Zij had tot haar eenige en universeele erfgenamen benoemd de kinderen van haar overleden oudsten zoon Willem Arnold Alting Siberg en haar beide andere zonen³⁾. Voorts werden o.a. bedacht juffrouw Grebel, Mevrouw Ekenholm, Mevrouw Nicolaus Engelhard en Mevrouw Kruithof geboren Keizer. Mevrouw Engelhard was haar stiefzuster, de eenige dochter van Susanna Maria Grebel, die met Mr Huybert van Basel was gehuwd en na diens dood in den echt trad met Alting, toen nog Raad-ordinair van Indië. Zij was een van de meest bekende vrouwen uit de najaarsdagen der Compagnie en bekend om haar edel en hoogstaand karakter.⁴⁾

Van haar drie zonen was de jongste, Mr Pieter Gerhard Siberg, naar Indië teruggekeerd en had zich te Batavia als koopman gevestigd waar hij getrouwd was met Maria Anna Reynst, dochter van den Vicepresident van de Algemeene Rekenkamer en Susanna Ignatia Radermacher. Hij was het, die tezamen met Mr Pieter Simon Maurisse en Johannes Ekenholm, voor de regeling van haar uitvaart zorg had gedragen. Deze zoon werd later bij Kon. Besluit van 15 Augustus 1821 no 57 in den Nederlandschen adel verheven en huwde voor de tweede maal, en wel te 's-Gravenhage, met Gravin Johanna Sara van Limburg Stirum.

¹⁾ Meer bijzonderheden over Mevrouw Siberg bij: Van de Wall, *Figuren en Feiten uit den Compagniestijd*, Hoofdstuk IX, *De dochters van Gouverneur-Generaal Alting*, p. 195 e.v., 1932.

²⁾ *Kronijk van Nederlandsch-Indië*, enz. *Tijdschrift voor Ned.-Indië*, 1840, blz. 394 e.v.

³⁾ Testament van 19 Jan. 1818 no 448 verl. voor notaris Jan Burger (Raad v. Justitie). Deze kleinkinderen waren Johannes, Martha Maria Johanna Adriana, Pieter Gerhardus, Paul Adriaan, Mars Quintus en Françoise Catharina Emilia. Volgens *Nederland's Adelsboek* 1906, dat twee kinderen noemt, stamt de niet-adellijke tak af van eerstgenoemden oudsten kleinzoon. Wat betreft den tweeden, ook Pierre Gerhard genoemd, deze werd bij Kon. Besluit van 11 Dec. 1840 no 46 verheven in den Nederlandschen Adel. Zie voor meer bijzonderheden *Nederland's Adelsboek* 1904, 1909 en 1917, en Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal*, enz. blz. 118.

⁴⁾ Bijzonderheden over Mevrouw Engelhard bij: Van de Wall, *Figuren en Feiten uit den Compagniestijd*, Hoofdstuk X, *Maria Wilhelmina Engelhard-Senn van Basel*, p. 232 e.v., m. portret, 1932.

Wederom werd de Molenvlietsche „thuyn” behoorende tot den boedel van Zijn Hoog-Edelheid Siberg in het openbaar geveild. Kooper was dit maal Lambertus Zeegers Veeckens, die het huis kocht voor den prijs van f44500.—¹⁾ Hij was toen President van den Raad van Financiën en had een groot gezin. Zijn vrouw was Catharina Charlotte Holle, een dochter van den Raad-Ordinair Johan Hendrik Holle en Charlotte Cornelia Pilon²⁾. Om de eene of andere reden schijnt hij berouw gehad te hebben van zijn koop; hij wenschte dezen zoo spoedig mogelijk, zij het ook met verlies, ongedaan te maken. Dit gelukte boven verwachting, want reeds na eenigen tijd kon hij het aan den vrijburger Leendert Miero verkoopen voor de som van f 43000.— dus iets lager dan hetgeen hij er zelf voor betaald had³⁾.

Het huis, waarin twee Gouverneurs-Generaal geleefd hadden en gestorven waren, kwam nu in handen van een Poolschen Jood, die zich de weelde kon veroorloven zijn tenten op te slaan in dit deftige huis, waar eens de allerhoogsten van de Bataviasche samenleving elkander „rendez-vous” plachten te geven. Maar het was in een tijd toen de luister van Batavia's „thuynen” aanmerkelijk was getaand en het maatschappelijk leven zich van lieverlede naar Weltevreden had verplaatst, waardoor groote fraaie huizen in de oude stad kwamen leeg te staan. Molenvliet was toen niet langer meer de deftige buurt van vroeger, en wat eens onbereikbaar was voor zekere klasse van lieden, was het nu niet meer.

Leendert Miero, ten rechte genaamd Jehoede Leip Jegiel Igel⁴⁾, was in Polen geboren en als jongeling van 22 jaren met het schip „'t Huys de Kruyswijk” van Rotterdam in 1775 in Indië aangekomen, waar hij als soldaat dienst nam⁵⁾. Toen zijn dienstverband was afgelopen, werd hij vrijburger en vestigde zich als goudsmid en geldschieder te Batavia. Hij scheen de kunst van goudmaken in letterlijken en figuurlijken zin zeer goed te hebben verstaan, want toen hij den „thuyn” van Reinier de Klerk aankocht, was hij een man in bonis en sinds 1800 eigenaar van het landgoed Pondok-Gedeh, in welke hoedanigheid wij hem later bij de beschrijving van dit landhuis nog eens zullen ontmoeten. Hij was wat men noemt een gewiekste kerel, die maar weinig van lezen en schrijven wist, doch van aanpakken hield en uit alles munt vermocht te slaan. Wij weten niet beter te doen dan van een tijdgenoot, die Leendert Miero beschrijft, de volgende dichtregels aan te halen, waarmede niet alleen de persoon, maar ook het karakter van zijn tijd niet onverdienstelijk wordt weergegeven⁶⁾:

„Ginds treedt een heer in 't ruime voorportaal
Van 't prachtig huis van Liro, eenen Jood,
Uit d'Amsterdam afkomstig; hier voor lang
In d' ouden goeden tijd gearriveerd,
En 't hoofd der rijkaards van *Batavia*.
Deez' ligt nog op de zachte kanapé,

¹⁾ Acte van 24 September 1818 pag. 571 Raad v. Justitie, afgekort R. v. J.

²⁾ De Haan, *Priangan*, I, *Personalia* blz. 115 e.v., waarin meer bijzonderheden over Veeckens.

³⁾ Acte van 6 October 1819, p. 533, R. v. J.

⁴⁾ Lees: Juda Leo Ezechiël Igel.

⁵⁾ Testament van 25 April 1832 no 133 gepass. voor notaris Klaas Heynis. L. A. De Haan noemt hem Jehoede Leip Benjegichiel Sniijders en schrijft dat hij afkomstig is van Grodka bij Lemberg (*Oud-Batavia*, II, blz. 73). Volgens zijn grafsteen te Pondok-Gedeh werd hij geboren op 22 April 1755, kwam in Indië aan in April 1775 en werd 3 Januari 1800 landheer aldaar. De Oudheidkundige Dienst nam maatregelen voor een eenvoudige restauratie van zijn graf.

⁶⁾ G. H. Nagel, *Schetsen uit mijn Javaansche Portefeuille*, blz. 108 waar het gedicht „*De oudgast*” Miero karakteriseert, die daarin Liro wordt genoemd. Zie De Haan, *Priangan*, I, *Personalia*, blz. 70.

Waar hij na 't middagmaal een uiltje knapt.
 Een Sarong uit *Japan* omsingelt hem
 De heupen en daalt golvend naar beneên,
 De schoonste der Kabaja's dekt het lijf,
 Dat acht'loos op de regterzij gestrekt,
 Na 't ruim diner, behoorlijk rust geniet.
 De linker hand rust op de kromme knie,
 Terwijl de regter perpendiculair
 Op een bevallig slavenmeisje daalt,
 Dat, op de hurken bij de kanapé
 Gezeten, de onbeschaamde Musquito's
 Van neus en kin des slapenden verjaagt; —
 Doch, naar het schijnt, heeft haar de zoete slaap
 Des Nabobs met den zelfden lust bezielde;
 Half sluiten zich de gitzwarte oogen reeds,
 En trager — trager doet de hand haar pligt,
 Een mug maakt zich die buitenkans te nut
 En snelt van 't voeteneinde der kanapé
 Waar zij voorzigtig was geretireerd,
 Al snorrende naar Liro's rooden neus,
 En steekt en zuigt, en Liro is ontwaakt..."

Toen Leendert Miero, zooals hij zich als vrijburger noemde, met zijn gezin — hij was voor de tweede maal weduwnaar — zijn nieuwe woning betrok, moet hem toch een eigenaardig gevoel hebben bekropen. Want lange jaren geleden had hij tot de lijfwacht behoord van Zijn HoogEdelheid De Klerk en voor dit zelfde huis menigmaal op wacht gestaan. Eens was hem zelfs wegens plichtsverzuim een flinke dracht slagen toegediend, hetgeen hem thans op zijn ouden dag nog heugde:

„... en voor dit zelfde huis,
 Nu sedert lang mijn wettig eigendom,
 Stond ik op schildwacht bij een Generaal,
 Die, in dien tijd, hier zijne woning had;
 Ja, denk eens, beste vriend, geloofsgenoot!
 Dáár op de plaats — dunkt mij, ik voel het nog, —
 Kreeg ik er vijftig op mijn baatje, wijl
 Men slapend mij op post gevonden had” ¹⁾.

Deze derde bewoner was reeds in de zestig toen hij zich in het heerenhuis installeerde, maar zijn verblijf duurde hier gewoonlijk niet lang, want meestal toefde hij op zijn geliefde buitenplaats en als landheer van Pondok Gedeh is hij dan ook wel het meest bekend. Door zijn rijkdom, waarmede hij gaarne en dikwijls pronkte, want hij liet lustig het geld rollen, had deze nieuw-rijke zich een zekeren invloed en een zekeren aanhang weten te verschaffen. Hij schijnt ook venduhouder te zijn geweest, want wij

¹⁾ Nagel, *De oudgast* a. b. Ook Pijffer von Neueck, *Schetsen van het eiland Java*, 1838, deelt op blz. 234 (noot) grappige bijzonderheden mede over Miero, dien hij „den over geheel Java wegens zijne rijkdommen bekenden Jood Miero” noemt.

treffen in de Javasche Courant verscheidene bekendmakingen aan van venduties, gehouden voor het huis van Leendert Miero op Molenvliet ¹⁾.

Leendert Miero is twee malen gehuwd geweest. Als weduwnaar van Clara Samuel van Geldere had hij in September 1796 huwelijksche inschrijving gevraagd met Annatje Joseph Rubens, van Amsterdam, die 16 Mei 1814 uit het sterfhuys aan de Groote Rivier werd begraven. Uit beide huwelijken waren geen kinderen.

Zijn geadopteerde kinderen waren Joseph Michiel, Sewa Diena ²⁾, Anthony en Johanna Susanna. De eerste, die gehuwd was met Maria Elisabeth Tulleken, was jong gestorven, de tweede was gehuwd met den notaris Joan Cornelis Meyer. Wat den beiden laatsten betreft, deze waren bij hun vaders dood ongeveer twintig jaren oud. Wat aangaat den oudsten geadopteerden zoon Joseph, hij schijnt van verkwistenden aard te zijn geweest, want herhaaldelijk waarschuwt vader Miero per advertentie, geen crediet meer te verleen aan zoonlief ³⁾.

Het beviel hem blijkbaar best in dit huis, want hij is er tot zijn dood, telkens afgewisseld met een verblijf te Pondok-Gedeh Ketjil, blijven wonen. In dien tijd heeft hij menig groot feest gegeven, waar het vaak luidruchtig toeging. Bij het jaarlijksche groote festijn, ter herinnering aan het pak slaag, zaten eenige honderden gasten aan zijn disch. In de ruime, statige vertrekken waar eens hooggeplaatste gastvrouwen als de dames De Klerk en Siberg haar aanzienlijke gasten ontvingen, waar eens HoogEdelheid De Klerk zijn geleerden kring om zich heen verzamelde, waar eens HoogEdelheid Siberg met zijn getrouwen zijn strikken spande, daar joelde en woelde nu keer op keer een opgewonden menigte van bedenkelijk allooi...

Deze vroolijkheid heeft jaren lang geduurd, tot 1834, toen op den 10en Mei de oude heer Miero het tijdelijke met het eeuwige verwisselde. Hij vertoefde te Pondok-Gedeh, toen hij na een kortstondige ziekte vrij plotseling overleed op den hoogen leeftijd van 79 jaren ⁴⁾. Hij werd daar volgens zijn wensch begraven bij den ingang van het landhuis, waar zijn zwaar beschadigde grafsteen met inscriptie nog te zien is ⁵⁾. Miero had „bij ontstentenis van ad en wettige Descendenten tot algeheele en universeele erfgenamen” benoemd Anthony en Johanna Susanna, die o.a. tot voogd kregen hun zwager Meyer. Zijn broeders Awrom (Aron) Igel Igel, Smoel (Samuel) Igel Igel en zijn zuster Gietel Igel Igel evenals de broeder en zusters van zijn tweede vrouw, de nagelaten zoon van Joseph Michiel genaamd Adolphus Gustavus ⁶⁾, de kinderen of eventueele kinderen van Sewa Diena werden met legaten bedacht. Sewa Diena en haar man hadden tijdens zijn leven reeds aanzienlijke sommen gelds ontvangen. Het verdient vermelding, dat hij *alle* Christelijke gezindheden te Batavia sommen gelds legateerde. Kort voor zijn dood schijnt de miniatuur op ivoor vervaardigd te zijn, die thans in het bezit is van een zijner afstammelingen J. C. Miero Meyer. Het

¹⁾ o.a. *Bijv. Javasche Courant* 15 Maart 1828.

²⁾ Sewa Diena was dus geen kind van Miero en Annatje Joseph Rubens zooals De Haan schrijft (*Oud-Batavia*, II, blz. 73, noot). Zij werd ook wel Siwidina genoemd en was het geadopteerde kind van Miero en de slavin Saartje van Batavia. Joseph Michiel was een kind van Miero bij de slavin Saira, Anthony een kind van Miero bij de slavin Bese van Boegis en Johanna Susanna een kind van Miero bij de slavin Tiedja van Makassar (Pers. L. A.).

³⁾ o.a. *Bijv. Bataviasche Courant* 20 Juli 1822.

⁴⁾ Advertentie *Javasche Courant* van 14 Mei 1834.

⁵⁾ Vgl. De Haan (*Oud-Batavia*, II, blz. 73), waar hij schrijft, dat Miero's graf „naar het schijnt” nog heden te vinden is te Pondok-Gedeh.

⁶⁾ Deze Joseph was op 20 Sept. 1828 op 23-jarigen leeftijd overleden, toen zijn zoontje 3 jaar oud was. Bij donatie int. viv. 22 Mrt. 1832 kwam het land Pondok Gedeh aan dit zoontje en Sewa Diena. Joseph Michiel werd op Pondok Gedeh begraven, waar zijn grafsteen nog te zien is. De Oudheidkundige Dienst trof maatregelen voor een eenvoudige restauratie van dit graf.

vertoont den ouden heer met lange grijzende haren en ingevallen mond. Hij draagt een blauwe jas met vergulde, mogelijk wel gouden knopen, en een witten halsdoek. Wederom zou het heerenhuis van eigenaar veranderen, want reeds enkele weken na Miero's dood werd de verkoop in de courant aangekondigd. Ditmaal bleef het huis in een-en-dezelfde familie. Miero's schoonzoon, de notaris Joan Cornelis Meyer, die met M. Rudolph en Vinju tot de testamentaire executeurs behoorde, kocht het huis in October 1834¹⁾.

Notaris Joan Cornelis Meyer, wiens nazaten tot op heden den naam Miero Meyer dragen, is bijna tien jaren in het bezit van het heerenhuis gebleven. Toen verkocht hij het in 1844 voor een som van 32000 guldens aan het College van Diakenen der Hervormde Gemeente²⁾. Hij stierf in 1858 nadat hij van Sewa Diena Miero gescheiden was. Deze vrouw stierf op 75-jarigen leeftijd te Meester-Cornelis. Een dochter, Lambertine Jeannette Elisabeth Adriana, trouwde met Wijnand Willem van Berckel Bik³⁾.

De Diaconie nam het gebouw als weeshuis in gebruik. Uit dien tijd dateeren enkele ontsierende verbouwingen. Zoo werd voor den gevel een soort van uitbouw aangebracht met een front in neo-Grieksch stijl, welke te Batavia zeer in zwang was en bij voorkeur voor openbare gebouwen gebezigd werd. Het dak van dezen voorbouw rustte op 6 kolommen, die aan den wand dubbel geplaatst drie gelijke doorgangen vormden, vermoedelijk in navolging van de kolommenreeks aan de achtergalerij van het huis, vrij gekomen door de afbraak van den achterbouw. Een trap van drie treden leidde naar dit voorportaal⁴⁾. In deze ruimte werd kerk gehouden en fröbelschool, die ook door kinderen van buiten werd bezocht. In de kerk werd in het Hollandsch en in het Maleisch gepreekt en werden ook buitenlieden toegelaten. De groote zaal achter de kerk was gemeenschappelijke eetkamer. De bovenverdieping diende voor de slaapgelegenheid der meisjesweezen. De jongensweezen sliepen op de bovenverdieping van het linker-bijgebouw, terwijl die van het rechtergebouw diende tot verblijfplaats van Inlandsche Christenvrouwen. Het achtererf was speelplaats en waar het waterbassin nu is, bevond zich toen een bananen-aanplant.

Wat betreft de voorzijde van het huis in dien tijd, het hek had een andere gedaante en bestond uit twee dikke pilaren en gemetselde granietsteen. Voor het huis lag een groot rond perk met vele sierplaten, terwijl in het midden daarvan een ronde zuil stond, waarop mogelijk vroeger een beeld prijkte. Ter rechter-zijde bevond zich een vrij hooge muur, die een (vermoedelijk) gegraven leiding met water uit de Tjiliwoeng, aan het oog onttrok. Hier kon men zich ongezien baden en wasschen⁵⁾.

Meer dan een halve eeuw bleef deze toestand bestendig, in welken tijd uiteraard het gebouw als gevolg van zijn nieuwe bestemming veel te lijden had en veranderingen onderging, die het ontsierden. Wegens bouwvalligheid van het gebouw zag de Diaconie zich tenslotte genoodzaakt om naar een andere meer geschikte gelegenheid om te zien. Daarbij kwam nog dat Molenvliet hoe langer hoe meer de woonplaats werd van Chineezers en Arabieren, en van de vroegere deftigheid niet veel meer was over-

¹⁾ Acte van 26 November 1834 pag. 261, zie ook nr 263, R. v. J.

²⁾ Acte van 27 Juni 1844 nr 412, R. v. J. Verpondingsnr. is 743.

³⁾ Pers. L. A.

⁴⁾ Zie de plattegrond ged. April 1901, Blad I in den Bundel Hoofdbureau van het Mijnwezen (Archief Departement Burgerlijke Openbare Werken), afgekort Arch. B. O. W.

⁵⁾ Mededeelingen van den heer C. Rant, die in het gebouw geboren werd, in een brief aan den Landsarchivaris ddo 17 Maart 1931, waarvan mij welwillend inzage werd verleend.

gebleven. De omgeving werd niet langer oirbaar geacht en zoo werd het huis, dat toen een boekwaarde had van 15000 gld., ten verkoop aangeboden voor den prijs van 17000 gld. contant.¹⁾ Toen de publieke verkooping ophanden en algeheele slooping in het uitzicht gesteld was, werden te elfder ure door het Gouvernement van Nederlandsch-Indië onderhandelingen aangeknoopt met de Diaconie op voorstel van Mr L. Serrurier, een zeer verdienstelijk en kunstzinnig man, die als Conservator van het Bataviaasch Genootschap het verval van het oude huis reeds lang met leede oogen had aangezien²⁾, evenals zijn echtgenoot Mevrouw M. Serrurier-ten Kate, die den eersten stoot gegeven heeft tot herleeftde waardeering van de monumenten uit den Compagniestijd. Door de bemoeiingen van het kunstzinnige echtpaar kwam het Indische Gouvernement ertoe het huis aan te koopen, voor een som van f 18500, — dus meer dan de Diaconie gevraagd had³⁾.

De Directie van het Bataviaasch Genootschap richtte een schrijven aan den Gouverneur-Generaal, waarin zij haar groote waardeering uitsprak over dit feit en tevens den wensch uitte dat aan het inwendige zoo min mogelijk veranderd en de voorgevel in zijn oorspronkelijk aanzien hersteld zou worden⁴⁾. De Regeering antwoordde daarop dat bij verbouwing zooveel mogelijk met het verlangen der Directie ook inzake het afbreken van den voorbouw, zou worden rekening gehouden⁵⁾.

Toen het Gouvernement de beschikking kreeg over het oude huis van Reinier de Klerk, bestond aanvankelijk het voornemen daarin den Landraad en de Rechtbank van Ommegang⁶⁾ te vestigen. Maar het Mijnwezen was naast de Harmonie ook slecht behuisd en de nieuwe H.B.S. met 3-jarigen cursus was ook nog niet onderdak gebracht, zoodat er een heftige strijd op papier ontstond onder de diverse autoriteiten, welke inrichting nu het best ondergebracht kon worden in den nieuwen aankoop van het Gouvernement. Tenslotte kwam de toenmalige Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid Mr J. H. Abendanon zegevierend daaruit te voorschijn, die het perceel ongeschikt achtte voor de H.B.S. en op wiens voorstel de Regeering het gebouw bestemde voor de bureaux van het Mijnwezen en van het Grondpeilwezen, en dat nog wel tegen het advies van den Directeur der Burgerlijke Openbare Werken in. Verschillende redenen hadden hiervoor gepleit, o.a. dat het perceel aan de Kali Krokot was gelegen, hetgeen van veel nut was voor het Grondpeilwezen in verband met te ontvangen en te verzenden goederen. Het is niet onbelangrijk in dit verband op te merken, dat Abendanon de eerste is geweest, die de aandacht op het Huis Reinier de Klerk vestigde als archief-bewaarpaats. In zijn voorstel van 16 Januari 1901⁷⁾ waarin sprake is van het onderbrengen van den Landraad schrijft hij, dat boven zou kun-

¹⁾ Nadat de Diaconie nog eerst tijdelijk een huis gehuurd had in Gang Ketapang, kocht zij voor de som van 50000 gld. de fraaie woning te Koningsplein-Oost waar thans de Carpentier-Altijstichting gevestigd is. Deze was in 1817 voor een belangrijk deel gebouwd uit materialen, afkomstig van het Kasteel van Batavia en een van de eerste huizen aan het Koningsplein. Hier werd in 1837 aan Prins Willem Frederik Hendrik der Nederlanden en de état-major van zijn schip een groot feestmaal aangeboden door den eigenaar Gerhardus Carolus van Rijck (zie blz. 61), wiens vader het huis gebouwd had. Zie voor meer bijzonderheden *Bataviaasch Nieuwsblad* van Donderdag 1 Nov. 1900, *Tweede Blad*, waar de plechtige opening van het nieuwe Diaconie Weezen en Armen-huis beschreven wordt.

²⁾ *Notulen Bataviaasch Genootschap* dl 38, pag. 40.

³⁾ Acte van 18 Juni 1900 no 454, R. v. J. Bij Gvtsbesluit van 19 Mei 1900 no 37 werd tot den aankoop besloten.

⁴⁾ *Notulen Bataviaasch Genootschap* 38, blz. 83 en 84. Een beschrijving van het huis ddo. 4 Mei 1900 door den B. O. W. ingenieur L. J. C. van Es, bevat vele waardevolle gegevens waarvan hier boven gebruik werd gemaakt. De opzichter B. H. W. Willebrands vervaardigde de teekeningen en calques naar photo's, genomen door 's Genootschaps Directie-lid Dr Ph. S. van Ronkel.

⁵⁾ *Notulen Bataviaasch Genootschap* 38, blz. 122.

⁶⁾ Met een lokaal voor tot provoost veroordeelde schutters.

⁷⁾ Arch. B. O. W.

nen gehuisvest worden „het thans in de oude Secretarielocalen gevestigde oud-archief”.

Hoe weinig er in waarheid gelet werd op het historisch karakter van het oude huis moge blijken uit het feit, dat de Regeering een som van 23319 geld beschikbaar stelde voor de inrichting tot bureaux van het Mijnwezen en het Grondpeilwezen ¹⁾. Zij, die verwacht hadden, dat een betere tijd voor de voormalige woning van Reinier de Klerk zou aanbreken, zagen zich helaas in hun verwachtingen deerlijk teleurgesteld. Het is waar dat de voorbouw werd verwijderd bij de restauratie die het gebouw onderging, maar daarna werd ook niets meer gedaan om het historisch karakter te bewaren ²⁾. Het gebouw werd voor verder verval behoed, maar daarmee was dan ook alles gezegd ³⁾. Uit een rapport van den toenmaligen Eerst Aanwez. Waterstaatsambtenaar in de Residentie Batavia W. B. van Goor ⁴⁾, den lateren Directeur der Burgerlijke Openbare Werken, blijkt dat de vloeren der benedenvertrekken toen bestonden uit „inlandsche gebakken tegels” behalve in de middenvertrekken aan de Noord- en aan de Zuidzijde, welke cementen vloeren hadden. Bij onderzoek van den bodem onder deze vloeren bleek, dat geen zand aanwezig was; van de schuiframen waren de beweegbare onderramen niet meer op gang te brengen. De balklagen daarentegen verkeerden nog in goeden staat evenals de kaphoutwerken.

Toen het Mijnwezen en het Grondpeilwezen het oude huis betrokken, werden beneden geplaatst de Hoofden van het Mijnwezen en van het Grondpeilwezen, de teekenkamer, het personeel, de ingenieurs. Boven de leeskamer, het kabinet der mineralogie, het microscopieer- en studeerlokaal, het kabinet der petrografie, de bibliotheek e.d. Het is begrijpelijk, dat het intérieur van het huis veel te lijden heeft gehad bij een dergelijke inrichting. Zoo werd de groote zaal beneden door twee scheidingsmuren in drie ruimten verdeeld en dezelfde ruimte boven ook in drie gedeelten, die gescheiden waren door niet tot den zolder doorlopende met paneelen bewerkte schotten, waarin verbindingsdeuren waren aangebracht. In de zijvleugels werden beschotten en stellages gebouwd, in den achtertuin bergplaatsen en loodsen opgericht. Behoudens kleine reparaties dienen te worden gememoreerd de groote herstellingen aan de bijgebouwen in 1911, waarbij het linkerbijgebouw o.a. een trap aan het begin der galerij kreeg „voor de bedienden” en dit voor bureaulokalen werd ingericht.

In 1913 werd uitbreiding van Mijnwezen en Grondpeilwezen noodig geacht en werd het ontwerp daartoe goedgekeurd, waarbij de kosten werden geraamd op 73000 gld. ⁵⁾ Hoewel de materialen reeds gedeeltelijk waren aangekocht en men ook reeds begonnen was met de uitbreiding — hetgeen vermoedelijk het doodvonnis van het oude huis zou zijn geweest — werd gelukkig alles stopgezet. Er waren nl. proeven genomen voor de vaststelling van de meest gewenschte wijze van fundeering, die sinds lang niet vol-

¹⁾ Gvtsbesluit van 10 Sept. 1901 no 48. Hierbij behooren twee blauwdrukken, waaruit de toestand van het huis in 1901 is na te gaan. De open achtergaanderij met kolommen is hier duidelijk te zien alsmede de voorgestelde en te wijzigen toestand met ramen en deur. De situatie der trappen in de bijgebouwen was voor 1901 anders. Oorspronkelijk was in het linkerbijgebouw in het vierde vertrek een trap naar boven en in het rechterbijgebouw een aan het einde der galerij tegen den muur. In 1901 na de restauratie hadden beide gebouwen aan het einde der galerijen een trap naar boven.

²⁾ Men mocht reeds dankbaar zijn, dat de deur en de twee ramen aan den achtergevel in denzelfden stijl van het huis waren aangebracht.

³⁾ De ontruiming van het achtererf der voormalige Diaconie had nog veel voeten in de aarde omdat de kamponglieden dit niet verlaten wilden, op grond dat zij steeds grondhuur aan den huurder van deze gronden hadden betaald, waarvoor thans het Gouvernement in de plaats was getreden. Tot overmaat van ramp waren de gronden nooit geregistreerd geweest en daar het perceel vrij van alle lasten aan den Lande was overgegaan, is de Landsadvocaat er nog aan te pas moeten komen.

⁴⁾ Arch. B. O. W.

⁵⁾ Gvtsbesluit van 5 Mei 1913 no 34.

deed. De resultaten waren echter zoo weinig hoopvol ¹⁾, dat afgezien werd van een permanent verblijf in het gebouw, in verband waarmede de zeer kostbare uitbreiding werd afgelast en men naar een andere gelegenheid begon om te zien. Deze toestand heeft nog twaalf jaren geduurd.

Eindelijk, in 1925, besloot het Gouvernement het huis te doen ontruimen ten behoeve van het Landsarchief en kwam er een einde aan de lijdensgeschiedenis van het huis ²⁾. Met de verhuizing van 's Landsarchief van Koningsplein Noord naar het heerenhuis in Juni van dat jaar ging noodwendig een grondige restauratie daarvan gepaard, waarbij gebleken is dat zoowel de Diaconie als het Mijnwezen gelukkig niet zooveel aan het huis bedorven hadden als aanvankelijk gedacht werd. Toen alle beschotten enz. verwijderd waren, is gebleken, dat de veranderingen uit vroeger dagen niet van blijvenden aard waren en met weinig moeite alles tot den ouden staat kon worden teruggebracht, uitgezonderd de achtergevel. De tuinen werden op smaakvolle wijze aangelegd. De voortuin, meer in het bijzonder naar Rach's prenten, waarvan de heer C. M. De Geer Boers, tuinarchitect in Gemeentelijken Dienst, bij den aanleg gebruik maakte. Het monumentale hek ontbreekt helaas en zal wel voorloopig blijven ontbreken bij gebrek aan fondsen. De „thuyn" van Reinier de Klerk prijkt thans nagenoeg in zijn vroegere glorie en hiermede is te Batavia op het gebied van Monumentenzorg een daad verricht.

In het kort laat zich tenslotte de geschiedenis van het Huis Reinier de Klerk in de navolgende vier perioden samenvatten:

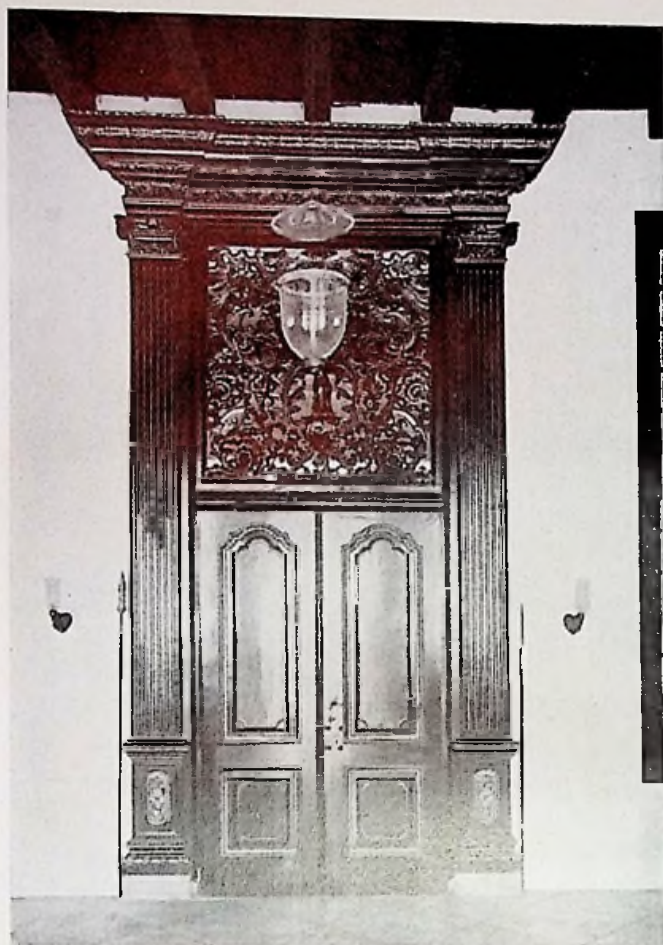
- Eerste periode ± 1760-1818. Bloeitijd.
- Tweede periode 1818-1844. Kentering.
- Derde periode 1844-1925. Verval.
- Vierde periode 1925-heden. Herstel.

Er is inderdaad reden tot dankbaarheid, maar er blijft toch nog veel te wenschen! Het kan immers niet ontkend worden, dat de aesthetische schoonheid van het intérieur door het onderbrengen der koloniale archivalia en het plaatsen van meubilair uit de meest uiteenlopende stijlperioden ernstig geschaad wordt. Daarom is het dringend noodig nog een stap verder te gaan en het Huis daarvan te bevrijden en in te richten tot een museum, dat een volledig beeld geeft van het oude koloniale binnenhuis. Het zal niet moeilijk zijn, dat binnenhuis tot in de kleinste bijzonderheden te doen herleven en een gaaf geheel te vormen van unieke cultuurhistorische waarde.

Onze gedachten gaan onwillekeurig naar een ander huis uit de XVIIIe eeuw in een der voormalige nederzettingen der Compagnie, nl. naar het Huis Koopman-de Wet te Kaapstad, dat in dezelfde omstandigheden verkeerde als de schepping van Reinier de Klerk. Dat Huis werd in 1913 in het publiek geveild voor een som van £ 1800.— en door een Comité uit de burgerij aangekocht en ten geschenke aangeboden aan het Zuid-Afrikaansche Museum. Het werd gerestaureerd en in den oorspronkelijken stijl gemeubileerd, dank zij talrijke giften van particulieren aan oude meubelen, zilverwerk, porselein, glas en kristalwerk.

¹⁾ Van een plaatfundeering werd afgezien vanwege de hoge kosten. De ondergrond bleek in hooge mate onbetrouwbaar te zijn, de bovenlaag was naar verhouding beter, maar toch ook slecht. De wecke sliblaag kwam, naar het Westen gaande, steeds dichter aan de oppervlakte. Het eenige wat gedaan zou kunnen worden, een versterkte betonplaat over de geheele oppervlakte ongeveer ter hoogte van het geheele gebouw, was ook te duur (kosten ± 25000 gld).

²⁾ Gvtsbesluit van 20 October 1924 no 32919/A. Voor de inrichting tot 's Landsarchief werd beschikbaar gesteld een som van 8500 gld en voor het aanleggen van den tuin 800 gld.

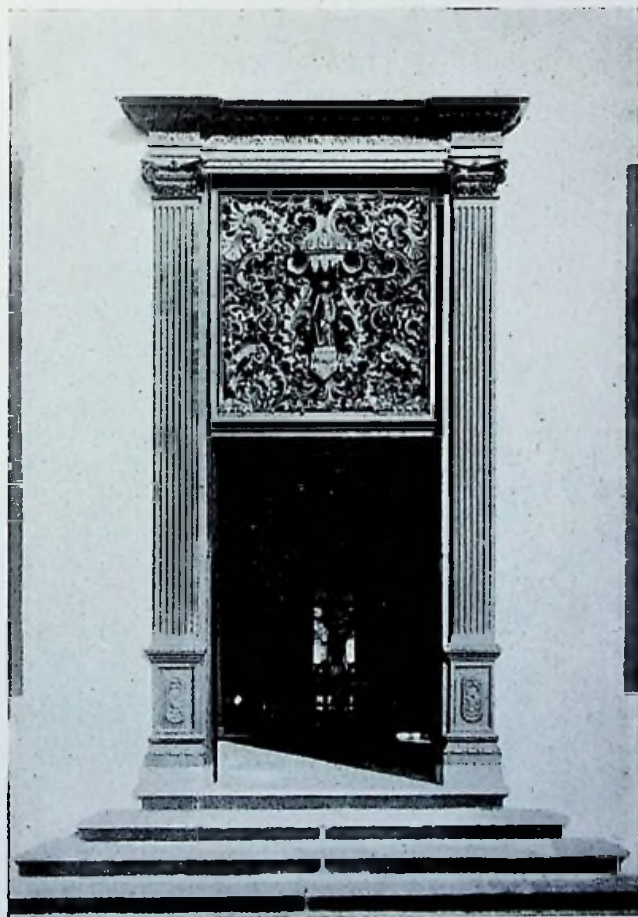
59. Dubbele middendeur in het Huis Reinier de Klerk

60. Dubbele paneeldeur met bekroning
(rechter-achterkamer)

61. Dubbele paneeldeur met bekroning
(linker-achterkamer)

62. Dubbele hoofddeur

63. Uilenzolder in het Huis Reinier de Klerk

64. Voorgevel van het Noordelijk paviljoen

65. Voorgevel van het Zuidelijk bijgebouw

Wat in Kaapstad door de burgerij met medewerking van de overheid mogelijk is, moet in Batavia waar het Nederlandsche hart eens zoo luide klopt, toch zeker niet onmogelijk zijn. Het is beschamend te weten, dat de Hollandsche monumenten in den vreemde beter en eerder gewaardeerd worden dan in het eigen land.

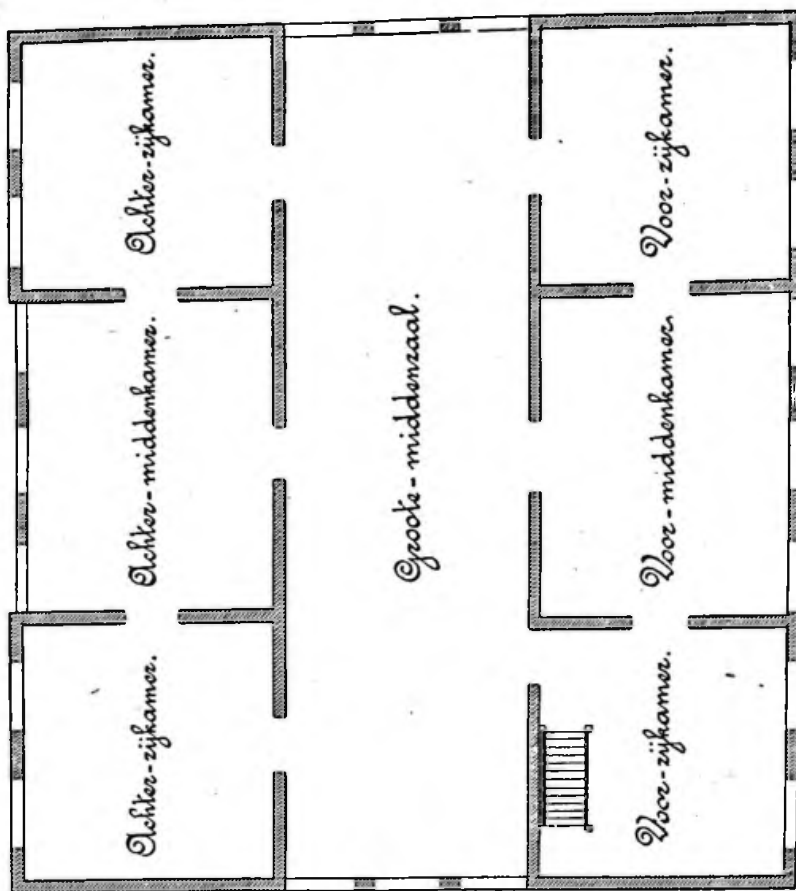
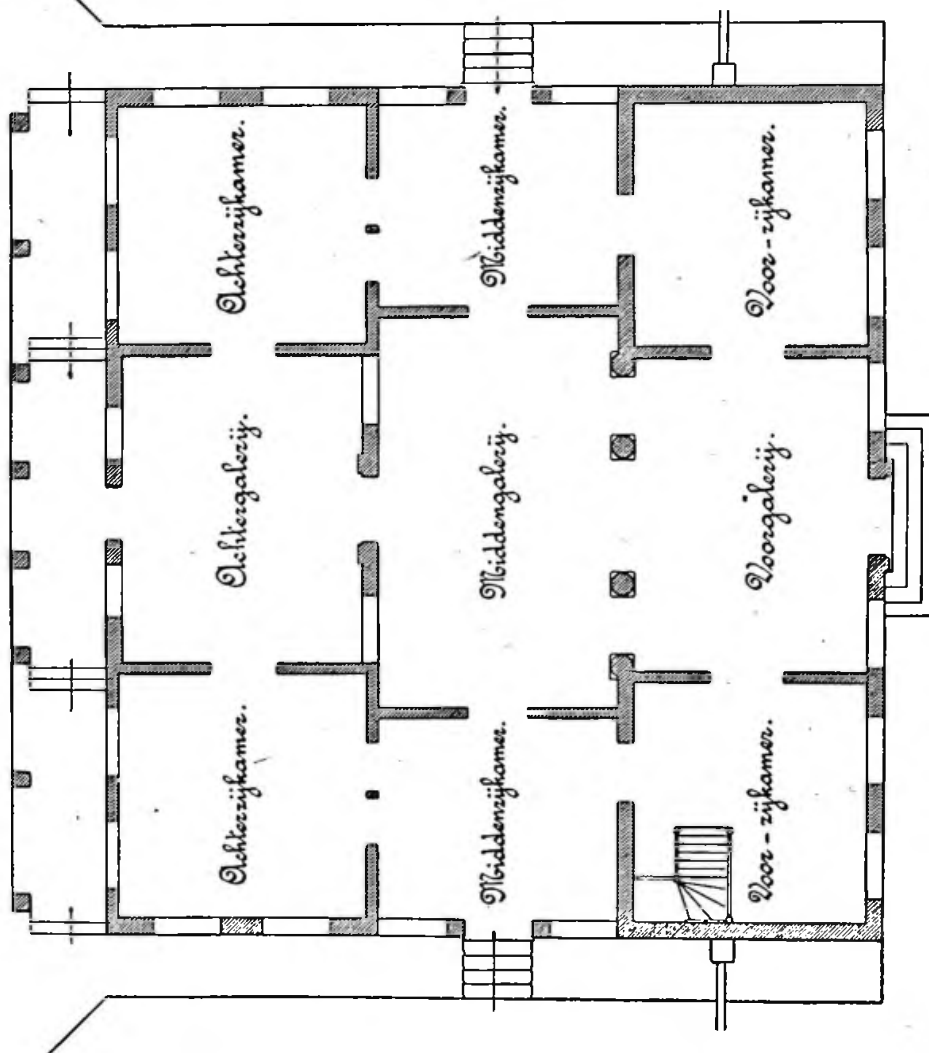
Laten wij niet tevreden zijn met het bestaande, laten wij geen half werk verrichten, maar als de tijden beter worden een naar den eisch ingericht depôt der koloniale archieven oprichten, zooals het in feite behoort. Dan eerst zal het Huis Reinier de Klerk in vollen luister stralen en zullen wij getoond hebben dit kostbaar geschenk van een roemrijk voorgeslacht op prijs te stellen.

Moge dit voortreffelijke monument van Hollandsche koloniale bouwkunst uit de tweede helft der achttiende eeuw nog lange jaren de hoofdstad van Nederlandsch-Indië tot sieraad strekken op waardiger en doeltreffender wijze dan thans geschied is!

De Klerk.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 M.

REINIER DE KLERK ged. 1710-1780 Bouwt ± 1760 het landhuis en woont er tot aan zijn dood. x 1754 SOPHIA FRANCINA WESTPALM 1722-1785, weduwe van 1. 1737 Barthold Borchers Haar universeel erfgenaam is MR. FRANS REINIER RADERMACHER. Het landhuis wordt uit haar boedel in 1786 verkocht aan: JOHANNES SIBERG 1740-1817 Hij bewoont het landhuis tot aan zijn dood. Mr. Jacobus Cornelis Mattheus Radermacher 1741-1783 x 1776 Pieternella Gerhardina Alting 1757-1818 MR FRANS REINIER RADERMACHER 1765-1816	
Willem Arnold Alting Siberg 1778-1808 x 1799 Margaretha Jacoba van der Hoeven 1780-1816 JOHANNES, MARTHA MARIA ADRIANA, PIETER GERHARDUS, PAUL ADRIAAN, MARS QUINTUS, FRANÇOISE CATHARINA ALTING SIBERG Universeel erfgenamen Het landhuis wordt in 1818 uit den boedel van de weduwe P. G. Siberg-Alting verkocht aan: LAMBERTUS ZEEGERS VEECKENS 1781-1857 Hij verkoopt in 1819 het landhuis aan: LEENDERT MIERO 1755-1834, weduwe van 1. Clara Samuel van Geldere † 1793 2. Annatje Joseph Rubens † 1814 Hij betreft het landhuis, afgewisseld met een jaarlijksch verblijf te Pondok Gedeh.	JOHANNES HENDRIK SIBERG geb. 1779 Universeel erfgenaam x Cathérine Marie du Pui JONKHEER Mr PIETER GERHARD SIBERG 1785-1851 Universeel erfgenaam x 1. Maria Anna Reijns 1793-1828 2. 1832 Gravin Johanna Sara van Limburg Stirum 1786-1849
ANTHONY universeel erfgenaam Het landhuis wordt uit den boedel van Leendert Miero in 1834 verkocht aan: JOAN CORNELIS MEYER 1802-1858 x 1821 Sewa Diena Miero † 1881 Hij verkoopt het landhuis in 1844 aan:	GEADOPTEEDE KINDEREN O.A. JOHANNA SUSANNA universeel erfgenaam
Dit College doet het landhuis verbouwen bij de inrichting tot weeshuis en verkoopt het in 1900 aan: HET COLLEGE VAN DIAKENEN DER HERVORMDE GEMEENTE HET GOVERNEMENT VAN NEDERLANDSCH-INDIË Het landhuis wordt in 1901 bestemd voor Hoofdbureau van het Mijnwezen en het Grondpeilwezen, in 1925 hersteld in den ouden stijl en ingericht tot 's Landsarchief.	

HET HUIS TJITRAP

BESCHRIJVING

HET Huis Tjitrap is gelegen in het district Tjibinong bij de desa Tjiteureup, 11½ paal Noord-Oost van Buitenzorg. Komt men van Batavia den Buitenzorgschen weg af en slaat men bij Tjibinong den linkzijdweg in, dan wordt spoedig Tjitrap bereikt, dat ligt bij de kromming van den weg naar Klapanoenggal.

Een breede oprijlaan leidt naar het landhuis, dat met het front staat naar den Megamendoeng. Aan de linkzijd van deze laan hangt in een eenvoudigen steenen stoel, die ter vervanging van den ouden werd gebouwd, een bronzen slavenbel, waarop in randschrift staat: „Steen & Borchardt Fudunt Enchusae 1763”. Aangezien van de straatzijd slechts de bijgebouwen en stallen te zien zijn, wekt deze aanblik uiteraard bevreemding en weinig verwachting. De verrassing is des te aangenamer als men de oprijlaan afloopt en zich ter rechterzijd plotseling bevindt tegenover het groote witte huis en de nevengebouwen, welke door een mooi park zijn omgeven. Een andere oprijlaan van hoogstammige kanari-boomen loopt parallel met deze, doch is thans van den straatweg afgesloten. Behalve beide lanen met steenen hekposten zijn er nog twee andere toegangen tot het huis. De eene is een poort aan den weg naar de onderneming Hambalang en de andere leidt naar de rivier Tjiteureup. In den bloeitijd van het huis bleven alle vier toegangspoorten gastvrij geopend.

Het landhuis staat op den hoogen linkeroever van de Tjiteureup, die terrasgewijs afloopt naar de schilderachtige vallei, welke deze rivier daar vormt en waarop men van de voorgaanderij uit een zeer mooi uitzicht heeft. Het moet een groot liefhebber van de natuur zijn geweest, die deze plek voor het huis heeft uitgekozen want een lieflijker panorama van het Indische landschap is bijna niet denkbaar. Het huis, zooals gezegd met het front naar het gebergte gekeerd, maakt een ongemeen sierlijken indruk, waartoe de slanke kolommen der galerijen niet weinig bijdragen. Op de witgepleisterde muren rust het met pannen gedekte vierdeelige dak. Door middel van kleine eenvoudig bewerkte consoles rust dit op een groot aantal zuilen met basementen, onderling verbonden door steenen balustraden. Hierdoor worden galerijen gevormd ter weerszijden van het huis (pl. 68) alsmede een peristyle aan de voorzijd van de woning en een aan de achterzijd, met lager geplaatste balustraden. In tegenstelling met de achterzijd, waar een drietal vensters uitziat op de tuinen (pl. 70), is de voorgaanderij van de woning voorzien van boogvormige openingen, door balustraden afgesloten — drie aan de voorzijd en twee aan weerskanten — welke evenwijdig loopen aan de zuilenreeks van galerijen en peristyle (pl. 67). Steenen trappen, twee aan de voorzijd en twee aan de achterzijd, geven toegang tot het huis, waarvan de vloeren helaas niet meer bestaan uit de oorspronkelijke roode plavuizen.

Het inwendige bestaat uit twee ineenlopende zalen en vier vertrekken, die onderling met de zalen en galerijen in verbinding staan (plattegr. blz. 155). De dubbele deuren met boogvormige glazen bovenlichten maken een ouderwetschen indruk. Ter linkzijd van het huis leidt een moderne galerij naar de bijgebouwen. De ruime ouderwetsche badkamer bevindt zich niet ver van het huis, dichtbij de rivier. Hier daalt men ook af

naar de rivierpoort, die naar de ruïne van een steenen brug leidt, welke eertijds over de rivier was geslagen. Thans behelpt men zich met een primitieven bamboezen vonder op dezelfde plek.

Het huis, in 1928–1929 gerestaureerd, dat omstreeks 1850 gebouwd moet zijn op de puinhoopen van een andere ingestorte woning, werd door den laatsten landheer G. Ch. Verstege in het begin dezer eeuw verbouwd. Uitwendig onderging het een radicale verandering, inwendig bleef alles bij het oude. Van een oud landhuis in Indonesischen stijl¹⁾ werd het veranderd in een villa met veranda's, waarvan enkele bouwversieringen doen denken aan de Fransche architectuur uit den tijd der Lodewijken, b.v. de kolonnades.

Hoewel het te betreuren is, dat van dien karakteristieken stijl veel is verloren gegaan, zoo kan niet ontkend worden, dat het gemoderniseerde landhuis een mooi geheel vormt met de aangrenzende tuinen en terrassen. Er bestaat een schilderij van Abraham Salm, een verdienstelijk amateurschilder (1801–1876), dat het gezicht op den Megamendoeng voorstelt met het landhuis Tjitrap²⁾ omstreeks 1840 (p. 79).

„Schilderachtig ligt op de plaat van den heer Salm,” zoo schrijft Veth³⁾ „op een kleine hoogte, het landhuis, waarvan het roode pannendak in het zonlicht flikkert, omgeven door bloemperken en boschjes waaruit eenige palmen omhoog rijzen, terwijl men op den voorgrond gemakkelijk het breed gebladerte eener groep van pisangs onderkent. Links van het landhuis (van het standpunt des teekenaars namelijk) breidt zich eene uitgestrekte vlakte uit, bedekt met sawah's, door beken en slokaus⁴⁾ rijk bewaterd, en naar den achtergrond zachtens omhoog rijzende, totdat ook hier weder de blik op het hooge gebergte stuit. Bijzonder indrukwekkend is de aanblik dier kolossale gevaarten. De hoogste spits moet die van den Mandelawangi zijn, een steilen, met dicht woud begroeiden kegel, die zich, als nieuwe vulkaan, uit den krater van den Panggerango tot eene hoogte van 9300 voet heeft opgeheven, maar aan wien reeds sedert eeuwen zich geen spoor meer van vulcanische werking heeft geopenbaard. De afgeknotte kegel van den eigenlijken Gedé (want ook de Panggerango behoort tot het Gedé-gebergte in ruimen zin) ligt schier geheel achter die hooge spits verborgen, maar is te herkennen aan de rookkolom die zonder verpoozing uit zijne ingewanden opstijgt”. Deze plaat behoorde tot het plaatwerk „Java”, dat in 1872 verscheen en 24 dergelijke platen bevatte, naar zijn schilderijen en teekening op steen gebracht door J. C. Greive Jr. Later verschenen afzonderlijk nog enkele platen. Reeds eerder was het plaatwerk „De Indische Archipel” verschenen (twaalf platen in zes afleveringen, 1865–1869) waarin o.a. een plaat van Salm voorkwam.

Niet veraf ligt het zgn. logeergebouw, een woning in Indonesischen stijl van ruime afmetingen (pl. 73). Het hooge met pannen gedekte dak loopt schuin af en rust zoowel aan de voor- als aan de achterzijde op een reeks van eenvoudige gepleisterde pilaren. De vloer bestaat uit roode plavuizen, terwijl de bovenlichten der dubbele deuren een

¹⁾ Een foto in het landhuis brengt de oude woning in beeld. Deze vertoont veel overeenkomst met het landhuis Klapanoenggal, dat aan de familie Arnold behoorde.

²⁾ Een chromolithographie naar deze schilderij is in het bezit van Mr Dr G. G. van Buttingha Wichers te Batavia.

³⁾ Veth, *Javasche Landschappen. Java, naar schilderijen en teekeningen van A. Salm op steen gebracht door J. C. Greive Jr. De Gids*, I, 1872. Zie over Salm ook Ten Kate, *Schilder-teekenaars enz. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned. Indië* dl 67, blz. 475 e.v. en Gabriël, *Hollandsche schilderkunst in Indië*, *Weekblad voor Indië* 1913, III, blz. 345. Op de Tentoonstelling van prenten, aquarellen en schetsen uit de XIXe eeuw in het Koloniaal Instituut te Amsterdam (16 Aug.–16 Oct. 1942) was ook werk van Salm te zien (zie Catalogus nr 82).

⁴⁾ Lees: slokans.

rosetten-motief vertoonen. De indeeling is eenvoudig en bestaat uit een vrij smalle voorgalerij van beduidende lengte, waarop vier ruime vertrekken met hun ramen en deuren uitkomen. Deze staan op hun beurt in verbinding met vier kleinere kamers, die toegang verleen tot de smalle achtergaanderij (pl. 69). Het achtererf wordt gedeeltelijk besloten door de ruime bijgebouwen ter rechterzijde. Eigenaardig is in dit echt-Indische huis dat de groote zaal ontbreekt, waarin men familie-bijeenkomsten en feesten placht te houden. Door het gemis van deze zaal of van meerdere zalen maakt het gebouw een ongezelligen indruk en heeft het veel van een logement, waartoe de rijen van ineenlopende kamers met afzonderlijken toegang in hooge mate bijdragen. Om bovengenoemde redenen kan het gebouw, dat vroeger in de wandeling „Gedong Pandjang” werd genoemd, geen landhuis geweest zijn, daar het alle kenmerken daarvan mist. Dit moet een afzonderlijk deel uitgemaakt hebben van een groot landhuis, dat in den loop der tijden is afgebroken. Het kan niet anders of het is een logeergebouw geweest van het verdwenen huis van Majoor Jantje, bestemd voor gehuwde gasten waarvoor het zich bij uitstek leende. Het is veel ouder dan het tegenwoordige landhuis Tjitrap en werd bij voorkeur betrokken door den voorlaatsten eigenaar, die er tot zijn dood toe gewoond heeft.

Het gebouw, dat met het front naar het landhuis is gekeerd, werd gebruikt als kantoor voor de administratie der landerijen. Vroeger, in de dagen van Kolonel Menu, werd hier school gehouden voor de kinderen van de opgezetenen, die in grooten getale opkwamen en les kregen van een goeroe. Dit heeft dezelfde bouworde als het logeergebouw, doch is van geringe afmetingen doordat het inwendige slechts bestaat uit een rij van drie kamers en de achtergaanderij ontbreekt. Er was vroeger een bovenverdieping — deze werd afgebroken — waaraan het zijn naam „Gedong Loehoer” dankte. Een trap of overblijfselen daarvan zoekt men echter vergeefs. Het dak prijkte met een uurwerk en de bovenverdieping werd als pakhuis gebruikt. Hiernaast, op de plek waar nu de tennisbaan is, stond vroeger nog een logeergebouw, met het front naar het tegenwoordige landhuis gekeerd, waarvan het kantoorgebouw nog een overblijfsel is. Het huis van Majoor Jantje, dat door Salm werd geschilderd, heeft gestaan ongeveer waar het graf van den laatsten landheer is. Het lag zoodanig, dat de voorzijde uitzicht gaf op den nu nog bestaanden vijver, en het logeergebouw en de achterzijde op het dal van de Tjitjeureup. De beide oprijlanen voerden dus naar het huis en daartusschen lagen het logeergebouw, de stallen en slavenvertrekken, zooals nu nog het geval is. Terzijde van dit huis verhief zich een hooge mast, waaraan alle dagen de vlag wapperde. Dit logeergebouw was eenigen tijd het verblijf van de familie Menu en haar gasten, waarin ook Raden Saleh met zijn eerste echtgenoot vaak heeft gelogeed ¹⁾. Toen het later bouwvallig begon te worden, werd het afgebroken. Dit afgebroken huis stond in een reuk van heiligheid — het heette in de wandeling „Gedong Kramat” — omdat zich in de onmiddellijke nabijheid het graf van Raden Sakee, den eersten landheer van Tjitrap, bevindt.

De beide eerstgenoemde woningen zijn in oud-kolonialen stijl gemeubeld. Onder het huisraad van het landhuis bevinden zich enkele zeldzame en fraaie stukken uit den Compagniestijd. Een paar met koper beslagen kisten, waarvan een op rollen (pl. 76), een bank met half diep snijwerk, bergères Louis XVI en een kunstig gesneden

¹⁾ De oorspronkelijke ligging van het Huis van Majoor Jantje is oorzaak van de zonderlinge situatie van tegenwoordig: de oprijlanen loopen op niets uit en het logeergebouw lijkt achterste voren geplaatst.

tafeltje gedragen door drie adelaars, zijn waardevol. In een der vertrekken staat een verguld staatsie-ledikant met pluimen op den hemel en een zeer rijk bewerkt hoofd- en voeteneinde (pl. 78). Meubels style-Empire (zie pl. 71) zijn in verscheidenheid aanwezig. Een kleine doch bezienswaardige collectie oud blauw en gekleurd Chineesch en Japansch porselein, een kristallen kroon uit het begin der vorige eeuw, twee fraaie pendules van James Scott en Leroy, eenige kleine kanonnen op affuiten en een telescoop zijn vermeldenswaard. Al dit huisraad moet afkomstig zijn geweest van het gedeelte van den inboedel van Augustijn Michiels, dat bestemd was voor zijn minderjarige zoon Andries en na zijn dood onverkocht bleef. Hier hangt een afbeelding van het wapen der familie Verstege¹⁾ in een mooi versierde oorspronkelijke lijst (pl. 77). Een schilderij van Theo van Lelyveld stelt het landhuis voor, van de zijde van het graf met het beeld van Pan, op den rug gezien. Hoewel niet tot zijn beste stukken behorende, is het toch merkwaardig omdat tot dusver onze oude Indische landhuizen niet dikwijls een onderwerp van studie hebben uitgemaakt voor Nederlandsche schilders. Het moet omstreeks 1912-1916 zijn vervaardigd, toen Van Lelyveld in Nederlandsch-Indië vertoefde²⁾.

In het logeergebouw bevindt zich ook eenig antiek huisraad, dat echter niet noemenswaard is. De in Moorschen stijl gehouden studeerkamer van den overleden landheer bevatte een fraaie wapenverzameling en een partij gedeeltelijk reeds vergane vlaggen en vaandels. Een mooie collectie oud kristal en glaswerk wordt in een der kasten bewaard. In een vertrek ligt vergeten een prachtig en volledig gamelanstel met toebehooren. Het spel zwijgt sinds lang, geen zangerige tonen houden de bewoners meer den langen dag in aandacht gevangen, geen dans en muziek boeien meer oog en oor. Slechts ééns in het jaar, op 1 Januari, weerklinkt deze gamelan nu nog der traditie getrouw ter gelegenheid van de groote slamatan op het landhuis, welk gebruik de tegenwoordige eigenares heeft gehandhaafd.

In de eetkamer hing het olie-verfschilderij van Raden Saleh, voorstellende Kolonel Petrus Henricus Menu, een der vroegere landheeren (pl. 80). Het merkwaardige stuk, dat gevat is in een zwaar vergulde en gedecoreerde lijst, werd door de tegenwoordige eigenares van Tjitrap in bruikleen afgestaan aan het Koninklijk Bataviaasch Genootschap en hangt nu in de Historische Zaal van het Museum. De toon van het schilderstuk is donker en somber gehouden, waartoe noch het persoonlijk noch het historisch karakter aanleiding heeft gegeven. De overheerschende kleur is diepbruin, en in tegenstelling met de meeste portretten uit dien romantischen tijd is de achtergrond niet gestoffeerd met zware gordijnen of idyllische landschapsperspectieven. De lichtval is geconcentreerd op gelaat en borst, een werkwijze, die doet vermoeden, dat de schilder het clair-obscur van Rembrandt heeft gekend en bestudeerd. Over het geheel herkent men in dit werk van Raden Saleh, afgescheiden van de weinige oorspronkelijkheid in den opzet en in de technische uitvoering, niettemin „la griffe du lion” in de wedergave der physionomische expressie.

Deze drie huizen nu, het eigenlijke landhuis Tjitrap, het logeergebouw van het verdwenen landhuis van Majoor Jantje en het kantoorgebouw uit zijn tijd zijn gelegen in

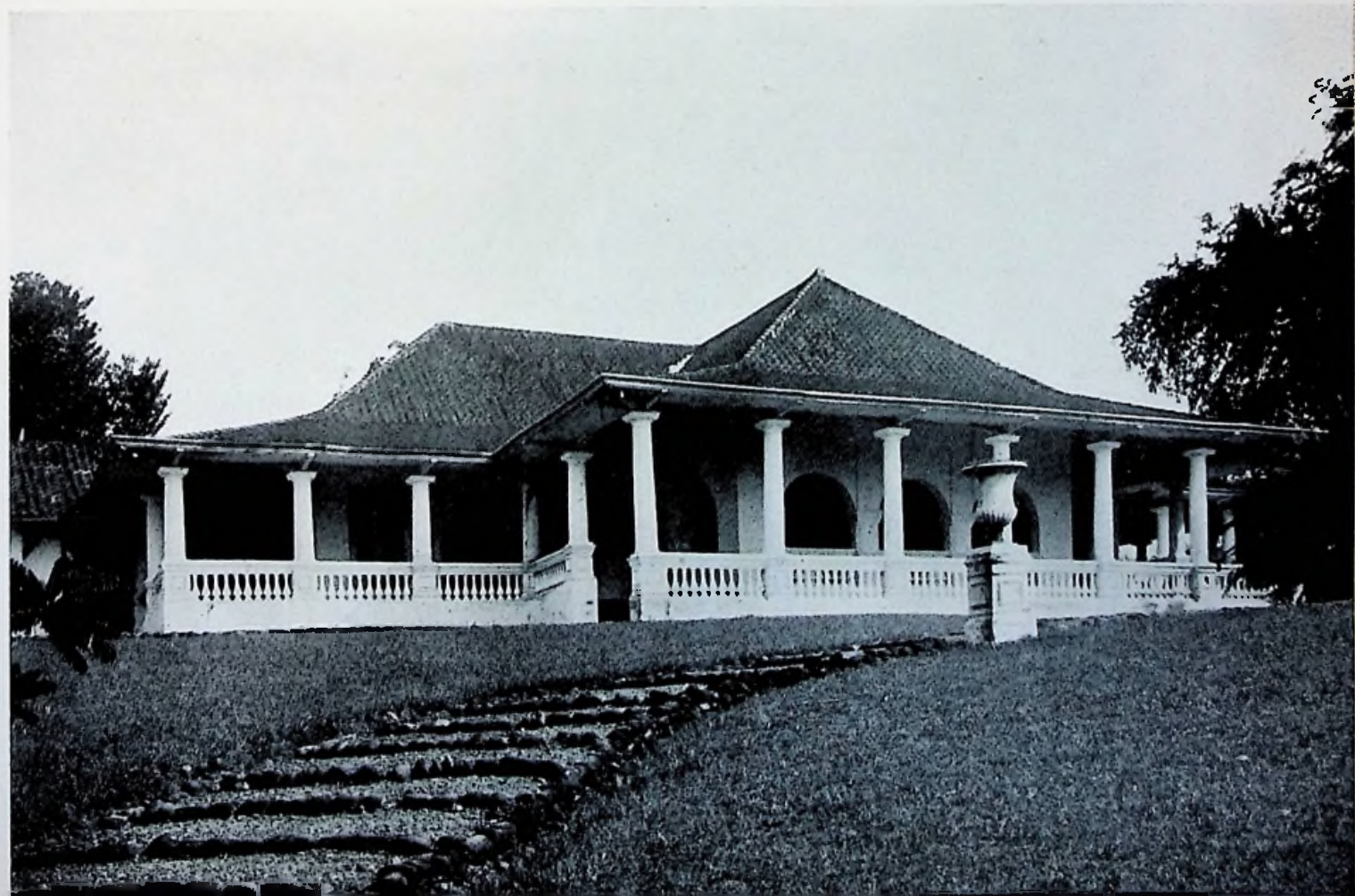
¹⁾ Schild van goud, waarin 3 driehoekige eggen van sabel, verkeerd gerangschikt. Vgl. Rietstap, *Armorial Général*, Verstege, blz. 1081.

²⁾ Noto Soeroto: *De schilder Th. van Lelyveld. Nederlandsch-Indië, Oud en Nieuw* 1916/17.

66. Omgeving van het Huis Tjitrap

67. Voorgevel

68. Het Huis Tjitrap, van terzijde gezien

69. Achterzijde van het logeergebouw

fraai aangelegde en goed onderhouden tuinen. De grootste bekoring van Tjitrap werd en wordt immers nog gevormd door de tuinen, welke een afzonderlijke vermelding ten volle verdienen. De aanleg is op Europeesche wijze geschied en munt uit door een rijke verscheidenheid van boomen, heesters en planten, die hun schaduwen werpen op de goed onderhouden gazons, welke terrasgewijs naar de rivier aan den voet van het landgoed, dat $9\frac{1}{2}$ bouws beslaat, afloopen.

De aanplant is met zorg gedaan. Onder de krachtige en slanke ficussoorten, waarvan de Ficus Benjamina het meest opvalt, ligt het witte paleisje te droomen. Het frissche loof van de notemuskaatboomen waartusschen goud-gele vruchten gloeien, wordt afgewisseld met de wijnroode bloemen en de teer-groene bladeren van de blimbings, die de gazons voor het huis sieren. Breede borders van vroolijke Mary-golds wedijveren in kleurenpracht met de helroode flamboyants, die zich als reusachtige bonte ruikers aan den helderblauwen hemel afteekenen en met de gele bloemen van de fraaie Thevetia nerifolia een bont geheel vormen. Daarbij voegen zich de paars en rose bloeiende boengoers in al hun zachte pasteltinten van lila en violet, rose en steenrood, die hun sierlijke pluimen verheffen niet ver van de trotsche koningspalmen, welke voor het logeergebouw zijn geplant.

De hooge zuil met de op den top geplaatste bloemvaas in rijken groei van rose-omrankte Congea vormt een meer typische dan mooie tuinversiering. Een andere prijkt aan den ingang bij de oprijlaan. Hier ligt de kleine vijver en in het klare nat weerspiegelt zich een zware Ficus, die beschermend zijn takken uitspreidt over deze arcadische waterpartij (pl. 72). Een reuzenruiker van de gevlinderde, fijngetakte sierbamboe en de sombere arènpalmen aan de oevers vormen koele schaduwrijke plekjes, die tot rusten nooden. In het zacht rimpelend water staan hoog opgericht tal van bloeiende Nelumbiumsoorten met haar diep-rose bloemenpracht, bewonderd door een grooten steenen kikker die in het gras verscholen ligt. Niet veraf ligt de marmeren graftombe van den laatsten Hoofdadministrateur van het land Tjitrap, dat steeds rijkelijk met bloemen uit de tuinen overdekt is. Een eenvoudig opschrift verkondigt den wandelaar dat hier ligt begraven:

„Gustave Charles Verstege
Geb. te Batavia 31 Mei 1866
Overl. te Tjiteureup 7 Oct. 1928
Was mede-eigenaar en laatste
Hoofdadministrateur v/h Land Tjitrap
Hij ruste in vrede”.

Van het groote terras uit (pl. 74), met zijn steenen balustrade, door den overledene gebouwd, heeft men een mooi gezicht op het berglandschap. In de verte in wazig verschiet de Megamendoeng, de berg der nevelen. In zilverglans stroomt de Tjiteureup tusschen de spiegelende sawah's, waar de malsch-groene jonge halmpjes in dichte rijen zijn geplant. Op hare zandige oevers liggen lui uitgestrekt de loome karbouwen tusschen wasschende vrouwen en spelende kinderen.

Bij de groote ijzeren boogbrug verdwijnt de rivier uit het gezicht en kruist daar den weg naar de onderneming Hambalang. Dit gedeelte van het park, met breede terrassen, met weelderig begroeide vazen op voetstuk en parterres-de-broderie doet sterk aan Fransche kasteel-tuinen denken.

Aan het terras grenst de cementen tennisbaan. De pergola met zijn terra-cotta-gekleurde zuilen gaat schuil onder den dichten groei van de *Thunbergia grandiflora* met zijn sierlijke ranken en paars-blauwe kelken vol met zoemende hommels. Deze hoek van het park is overvloedig versierd met borders van de *Vinca rosea*, de maagdepalm met hare pluimen van roode en witte bloempjes, die bloeien in de schaduwen van breedgetakte woudreuzen.

Een somber plekje vormt echter de vijver in den achtertuin waarin een dichtbegroeid eilandje ligt. Door den zwaren plantengroei kan hier geen zonnestraaltje doordringen. In vroeger dagen werd deze vijver door allerhande soort van watervogels bevolkt, in het bijzonder door de sierlijke meliwies. In de nabijheid lag de houten padi-loemboeng op steenen neuten en een trap met rococo-voluten, die helaas in 1929 werd afgebroken.

De tuinen zijn kwistig versierd met oude beelden (pl. 82 en 83), wier verweerde marmergrijze kleuren scherp afsteken tegen het rijkgetinte loover. Op een open plek tusschen het geboomte speelt Pan op zijn herdersfluit en daar tegenover aan den rand van den vijver tokkelt Apollo op de lier in stillen eeuwigdurenden wedstrijd. De verbeelding toovert Midas, den koninklijken scheidsrechter, met de ezelsooren tot straf, tusschen de beide rivalen. In het helle zonlicht prijkt Ceres met haar korenschoof en Flora met haar bloemengarve... Allen staan nog op hun voetstukken, onbewogen door den storm der tijden.

Kiezelpaden leiden naar het badhuis aan de rivier, naar de terrassen, naar den vijver in den achtertuin, naar het marmeren graf (pl. 75), waarin de laatste bewoner van het Huis Tjitrap voor altijd is ter ruste gelegd. De wind ruischt door de hoge boomen, waarbij zich mengt het murmelen van de bergstroomen, die deze idyllische tuinen bespoelen, zooals er ver in den omtrek niet gevonden worden. Op de brug van den weg naar de onderneming Hambalang beneden in de diepte is het gezicht op het Huis Tjitrap niet minder mooi. In de hoogte ligt het witte paleisje met donkere boschages tot achtergrond, omzoomd door een veelkleurige bloemenpracht, zich weerpiegeland in de snel vlietende Tjiteureup (pl. 66).

De zorg waarmede de tegenwoordige eigenaresse gebouwen met park onderhoudt, stemt niet alleen tot dankbare verheugenis, maar is ook een waarborg voor de instandhouding van dit historisch bezit.¹⁾

GESCHIEDENIS

Nadat de Compagnie het land Tjitrap achtereenvolgens afgestaan had aan Pangeran Aria Poerbaja, den uit zijn land verdreven broeder van sultan Hadji van Banten, Aria Soerawinata, een Bantenschen groote en Raden Sakee, een ouderen broeder van genoemden vorst, verkocht zij het in 1756 aan Johan Andries, baron van Hohendorff²⁾. Deze eerste Europeesche eigenaar van het land Tjitrap³⁾ was in 1748 gehuwd met

¹⁾ Wij schreven dit in 1932. Berichten uit lateren tijd luidden helaas in dit opzicht veel minder gunstig.

²⁾ Res. van 24 Februari 1756. Het eigendomsbewijs werd niet ingeschreven, doch schijnt wel te zijn uitgereikt, omdat Van Hohendorff toch een titel van aankomst moest hebben. Bij Res. van 21 Augustus 1756 schatten Heemraden Tjitrap op 2050 Rds en werden nieuwe bepalingen gemaakt voor den verkoop van Compagniesland (dus ook voor Tjitrap), welke als verontschuldiging konden dienen voor den lagen taxatieprijs. Goedgekeurd bij Res. van 27 Augustus 1756.

³⁾ De biographische bijzonderheden van Van Hohendorff en van alle eigenaren en hun families zijn ontleend aan De Haan, *De laatste der Mardijkers en Priangan I*; Van Rhede van der Kloot, *De Gouverneurs-Generaal enz.*; notarieele akten; Pers. L. A., familiepapieren op Tjitrap; courantenberichten; werken van tijdgenooten en *Nederland's Adelsboek*.

Philippina Theodora Mossel, de oudste dochter van den regeerenden Gouverneur-Generaal en Adriana Appels. Hij was geboortig uit Goerlitz in Silezië — zijn moeder Elisabeth Anthoinetta van Groben woonde aldaar — en komt in 1738 als sergeant voor in de Compagniesboeken. Na de militaire rangen vrij snel doorloopen te hebben, werd hij in 1746 Resident bij het Kartasoerasche Hof en Secunde van Java's Noord-Oostkust, om vervolgens als Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust gedurende 6 jaren te Semarang het bewind te voeren in een zeer hachelijken tijd. Het rijk Mataram was immers geteisterd door een jarenlangen strijd tusschen Pakoe Boewono III, prins Mangkoeboemi en Raden Mas Said, die der Compagnie en den Soenan handen vol werk gaven. De Compagnie plaatste tenslotte haren dienaar, door langdurige tweedracht en eindelooze intrigues geheel overspannen, over naar Batavia om aan de Hooge Tafel zitting te nemen, waar hij spoedig President van Heemraden werd.

Het is niet bekend of beiden dikwijls Tjitrap hebben bezocht en of zij daar een huis dan wel een optrekje hebben gebouwd. Aangezien de Indische dames het liefst te Batavia bleven — althans in den Compagniestijd — en maar heel weinig op hadden met de stilte en de eenzaamheid der Bataviasche Ommelanden, zal Mossel's dochter er wel niet vaak zijn geweest. Anders was het gesteld met de landheeren, die gaarne hun landhuizen bezochten als hun bezigheden in de stad dit toelieten. „Van de Landgoederen”, zoo schrijft Radermacher ¹⁾ „kan weinig gebruik gemaakt worden, omdat de zaken der maatschappij weinig rust verschaffen; en het is veel, wanneer men, in de maand Augustus, een uitspanning van veertien dagen heeft; echter zijn er eenige Burgers, die de Oost-mousson op hunne landgoederen doorbrengen”.

Van Hohendorff is niet lang landheer van Tjitrap geweest.

Hij stierf als Raad-ordinair en Directeur der Amfioen-societeit op den nog betrekkelijk jongen leeftijd van 43 jaren en werd met veel pracht en praal in den namiddag van 2 December 1760 te 5½ ure uit het landhuis Dregterland, dat zijn schoonvader toebehoorde, grafwaarts gedragen en begraven op het Hollandsche Kerkhof. Zijn wapenbord werd in de Hollandsche kerk aan de Oostzijde opgehangen ²⁾.

Twee jaren daarna trad Douairière Philippina Theodora van Hohendorff, op wier naam het landgoed inmiddels was overgeschreven ³⁾, andermaal in het huwelijk. De bruidegom was de schatrijke Nicolaas Hartingh, Raad-extra-ordinair, die als Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust en opvolger van Van Hohendorff het sultanaat Jogjakarta had gecreëerd, met veel diplomatiek talent den Soesoehoenan had weten te bewegen tot afstand aan de Compagnie van een gedeelte zijner landen en tenslotte Mas Said tot onderwerping gebracht had. Het huwelijk van „de Wel-Edel-Geboore en Groot achtbaare Vrouwe Mevrouw Philippina Dorothea Mossel” werd den 24sten van Lentemaand 1762 te Batavia gesloten en met schitterende feesten gevierd. Bij deze gelegenheid vervaardigde Joannes Fredericus Fortmeyer een feestgedicht, dat als „Echtzang” later in druk verschenen is.

Nicolaas Hartingh, de nieuwe Heer van Tjitrap — Philippina Theodora bracht be-

¹⁾ *Korte Schets van de Bezittingen enz., Verhandelingen Bataviaasch Genootschap I.*

²⁾ *De Navorscher* 1867, blz. 28.

³⁾ Acte van 6 Juli 1761, pag. 1076 (L. A.), waarin Tjitrap Van Hohendorff's eigendom genoemd wordt op grond van een eigendomsbewijs van 20 September 1756, hetwelk niet in het Erfboek is ingeschreven vermoedelijk omdat de lage taxatie was geschied om Van Hohendorff ter wille te zijn. Zie ook De Haan, *De laatste der Mardijkers, Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned. Indië*, dl 73, blz. 244, noot 1 en 2.

halve Tjitrap nog vele andere landgoederen mede ten huwelijk, o.a. Weltevreden van haar overleden vader — was een zeer verdienstelijk Compagniesdienaar en had een succesvolle carrière achter den rug, toen hij zich voorgoed te Batavia kwam vestigen. Hij was geboortig uit Amsterdam en ook voor die Kamer naar Indië uitgevaren. Bij aankomst werd hij aangewezen voor de bestudeering der Javaansche taal en naar Kartasoera gezonden, om daar voor translateur opgeleid te worden. Spoedig bleek, dat hij een bijzondere vaardigheid had in den omgang met de Javaansche grooten en een zekere wijze van optreden en vlotheid van spreken, die deze hoofden zeer voor zijn persoon innamen. De Gouverneur-Generaal Baron Van Imhoff stelde zijn diensten op prijs en benoemde hem, nadat hij goed werk verricht had als tolk te Semarang, Soerabaja en als Secretaris, tot Resident van Grissé, een nieuw gecreëerde residentie, met den rang van Onderkoopman.

Eenmaal in het zadel gezeten, ging hij snel vooruit.

In een paar jaren tijds bracht hij het tot Koopman, Opperkoopman, en Gecommitteerde tot en over de Zaken van den Inlander, Heemraad en Buitenregent der Hospitalen. Als Gouverneur en Directeur van Java's Noord-Oostkust, waartoe hij 7 Maart 1754 werd benoemd, is hij echter wel het meest vermaard geworden in de Compagniesgeschiedenis. Hij kreeg toen gelegenheid zich buitengewoon te onderscheiden, niet alleen als bestuurder, maar ook als diplomaat. De resultaten van dezen voortreffelijken arbeid, waarvan wij boven reeds gewaagden, kunnen als bekend worden verondersteld ¹⁾.

De Heeren Zeventien benoemden hem bij Missive van 22 October 1755 tot Raad-extra-ordinair, doch het werd hem nog niet vergund zich blijvend te Batavia te vestigen. Het duurde nog eenige jaren eer hij Java's Noord-Oostkust kon verlaten en eerst op zijn herhaald verzoek werd hem eindelijk in 1761 toegestaan om zijn zetel in den Raad van Indië in te nemen, onder dankbetuiging voor de diensten, der Compagnie bewezen.

Zoo zien wij hem dan te Batavia terug, waar hij kort daarop benoemd werd tot President van Heemraden. Toen Hartingh zijn Raadszetel innam, was hij weduwnaar van Giliana Wilhelmina Hilgers, die in 1754 te Semarang was overleden en hem twee dochters en een zoon had nagelaten. Zijn derde echtgenoot, Philippina Theodora Mossel — hij was voor den eersten keer gehuwd met Dorothea Weber waarbij hij nog een zoon had — schonk hem ook eenige kinderen, die echter op jeugdigen leeftijd stierven. Lang heeft Philippina Theodora het huwelijksgeluk aan de zijde van Hartingh niet mogen smaken, want deze oudste dochter van Mossel stierf reeds den 1en April 1765 op nog jeugdigen leeftijd, en werd den dag daarop in het graf gevolgd door haar zoontje, dat slechts 43 dagen had geleefd. Met de gebruikelijke staatsie werd zij in de Hollandsche Kerk begraven en haar wapenbord aan de Westzijde van de Hollandsche Kerk opgehangen ²⁾. Door den dood van dit zoontje werd Hartingh universeel erfgenaam van de verschillende landen, die aan zijn derde vrouw hadden toebehoord en dus ook van Tjitrap ³⁾.

Het is niet waarschijnlijk, dat het echtpaar Hartingh dikwijls op Tjitrap heeft vertoefd, vermoedelijk meer op Vredestein, dat hun ook toebehoorde en een der voor-

¹⁾ De Haan, *Priangan*, I, *Personalia*, blz. 50 e.v., waaraan het bovenstaande is ontleend.

²⁾ *De Navorscher* 1867, blz. 26.

³⁾ Overgeschreven bij acte van 29 Januari 1766 pag. 393, L. A.

naamste landgoederen der Bataviasche Ommelanden was. In de „Rouwklacht”, bij Hartingh's dood verschenen, wordt althans de wensch geuit, dat hij op Vredestein van zijn rust mocht genieten na zijn vertrek uit Semarang, wel een bewijs, dat hij op dit landgoed dikwijls en gaarne verbleef¹⁾. Lang is hij niet in het bezit van Tjitrap gebleven, want reeds een half jaar later verkocht hij het land aan den Vaandrig van „de Oostzijdse borgerije”, Gerrit Wildeland, voor den prijs van 8000 Rds. tegelijk met het land Tjikias voor 3980 Rds.²⁾. Hartingh overleefde zijn echtgenoot slechts kort en stierf op den eersten Kerstdag 1766, nadat hij een jaar tevoren door de Heeren Zeventien tot Raad-ordinair was benoemd. Uit zijn woning aan den Jacatraschen weg werd hij in plechtigen stoet naar de Hollandsche Kerk grafwaarts gedragen, waar hij in den familiekelder der Mossel's werd bijgezet. Zijn wapenbord werd aan de Westzijde van het gebouw opgehangen³⁾. Een van zijn vereenders, Adriaan van der Geugten, liet bij zijn dood een „Rouwklacht, op het smertelijk afsterven van den WelEdGestr. Heere den Heere Nicolaas Hartingh” in druk verschijnen, waarin zijn groote verdiensten worden gememoreerd.

Gerrit Wildeland, de nieuwe eigenaar van het land Tjitrap, werd kort na den aankoop in Mei 1766 als Adjutant der Westzijdsche Burgerij ontslagen met den Luitenant-rang. Hij was gehuwd met Adriana Elisabeth Radder en had vier kinderen. Wildeland woonde buiten Batavia en schijnt een wagenverhuurderij gehad te hebben, die hij met zijn huis en zijn slaven van de hand had gedaan. Zes jaren later⁴⁾ verkocht hij „de geregte helft van 't geheel stuk land in de wandeling gend. Tjitrap” voor den prijs van 5000 Rds. aan George Bertram Timmerman, Boekhouder en gezworen Klerk van de Bank Courant en de Bank van Leening, zoodat beiden dus eigenaren van Tjitrap werden. Deze Timmerman was uit Hamburg afkomstig en als Assistent in dienst gekomen. Hij was weduwnaar van Elisabeth Cornelia Pauwlüttzen⁵⁾ en hertrouwde daarna met de weduwe Hendrik Kelman, geboren Rachel Stoop.

Reeds het daaropvolgende jaar verkocht Wildeland het hem nog toebehoorende gedeelte van Tjitrap aan Timmerman voor den prijs van 5000 Rds.⁶⁾ zoodat dit land Timmerman geheel toebehoorde, toen hij op het punt stond naar Nederland terug te keeren met behoud van kwaliteit en gage als secretaris der retourvloot. Daar hij van het land blijkbaar af wilde, verkocht hij het aan den Ordinair-klerk ter Generale Secretarie Jan Hendrik Duijveld⁷⁾ van Semarang voor de som van 9000 Rds.⁸⁾. Toen deze tenslotte eenige jaren later het land Tjitrap, te zamen met Tjikias, dat hij ook van Timmerman gekocht had⁹⁾, verkocht aan den Waterfiscaal Mr Pieter Poelman¹⁰⁾, kwam het landgoed na een gedurige wisseling van eigenaren in een familie

¹⁾ Zie over deze „rust” Priangan, I, *Personalia*, blz. 53.

²⁾ Acten van 14 Mei 1766 pag. 865 en 864. L. A.

³⁾ *De Navorscher* 1867, blz. 26.

⁴⁾ Acte van 11 November 1772 pag. 160 en acte van 11 November 1772 pag. 161. L. A. Bij acte van 11 November 1772 pag. 158 had Wildeland reeds de helft van het land Tjikias aan Timmerman verkocht, zoodat beiden daarvan eigenaren werden (acte van 11 November 1772 pag. 159). Zoowel op Tjikias, als op Tjitrap rustten eenige hypotheeken.

⁵⁾ Pers. L. A. Zie Wijnaendts van Resandt, *Huwelijken te Batavia in den Compagniestijd*, blz. 46. Zij wordt hier Cornelia Pauwlutsen genoemd.

⁶⁾ Acte van 2 Juni 1773 pag. 801, ook Tjikias acte 2 Juni 1773 pag. 800 (L. A.).

⁷⁾ Later werd hij Adjutant der Oostzijdsche Compagnie en Vice-president van Huwelijksche Zaken. Hij was gehuwd met Anna Anthonia Swart en had kinderen. Pers. L. A.

⁸⁾ Acte van 25 Augustus 1773, pag. 1026, L. A.

⁹⁾ Acte van 25 Augustus 1773, pag. 1025, L. A.

¹⁰⁾ Voor den prijs van 20000 Rds. Acte van 7 Juni 1775, pag. 729, L. A.

van blijvers, die gedurende een kwart eeuw hun heerlijke rechten daarop hebben uitgeoefend.

De Poelmans hebben zich aan Tjitrap gehecht, zooals geen hunner voorgangers, die dikwijls maar korten tijd, sommigen zelfs voor enkele maanden, eigenaar van het land zijn geweest. Van geen hunner is bekend dat zij op Tjitrap woonden, uitgezonderd Raden Sakee¹⁾, of dat zij er bij afwisseling verbleven, en in dit verband wordt ook niet van een huis gesproken. Mogelijk is er in al die jaren slechts een optrekje van hout of bamboe geweest voor den landheer, als hij eens bij uitzondering zelf op zijn land kwam, maar dit was ook al geen noodzaak, want hij kon in dat geval bij een van zijn potia's overnachten.

Het eerste bericht van een landhuis Tjitrap vinden wij tot dusver in een journaal van een reis over Tjitrap naar Buitenzorg in 1776²⁾. Onder de reizigers is ook Radermacher en hij schrijft het volgende:

„Van Thibinong vertrokken wij ten 8 ure en 30 minuten oost op, passeerden de rivieren Tjikias en Tibur en kwamen, na zes palen gereden te hebben, op Tjitrap van den heer Poelman. Het huis ligt zuid en noord; aan den Noordkant is eene groote kampong en achteruit ziet men regt op de rivier Tjitrap, waarin somtijds kaaimans gevangen worden. Het gansche land Tjitrap heeft 52 en Tjikias 40 kampongs, zamen 3000 getrouwd...”.

Dit huis moet gestaan hebben aan het einde van de oprijlanen ongeveer op de plaats waar het graf van den laatsten landheer zich thans bevindt. Dit verklaart eenigszins de zonderlinge entrée van tegenwoordig, want het huis stortte omstreeks het begin der negentiende eeuw in en de oprijlanen bleven gespaard, maar misten sindsdien haar bestemming. Van voren zag het dus op deze lanen uit en op den in onze dagen nog grooten kampong en van achteren had het een schitterend uitzicht op de rivier Tjiteureup, waarvan men, op het terras staande, heden nog genieten kan. Het moet eenvoudig zijn opgetrokken, want Tesseire verhaalt ons, dat de landhuizen van de naburige gronden, ook van Tjitrap, waren „van hout en bamboezen, of van steen, doch alle op de eenvoudigste en min kostbaarste wijs aangelegd”. „Wijlen de Heer Oud-Water Fiskaal Mr Pierre Poelman”, zoo vervolgt hij „heeft aan het land Tjitrap, wiens eigendom hetzelfde was, de schoone gezigten, die de Natuur daar oplevert, zeer veel door de kunst verfraaid”.

Hieruit kan blijken, dat de aanleg van de tuinen van Tjitrap dateert uit Poelman's tijd. Mr Pieter Poelman van Heer Arentskerke was, toen hij Tjitrap in 1775 aankocht, Waterfiscaal, doch werd nog in hetzelfde jaar als zoodanig ontslagen met behoud van rang. Tevoren was hij extra-ordinair Lid in den Raad van Justitie geweest, President van Zee-commerciale zaken, Waterfiscaal en Scholarch. Zijn vrouw was een Engelsche uit Londen, Ann Roberts, de weduwe van den Bataviaschen notaris Andries Jan Zallé. Uit dit huwelijk was een dochter, Anna Maria, geboren, terwijl Poelman uit zijn eersten echt met Maria Cornelia Pettenius nog andere kinderen had, waarvan een zoon, Steven, bekend door zijn huwelijk met een van Alting's dochters, als Raad-extra-ordinair gestorven is.

Toen Poelman in 1784 overleed, had hij zijn vrouw tot boedelhoudster en mede universeel erfgename benoemd. Het landgoed werd dan ook op haar naam overge-

¹⁾ De Haan schrijft, dat hij zich op Tjitrap vestigde (*De laatste der Mardijkers*, blz. 244).

²⁾ *Tijdschrift voor Nederlandsch Indië* 1856, I, blz. 162 e.v.

schreven ¹⁾. Zestien jaren later volgde zijn weduwe hem in het graf, nadat zij eenige maanden voor haar dood Tjitrap verkocht had aan Johan Samuel Heinrich Wüstenberg, Assistent en later Vaandrig der Burgerij, en Leendert Miero.

De nieuwe eigenaren waren dus Wüstenberg en Miero, die nu in het bezit gekomen waren van het land Tjitrap, tezamen gevoegd met een klein gedeelte van het land Soekaradja ²⁾. Toen de eerste in zijn stadswoning aan de Groote Roeka Malakka in 1802 stierf, werd zijn weduwe en erfgename Anjelina (ook Angelina) Catharina Valentijn eigenaresse van het landgoed ³⁾. Zij was voor haar huwelijk de slavin Anjelina van Batavia en op ongeveer drie-jarigen leeftijd op verzoek van Margaretha Catharina Wargaren gedoopt. Daar de weduwe Wüstenberg het jaar daarop wederom in den echt trad en wel in gemeenschap van goederen met Johannes Loetzrich, Vice-president van Heeren Schepenen, werd deze laatste landheer van Tjitrap, dat in het jaar 1808 op zijn naam werd overgeschreven ⁴⁾. Anjelina Catharina Valentijn overleefde ook dezen echtgenoot, die eenige maanden later stierf, en trad voor de derde maal in het huwelijk met Adriaan Maarschalk, geboortig uit Zoutelande, oud-Kapitein titulair in 's Lands Koloniale Zeedienst, mitsgaders Assessor bij den Landdrost der Bataviasche Ommelanden. Uit zijn eerste huwelijk met Elisabeth Magdalena Buys van Negapatnam had hij een zontje. Het echtpaar Maarschalk was Gereformeerd en woonde op de Voorrij buiten de voormalige stadspoort Rotterdam. Ook Maarschalk, de voormalige cadet van de Marine, verhuurde wagens, hetgeen een winstgevend bedrijf moet zijn geweest. Dit is de laatste keer dat het goed in het openbaar geveild wordt, want van nu af zal het in een en dezelfde hand blijven en een en hetzelfde geslacht tot verblijf strekken.

Als in 1817 het landgoed Tjitrap uit den boedel van Anjelina Catharina Valentijn gekocht wordt door den gewezen Majoor der Papangers Augustijn Michiels voor den prijs van f 91000.— ⁵⁾ breekt voor het landhuis een periode van oud-Indische royale gastvrijheid en vlotte levenskunst aan. Tevens kocht de nieuwe landheer van den toenmaligen eigenaar van Tjibinong, Willem Vincent Helvetius van Riemsdijk, een strook gronds voor den verbindingsweg tusschen Tjitrap en den grooten weg van Batavia naar Buitenzorg, welke heden nog bestaat en ongeveer 3 paal lang is. De koopprijs bedroeg 4000 Rds, terwijl een blijvend servituut werd gevestigd op Tjibinong, op grond waarvan de opgezetenen van genoemd land verplicht waren dezen verbindingsweg steeds goed te onderhouden ⁶⁾.

Augustijn Michiels ⁷⁾ was immers de schatrijke Mardijker landheer, de eigenaar van

¹⁾ Acte van 25 Augustus 1784, pag. 938, L. A.

²⁾ Dit blijkt uit Res. van 7 Maart 1800. De betreffende acte is verloren geraakt, R. v. J.

³⁾ Eerst bij acte van 27 Januari 1808, pag. 298 ingeschreven. Hierin wordt melding gemaakt van een andere verloren geraakte acte, nl. die van 20 Aug. 1800, pag. 878, waarbij Wüstenberg in het bezit van het geheele land kwam. Miero schijnt toen van zijn rechten afstand te hebben gedaan.

⁴⁾ Acte van 27 Januari 1808, pag. 299, R. v. J.

⁵⁾ Acte van 6 Nov. 1817 no 538. De overschrijving is van 12 Maart 1818, pag. 115, R. v. J.

⁶⁾ Acte van Koop en Verkoop van 6 Nov. 1817, no. 538, verl. voor notaris Abraham Bussing, R. v. J.

⁷⁾ Bijzonderheden over hem en zijn familie vindt men in „*De laatste der Mardijkers*”. Naar de Heer E. Verstege, de broeder van de tegenwoordige eigenares van Tjitrap, mij mededeelde, maakte Dr de Haan indertijd een voorstudie, welke hij ten geschenke gaf aan den laatsten Hoofdadministrateur G. Ch. Verstege, die in 1928 stierf. Een afschrift van deze voorstudie nu, voorzien van „*Aanteekeningen en Commentaren*”, zeer waarschijnlijk van de hand van genoemden G. Ch. Verstege, bevindt zich in het Landsarchief onder den titel: „*Aanteekeningen betreffende de familie Michiels, op grond van gegevens verstrekt door 's Lands Archiwaris Dr F. de Haan en die, gevonden in het Archief van het Landhuis Tjitrap, Februari 1916*” (in den vervolge afgekort tot: „*Aanteekeningen*”). Bedoelde familiepapieren werden mij, door tusschenkomst van den Heer E. Verstege, welwillend ter beschikking gesteld.

Tjileungsir en Klapanoenggal, Tjipamingkis en Tjimapag, Tanahbaroe, Tjibaroesa en Nengewer, die in alle hoogheid zetelde in zijn paleisachtige woning, Huize Semper Idem, aan de Meyegracht te Jacatra in het oude Batavia.

Majoor Jantje, zooals hij in de wandeling genoemd werd, schijnt bijzonder veel van Tjitrap te hebben gehouden en zijn naam is dan ook onafscheidelijk verbonden aan dit landgoed. Op het landhuis was alles voortdurend in gereedheid om den landheer met of zonder gasten onverwacht te ontvangen. Meermalen in het jaar stond Semper Idem ledig en de ingewijden wisten dan, dat de nabob zich met zijn ganschen hofstoet naar Tjitrap had begeven. Aan de grens van het land Tjitrap en Tjibinong — de Tjikiasrivier — werd de groote heer dan opgewacht door een cavalcade van de 52 mandoers of kamponghoofden van Tjitrap met de tjamats en djoeragans, gezeten op kleine inlandsche paardjes, getooid met een soort van groote kolbakken en voorzien van bewimpelde lansen. Aldus geëscorteerd, deed de landheer van Tjitrap met zijn talrijke gasten onder de liefelijke tonen van de prachtige gamelan en onder luide welkomskreten der samengestroomde menigte, welke aan het bakkeleien sloeg om de koperen duiten die met volle handen werden rondgestrooid, zijn joyeuse entrée op zijn landgoed. Er was dan den geheelen dag feest en de gamelan speelde tot diep in den nacht, terwijl vier ronggengs en drie topengs, die op kosten van het land onderhouden werden, de vreugde ten top deden stijgen ¹⁾. De gastvrijheid van Majoor Jantje grensde aan het ongeloofelijke en is thans bijna legendarisch geworden. Van heinde en ver stroomden de gasten toe en Tjitrap was dan ook de verzamelplaats van alle lekkerbekken en drinkebroers, ver in den omtrek. Geheele gezinnen werden onderdak gebracht, vrijgezellen hadden daar een leventje als een prins en daar de Groote Heer van Tjitrap zijn gasten volkomen vrijliet, was Tjitrap voor jong en oud een paradijs.

De huizinge stond niet alleen open voor verwanten, vrienden en kennissen van Majoor Jantje, maar ook voor alle vreemdelingen, die te Batavia voet aan wal zetten en de lange reis naar Tjitrap ondernamen om bij Majoor Jantje hun opwachting te maken. Een invitatie om te blijven logeeren bleef dan in den regel niet uit. Soms kon het natuurlijk wel eens te druk wezen, zoodat zelfs de jolige gastheer het te veel van het goede vond. Zoo liet op zekeren dag een Fransch eskader het anker ter reede van Batavia vallen en Majoor Jantje was zoo goed niet of hij moest aan de officieren van de oorlogsbodems de vogelnestjes van Klapanoenggal toonen. Het verhaal ging, dat toen dit verzoek te dikwijls naar zijn zin werd herhaald, de Heer van Tjitrap een paar officieren een zeer vermoeienden tocht naar een dal in den omtrek liet maken, waar vele vleermuizen aan de boomen hingen, die hij den weetgierigen Franzosen uit de verte als vogelnestjes aanwees ²⁾.

Het is echter aan een der vele bezoekers te danken, dat wij ons een denkbeeld kunnen vormen van het landhuis Tjitrap ³⁾.

J. B. J. van Doren, een Belg, die in het leger van Napoleon gediend had en den slag van Waterloo had meegemaakt, kwam 1822 als 2e luitenant der Cavallerie in

¹⁾ Het was voor eenige jaren de gewoonte, dat eens per week, denkelijk op pasardag, nl. Vrijdags, de gamelan op Tjitrap door daartoe aangewezen personen werd bespeeld. Ook verdient vermelding dat in deze streken steeds „Hoezee” werd geroepen en niet „Hoera” zooals toen gebruikelijk was. De feestelijke intochten bleven in zwang tot 1892, in welke jaar de toenmalige eigenares Mevrouw de Weduwe Verstege-Menu, kleindochter van Kolonel Augustijn Michiels, uit Nederland op Tjitrap aankwam. *Aanteekeningen*.

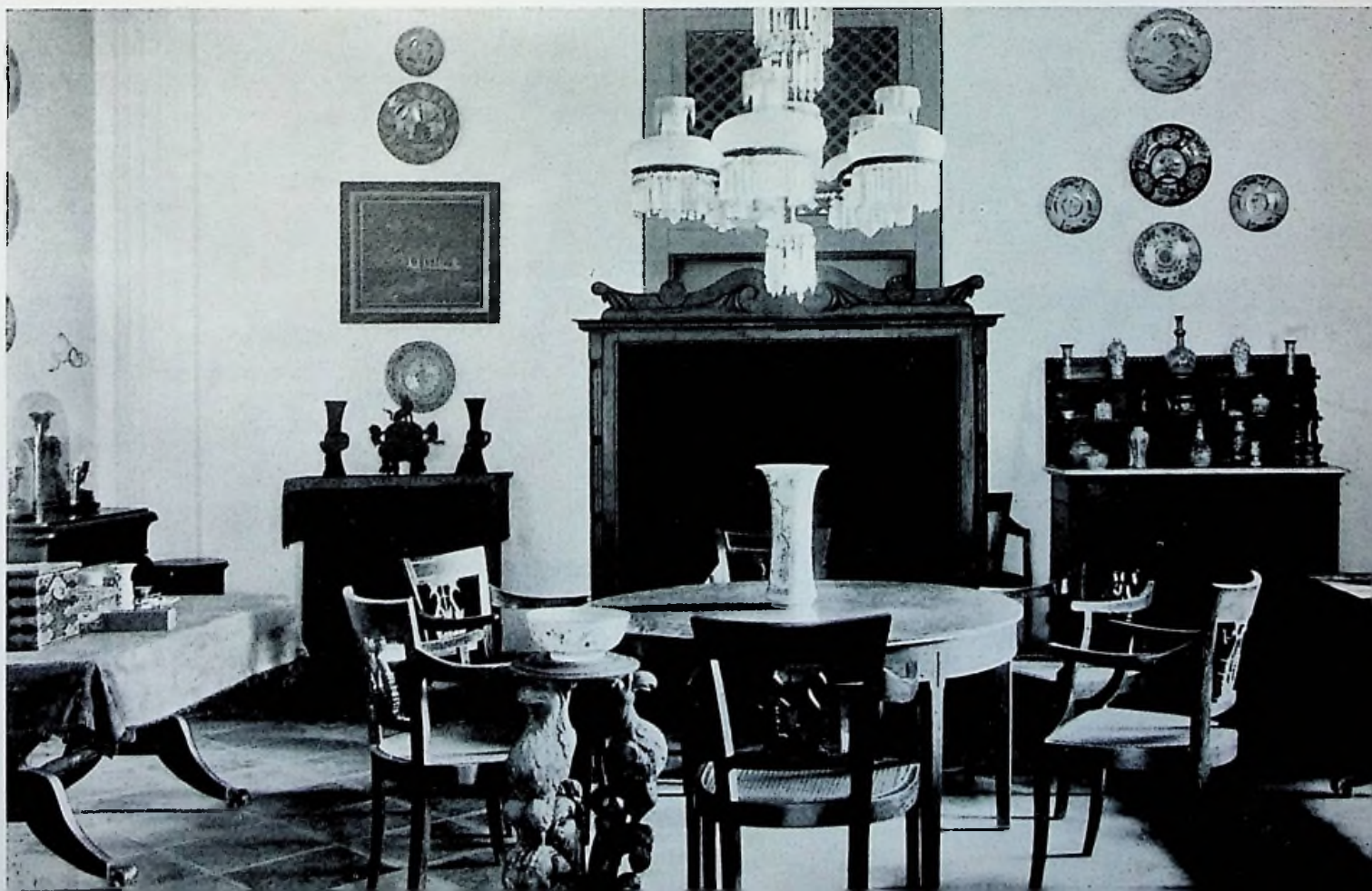
²⁾ J. B. J. van Doren, *Fragmenten uit de reizen in den Indischen Archipel*, enz., I, blz. 279.

³⁾ J. B. J. van Doren, *Fragmenten uit de reizen in den Indischen Archipel*, enz., I, 1854, blz. 230.

70. Achtergevel van het Huis Tjitrap

71. Eetkamer in het logeergebouw (1929)

72. Lommerrijk plekje bij den vijver

73. Voorzijde van het logeergebouw

Indië en bezocht natuurlijk ook Tjitrap. Hij was iemand, die zijn oogen goed den kost gaf, hetgeen blijken kan uit zijn uitvoerige beschrijving der Bataviasche Ommelanden en die Majoor Jantje en zijn omgeving met steeds stijgende verbazing en verwondering heeft opgenomen. Voor een baar althans moet de satrapen-levenswijze op Tjitrap eenvoudig verbijsterend zijn geweest. Van Doren beschrijft de buiten-residentie van den Majoor toen deze het reeds vijfjaren achtereen geregeld had betrokken als „een kolossaal heerenhuis, met ruime zalen en galerijen, van steen gebouwd, onder den bijnaam van den „zoeten inval” toenmaals bekend stond. Voor de logeergasten, waarvan het getal soms overgroot, ja dikwerf veertig en meer familiën bedroeg, waren kamers in de bijgebouwen, nabij het hoofdgebouw, terwijl voor gehuwden afzonderlijke gebouwen met vrije bediening disponibel stonden”. Vermoedelijk is dit huis hetzelfde geweest als dat, waarin Poelman en later zijn weduwe lange jaren achtereen eenigen tijd hebben doorgebracht en waarvan Radermacher getuigde. Volgens Tesseire waren de landhuizen van Tjitrap, Tjileungsir en Klapanoenggal, Tjipamingkis en Tjimapag echter op de eenvoudigste wijs aangelegd. Later kende Van Doren Tjitrap als een kolossale woning en daarom is het niet onmogelijk dat de Majoor Poelman's woning heeft vergroot en verfraaid of misschien wel verbouwd naar zijn smaak, waarbij aparte logeergebouwen behoorden. Een daarvan was dan de nog bestaande woning in Indonesischen bouwtrant, welke tot de nevenbouwen van het landhuis behoorde en voor de gasten bestemd was. De bouworde wijst daarop en uit de grootte en omvang van het overgebleven logeergebouw zou men dan de uitgestrektheid van het oude landhuis kunnen afleiden. Ook P. P. Roorda van Eysinga ¹⁾ noemt dit landhuis immers „een paleis, waarnevens bijgebouwen met groote kamers voor gasten stonden”. Tot zoover de mededeelingen van tijdgenooten over het landhuis, welke hun waarde hebben, omdat over het algemeen wel veel van de landgoederen, maar weinig van de landhuizen is bekend geworden. In de betrekkelijke acten wordt uiteraard maar weinig aandacht geschonken aan de landhuizen; de beschrijving daarvan is kort en onvolledig, ontbreekt zelfs dikwijls. Plattegronden van landhuizen, b.v. op de kadastrale kaarten, zijn zeldzaam.

Zooals gezegd, droeg het landhuis van den Majoor zijn bijnaam „De Zoete Inval” met eere. Aan Van Doren danken wij ook vele bijzonderheden over de levenswijze op Tjitrap. Een van de attracties was een corps van een dertigtal muzikanten — volgens Van Doren het muziekcors der Papangers — dat gestoken in fantasie-uniformen en getooid met tulbanden, het oor van gastheer en gasten, door orkestmuziek placht te streelen. Wij kunnen ons bijna geen begrip meer vormen van de muzikale geneugten op Tjitrap. Daar was dan eerst het huisorkest met Europeesche muziek, dan het Papanger-orkest met militaire (!) muziek, vervolgens het Chineesche orkest met gegil van fluiten en gedreun van bekkens en ten slotte de gamelan met toebehooren. Het tingelen en klingelen van een vijftigtal slaande en spelende huisklokken, die overal in het groote huis verspreid hingen of stonden, vormde een gelijkwaardige begeleiding van deze dagelijksche concerten. Het feest — er was elken dag feest — vond steeds een pakkend slot in een tandak-partij, welke des avonds in een helverlichte pondok bij het huis plaats vond. Majoor Jantje, in Javaansch costuum, opende dan den dans met een zijner slavinnen, weldra door zijn gasten in bonte rij met een keur van danseressen gevolgd. Omdat daaronder de schoonste onder de schoonen van des Majoor's slavinnen

¹⁾ *Handboek der Land- en Volkenkunde, enz., IIIe boek, IIe dl, 1842, blz. 354.*

behoorden, mochten slechts ongehuwde gasten aan dezen dans deelnemen. Van Dorren, die natuurlijk de noodige aandacht aan dit choreographisch vermaak wijdde, verhaalt ons o.a. dat de danseressen nu en dan snel rond draaiden „waardoor zich de losse plooiën van hare sarong openen en voor een oogenblik kan de schoonheid harer vormen aan het wakende oog niet ontsnappen”. Onze zegsman noemt zijn gastheer zelfs een ouden snoeper als hij tot de ontdekking komt dat aan tafel en petit comité damesbediening is geoorloofd. Een vijf-en-twintigtal hupsche slavinnetjes bediende de gasten op bevallige wijze, wien het aan appetijt dan ook niet ontbroken zal hebben. Met groote diners werd een oogverblindende pracht tentoongespreid. Een overdaad van spijzen sierde de tafels, die onder het gewicht van gouden vazen, zilveren kandelaars met vier en vijf branches, flonkerend kristal en allerlei ander moois dreigden te bezwijken. Bij elke conditie, die de WelEdele Manhafte Heer Majoor en zijn gasten instelde en het waren er zeer vele, hielden de muzikanten, die gedurende het diner al spelende om de tafel marcheerden, halt. Daarna werd de marsch voortgezet. De gasten zaten van hun kant ook niet stil en huppelden onder de tonen van een vroolijk lied met stoel en al door de zaal. Het is begrijpelijk dat de Tjitrapische tafelgewoonten „waarop die heer (d.i. majoor Jantje) zeer gesteld was”, een bron van vroolijkheid waren en niet zelden eindigden in een dollen galop van gastheer, gasten, muzikanten en slaven. P. P. Roorda van Eysinga ¹⁾ die bij hem gelogeerd heeft, schrijft dat de nabob A. Michiels op zijn land had „Chineesche en Inlandsche muziek, benevens een rijk gekleed korps slaven met tulbanden, dat de Europeesche muziek zeer goed uitvoerde”. Van het Chineesche muziekcorps maakten ongetwijfeld deel uit de slaven „Roenoeng of Leytjoen van Tjitta, Chineesche fluitspeelder en Layan van Baly, chineesche muzikant en staljongen”, die later na des Majoor's dood publiek werden verkocht. Zoo werd de tijd te Tjitrap doorgebracht met eten, drinken, wandelen en rijden, kaartspelen en dansen, want des avonds na de thee werd meestal gedanst. Het is niet te verwonderen, dat deze levenswijze „à grand spectacle” Majoor Jantje verbazend veel geld kostte.

Het personeel op Tjitrap ²⁾ bestond in 1833 uit:

- 1 majordomus, genaamd Corner,
- 1 stalmeester, genaamd Hensy,
- 2 hofmeesters, genaamd Michil en Filips,
- 1 tuinier, genaamd De Puy,
- 1 grassr. De Puy ³⁾,
- 1 slokanopziener, Wahatima,
- 1 „ Rominken,
- 1 „ Lindenberg,
- 1 „ Julius,
- 1 djoeragan,
- 1 wakil djoeragan,
- 1 zekere Djans,
- 1 zekere Radin Salie,

¹⁾ *Handboek der Land- en Volkenkunde*, enz., 1842, IIIe boek, IIe dl, blz. 354.

²⁾ Dit blijkt uit: „Nota op het Landgoed Tjitrap zoo aan verstrekkingen in rijst, als uitgaven in contanten, aan onderscheidene geëmploeyerden, Lijfgeenen als andersints, die door den Potia van dat Land naar gewoonte werden gedaan, enz.” (Familiepapieren op Tjitrap).

³⁾ Vermoedelijk voluit: grassier, van grasseeren = gaan, rondwaren (De Haan, *Priangan*, II, *Excurs XX, Portugeesch*). Het beteekent dan opzichter of iets dergelijks.

- 1 Moor Alimohamat,
 - 1 „ Seyd Alie,
 - 1 „ Goepa,
 - 1 „ Sapiero,
 - 1 „ Tjan,
 - 1 „ Mahoka,
 - 1 „ Naysan,
 - 1 opziener der vogelnesten,
 - 1 djoeragan,
 - 11 marinho's ¹⁾,
 - 2 pedatie-voerders,
 - 5 man voor den melatti-tuin,
 - 2 man voor den ananas-tuin,
 - 1 man voor den klapper-tuin,
 - 9 man voor den groenten-tuin,
 - 3 man te Tjipanas, het badhuis bij de warme bron in het gebergte,
 - 2 grassnijders voor den koebeestenstal,
 - 6 man met maandgeld,
 - 1 mandoer voor het brandhout,
 - 3 man onder den djoeragan,
 - 4 „Rongiën-spelers”,
 - 2 „Gambalangspelers”,
 - 2 „Toppingspelers”,
 - 1 „Scheerchinees”,
 - 1 zadelmaker,
 - 24 man in den stal voor 362 paarden,
 - 1 mandoer op stal,
 - 1 hoefsmid,
 - 1 man voor het groote paard van den Majoor, genaamd „Kalm”,
 - 2 man voor „de Meiriestal”,
 - 20 man voor de koekraal,
 - 28 grassnijders voor den paardenstal,
 - 48 man „vrijvolk” in huis,
 - 117 slaven in huis,
- In het geheel 320 man.

Dit volkje kostte den Majoor aan rijst alleen reeds 3280 gantangs. De honden op Tjitrap verbruikten 28 gantangs rijst per maand. Daarbij kwamen nog de geregelde verplichte leveringen der verschillende landen van gevogelte, eieren, boter, groenten, wild enz. De maandelijksche leveringen van rijst voor het personeel van den Huize Semper Idem, van Soekaradja, Tjipamingkis, Tjileungsir, met inbegrip van Tjitrap bedroegen 6874 gantangs tegen f 50.— per 100 gantang, hetgeen een bedrag uitmaakte van f 3437.— 's maands. De totale jaarlijksche uitgaven voor de huishoudingen van den Majoor, waaronder begrepen waren enkele geldelijke subsidies en de kosten van het onderhoud en den pluk der vogelnestklippen bedroegen bijna honderduizend guldens.

¹⁾ Hier ook genoemd: marisoo, marinjoors = een soort opzichter of opziener (De Haan, *Priangan*, II, *Excurs* XX, *Portugeesch*).

De ondergeschikten werden niet alleen gevoed maar ook gekleed. Bovendien ontvingen deze dagelijks of wekelijks zakgeld, ook wel blandja of sirihgeld genoemd, waarvan zij versnaperingen e.d. konden koopen. Naar gelang van hun prestaties kregen zij vaste maandelijksche toelagen, welke varieerden tusschen f 2,50 en f 37,50. Ook de landhuizen Tjileungsir en Soekaradja — het eerste is een fraai stijlvol gebouw — waren dag en nacht gereed om gasten te ontvangen, hoewel de Majoor er slechts zelden vertoefde. Dit gebeurde alleen maar op inspecties en hij maakte het dan gewoonlijk heel kort.

Een goed financier was hij niet en als landheer kon men hem niet roemen. Al zijn landerijen waren aan Chineezzen verhuurd, uitgezonderd Klapanoenggal, dat 's jaars ongeveer f 140.000 opbracht. Deze goudmijn bestuurdde hij met zorg, naar de overige bezittingen keek hij niet om, als de huur maar geregeld binnenkwam. Klapanoenggal was immers de bron van het fortuin der Michielsen en er liepen dan ook over de opbrengsten van dezen veelgeliefden en veelbegeerden „vogelberg” de meest fantastische verhalen ¹⁾. De vader van Majoor Jantje had het voor een spotprijs van de Compagnie gekocht en sedert was zijn bedje gespreid. Vandaar dat in 's mans wapen heel behoorlijk deze fortuinlijke berg prijkt, waarboven een nieuwsgierige zwaluw een takje in zijn bek houdt en veelbeteekenend kijkt naar de rijzende ster der Michielsen. Eenige andere zwaluwen koesteren zich in de schaduw van een boom boven op het schild geplaatst, welke vermoedelijk als helmteeken moet dienst doen ²⁾. Het land Tjitrap, met uitzondering van de aangrenzende gronden om het landhuis, placht 's jaars f 22000.— op te brengen, behalve de gebruikelijke geschenken in natura. Van zijn overige landen trok de Majoor gewoonlijk aan huur een som van ongeveer f 68000.— 's jaars. Als groot-grondbezitter, volgens Van Hogendorp ³⁾ „de rijkste grondeigenaar van Java”, gold Majoor Jantje voor zeer invloedrijk en er waren velen, die naar zijn gunst dongen. Toen de Commissarissen-Generaal in 1826 een „Hoofd-kommissie voor landbouw” benoemden, waarin het Lid van den Raad van Indië Baron Chassé voorzitter werd, zag Majoor Jantje zich hierin als lid opgenomen tegelijk met J. M. van Beusechem en J. C. Reynst, T. W. H. van Riemsdijk en V. L. van Riemsdijk ⁴⁾. Het dient echter tot zijn eer gezegd, dat hijzelf de eenvoud in persoon gebleven was. In de pronkzalen van zijn paleisachtige woning zat hij meestal op een matje, de lendenen omgord met een sarong en het bovenlijf gehuld in een luchtige kabaja.

Op een goeden dag, zoo verhaalt Van Doren ⁵⁾ — voor de breede vriendschaar van den Majoor een kwaden — verscheen daar plotseling en onverwacht Zijne Excellentie de Commissaris-Generaal Leonard Joseph Vicomte du Bus de Gisignies in het Huis van den Zoeten Inval.

De verbazing was algemeen, toen het burggrafelijke gezelschap de tuinen binnenreed en stilhield voor de gastvrije woning. Majoor Jantje, zeer onthutst doch innerlijk zeer

¹⁾ O.a. Dignori, *Indische Schetsen* 1875, blz. 50 e.v.

²⁾ Zie dit wapen aan het slot van dit hoofdstuk, geteekend naar dat op de grafzerk van Jonathan Michiels op de begraafplaats Tanah-abang, *Platen-Atlas Oud-Batavia* E 13: linker schuin balksgewijs doorsneden; boven gedeeld; 1. een golvende dwarsbalk, boven vergezeld van een ster (6); 2. een uit de snijlijn komende zwaluw, die een takje in den bek heeft; beneden een gouden berglandschap op rood. Boven het schild is een boom, waarvoor enkele zwaluwen zitten. Bijzonderheden over den vogelberg in „*De laatste der Mardijkers*”.

³⁾ C. S. W. Grave van Hogendorp, *Beschouwing der Nederlandsche Bezittingen in Oost-Indië*, 1833, pag. 281, noot over Klapanoenggal.

⁴⁾ *Tijdschrift voor Ned. Indië*, 1851, I, blz. 15. Vermoedelijk zijn hier bedoeld P. W. H. van Riemsdijk en W. V. H. van Riemsdijk.

⁵⁾ Ook Dignori doelt hierop, als hij schrijft dat te Tjitrap „zelfs de gouverneurs-generaal wel gelogeed” hebben. *Indische Schetsen*, blz. 51.

gestreeld, sprong ijlings van zijn matje, ontdeed zich haastiglijk van sarong en kabaja, stak zich in plechtgewaad en leidde buigend en knippend den hoogen gast rond. Deze plichtpleging was hem des te aangenamer, omdat hij sedert lang een begeerig oog had geslagen op den kolonelspost van het corps Papangers en het bezoek van Zijne Excellentie hem een schoone gelegenheid schonk om de aandacht van Zijne Excellentie op hem, Majoor Jantje, en zijn corps te vestigen. Zijne Excellentie bleek dan ook zeer voldaan over het genotene en liet zich daarna in zijn vriendenkring minzaam ontvallen dat hij Tjitrap zelfs meer frequenteeren zou als er wat minder toeloop was. Zijne Excellentie was namelijk zeer vroom en zag zich het liefst slechts door zijn getrouwen omringd.

Dit kwam Majoor Jantje ter oore en hij besloot om aan het burggrafelijk verlangen te voldoen, ja, hij ging zelfs een stap verder en maakte, kort na het hooge bezoek, een aanvang met den bouw van een lustverblijf, dat uitsluitend voor Zijne Excellentie en zijn gevolg bestemd was. Toen het gereed gekomen was ($\pm$ 1828) — bij den bouw werd om begrijpelijke redenen veel spoed betracht — liet de Majoor het op weelderige wijze meubileeren en bood het toen Zijne Excellentie met de vereischte deferentie ten gebruike aan.

De Burggraaf aanvaardde het heusche aanbod met minzame welwillendheid. Zoo gebeurde het, dat Tjitrap de eer genoot meermalen in het jaar den Commissaris-Generaal te herbergen. Hoe vereerend deze bezoeken voor Majoor Jantje ook waren, zij brachten toch een ganschen ommekeer in zijn bestaan teweeg. Het verblijf van den hoogste in den lande in zijn onmiddellijke nabijheid bracht talrijke verplichtingen met zich mede. Er was veel dat hij moest laten en maar weinig dat op den ouden voet kon blijven. Dat was maar goed ook voor Majoor Jantje.

Zoetjes aan waren immers de tijden veranderd en met de tijden ook de zeden. Een luxueuse train-de-vie uit den Compagniestijd, het air van Oosterschen grand seigneur, geraakte uit de mode. Het bestaan werd in andere, betere banen geleid.

Waar eertijds opgewekt leven was, daar heerschte nu deftig en statig vertoon, want Tjitrap straalde hofucht uit. Zijne Excellentie de Commissaris-Generaal werd niet gaarne in zijn rust gestoord en de idyllische natuur bracht hem tot vrome overpeiningen.

De toeloop werd minder.

Langzamerhand bleven de pretmakers weg en sloegen elders hun tenten op, omdat de Majoor steeds belet gaf. Als voorwendsel diende meestal de aanwezigheid van Zijne Excellentie, maar in werkelijkheid verlangde hij zelf dikwijls naar rust. De Majoor werd een dagje ouder en wilde ook wel eens met zijn gedachten alleen zijn in den huiselijken kring.

De woning van den Majoor droeg haar naam niet langer met eere.

Het vroolijke oord werd herschapen in een stil verblijf, meer in overeenstemming met de hooge waardigheid van den aanzienlijken gast, waar Madame Etiquette met straffe hand het bewind voerde. Niet lang daarna mocht Majoor Jantje reeds de vruchten plukken van zijn genereus aanbod, want hij werd bevorderd tot Luitenant-Kolonel en kort voor het vertrek van zijn doorluchtigen gast en beschermer volgde de zoo vurig begeerde benoeming tot Kolonel-titulair, hetgeen den landheer van Tjitrap de gelegenheid schonk te pronken met zijn „Lakensche montering Rok met negentien gouden knopen”, zijn „broek blaauw met goud gallon”, zijn „dolmantel”, zijn

„Lakensche pet met gouden gallon”, handschoenen en slobkousen ¹⁾). Aan zijn ijdelheid was nu voldaan: als Kolonel-titulair voerde hij het bevel, zij het dan ook meer in naam dan in werkelijkheid, over een duizendtal Papangers, dat met het oog op het uitbreken van den Java-oorlog in der haast was gerequireerd.

De laatste jaren van zijn leven waren droevig en eenzaam. Zijn tweede echtgenoot, Davida ²⁾) Elisabeth Augustijn, stierf 3 October 1827, zijn beschermer Du Bus de Gisignies vertrok in 1830 naar Europa, zijn vrienden en kennissen bezochten hem sinds lang niet meer. De dood van zijn trouwe gade was voor hem de zwaarste slag. Deze Vrouwe van Tjitrap, die door tijdgenooten niet schijnt opgemerkt te zijn, was een stille, bescheiden vrouw, die niet op den voorgrond trad. Zij was een vrije Christin, vermoedelijk uit den slavenstand, die bij den doop den familienaam Augustijn had ontvangen. Nog tijdens het leven van zijn eerste vrouw Maria Wilhelmina de Bruijn met wie hij ondanks den tegenstand van zijn ouders was gehuwd, had hij liefdesbetrekkingen aangeknoopt met deze Davida Elisabeth Augustijn waaruit eenige kinderen werden geboren. Toen zijn eerste vrouw in 1803 stierf — zij had Tjitrap niet gekend — woonde Davida bij hem in en bestuurdde het omvangrijke huishouden. Eerst in 1819, toen Majoor Jantje haar huwde, kwam zij een weinig naar voren en trad geheel in de rechten van de vrouw des huizes. Deze trouwe levensgezellin van den Majoor werd ter ruste gelegd in de nabijheid van Semper Idem bij Kampong Tangki, waar haar graftombe nog bestaat. Dit monument was merkwaardig uit een architectonisch oogpunt, zijnde een vermenigving van Javaansche en Chineesche stijlen met herinneringen aan barok. Onder een miniatuur pendopo op 18e eeuwse kolommen rustte de gemetselde tombe, op Javaansche wijze gemodelleerd en versierd met Chineesche motieven ³⁾).

Eindelijk brak ook voor Augustijn Michiels, Kolonel-titulair der Papangers, het uur van scheiden aan. Op den 27en Januari van het jaar 1833 overleed deze markante figuur, de grootste Bataviasche landheer, dien de Indische geschiedenis heeft gekend. Het is niet bekend waaraan hij overleden is. Hij moet vrij ernstig ziek zijn geweest, want hij was onder behandeling van „den Med. Dokter Fritze”, terwijl de medicijnen geleverd waren door den apotheker Diemont. Titus Michiels, een geadopteerde broeder van den overledene, W. L. van Putten, H. Boekhoff en W. Julius legden hem af en kregen daarvoor alle kleederen van den Kolonel ten geschenke, welke getaxeerd waren op 1310 gld ⁴⁾). Van het sterfhuis Semper Idem uit — niet op zijn geliefd Tjitrap — werd hij grafwaarts gedragen, terwijl voor het laatst het muziekcorps der Papangers voor hem speelde. De tamboermajoor kreeg „in compensatie voor de militaire teekenen” een som van 50 gld, de aanspreker I. F. Willems, de weduwe Dekker, de Firma Van de Nijs Brouwer leverden „diversen” en gebak in het sterfhuis en rouwgoederen. De doodsadvertentie in de Javasche Courant ⁵⁾) meldt dat overleden was

¹⁾ De „Nota van door den overledenen nagelaten kleederstukken” (Familiepapieren op Tjitrap) gunt ons een blik op des Majoor's zeer uitgebreide garderobe w.o. 38 rokken van verschillende soort, 535 spanbroeken, lange broeken, nanking broeken en korte broeken, 88 hemden, 88 kabaja's, 134 halsdoeken, 44 vesten, 138 paar witte katoenen kousen, 22 paar zijden kousen, 60 zakdoeken, 140 paar handschoenen en „vijf en Dertig linnen Baskasten en Ottos en twintig flanellen Baskasten” (vermoedelijk: borstrokken). Het schoeisel was hiermede evenredig: 16 paar halve laarzen, 32 paar schoenen, 16 paar slobkousen en 72 paar muilen. Otto = oto, Jav. borstlap voor kleinere kinderen, reikende tot de schaamdeelen, meest van gekleurd katoen (Klinkert, *Nw. Mal.-Nederl. zakwoordenboek*).

²⁾ Zij wordt ook Dakda genoemd (Familiepapieren op Tjitrap).

³⁾ Zie een teekening van het graf bij Hugo v. Pedersen, *Door den Oost-Indischen Archipel enz.* 1902, tegenover blz. 188. Een reproductie van een foto bij De Haan, *De laatste der Mardijkers*.

⁴⁾ Dit blijkt uit: „Begravenis Ongelden” (Familiepapieren op Tjitrap). De begrafeniskosten bedroegen f 2834,16.

⁵⁾ *Javasche Courant* van 31 Januari en 2 Februari 1833.

„de weledel gestrenge heer A. Michiels, Kolonel titulair, in den ouderdom van 65 jaren, diep betreurd door zijne kinderen en talrijke betrekkingen”. Deze sympathieke mensch, goedhartig en gul, was een weldoener voor zijn verwanten en vrienden. Een landheer in grooten stijl van leven en laten leven was heengegaan ¹⁾.

Met hem stierf de laatste wettige telg van een bekend Mardijker geslacht in de mannelijke lijn uit. Een geslacht, dat zich uit duistere diepten had weten op te heffen tot het eerste der Mardijker gemeente te Batavia.

Met hem stierf tevens een van de laatste vertegenwoordigers van een samenleving, welke door verblindende schittering en lucullische pracht, allen en alles aan haar voeten gelegd en geïmponeerd had.

Met hem daalde de ster van Tjitrap.

Alles wat hem eens toebehoorde, werd verkocht en verkwanseld. In betrekkelijk korten tijd herinnerde niets meer aan den man, die honderden aan zich had verplicht en op wiens beurs nogmaals honderden hadden geteerd...

Treffend is de wijze, waarop hij ingeval van zijn overlijden voor de zijnen, wettige en onwettige kinderen, verwanten en slaven, had zorg gedragen ²⁾. De koopman Jonkheer Abraham Gevers, wonende te Rijswijk buiten de stad, had hij benoemd tot eenigen executeur-testamentair. Diens gemachtigden waren J. J. van Braam en A. Vinju.

Universeele erfgename was de eenige overgebleven wettige dochter Agraphina Augustina, wier moeder Maria Wilhelmina de Bruijn was. Deze dochter was 22 October 1809 getrouwd met den veel ouderen Jacobus Anthony Beijvanck, Adjunct-Secretaris der Rekenkamer. Hij was een zoon van Jacobus Antonius Beijvanck, gewezen Fabriek, Hoofd van het Ambachtskwartier en Anna Elisabeth Houtman en de eerste die in het oude Mardijker geslacht Europeesch bloed bracht. Als prelegaat vermaakte de Majoor aan Mevrouw Beijvanck Klapanoenggal, de bron van allen rijkdom, met de bepalingen, dat eerst na het uitsterven van hare wettige afstammelingen de geadopteerde kinderen rechten op dit land konden doen gelden, benevens het groote huis, door haar bewoond in Kampong Melajoe te Meester-Cornelis. De overige landgoederen werden onder zijn geadopteerde kinderen verdeeld:

Zijn geadopteerde zoon Michiel Augustijn kreeg de landen Tjipamingkis, Tjimapag en Denambo;

Zijn geadopteerde dochter Augustina, geboren uit de slavin Thalia, kreeg de landen Tjileungsir en Tjibaroesa;

Zijn geadopteerde zoon Andries kreeg de landen Tjitrap en Nengewer die bij ontstentenis van wettige erfgenamen, d.w.z. wettige kinderen, aan Mevrouw Beijvanck zouden vervallen, dan wel aan haar wettige kinderen, eventueele erfgenamen;

Zijn geadopteerde dochter Wilhelmina kreeg het land Soekaradja;

Zijn geadopteerde broeder Titus kreeg het vruchtgebruik van de landen Sonthar en Kliphof;

¹⁾ De Majoor werd vermoedelijk begraven in het door hem aangekochte familiegraf (Afd. XVII no 13 oude kelder) op de destijds nieuwe begraafplaats te Tanah-abang, hoewel zijn naam niet wordt vermeld in de registers daarvan. Hierin rusten ook zijn geadopteerde broeder Titus Michiels, Jhr George van Braam, zijn geadopteerde zoon Michiel Augustijn Michiels en diens echtgenoot Johanna Henriëtte Sophia Nasson en Agraphina Augustina Michiels, weduwe Menu.

²⁾ Testament van 29 Maart 1831 no 177 verl. voor notaris Klaas Heijnis benevens 3 codicillen van 4 Juni en 12 Juli 1832 (R. v. J.). Een uittreksel van dit testament met codicillen is te vinden in een „Lijst van de verschillende stukken bij het opmaken der Aantooning van den staat der Boedel van wijlen den Wel Edel Gestrengen Heer Augustijn Michiels geformeerd en in dezen voorkomende”, w.o. ook de reeds genoemde „Nota van door den overledenen nagelaten kleederstukken en Begravenis Ongelden” benevens de „Nota op het Landgoed Tjitrap zoo aan verstrekkingen in rijst enz.” (Familiepapieren op Tjitrap). Er zijn nog andere testamenten geweest o.a. van 25 Mei 1812 no 771 verl. voor notaris Pieper.

Zijn wettige zuster de weduwe Elisabeth Baron-Michiels kreeg het vruchtgebruik van een hem toebehoorend huis, dat zij kosteloos bewoonde;

De vrije Onchristenvrouw Tan Hok Nio kreeg het vruchtgebruik van het land Tandjong Priok;

De vrije Balische vrouw Thalia kreeg de rente van een som groot 2000 gld, die na haar dood aan den boedel verviel;

De landen Sonthar, Kliphof en Tandjong Priok mochten niet worden verkocht en vervielen na den dood van de gebruikers aan de erfgenamen van Majoor Jantje.

Voorts schonk hij aan de Gereformeerde Portugeesche Gemeente een som van 500 gld en verder jaarlijks een som van 400 gld, steeds uit te betalen medio Augustus van elk jaar, ten laste van Klapanoenggal. Tenslotte waren er nog talrijke legaten en codicillaire dispositiën. Helaas kwam hiervan maar weinig terecht, omdat de erfgenamen zich niet aan de bepalingen gehouden hebben.

De landen Tjipamingkis, Tjimapag en Denambo, Tjileungsir, Tjibaroesa en Soekaradja zouden bij erfenis komen aan de langstlevende wettige nakomelingen der onwettige geadopteerde kinderen ¹⁾. Bij ontstentenis daarvan zouden deze landen vervallen aan de wettige nakomelingen van Mevrouw Beijvanck. Ofschoon uitdrukkelijk bepaald was, dat geen der landen mocht worden vervreemd en na aflossing der raadschuld-kennissen onbezwaard moesten blijven, is daaraan in de praktijk niet de hand gehouden.

Sonthar, Kliphof en Tandjong Priok werden vervreemd. Soekaradja werd verkocht aan de Boutmy's, Klapanoenggal kwam aan den onwettigen tak der familie in plaats van aan den wettigen. De Huize Semper Idem werd neergehaald evenals het huis van de weduwe Baron, welke panden na den dood der bewoners hadden moeten vervallen aan de erfgenamen, gelijk door den erflater met nadruk was beschikt.

Slechts Tjitrap bleef in het bezit van de wettige achter-kleinkinderen van den Majoor, terwijl Tjileungsir, Tjipamingkis en Tjibaroesa in het bezit der onwettige afstammelingen zijn gebleven.

Nog een bewijs hoe weinig de erfgenamen de laatste wenschen van den overledene hebben geëerbiedigd is het volgende: Bij codicillaire dispositie ddo. 12 Juli 1832 werd bepaald het „Aanhouden van Begraafplaats van wijlen Mevrouw Michiels geb. Augustijn (d.i. Davida Elisabeth) tot de laatste der descendente toe" met verplichting tot onderhoud in behoorlijken staat ten laste van Klapanoenggal. Geen der erfgenamen nu heeft zich om het graf van deze Vrouwe van Tjitrap sinds des Majoor's dood bekommerd. Zijn schoonzoon Arnold moet het stuk grond met graf aan een gewezen oppasser van zijn firma, een zekeren Hadji Saidi, die in 1916 nog in leven was, ten geschenke hebben gegeven, zonder eenig schriftelijk bewijs ²⁾.

Als men dan nog in aanmerking neemt de voortdurende oneenigheid, welke er heerschte tusschen de erfgenamen onderling, de wettige dochter en hare familie en de geadopteerde kinderen, dan is het begrijpelijk dat na den dood van hun aller vader kwade dagen voor de familie der Michielsen waren aangebroken.

Ook zou de oude heer hartzeer hebben gehad over de wijze waarop met zijn goederen werd gehandeld, hetgeen eveneens van weinig piëteit getuigde. Met spoed werd aller-

¹⁾ Augustina, Michiel Augustijn en kinderen, daar Wilhelmina en Andries vroeg zijn gestorven.

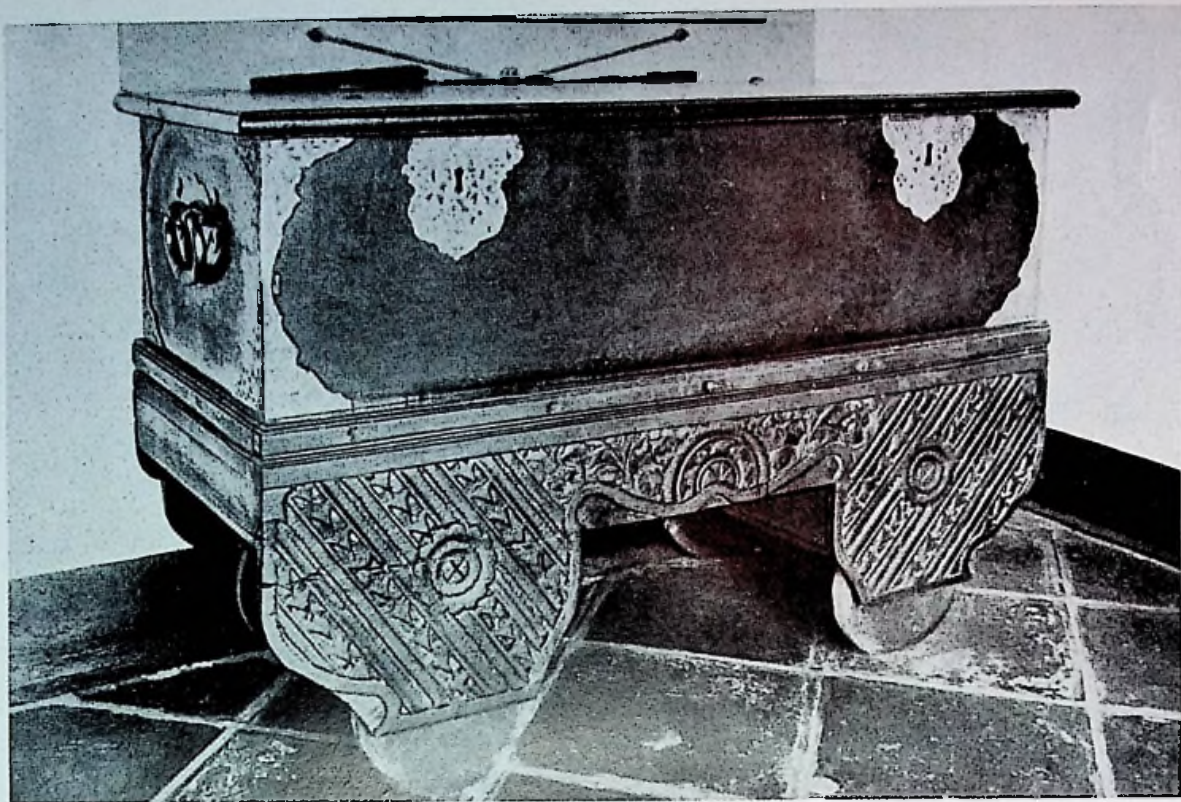
²⁾ Aanteekeningen. De pogingen van de afd. Taal-, Land- en Volkenkunde van het Kon. Bat. Genootschap in 1928 om het graf voor verder verval te behoeden, hebben tot geen resultaat geleid. Op het terrein van dit graf is in 1932 door Chineezzen een voetbalveld aangelegd en het van dak en pilaren beroofde monument dient als tribune.

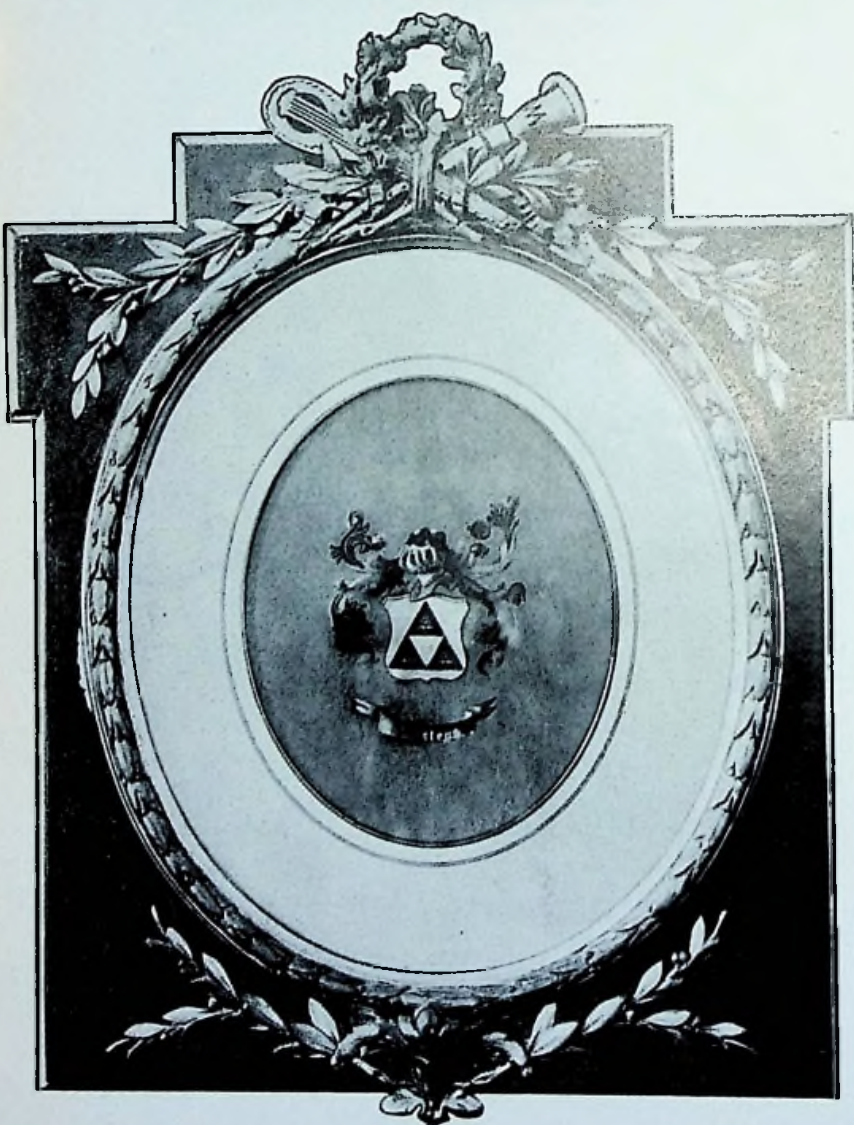
74. Terras in de tuinen van het Huis Tjitrap

75. Marmeren graf in den achtertuin

76. Compagnieskist in het Huis Tjitrap

77. Wapenafbeelding der familie Verstege

78. Gebeeldhouwd ledikant

eerst begonnen den inboedel van het Huis Semper Idem op de veiling te brengen. Daarop volgde Tjitrap op 23 Februari 1833 ¹⁾ met alles wat overgebleven was aan roerende zaken na aftrek van Andries' inboedel ter waarde van f 8000.—. Dat waren o.m. „bastard europesche koebeesten en kalven, opgezette ossen, gewone koebeesten, gesnede beesten, groote en kleine gambelang spelen, koperen kanonnetjes op affuiten, geweren, Engelsche zadels en toebehooren, sonket kleedjes, goud en zilvermoor, lakens en fluwelen, goud en zilverwerken, inlandsche vercierselen en ook een nieuwe rijstmolen". Tot den veestapel behoorden ook nog Makassaarsche, Timoreesche en Bimaneesche paarden en verder „hetgeen zal worden ten voorschijn gebracht".

Talrijke venduties zijn daarna nog op Semper Idem en Tjitrap gehouden en wel het geheele jaar door. Het maakt den indruk alsof er geen einde kwam aan het meubilair van den Majoor. De eerste vendutie had plaats op 12 Februari 1833 ²⁾ ten Huize Semper Idem en de laatste op 24 October van dat jaar ³⁾ telkens met grootere of kleinere tusschenpoozen. In het geheel werd een achttiental venduties gehouden van den inboedel des Majoor ⁴⁾.

Uiteraard worden de meest uiteenlopende dingen op deze publieke veilingen aangetroffen. Toch staan wij verbaasd over het geweldig aantal „spelende en slaande uurwerken", goud en zilverwerken, schilderijen en spiegels, orgels, verrekijkers en teleskopen, tafel- en theeserviezen „waaronder met vergulden bloemranden en naamcijfers", „zakhorlogiën" en slaapsteden „waaronder een inlandsche sterk verguld". Voorts „een acolodicum" ⁵⁾, „schalen en gewigten voor goudstof en gouden munten" en „kleederen voor danskinderen".

Een groot gedeelte der slaven werd bij partijen verkocht. Ook het huisorkest werd in twee gedeelten geveild. Tot de „onderscheidene bekwame muzikanten" van de eerste partij behoorden: Mentor, Seneen, Pluto, Orpheus of Alpheus, Kitjiel of Redjap, Kommiës of Ame, allen van Batavia, respectievelijk klarinetblazer, violist, aankomende fluitspeler, klarinetblazer, aankomende fluitspeler en violist; Salasa van Makassar, Victor van Boegis, Tonking of Colenetta van Semarang, respectievelijk klarinetblazer, fluitspeler en harpspeelster; Geluk of Bietjoe en Tollas van Mangarij, respectievelijk trompet-, klep- en klarinetblazer en waldhoornblazer; Kodja, Kornelis of Japaan, Seneen, Kayman, Daoed, Matty, Boesock of Reibien, Siedien of Oedien, allen van Batavia, violist, klarinetblazer, bassonblazer, violist, waldhoornblazer, basspeler, fluitspeler, basspeler en violist; Papoe of Basier en Pluto, beiden van Ceram, waldhoornblazer en trompetblazer; Redjap en Damon, beiden van Makassar, violisten; Sina of Tjina en Solo, beiden van Ende, schuiftrompetblazer en violist; Kasim van Mandhaar, violist en turksche trommelspeler; July of Adonis van Doesoeng, basspeler; Poesa, fluitspeler en Bietjoe van Pekalongan, violist; Basta van Maros, klarinetblazer.

Dat de muzikanten goed in hun benoodigdheden zaten zoowel wat betreft hun instrumenten als hun kleedij en dat de Majoor met zijn tijd meeging, althans wat aangaat muzikale aangelegenheden, kan blijken uit het feit dat op dezelfde vendutie verkocht

¹⁾ Advertentie *Javasche Courant* 19 Februari 1833.

²⁾ Advertentie *Javasche Courant* 9 Februari 1833.

³⁾ Advertentie *Javasche Courant* 5 October 1833.

⁴⁾ De venduties ten Huize Semper Idem, Tjitrap en ten Huize Buitenzorg, later Hotel du Chemin de Fer, brachten respectievelijk op f 188.929,36 aan zilver, f 33.050,70 id. en f 4.317,43 id. Totaal f 226.297,49 aan zilver. Familiepapieren op Tjitrap.

⁵⁾ Een huisapothek. Een fraai exemplaar is nog aanwezig in het logergebouw.

werden „een aanzienlijke hoeveelheid muziek en muzikinstrumenten van onderscheidene soort en stellen kleederagien voor muzikanten, waaronder met gouden en zilveren passementen, en eindelijk nog een compleet stel, nu eerst onlangs voor den overledenen uit Europa aangebragte nieuwere groot Turksch muzikinstrumenten en muziek van de laatste uitgaven”. Dit sloeg op een partij instrumenten en muziekboeken, aangeduid als „het groote Turksche Muziek”, ter waarde van f 2151,17, welke kort na des Majoor's dood met de brik „Heinrich”, kapitein Fleming, te Batavia was aangekomen ¹⁾. Alles wat betreft het corps der muzikanten schijnt verkocht te zijn. De erfgenamen hadden blijkbaar al meer dan genoeg van de Semper Idemsche en Tjitrap'sche concerten en wenschten liever andere muziek te hooren, nl. klinkende munt. Op de volgende veiling werd ook al weer voor rekening van des Majoor's boedel de verpachting van den tol bij de brug van Kedoeng Badak ter hand genomen. Daarna kwamen de vermaarde vogelnestjes van Klapanoenggal aan de beurt ²⁾. Deze konden „gesorteerd en ten verkoop gereed zijnde door de gegadigden bezichtigd worden ten huize van wijlen den heer A. Michiels op Jakkerta op Woensdag en Donderdag den 26 en 27sten dezer, des voormiddags van negen tot twaalf uren”. Een 34-tal stukken bebouwde en onbebouwde grond werd in den loop van Augustus verkocht.

Een van de laatste venduties op Semper Idem, nl. die van 5 September 1833, gunt ons een kijkje in de Papanger-uitrusting van den Majoor, want de ten verkoop aangeboden „diverse monteringsstukken van hoeden, epauletten, dragons, sabels, degenen, pieken en andere inlandsche wapenen, van krissen, klewangs als anderzins geweeren, pistolen, waarvan een paar ingelegd” herinneren sterk aan dit krijgshaftige corps. Als tenslotte de landen Tjitrap, Tjipamingkis, Tjibaroesa, Tjileungsir met den passer ten kantore van notaris Heynis door den gevolmachtigde Gevers te huur worden aangeboden en hun huurders gevonden hebben, keert de rust onder de erfgenamen van Majoor Jantje terug ³⁾.

Ook in een ander opzicht was het verscheiden van den Majoor een geluk te noemen. Het betrof hier ingrijpende veranderingen, die een jaar na zijn dood op zijn geliefd Tjitrap plaats grepen.

Op 10 October 1834 had nl. een hevige aardbeving van de Megamendoeng plaats, waarbij ook het Paleis te Buitenzorg instortte. Een krantenbericht ⁴⁾ meldt het volgende: „Op het landgoed Tjitrap behoorende aan wijlen den heer Michiels, is een groot steenen woonhuis ingestort en een jong Inlander daarbij verpletterd geworden. Een nader bericht ⁵⁾ zegt, dat de steenen landhuizen van Pondok Gedeh, Kedong Alang, Tjitrap, Tjilangkap, Krangan, Tjimanggis en Pondok Tjina grootelijks beschadigd en ten deele ingestort” waren. De meer Westwaarts liggende landhuizen van Tjileboet, Pondok Terong, Sawangan, Tjineri, Koripan, hadden weinig schade geleden. Van Doren schrijft: „In October 1834 is door de plaats gehad hebbende aardbeving dit paleis en al de overige gebouwen ingestort, zoodat thans niets anders, dan de landerijen in wezen zijn”.

¹⁾ „Nota van nog onverkochte Effecten der Boedel” (Familiepapieren op Tjitrap).

²⁾ In het sterfjaar van Majoor Jantje brachten deze vogelnesten op schoon f 273.897,097 aan zilver („Nota van de zuivere Rendementen der openbare vendutien, dewelke uit den Boedel en Nalatenschappen van wijlen den Heer Augustijn Michiels hebben plaatsgevonden”). Familiepapieren op Tjitrap.

³⁾ Advertentie *Javasche Courant* 25 Juni 1833.

⁴⁾ *Javasche Courant* van 15 October 1834.

⁵⁾ *Javasche Courant* van 22 November 1834.

Met het „steenen woonhuis” is dus bedoeld het paleis Du Bus de Gisignies, de schepping van Majoor Jantje; deze ramp is hem bespaard gebleven.

De mededeeling van Van Doren dat al de overige gebouwen zijn ingestort, moet met zekere reserve worden aanvaard daar de Javasche Courant niets daaromtrent vermeldt. Het logeergebouw is in elk geval blijven staan.

Het sterfjaar met eindeloze financiële verwickelingen, rumoerige veilingen en enerveerende familietwisten was voorbij.

Alle kinderen en kleinkinderen van Majoor Jantje zonder uitzondering, de wettige en de geadopteerde spruiten, herademden. De erfenis, rijk aan schulden en onroerende goederen, doch arm aan contanten, was aanvaard en de noodige schikkingen waren getroffen ¹⁾.

Tjitrap kwam tengevolge van de beschikkingen van het testament aan het geadopteerd ongeveer 10-jarig zoontje Andries²⁾ van den Majoor. Volgens een bepaling van het testament werd daarbij nog een inventaris van meubelen gevoegd, twee rijtuigen en acht paarden, gereedschappen, buffels, koebeesten en schapen, die denkelijk tot het landhuis en omgeving behoorden en de som van f 8000.— niet te boven mochten gaan. De overige goederen moesten naar de stad, naar Semper Idem, worden vervoerd om aldaar publiek te worden verkocht. Ook mocht de som, te besteden aan de loonen van opzichters en aan slaven, niet meer bedragen dan f 5000.— maar wel minder. Gedurende zijn minderjarigheid kreeg Andries uit de inkomsten der landen een som van f 3000.— 's jaars voor de kosten zijner opvoeding, evenals zijn minderjarige broeder Michiel Augustijn. Voor hun zusters werd een som van f 1800.— 's jaars voor elk voldoende geacht, hetgeen wel teekent hoe over de opvoeding van meisjes in dien tijd gedacht werd. De voogd van den jeugdigen landheer van Tjitrap en Nengewer was Gevers, die toen hij naar Nederland vertrok tot speciale gevolmachtigden had benoemd het Lid van den Raad van Indië Mr Pieter Merkus, en de kooplieden Adrianus Anthony Vinju en Jan Jacob van Braam. Als Andries kwam te overlijden zonder wettige descendenten na te laten, zouden Tjitrap en Nengewer vervallen aan de eenige wettige dochter van den Majoor, Mevrouw Beijvanck, en hare wettige nakomelingen.

Deze jongste geadopteerde zoon van Majoor Jantje werd ter voltooiing van zijn opvoeding naar Nederland gezonden, en daar bepaald was, dat de landen gedurende de minderjarigheid der geadopteerde kinderen zouden verhuurd worden, gingen Tjitrap en Nengewer tijdelijk in vreemde handen over.

Zoo braken dus ook voor het Huis Tjitrap andere tijden aan, toen de jeugdige landheer in patria vertoefde en vreemden, huurders als administrateurs, zetelden in huis en hof. De oude woning van den Majoor, welke door de aardbeving reeds zwaar beschadigd was, viel onder sloopershanden ³⁾. Het logeergebouw bleef staan, want dit was ruim genoeg om de huurders te herbergen. Het landgoed wachtte op zijn jongen meester.

Tot plotseling de tijding komt, dat Andries Michiels op 4 April 1841 te Wijk-bij-Duurstede is gestorven in den ouderdom van ruim 16 jaren. Daar hij ongehuwd en

¹⁾ Acte van 21 October 1834 no 53 verl. voor notaris Isaäc Anthony Buys. R. v. J.

²⁾ Acte van 21 April 1835 no 199. R. v. J.

³⁾ Van Doren, *Fragmenten enz.* I, blz. 231, noot. Zie ook blz. 233, noot.

minderjarig overleden was, kwam het landgoed Tjitrap aan zijn stiefzuster Mevrouw Agraphina Augustina Beijvanck, die meestal te Soekaradja verblijf hield. Zoo kwam Tjitrap in haar bezit ¹⁾, terwijl Klapanoenggal dat haar in 1844 rechteus toekwam, in handen geraakte van haar stiefzuster Augustina Michiels, die met Johan Willem Arnold trouwde ²⁾.

In verband met de zware schuldenlast die op alle landen rustte, was nl. in 1834 bepaald, dat Mevrouw Beijvanck het land Klapanoenggal eerst op 1 October 1844 in handen zou krijgen, dat dan eerst geheel onbezwaard zou zijn. Voorloopig had zij zich tevreden moeten stellen met f 100.000 in contanten en een som van f 2500.—'s maands. Haar was verder vergund het heerenhuis van het land Soekaradja kosteloos te betrekken in verband met de opvoeding van haar stiefzusje Wilhelmina, de jeugdige eigenaresse van Soekaradja, dat bij haar zou inwonen. De Beijvanck's ³⁾ woonden in Meester-Cornelis, waar zij een groententuin hadden en een slachterij in Kampong Noordwijk te Weltevreden. Haar stiefbroeder Michiel Augustijn, die de landen Tjipamingkis, Tjimapag en Denambo gekregen had, woonde later te Buitenzorg ⁴⁾.

Een advertentie in de Javasche Courant ⁵⁾ doet den volke kond, dat er bij J. A. Beijvanck te koop waren „Soerabajasche en Buitenzorgsche aardappelen, versche boter, melk, rolpens en smeerkaazen, en in zijne slagterij in kampong Noordwijk, dagelijks van des morgens zes tot acht ure runder en kalfvlees, des woensdags en zondags lamsvleesch, voor een verminderden prijs, als: vijf guldens een achterbout en drie guldens een voorbout, ook een rolpens voor een gulden het stuk". Een ongewone werkzaamheid en ijver in die dagen, want Beijvanck was van huis uit en door zijn huwelijk zeer gefortuneerd. Dit valt ook Van Doren ⁶⁾ op, want na zijn bezoek aan den schoonzoon van den Majoor vertelt hij van „zekeren heer Bijvanck, die, om zijn tijd niet ledig door te brengen, de aanneming van vleesch en groenten voor het garnisoen en het hospitaal te Weltevreden had. Deze man was rijk van zich zelve en onthaalde zijne vrienden en die, welke hem bezochten, met een gulle gastvrijheid".

Hun dochter Anna Elisabeth Augustina, dus de wettige kleindochter van den Majoor, was in 1834 op 19-jarigen leeftijd gehuwd met den gewezen luitenant ter zee Jonkheer George van Braam, die uit Delft geboortig was ⁷⁾. Hij was de jongste zoon van den

¹⁾ Daaronder was ook begrepen het terrein van den toegangsweg, welke indertijd ten behoeve van Tjitrap en Klapanoenggal door Majoor Jantje was aangelegd.

²⁾ Deze was als „minderjarige cathegesante" met J. W. Arnold gehuwd, die chef van de firma Arnold en zonen te Batavia was en van Israëlitische afkomst moet zijn geweest. Augustina Michiels werd moeder van heel mooie meisjes, die allen goede huwelijken hebben gesloten. De Balineesche bloedmenging — Augustina's moeder was immers de Balineesche slavin Thalia — met de Israëlitische schijnt van grooten invloed te zijn geweest op de schoonheid der dochters Arnold, *Aanteekeningen* (overige mededeelingen hierin over de Arnolds zijn niet juist). Meer biographische bijzonderheden bij De Haan, *De laatste der Mardijkers*, blz. 252 noot. Nog in 1850 procedeerden de Arnolds tegen de Weeskamer als sequester van den tijdelijk insolventen boedel van Michiel Augustijn Michiels over een grensscheiding van Tjipamingkis, Denambo en Tjibaroesa. (*Het Regt in Nederlandsch Indie*, II jrg. 3e dl., blz. 213). In zekeren zin hadden dus de kwesties over de erfenis van Majoor Jantje zelfs toen nog geen einde genomen.

³⁾ Meer biographische bijzonderheden over deze familie bij De Haan, *De laatste der Mardijkers*, blz. 251, noot 1.

⁴⁾ Van dezen geadopteerden zoon van den Majoor wordt verhaald, dat hij in de wandeling Sinjo Jantje werd genoemd. Van hem was bekend, dat hij bij diners en feesten, die hij in zijn kwaliteit van landheer meermalen bijwoonde, steeds zich zelf getrouw bleef en rijst-met-een-vischje gewikkeld in een pisangblad at. Hij woonde aan den Bantammerweg en had een onwettigen zoon, die als jongen langs Buitenzorg's straten liep in een fantasie-uniform, gevolgd door een stoet van slaven en slavinnen, beladen met kwispeldoors, sirihdozen enz. Deze onwettige kleinzoon van den Majoor werd later koetsier bij den Luitenant-Chinees te Tjiandjoer. Mededeeling van den heer B. B. J. Crone te Tjitjoeroeg.

⁵⁾ 3 Juli 1828.

⁶⁾ *Fragmenten*, I, blz. 183.

⁷⁾ Zie de huwelijksadvertentie *Javasche Courant Bijv.* 3 Dec. 1834.

Vice-Admiraal Jonkheer Aegidius van Braam en Sophia Henriëtte Thierens van Padang. Deze schoonzoon van Mevrouw Beijvanck was niet zeer fortuinlijk, daar zijn jonge vrouw, de erfdochter der Beijvancks, reeds het jaar daarop overleed. Daar zij niet in gemeenschap van goederen gehuwd was, is haar echtgenoot Van Braam dus niet in het bezit van eenig land der Michielsens gekomen ¹⁾. Toen Beijvanck omstreeks 1840 stierf, stond zijn weduwe, de eenige dochter van Majoor Jantje, alleen in het leven als de laatste van haar geslacht. Daar zij toen reeds bij de vijftig was, zou naar alle waarschijnlijkheid het land Tjitrap volgens de bepalingen van het testament van Majoor Jantje in handen komen van den illégitimen tak der familie en hare wettige nakomelingen.

Het lot had echter anders beschikt.

Het kolossaal vermogen van de universeel erfgename van den Majoor zou niet aan de illégitimen komen, maar in vreemde handen vallen.

De weduwe Agraphina Augustina Beijvanck geboren Michiels voelde zich nl. nog in het geheel niet oud en wenschte haar verder bestaan ook niet in eenzaamheid te slijten. De dochter van Majoor Jantje bezat, naar het scheen, evenals haar vader een onverwoestbare levenskracht en een optimistischen kijk op het leven. Zij dacht nog in het geheel niet aan den dood, vooral niet toen Kolonel Petrus Henricus Menu haar levenspad kruiste. Zijn krijgshaftige verschijning en de indrukwekkende kolonelsuniform hebben ongetwijfeld den weg voor dezen beau-sabreur naar het hart der weduwvrouw gebaad. Hoe het ook zij, beide partijen waren het spoedig met elkaar eens en het huwelijk werd in Juli 1844 voltrokken. De bejaarde bruid trouwde in gemeenschap van goederen, waardoor de laatste hoop der illégitimen op het fortuin der schatrijke zuster en tante vervlogen was. Zoo kwam het dan ook, dat het land Tjitrap op Menu, met wien het militair element in het landhuis zijn intrede deed, werd overgeschreven ²⁾. De nieuwe landheer van Tjitrap was 17 Maart 1790 te Bergen op Zoom geboren uit het huwelijk van Johannes Menu en Maria Smolders. Toen hij in 1817 in Indië voet aan wal zette, had hij zich reeds in Europa buitengewoon onderscheiden in Saksen en Bohemen tegen den hertog van Oels, toen hij bij het contingent van Westfalen was ingedeeld, daarna in Polen, Duitschland, Frankrijk en Nederland. Bij aankomst in Indië werd hij benoemd tot Adjudant 2e klasse der Militaire Administratie en doorliep vervolgens snel alle rangen bij dezen tak van dienst tot den Inspecteurs-rang, nadat hij in 1839 door Koning Willem I benoemd was tot Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw ³⁾. Toen Menu, die waarlijk geen alledaagsche persoonlijkheid was en op een zeer verdienstelijke militaire carrière kon wijzen, de weduwe Beijvanck huwde, was hij weduwnaar van Wendelina van Kempen ⁴⁾, bij wie hij vijf kinderen had, vier dochters en een zoon. Het portret ⁵⁾ van dezen landheer van Tjitrap, ge-

¹⁾ Hij werd later Pakhuismeester en Vendumeester te Batavia en hertrouwde met de Chineesche vrouw Lauw Kang Nio, bij den doop genaamd Sophia Bloemhof. Na haar dood huwde hij ten derden male met Louise Helena Boo, dochter van Roels Boo en de Inlandsche vrouw Niena. Uit het tweede huwelijk had hij 7 kinderen, waarvan de oudste dochter Jonkvrouw Helena Louise van Braam huwde met Jacob Carel Frederik Baron van Heerdt (later hertrouwd met Wilhelmina Henriëtte Arnold) en de jongste, Jonkvrouw Eva Charlotte van Braam, met David Tannat Montgomery Price, chef van de Firma John Price & Co. te Batavia. *Nederland's Adelsboek* 1906, *Van Braam*.

²⁾ Acte van 19 Februari 1845 no 148, R. v. J.

³⁾ Familiepapieren op Tjitrap (afschrift van zijn dienststaat uit het Militaire Stamboek).

⁴⁾ Zij was in Juli 1834 te Semarang overleden op 36-jarigen leeftijd. Haar moeder was weduwe en heette van zich zelve Elisabeth Reyndermans (zie annonce *Javasche Courant* 22 Maart en 9 Augustus 1834).

⁵⁾ In den linker-benedenhoek staat: Raden Saleh 1856. De Kolonel is hier afgebeeld op 66-jarigen leeftijd, 12 jaren na zijn pensionneering. Het portret is hoog 1,30 m en breed 1,8 m.

schilderd door Raden Saleh, toont ons een deftig heer in de stemmige kleedij uit de eerste helft der vorige eeuw, getooid met de versierselen van de orde van den Nederlandschen Leeuw. Een streng gelaat, niet aangenaam van uitdrukking, met een barschen trek om den mond. Een militair, gewend te gehoorzamen en gehoorzaamd te worden. Kort na zijn huwelijk nam hij ontslag uit den militairen dienst en wijdde zich geheel aan het landelijk bedrijf.

De familie Menu, die zoo vaak als de omstandigheden het toelieten te Tjitrap vertoefde, woonde te Meester-Cornelis in het groote huis, dat in 1932 nog stond aan het einde van de naar haar genoemde Gang Menu ¹⁾. Hier wijdde Mevrouw Menu zich aan de opvoeding van haar stiefkinderen, voor wie zij een zorgvolle, toegewijde moeder moet geweest zijn ²⁾. Op Tjitrap bewoonde zij eerst het oude, thans afgebroken logeergebouw, dat op de plaats van de tennisbaan stond en in de wandeling „Gedong Kramat” werd genoemd, een kleine woning met vier kamers, welke tot de nevengebouwen van het heerenhuis van den Majoor had behoord en door de aardbeving was gespaard. Later verhuisde zij naar het tegenwoordige landhuis Tjitrap, dat toen echter nog zijn oud-Indischen vorm had. Deze Vrouwe van Tjitrap was zeer bemind, niet het minst omdat zijzelf vrijgevig en haar komst op Tjitrap voor alle opgezetenen steeds het sein was voor een vroolijken, onbezorgden tijd. Overal waar zij verscheen, strooide zij der traditie getrouw, met kwistige hand geld uit, zooals haar vader dat steeds placht te doen. Zij was begrijpelijkerwijs zeer aan Tjitrap gehecht. Als zij te Kampong Melajoe vertoefde, liet zij zich aldaar dagelijks het zuivere water van een kristalheldere bron op Tjitrap brengen. Dit transport geschiedde per ossen- of karbouwenkar waarop het vat met Tjitrapsch water geladen werd en ondervond groote bezwaren door den slechten staat der wegen. Mevrouw Menu heeft zich echter door deze moeilijkheden nooit laten weerhouden om haar geliefd bronwater dagelijks van Tjitrap te laten halen ³⁾.

Raden Saleh (pl. 81) met vrouw en stiefdochter — zijn vrouw was de gewezen Mevrouw Winkelhagen — behoorde tot de vrienden des huizes. Hij en de zijnen hebben meermalen in de „Gedong Kramat” gelogeerd en werden daar steeds met open armen ontvangen. De meester heeft dan ook met toewijding het portret van zijn vriend Menu geschilderd, toen hij eens op Tjitrap toefde. Menu was een groot bewonderaar van zijn kunst en bezat verscheidene werken van Raden Saleh ⁴⁾.

Dikwijls ging de familie Menu ook naar Batavia en bleef dan eenige dagen logeeren in de paleisachtige woning van den meester te Tjikini, met zijn zalen vol kunstschaten, zijn fraai aangelegde en goed onderhouden tuinen en zijn kleine doch belangwekkende menagerie. Het was altijd een dag van vreugde voor den Javaanschen kunstenaar en zijn gezin, als de gansche familie Menu, gewoonlijk des Zondags, uit Tjitrap arriveerde in eenige „kreta's tenda” of wel in een ruime postkoets bespannen met vier vurige Sandelwoods, op den bok een koetsier, gewapend met een geweer en

¹⁾ Het Gemeentehuis van Meester-Cornelis.

²⁾ Op het landgoed woonde in 1934 nog een 65-jarige grijsaard, Si Lapis genaamd, die in zijn jeugd „anak mas” was van Mevrouw Beijvanck. Hij was nog helder van geest en wist vele bijzonderheden te verhalen van het oude Tjitrap. Zoo beschreef hij de eenige wettige dochter van Majoor Jantje als een krasse oude vrouw, die het Nederlandsch gebrekkig en bij voorkeur Maleisch sprak. Op lateren leeftijd was zij slecht ter been en liet zich in den grooten Biedermeier-leunstoel, welke nu nog in de achterzaal van het landhuis staat, voortduwen.

³⁾ Aanteekeningen. De doodsannonce in de *Java-Bode* van 6 Februari 1875 vermeldt abusievelijk haar leeftijd als 32 jaren. Volgens haar grafchrift was zij 23 September 1792 geboren.

⁴⁾ De Heer E. Verstege, de broeder van de tegenwoordige eigenaresse Mevrouw H. L. Velberg-Verstege erfde o.a. verscheidene schilderijen van den meester, welke zich in 1932 te Brussel bevonden.

achter op de treeplank twee loopers, met vliegenwaaiers, die bij Tjibinong, Tjimanggis, Tandjong Oost en Rustenburg van paarden verwisselden in vier uur tijds. Binnenin zat dan de familie Menu, bepakt en beladen met tonnetjes versche boter en flesschen melk van Tjitrap, boengkoesans en tempat makanan's vol vruchten, kwee-kwee en heerlijk-kleverige manisans. Dat gaf een gebabbel zonder einde tusschen Mevrouw Menu en Mevrouw Saleh, die de conversatie in het zuiverste Bataviaasch-Maleisch voerden, terwijl Menu en zijn gastheer met de kinderen in de tuinen rond dwaalden. Agraphina Augustina Michiels, weduwe Menu, eerder weduwe Beijvanck, de eenige wettige dochter van den Majoor, stierf op 4 Februari 1875 op den hoogen leeftijd van 83 jaren. De rijke erfdochter der Michiels werd op het kerkhof Tanah-abang ter ruste gelegd in den familiekelder, waarop een afzonderlijke gedenksteen verrees. Met haar stierf het bekende Mardijker geslacht in de wettige lijn uit.

Daar Tjitrap later overging op haar stiefdochter — haar stiefzoon overleed nog vóór zijn vader — is het noodig een oogenblik stil te staan bij den levensloop van de meisjes Menu.

De oudste dochter, Adelaide Elizabeth, werd echtgenoot van Johan Cornelis de Kock van Leeuwen, die van 1864–1866 Resident van Batavia is geweest. Toen zij hem huwde, was hij Eerste Commies bij de Generale Directie van Financiën. Getuige bij hun huwelijk was o.a. zijn oom, het Lid van den Raad van Indië, Jonkheer Joan Cornelis Reynst, de latere wd. Gouverneur-Generaal (Burgerlijke Stand Batavia).

De tweede dochter, Margaretha Catharina Menu, huwde Mr Henricus Wilhelmus du Perron, die later President van het Hooggerechtshof werd en een zoon was van den Kolonel der Infanterie Louis du Perron, Ridder van de Militaire Willemsorde 4e klasse en van Johanna Lucretia du Quartel. Een van hun kinderen was Jeanne Marie du Perron, die in 1872 trouwde met Jonkheer Johan Cornelis van der Wijck, later Luitenant-Generaal, Commandant van het Ned. Indische Leger; hun oudste zoon Jonkheer Herman Pierre Henri van der Wijck stierf op Tjitrap in 1904 toen hij 30 jaren oud was ¹⁾. Een andere dochter was Louise Henriëtte du Perron, echtgenoot van Gijsbert Martinus van Hemert, die in 1897 gepens. Kapitein der Infanterie O. I. L. was.

De derde dochter, Geertruida Wendelina Menu, was te Weltevreden geboren ten huize van Wendelina van Kempen, die toen ongehuwd en 27 jaren oud was. Zij trouwde in 1852 met Luitenant Gustave Marie Verspijck, waarmede de derde militair in de familie Menu werd opgenomen. Deze was in 1822 geboren te Gent en de zoon van Abraham Claudius Jean Verspijck en Desirée Josine Piéron. Getuigen bij haar huwelijk waren de Generaal-Majoor titulair Jan Jacob Perié en Jan Gerrit Beunink, Betaalmeester 1e kl. bij de Militaire Administratie te Bidara Tjina. Toen Verspijck haar trouwde, woonden zijn ouders te 's-Hertogenbosch. Zij wordt in de acten betreffende het huis Tjitrap, berustende bij den Raad van Justitie, Wendelina Geertruida genoemd, doch in haar geboorte- en huwelijksacte staat: Geertruida Wendelina, zooals Nederland's Adelsboek ten rechte vermeldt (Burgerlijke Stand Batavia). Van hare zusters steeg zij het hoogst op de maatschappelijke ladder, want Verspijck wachtte een schitterende carrière: hij werd Luitenant-Generaal van het Nederlandsch-Indische Leger, Adjudant in buitengewonen dienst van Koning Willem III, met wien hij persoonlijk zeer bevriend was, Commandeur der Militaire Willemsorde, Ridder

¹⁾ *Nederland's Adelsboek* 1904, *Van der Wijck*.

in de orde van den Nederlandschen Leeuw en Groot-officier in de Kroonorde van Siam, enz. Als Adjudant-generaal en Groot-officier van het Koninklijk Huis nam hij tijdens het Regentschap van Koningin Emma een voorname plaats aan het hof in. In 1881 volgde zijn verheffing in den Nederlandschen adel met het praedicaat Jonkheer en toen Koningin Wilhelmina aan de Regeering kwam, werd hij Haar Adjudant-generaal en Kanselier der Nederlandsche Orden ¹⁾.

Van hun zes te Batavia of te Bandjermasin geboren kinderen noemen wij zijn eenigen zoon Jonkheer Henri Gustave Verspijck, Jonkvrouw Gustavine Marie Verspijck gehuwd met William Marie Eugène Baron Taets van Amerongen en Jonkvrouw Elisa Verspijck, echtgenoot van Eduard Frederik van den Broek d'Obrenan, die in 1904 Administrateur was van de suikerfabriek Gemoe.

Johanna Maria Menu ²⁾ was het eenige wettige kind uit het huwelijk van Petrus Hendricus Menu en Wendelina van Kempen. De drie andere dochters waren door Menu buiten echt bij Wendelina van Kempen verwekt, die hij eerst omstreeks 1831 heeft gehuwd. Bij acte van legitimatie ddo. 14 October 1835 werden deze drie dochters gewettigd (Burgerlijke Stand Batavia). Johanna Maria, die te Semarang werd geboren twee jaren voor haar moeders dood, was reeds eerder getrouwd geweest, nl. in 1854 met Jan Welter, 1e Luitenant der Artillerie in garnizoen te Weltevreden. Welter was toen 36 jaar oud en een zoon uit het huwelijk van Pieter Daniël Welter, rustend predikant, en Anna Theresia van der Pant te Utrecht. Zijn weduwe hertrouwde in 1862 met Johannes Jacobus Wilhelmus Elize Verstege, den 28-jarigen zoon van Johannes Jacobus Verstege en Perpetua Johanna Caspers, die op het tijdstip van zijn huwelijk reeds overleden waren. Getuige was o.a. zijn broeder Charles Matthieu George Arinus Marinus Ecoma Verstege, werkzaam bij het Departement der Inkomende en Uitgaande Rechten en wonende in Gang Chassé (Burgerlijke Stand Meester-Cornelis). Luitenant Johannes Jacobus Wilhelmus Elize Verstege was in 1834 te Ternate geboren, waar zijn vader Kapitein en Militaire Kommandant was. Hij werd later Luitenant-Kolonel der Infanterie en terzake van krijgsverrichtingen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in 1861 begiftigd met het Ridderkruis der Militaire Willemsorde der 4e klasse. Als hoofdofficier in ruste heeft hij eenige brochures en werken op militair gebied geschreven, die destijds veel opgang maakten. Zijn „Militairhistorische terugblik op den vijf en zeventigjarigen Gedenkdag van Waterloo” werd in de moederlandsche pers zeer geprezen ³⁾. Tevoren had hij het zeventigjarig bestaan der Militaire Willemsorde met een beschouwing herdacht. Een van hun kinderen was Maria Wilhelmina Augustina Verstege, die de echtgenoot werd van William Francis Loudon ⁴⁾.

Toen Petrus Henricus Menu op 2 November 1875 overleed op 85-jarigen leeftijd, dus slechts eenige maanden later dan zijn tweede vrouw, had hij bij testament ⁵⁾ zijn

¹⁾ Zie zijn levensbeschrijving: S. Kalff, *Een Atjeh-generaal, De Indische Verlofganger*, 3 Juli 1925, met portret. *Nederland's Adelsboek* 1904, *Verspijck*, spreekt van Geertruida Wilhelmina Menu en noemt als hare moeder Wendelina Beunink.

²⁾ Het is een vergissing van Dr De Haan waar hij deze aanziet voor een dochter van Mevr. Beijvanck bij haar tweeden echtgenoot Menu (zie *De laatste der Mardijkers*, blz. 252).

³⁾ Met afbeeldingen in kleurendruk, 's Gravenhage, Gebr. J. & H. van Langenhuysen, 1890. Uit de familiepapieren op Tjitrap blijkt, dat exemplaren daarvan werden aangeboden aan Keizer Wilhelm II van Duitschland, Bismarck, Groothertog Frederik van Baden, den zoon van Hertog Bernhard van Saksen-Weimar en andere vorstelijke personen.

⁴⁾ *Nederland's Patriciaat* 1914, blz. 267.

⁵⁾ 13 Juli 1875 no 34 verl. voor notaris Johannes Rudolphus Kleyn, R. v. J. Hij werd begraven op Tanah-abang (Afd. I, no 328), tezamen met zijn zoon Henricus Joannes Baptista Menu (7 November 1823—25 Mei 1875) en zijn dochter Margaretha Catharina (22 April 1829—10 Februari 1896). Volgens het grafschrift was hij gepens. Hoofdintendant der Militaire Administratie en 17 April 1790 geboren. De eenige zoon van Menu was te Batavia geboren en stierf ongehuwd te Meester-Cornelis als gepensionneerd ambtenaar (Burgerlijke Stand Meester-Cornelis).

79. Gezicht op den Megamendoeng met het Huis Tjitrap omstreeks 1840
(naar een schilderij van Abraham Salm)

80. Petrus Henricus Menu (naar een schilderij van Raden Saleh)

81. Raden Saleh

82. Marmeren beeld van Flora in den tuin van het Huis Tjitrap

83. Marmeren beeld van Apollo in den tuin van het Huis Tjitrap

dochters die in gemeenschap van goederen getrouwd waren, tot universeel erfgenamen benoemd. Uit de betreffende acte blijkt dat „het landgoed genaamd Tjitrap (Tjikias) of Nengewer met heerenhuis, bijgebouwen, stallen, remises, pakhuizen, molens, administrateurs en opzichters woningen enz.” was overgeschreven ten name van Margaretha Catharina Menu voor 2/8, Geertruida Wendelina Verspijck-Menu en Johanna Maria Verstege-Menu, elk voor 3/8 gedeelte ¹⁾.

Toen Verstege in 1890 stierf, werd zijn aandeel overgeschreven op den naam van zijn vrouw Johanna Maria Verstege-Menu en kinderen ²⁾. Het aandeel van hare zuster Margaretha Catharina du Perron-Menu werd in hetzelfde jaar overgeschreven op Vrouwe M. A. S. Steenstra Toussaint-de Pauly ³⁾, hetgeen echter bij Arrest van het Hooggerechtshof (1e Kamer) dd. 15 November 1894 nietig en van onwaarde verklaard werd. Eenige jaren later stierf zij en werd haar aandeel overgeschreven ten name van hare dochters Albertine Eugénie Henny-du Perron, Jeanne Marie van der Wijck-du Perron, hare zonen Louis Henri du Perron en Charles Emile du Perron en kleinkinderen ⁴⁾.

In dezen tijd hebben meermalen administrateurs w.o. Louis Henri du Perron het Huis Tjitrap bewoond, wanneer de eigenaren in Europa of elders vertoefden.

In 1900 kwam de Naamlooze Vennootschap de Landbouwmaatschappij Tjitrap tot stand, waarop alle deelgerechtigden van het land hun aandelen lieten overschrijven ⁵⁾. Later hebben de zonen van de weduwe Verstege, w.o. Gustave Charles, die Hoofd-administrateur was van het land Tjitrap, gedurende lange jaren het heerenhuis bewoond, dat niet begrepen was in den aankoop van het land door het Gouvernement van Nederlandsch-Indië in 1922 ⁶⁾. De rechten van alle belanghebbenden op het land werden toen afgekocht, terwijl het heerenhuis in het bezit kwam van Gustave Charles Verstege.

Toen deze in 1928 ongehuwd overleed, liet hij het Huis Tjitrap na aan de kinderen van zijn jongsten broeder Emile Henri, Henriëtte Louise Verstege en Emile Johan Rudolf Verstege. Daar de eerstgenoemde met huwelijksche voorwaarden is getrouwd met Anton Velberg en de tweede van zijn rechten heeft afstand gedaan, is het Huis Tjitrap thans het eigendom van Mevrouw Velberg-Verstege, die met haar gezin van tijd tot tijd enkele dagen op Tjitrap doorbrengt.

Voorbij zijn de tijden, dat de reis van Meester-Cornelis naar het Huis Tjitrap per „kreta tenda” of „kreta karet” dan wel per „mylord” in drie étappes werd gedaan, dat bij Tandjong-Oost, Tjimanggis en Tjibinong van postpaarden werd verwisseld in vier uur tijds. Nog meer in het verleden liggen de dagen van Majoor Jantje, waaraan niets meer herinnert dan het lage logeergebouw, de Gedong Pandjang, en eenig oud huisraad dat eens voor zijn zoon Andries bestemd was geweest.

Het landhuis met de nevengebouwen ligt thans voor het grootste gedeelte van het jaar verlaten, maar niet vergeten. Een zorgende hand onderhoudt dit historische complex,

¹⁾ Acte van eigendom van 20 Maart 1876, no 341, R. v. J.

²⁾ Acte van 16 Februari 1891, no 226, R. v. J.

³⁾ Acte van 1 Juni 1891, no 591, R. v. J.

⁴⁾ Acte van 1 Februari 1897, no 101, R. v. J.

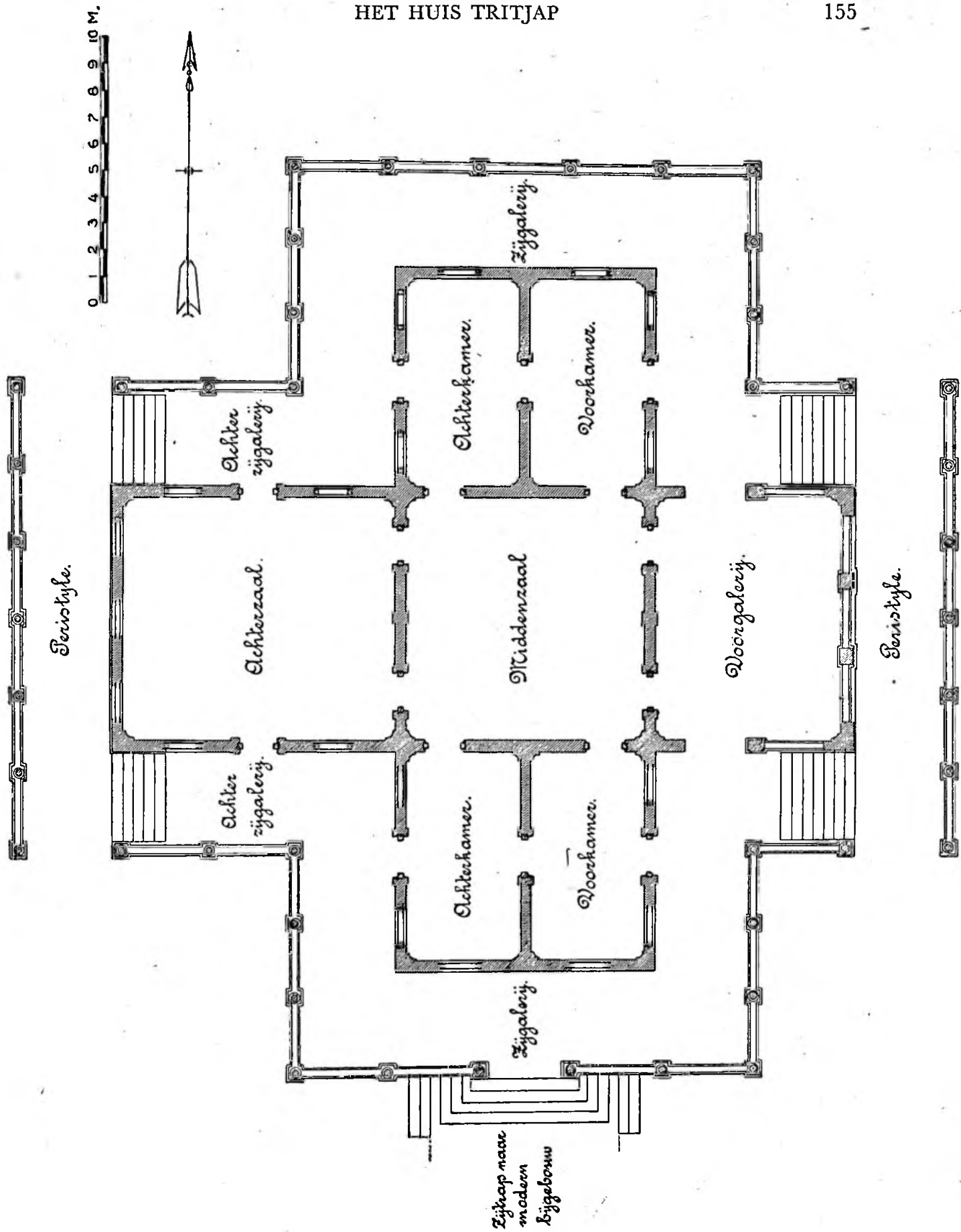
⁵⁾ Acte van 26 Maart 1900, no 168, R. v. J. Het land werd getaxeerd op f 388410.—.

⁶⁾ De nieuwe toestand van het Huis Tjitrap en aanhoorigheden vindt men in de meetbrieven 1927 nos 282 en 283, verpondingsno 13 (Kadaster, Plaatselijke Dienst Batavia).

eens het geliefde en druk bezochte rendez-vous van Majoor Jantje en later van de families Menu, Raden Saleh, Verstege, Verspijck, de Kock van Leeuwen, du Perron, Van der Wijck, Henny, Van Hemert en Loudon, bekende namen uit de Indische samenleving van een halve eeuw en langer terug, welke nu nog in de herinnering voortleven.

Michiels

JOHAN ANDRIES BARON VAN HOHENDORFF 1717-1760
Koopt het land Tjitrap van de Compagnie in 1756,
dat zij tevoren respect. had afgestaan aan Pangeran Aria
Poerbaja, Aria Soerawinata en Raden Saleh,
welke laatste zich op Tjitrap heeft gevestigd

×
PHILIPPINA THEODORA MOSSEL 1731-1765
her × 1762
NICOLAAS HARTINGH † 1766
o.a.

Jacob Theodorus Hartingh † 1765
Na zijn dood wordt zijn vader uni-
verseel erfgenaam en verkoopt het
land Tjitrap in 1766 aan:
GERRIT WILDELAND
Deze verkoopt het land in 1772
voor de helft aan:

GEORGE BERTRAM TIMMERMAN, repatrieert in 1773.
Wordt in Juni 1773 eigenaar van het geheele land.

Hij verkoopt het in Augustus 1773 aan:

JAN HENDRIK DUIRVELD

Deze verkoopt in 1775 het land Tjitrap aan:

Mr PIETER POELMAN † 1784

Het Huis Tjitrap wordt als zijn eigendom
vermeld in een reisjournaal van Radermacher, 1776.

Hij legt de tuinen aan van het Huis Tjitrap

her × 1767

ANN ROBERTS, wed. van Andries Jan Zallé † 1800

Zij wordt na den dood van Poelman universeel
erfgename en verkoopt het land Tjitrap aan:

JOHAN SAMUEL HEINRICH WÜSTENBERG † 1802 en LEENDERT MIERO 1755-
her × 1794 Hij doet afstand van zijn deel

ANJELINA CATHARINA VALENTIJN ged. 1773-1817

her × 1803

JOHANNES LOETZRICH † 1808

her × 1809

ADRIAAN MAARSCHALK

Uit haar boedel wordt het land Tjitrap gekocht door

AUGUSTIJN MICHIELS ged. 1769-1833

Hij betreft meermalen 's jaars het Huis Tjitrap

×

1. 1788. Maria Wilhelmina de Bruijn † 1803.

2. 1819. Davida (Dakda) Elisabeth Augustijn † 1827.

ANDRIES MICHIELS † 1841
Een der geadopteerde kinderen.
Hij erft het land Tjitrap na den
dood van Augustijn Michiels

ex. 1

AGRAPHINA AUGUSTINA MICHIELS 1792-1875.

Na den dood van Andries Michiels
komt het land Tjitrap volgens de bepalingen
van het testament haars vaders in haar bezit.
Zij vertoeft dikwijls op het Huis Tjitrap.

×

1. 1809. Jacobus Anthony Beijvanck 1780-1837

2. 1844. PETRUS HENRICUS MENU 1790-1875 wedr van Wendelina van Kempen † 1
o.a.

ex. 1. Anna Elisabeth Augustina Beijvanck, ged. 1815-1835
× 1834

Jonkheer George van Braam 1802-1858

ADELAÏDE ELIZABETH
MENU geb. 1825
× 1842

Johan Cornelis
de Kock van Leeuwen
geb. 1820

MARGARETHA CATHARINA
MENU 1829-1875
× 1848

Mr Henricus Wilhelmus
du Perron 1820-1900

Kinderen

GEERTRUIDA
MENU
× 1

Jonkheer
Marie Verspij

Kinderen

JOHAN AUGUST VERS
† 1922

MIERO 1755-1834
d van zijn rechten op het land.

n Kempen † 1834

ERTRUIDA WENDELINA
MENU geb. 1830
× 1852
Jonkheer Gustave
Marie Verspijck 1822-1909
Kinderen

JOHANNA MARIA
MENU geb. 1832
×
1. 1854. Jan Welter geb. 1818
2. 1862. Johannes Jacobus
Wilhelmus Elize
Verstege 1834-1890
o.a.

GUST VERSTEGE
† 1922

ex. 2
GUSTAVE CHARLES VERSTEGE 1866-1928
Hij bewoont en verfraait het Huis Tjitrap, dat in
zijn bezit overgaat. Universcel erfgenamen zijn de
kinderen van zijn broeder Emile Henri. Na zijn dood
is het Huis Tjitrap onbewoond

EMILE HENRI VERSTEGE
† 1930

HENRIETTE LOUISE VERSTEGE 1900-
× 1927
Anton Herman Eduard Velberg 1901-

Kinderen

EMILE JOHAN RUDOLF VERSTEGE 1901-
Hij doet afstand van zijn rechten op het Huis Tjitrap
in 1929.
× 1931
Johanna Maria Wilhelmina van Bakergem 1914-

HET HUIS TJITRAP

REGISTER VAN PERSOONSNAMEN

A = Bijlage A (na bladz. 78), B = Bijlage B (na bladz. 156). De cijfers verwijzen naar de nummering der bladzijden.

- Abeleven, Samuel Jan -, 99.
 Abell-Veenstra, Mevrouw -, 63, 64.
 Abendanon, Mr J. H. -, 108.
 Alderwerelt Houtuyn, Marinus Constantijn
 Baron van -, 98.
 Aletta, Slavin -, 96.
 Alimohamat, 135.
 Alting, Pieterella Gerhardina - (× Joh. Si-
 berg), 99, 103, 106, 115.
 —, Mr Willem Arnold -, 16, 17, 90, 93,
 99, 128.
 Amat, 41.
 Ament, Familie -, 55.
 —, Adolphine Sophia Jacqueline -
 (× J. C. de Lannoy), 74.
 —, C. C. -, 65, 67.
 —, Daniël Cornelis -, 52, 65, 67, 69,
 74, A.
 —, Dina Cornelia, geb. van Riemsdijk
 (× Tj. Ament), zie: van Riemsdijk.
 —, Eduard Corneille Collet(te) -, 24, 51,
 53, 54, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 72, 74, A.
 —, Elize -, 67, A.
 —, Gustaaf Adolf -, 67, 74, A.
 —, Harmen Thieden -, 64, A.
 —, Hendrikus Michiel -, 65, A.
 —, Johanna Rosina Carolina (× D. C.
 Boutmy), 67, 73, A.
 —, Johanna Rosina Carolina Elisabeth
 Burgemeestre (× Daniël Cornelis
 Ament) zie: Burgemeestre.
 —, Mr John Anton -, 73, A.
 —, Rosa -, A.
 —, Tjalling Diederik Sjourd Auke -, 60,
 63, 64, 66, 67, 73, 74, A.
 —, Andere leden van de familie -, A.
 Andrée Wiltens, Mr Albert John -, 67, A.
 —, Ir H. M. -, 66.
 —, Mr H. M. -, 67.
 —, Johanna Rosina Carolina Elisabeth
 - (× Ir E. P. Wellenstein), 66, A.
 —, Andere leden van de familie -, A.
 Anjelina, Slavin -, 129.
 Appels, Adriana -, 38-41, 125.
 Aria Soerawinata -, 124, B.
 Arnold, Familie -, 118, 146.
 —, Johan Willem -, 140, 146.
 —, Wilhelmina Henriëtte -, 147.
 Arntzenius, Daniëlla Cornelia, geb. Boutmy
 (× 1. R. H. Arntzenius, 2. J. L. J.
 Walen), zie: Boutmy.
 —, Robert Hendrik -, A.
 Aubree, Noach -, 35.
 Augustijn, Davida (Dakda) Elisabeth -
 (× A. Michiels), 138, 140, B.
 —, Michiel -, 139, 140, 145, 146.
 Aytsma, Jacobus van -, 17.
 Baden, Groothertog Frederik van -, 150.
 Bakergem, Johanna Maria Wilhelmina van
 -, B.
 Baljé, Martinus Jakobus -, 17.
 Bangeman, Hendrik Pieter -, 18, 93.
 —, Johanna Maria - (× J. R. Coort-
 zen), 97.
 —, Pieter Joan -, 56, A.
 —, Sophia Cornelia -, 61.
 Baron-Michiels, Elisabeth -, 140.
 Bartlo, Erven Sirardus -, 18.
 Basel, Henriëtte Elisabeth -, A.
 Basel, Mr Huybert van -, 103.
 Batelaan, Cornelis -, 97.
 —, Hugo -, 97.
 Baud, Jean Chrétien -, 58, 68.
 —, Wilhelmina Henriëtte Senn van Ba-
 sel (× Jean Chrétien Baud), zie:
 Senn van Basel.
 Beegeer, Gen. G. W. -, 53.
 Beem & Co, Van -, 22.
 Berckel Bik, Wijnand Willem van -, 107.
 Bergman, Paul -, 17.
 Berth, Notaris -, 98.
 —, Weduwe -, zie: Ravallet, Geertruida
 Sophia de -.
 Bese van Boegis, Slavin -, 106.
 Bestbier, Juffrouw -, zie: Rijswijck, Wilhel-
 mina van -, 96.
 —, Notaris Johannes Nicolaas -, 95, 98.
 Bettink, Abraham -, 18.

- Beunink, Jan Gerrit -, 149.
 Beusechem, Jan Michiel van -, 58, 61, 63, 136.
 ———, Douairière Jan Michiel van -, 58, 63
 Beijvanck, Familie -, 147.
 ———, Agraphina Augustina Michiels -
 (× 1. J. A. Beijvanck, 2. Kol. Petrus
 Henricus Menu), *zie*: Michiels.
 ———, Anna Elisabeth Augustina -, 146,
 147, B.
 ———, Jacobus Anthony -, 139, 146, B.
 ———, Jacobus Antonius -, 139.
 Bik, Céline Marguérite -, A.
 ———, Jannes Theodorus -, 62.
 Bismarck, 150.
 Bisschoff, Augusta Henriëtte -, A.
 Bittermann, Catharina Wilhelmina -, A.
 Bloemhof, Sophia -, 147.
 Blok, Roelof -, 37, 38, 42, 45, 48.
 Bodde, Wed. Coenraad -, 18.
 Boekhoff, H. -, 138.
 Boers, C. M. de Geer -, 110.
 Boesses, Adriaan -, 93, 96, 97, 98.
 Bonten, Christiaan -, 18.
 Boo, Louise Helena, 147.
 ———, Roels -, 147.
 Borchardt, Klokgieter J. -, 86, 117.
 Borchers, Barthold -, 89, 115.
 Borssele, Jonker Jan van -, 98.
 Bosboom, H. D. H. -, 23, 41, 42, 80, 84,
 90, 99.
 Bosch, Anna Jacoba -, 96.
 Boudaen, Susanna -, 32.
 Bougainville, Louis Antoine de -, 15, 16.
 Boursse Wils, Hendrik Abraham -, 98, 99.
 Boutmy, Familie -, 140.
 ———, Daniël Cornelis -, 73, A.
 ———, Daniëlla Cornelia - (× 1. R. H.
 Arntzenius, 2. J. L. J. Walen), 67, A.
 ———, Edouard Corneille Collette -, 63.
 ———, Gustave Adolphe -, 63.
 Braam, Jhr Aegidius van -, 147.
 ———, Jonkvrouw Eva Charlotte van -, 147
 ———, Jhr George van -, 139, 146, B.
 ———, Jonkvrouw Helena Louise van -, 147.
 ———, Jan Jacob van -, 139, 145.
 Brandes, Dr (J. L. A.) -, 32.
 Breekpot, Cornelis -, 57.
 ———, Johanna Henriëtte - (× Jac. Joh.
 Craan), 57, A.
 Broek d'Obrenan, Eduard Frederik van den
 —, 150.
 Brouders, Louisse Maria -, A.
 Broyel Spiering, H. A. van -, 98.
 Brumund, J. F. G. -, 42, 43.
 Bruyn, Cornelis de -, 13, 16.
 ———, Maria Wilhelmina de -, 138, 139, B.
 Burg, Clara van der -, 36.
 Burgemeestre, Diederik Christiaan -, 65.
 ———, Johanna Rosina Carolina Elizabeth
 —, 53, 65, 66, 74, A.
 Burger, Notaris Jan -, 103.
 Bus de Gisignies, Leonard Joseph Vicomte
 du -, 136-138, 145.
 Bussing, Notaris Abraham -, 129.
 Buttingha Wichers, Mr Dr G. G. van -, 118.
 Buys, Elisabeth Magdalena -, 129.
 ———, Notaris Isaäc Anthony -, 145.
 Campbell, John -, A.
 Camphuys, Johannes -, 14, 15, 16, 17, 67.
 Caspers, Perpetua Johanna -, 150.
 Castelijm (Castelein), Frans -, 36, 98.
 Chassé, Baron -, 136.
 Chastelein, Cornelis -, 14, 15, 16.
 ———, François -, 17.
 Chêne de Vienne, Pieter Joseph du -, 17.
 Choumat, Luitenant J. -, 55.
 Chijs, Mr J. A. van der -, 29, 42, 43, 44, 80.
 Citters, Mr Willem van -, 98.
 ———, Mr Willem Aarnout van -, 98.
 Cock, Lide de -, A.
 Cole, Catharina de Klerk, Wed. Job -, 93.
 Coninck, Johannes -, 18.
 Constantia, Slavin -, 96.
 Cook, James -, 15, 16.
 Coop à Groen, Familie -, 54.
 ———, Clasina Helena -, 37, 56, A.
 ———, Jacoba Martha -, 37, 38, 48.
 Coortzen, Jan Reinier -, 93, 97.
 Coortzen-Bangeman, Johanna Maria -, 97.
 Corner, 134.
 Coyett, Balthasar -, 32.
 ———, Frederik -, 32.
 ———, Frederik Julius -, 16, 29, 31, 32, 35,
 37, 42, 43, 44, 45, 48.
 ———, Susanna Helena -, 32.
 Craan, Catharina Margaretha - (× Willem
 Vincent Helvetius van Riemsdijk), 57, A.

- Graan, Jacobus Johannes, 51, 57, 67, 68, A.
 ———, Petrus —, 57.
 Crap, Hendrik Laurens van der —, 16.
 ———, Weduwe van der —, 17.
 Crone, B. B. J. —, 54, 62, 146.
 Crucq, Dr K. G. —, 52.
- Daendels, Gouverneur-Generaal (Herman Willem) —, 71, 72.
 Dat, Jan —, 17, 18.
 ———, Joseph —, 18.
 Dekker, Boekhouder —, 17.
 ———, Weduwe —, 138.
 Depaty, Wiratanoe Datan —, 55.
 Dibbetz, Mr Dirk Jan —, 89.
 Diemont, Apotheker —, 138.
 Dignori, 61, 71, 136.
 Dissel, Ir Gijsbert Frans van —, A.
 Djans, 134.
 Djoeragan Kemis —, 62.
 Doren, J. B. J. van —, 130, 133, 134, 136, 144, 145, 146.
 Dornseiffen, Hermina Brigitta —, A.
 Drost, Notaris Gerrit —, 61.
 Duirveld, Jan Hendrik —, 127, B.
 Dul, Talie Abdul Rahim —, 42.
 Durven, Mr Diederik —, 32.
 Duurkoop, Jan Andries —, 15, 17.
 Duymaer van Twist, Gouverneur-Generaal (Albertus Jacobus) —, 64.
 Dijk, Johannes op den —, 93, 97.
 Dijk, Carel Frederik van —, 17.
- Ekenholm, Johannes —, 103.
 ———, Mevrouw —, 103.
 Emma, Koningin —, 150.
 Engelhard, Mevrouw —, 103.
 ———, Nicolaus —, 23, 42.
 ———, Pieter —, 58.
 Erkelens, 18.
 Es, Ir L. J. C. van —, 84, 108.
- Fauconier, Sophia —, 35, 36, 98.
 Filips, 134.
 Fleming, Kapitein —, 144.
 Fock, Mr D. —, 80.
 Fortmeyer, Joannes Fredericus —, 125.
- Frederik de Groote, 98.
 Fretes, Rachel de —, 97.
 Frikius, Christoph —, 13.
 Fritze, Dr —, 138.
 Frykenius, 100.
- Gabriël, 118.
 Gabry, Pieter —, 32.
 Gallois-Hester, Mevrouw —, 44.
 Garrison, Notaris Steeven Lieve —, 56.
 Geldere, Clara Samuel van —, 106, 115.
 Geugten, Adriaan van der —, 127.
 Gevers, Jhr Abraham —, 139, 144, 145.
 Girardin, 55.
 Godée Molsbergen, Dr E. C. —, 80.
 Goepa, 135.
 Gonggrijp, Sjoukje —, 64.
 Goor, W. B. van —, 109.
 Goossens, Geertruida Margaretha —, 35, 36, 37, 48, 57, 89.
 ———, Johannes —, 35, 36.
 Graaf, Nicolaas de —, 13.
 Graaff, Gideon Mari van de —, 63.
 ———, Willem Jacob van de —, 63.
 Grebel, Juffrouw —, 103.
 ———, Susanna Maria —, 103.
 Greeving, Johannes —, 18.
 Greive Jr, J. C. —, 118.
 Greven, Hendrik —, 32.
 Groben, Elisabeth Anthoinetta van —, 125.
 Guitard, Erven Hendrik Isaäc —, 17.
- Haafner, 13.
 Haag, Perine —, A.
 Haak, Catharina —, 37.
 Haan, Dr F. de —, 14, 15, 23, 29, 32, 35, 37, 41, 42, 55, 56, 57, 58, 61, 87, 89, 104, 106, 124, 125, 126, 128, 129, 134, 135, 138, 146, 150.
 ———, Gouverneur-Generaal Mattheus de —, 32.
 Haas, Pieter Adrianus Hendrik van der —, A.
 Hadji van Banten, 124.
 Hadji Saidi, 140.
 Hageman Jzn, 18.
 Hart, Elisabeth van der —, 37, 48.
 Hartingh, Jacob Theodorus —, B.
 ———, Nicolaas —, 41, 125, 126, 127, B.

- Hartsinck, Andries -, 17.
 Hasselaer, Mr Pieter Cornelis -, 41.
 Heemstede Cappelhof, Pieter van -, 58.
 Heerdt, Jacob Carel Frederik Baron van -, 147.
 Heim, Jan Frederik -, 17.
 Helvetius, Adriana Louisa -, 58.
 Hemert, Familie van -, 154.
 ———, Gijsbert Martinus van -, 149.
 Hendrik der Nederlanden, Prins -, 72.
 Henny, Familie -, 154.
 Henny-du Perron, Albertine Eugénie -, 153.
 Hensy, 134.
 Herzele, Martha van -, 41.
 Hesse, Elias -, 13.
 Heydt, Johann Wolfgang -, 13, 16, 17.
 Heynis, Notaris Klaas -, 104, 139, 144.
 Hilgers, Gilianna Wilhelmina -, 126.
 Hoeven, Margaretha Jacoba van der -, 115.
 Hoff, Jan van 't -, 16.
 Hofhout, 13.
 Hogendorp, C. S. W. Graaf van -, 136.
 ———, W. van -, 13.
 Hohendorff, Johan Andries Baron van -, 35, 41, 124, 125, B.
 ———, Philippina Theodora Mossel (× 1. J. A. Baron van Hohendorff, 2. Nic. Hartingh), *zie*: Mossel.
 Holle, Catharina Charlotte -, 104.
 ———, Johan Hendrik -, 104.
 Holsman, Godfried Jacob -, 58.
 Hoogvliet, 14.
 Hoorns (vader en zoon: Pieter en Joan), De van -, 14.
 Hoorn, (Joan) van -, 15, 23, 100.
 ——— (van Burgh), Johanna Margaretha van -, 98.
 ———, Pieter van -, 37.
 Hooyman, Ds Joh. -, 16, 58, 89, 90, 93, 94, 95.
 Horst, Eleonore Elisabeth -, 66.
 Houtman, Anna Elisabeth -, 139.
 Houque, Reinier -, 93.
 Huysers, Ary -, 89, 90, 93, 94, 95.

 Ido, Victor -, 66.
 Igel Igel, Awrom (Aron) -, 106.
 ———, Gietel -, 106.
 ———, Smoel (Samuel) -, 106.

 Igel, Jehoede Leip Jegiel -, 104.
 ———, Juda Leo Ezechiël -, 104.
 Imhoff, Mr Gustaaf Willem Baron van -, 16, 31, 35, 37, 38, 42, 43, 67, 69, 126.

 James, Ir Frederik -, A.
 Jantje, Majoor -, *zie*: Michiels, Augustijn -,
 Jonge, De -, 99.
 Jonker, Andries -, 58.
 Josephe, Simon -, 41, 48.
 Jubbels, Adriaan -, 56, 57, A.
 Julius, 134.
 ———, W. -, 138.

 Kalff, S. -, 150.
 Kamerling, Alice Anna -, A.
 Kastele, Van de -, 64.
 Kate, Ten -, 71, 118.
 Keizer, Cornelis de -, 18.
 Kelman, Hendrik -, 127.
 Kempen, Weldelina van -, 147, 149, 150, B.
 Ketelaar, Notaris -, 100.
 Khouw Hong Liang, 41, 48.
 Khouw Tjangke, 41, 48.
 Kiezinga, Ds Johannes -, 23.
 Kinder de Camarecq, 43.
 Kinderen, Mr T. H. der -, 43.
 Klerk, Catharina de -, 93.
 ———, Reinier de -, 16, 36, 79, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 96, 99, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 115.
 ———, Sophia Francina Westpalm (× Reinier de Klerk), *zie*: Westpalm.
 ———, Wilhelmina Cornelia de -, 88, 93.
 ———, Willem Cornelis de -, 88, 93.
 Klerk Dibbetz, Reinier de -, 88, 89, 98.
 Kleyn, Notaris Johannes Rudolphus -, 150.
 Kloot, Van Rhede van der -, 32, 37, 45, 53, 55, 58, 87, 89, 93, 100, 103, 124.
 Knebel, 30.
 Knops, Johanna Rosina Carolina -, 65.
 Kock van Leeuwen, Familie de -, 154.
 ———, Johan Cornelis de -, 149, B.
 Kroet-Boshouwer, Mevrouw J. H. -, 22.
 Krom, (Prof. Dr N. J.) -, 35.
 Kronouer, H. C. -, 53.
 Kruithof-Keizer, Mevrouw -, 103.
 Kijdsmeir, Catharina Johanna -, 63.

- Kijdsmeir, Catharina Petronella, geb. van Riemsdijk (× W. M. Kijdsmeir), *zie*: van Riemsdijk.
 —, Theodora Mariana —, 63.
 —, Willem Martinus —, 63, A.
- Lacté, Hendrik Nicolaas —, 96.
 Lannoy, Adolphine Sophia Jacqueline Ament (× J. C. de Lannoy), *zie*: Ament.
 —, Johan Carel de —, 74.
 —, Nontje de —, 74.
 Lauw Kang Nio, 147.
 Lauw Nunko, 41, 48.
 Leemans, 35.
 Lelyveld, Theo van —, 120.
 Le Nôtre, 13.
 Levyssohn Norman, Mr D. —, 43.
 Lim Ki Enlo, 41, 48.
 Lim Soenio, 18.
 Lim Theeko, 41, 48.
 Lim Tjipko, 41, 48.
 Limburg Stirum, Gravin Johanna Sara van —, 103, 115.
 Lindenberg, 134.
 Lingén, Aletta van der —, 56.
 Liro (ten rechte Miero), 104.
 Loetzrich, Johannes —, 129, B.
 Lons, Cornelis Antonie —, 32, 35.
 Loos Haaxman, De —, 54.
 Lopes, Geertruida Cornelia de —, 18.
 Loten, Joan Gideon —, 35.
 Loudon, Familie —, 154.
 —, William Francis —, 150.
 Lyclama à Nijeholt, Baukje Maria —, 89.
- Maarschalk, Adriaan —, 129, B.
 Mahoka, 135.
 Mahomed Ali, 17.
 Mangkoeboemi, 125.
 Manies van Bali, Slavin —, 63.
 Marre, Jan de —, 13.
 Martens, Wilhelmina Reynira —, 62.
 Martin, Isaác de St —, 14.
 Mas Achmat, 17.
 Maurisse, Mr Pieter Simon —, 103.
 Mea (Christina Simans), 62, 63.
 Mecklenburg-Schwerin, Hertog Adolf Friedrich von —, 72.
 Medhurst, 42.
- Meertens, Hermina Alexandrina —, A.
 Melville, H. L. Leydie —, 31, 42.
 Menu, Familie —, 119, 148, 149, 154.
 —, Adelaïde Elizabeth —, 149, B.
 —, Agraphina Augustina Michiels (× Kol. P. H. Menu), *zie*: Michiels.
 —, Geertruida Wendelina — (× Jhr G. M. Verspijck), 149, 153, B.
 —, Henricus Joannes Baptista —, 99, 150.
 —, Johanna Maria — (× 1. J. Welter, 2. J. J. W. E. Verstege), 130, 150, 153, B.
 —, Johannes —, 147.
 —, Margaretha Catharina (× Mr H. W. du Perron), 149, 150, 153, B.
 —, Kol. Petrus Henricus —, 119, 120, 147, 148, 150, 151, B.
 Merkus, Mr Pieter —, 145.
 Metzlar, Ds Jacob Caspar —, 93.
 Mey, C. W. —, 42.
 Meyer, Joan Cornelis —, 106, 107, 115.
 —, Lambertine Jeannette Elisabeth Adriana —, 107.
 Meyerhoff, Jan —, 35.
 Michil, 134.
 Michiels, Familie —, 140, 149.
 —, Agraphina Augustina — (× 1. J. A. Beijvanck, 2. Kol. P. H. Menu), 139, 140, 145, 146, 147, 148, 149, 150, B.
 —, Andries —, 120, 139, 140, 143, 145, 153, B.
 —, Augustina —, 139, 140, 146.
 —, Augustijn — („Majoor Jantje”), 119, 120, 129, 130–150, 153–154, B.
 —, Davida Elisabeth Augustijn — (× Augustijn Michiels), *zie*: Augustijn.
 —, Elisabeth, 140.
 —, Jonathan —, 17, 136.
 —, Titus —, 138, 139.
 —, Wilhelmina —, 139, 140, 146.
 Miero, Adolphus Gustavus —, 106.
 —, Anthony —, 106, 115.
 —, Johanna Susanna —, 106, 115.
 —, Joseph Michiel —, 106.
 —, Leendert —, 104, 105, 106, 107, 115, 129, B.
 —, Sewa Diena —, 106, 107, 115.
 Miero Meyer, J. C. —, 106.
 —, Lambertine Jeannette Elisabeth Adriana —, 107.

- Moens, Adriaan -, 96.
 Moerbeek, Anna Suzanna -, 36.
 ———, Jeroen Barentsz. -, 36.
 Mohr, Ds Johan Maurits -, 15, 16.
 Molkman, Joanna -, 36.
 Mom, Arnoldus Constantijn -, 17.
 Mossel, Familie -, 127.
 ———, Catharina Johanna - (× Jhr G. M. Taets van Amerongen), 41.
 ———, Geertruida Margaretha - (× Mr P. C. Hasselaer), 41.
 ———, Jacob -, 16, 35, 38, 40, 41, 42, 45, 48, 89.
 ———, Mr Jacob -, 41.
 ———, Philippina Theodora - (× 1. J. A. Baron von Hohendorff, 2. Nic. Hartingh), 41, 125, 126, B.
 Mundt, Louise Susanna -, A.
 Munnik, Georgius Everhardus -, 17.
 Mijnsen, Notaris J. J. -, 63.
- Nagel, G. H. -, 104, 105.
 Nasson, Johanna Henriëtte Sophia -, 139.
 Naysan, 135.
 Nederburgh, 100.
 Nering Bögel, E. -, 32.
 Neueck, Pijffer von -, 105.
 Ni Hoe Kong, 55.
 Niena, 147.
 Niey Clasie, 97.
 Nji Safira, 96.
 Nji Soenting, 96.
 Njonja Trijn, 96.
 Noble, Charles Frederick -, 16.
 Noto Soeroto, 120.
 Nupoort, Ds Jan -, 93.
 Nypels, G. -, 53.
 Nijs Brouwer, Van de -, 138.
- Oels, Hertog van -, 147.
 Olden, Charles van -, 98.
 Olee, Hendrik Nicolaas la -, 18.
 Olivier, Johannes -, 71.
 Ongewassen, Margaretha Sophia -, 57.
 Oordt, Sara Maria van -, 37.
 Outhoorn, Van -, 100.
 Overstraten, Mr Pieter Gerhardus van -, 100
- Pahud, A. D. F. -, 23.
 Pakoe Boewono III, 125.
 Palm, J. N. van der -, 52.
 Pangeran Aria Poerbaja, 124, B.
 Panhuijs, Mr Joan Hendrik van -, 97.
 Pant, Anna Theresia van der -, 150.
 Paridan, Majoor -, 17.
 Parra, Gouverneur-Generaal Petrus Albertus van der -, 13, 14, 16, 17, 53, 89, 90, 98.
 Pauwlttzen (Pauwlutsen), Elisabeth Cornelia -, 127.
 Pedersen, Hugo v. -, 138.
 Perera, N. -, 42.
 Perié, Jan Jacob -, 149.
 Perné, Marie -, A.
 Perron, Familie du -, 154.
 ———, Albertine Eugéniedu (× Henny), 153.
 ———, Charles Emile du -, 153.
 ———, Mr Henricus Wilhelmus du -, 149, B.
 ———, Jeanne Marie du - (× Jhr J. C. van der Wijck), 149, 153.
 ———, Louis du -, 149.
 ———, Louis Henri du -, 153.
 ———, Louise Henriëtte du -, 149.
 ———, Margaretha Catharina Menu (× Mr H. W. du Perron), zie: Menu.
 Pers, Jeanne Maria Johanna Sophia Alida van der -, A.
 Pettenius, Maria Cornelia -, 128.
 Pickenbroek, Weduwe -, 56.
 Pieper, Notaris -, 139.
 Piéron, Désirée Josine -, 149.
 Pierraedt, Constance -, 32.
 Pierson, Henri Daniël -, A.
 Pilon, Charlotte Cornelia -, 104.
 ———, Jean Baptiste -, 17.
 Poelman, Familie -, 128, 133.
 ———, Anna Maria -, 128.
 ———, Mr Pieter (Pierre) -, 17, 127, 128, B.
 ———, Steven -, 17, 128.
 Price, David Tannat Montgomery -, 147.
 Price & Co, Firma John -, 147.
 Pruisen, Koning van -, 98.
 Pui, Cathérine Marie du -, 115.
 Putten, W. L. van -, 138.
 Puy, De -, 134.
- Quartel, Johanna Lucretia du -, 149.

- Rach, Johannes -, 13, 14, 23, 82, 83, 87, 88, 90, 91, 99, 110.
 Radder, Adriana Elisabeth -, 127.
 Raden Mas Said, 125.
 Raden Sakee, 119, 124, 128.
 Raden Saleh, 119, 120, 147, 148, 151, 154, B.
 Radermacher, Mr Frans Reinier -, 96, 97, 98, 115.
 —, Mr Jacobus Cornelis Mattheus -, 13, 68, 89, 93, 94, 97, 98, 99, 115, 125, 128, 133, B.
 —, Margaretha Sophia, geb. Verijsel (× Mr J. C. M. Radermacher), *zie*: Verijsel.
 —, Susanna Ignatia -, 103.
 Radin Salie, 134.
 Raffles, (Thomas Stamford) -, 42, 43.
 Rant, C. -, 107.
 Ratoe Sjarifa Fatima, 67.
 Ravallet (Wed. Berth), Geertruida Sophia de -, 96, 97.
 Reimer, Carel Frederik -, 17.
 Rembrandt, 120.
 Resandt, Wijnaendts van -, 37, 74, 127.
 Reyndermans, Elisabeth -, 147.
 Reynst, Joan Cornelis -, 136, 149.
 —, Maria Anna -, 103, 115.
 Ricbeeck, Mr Abraham van -, 16, 100.
 Riemsdijk, Abraham Pieter van -, 63.
 —, Abraham Scipio Isbrandus van -, 63.
 —, Adriana Henriëtte Louise van -, 58, 63.
 —, Catharina Johanna van -, 58.
 —, Catharina Margaretha, geb. Craan (× W. V. H. van Riemsdijk), *zie*: Craan.
 —, Catharina Petronella van - (× W. M. Kijdsmeir), 63, 64, 65, A.
 —, Christina Simans (× D. C. H. van Riemsdijk), *zie*: Simans.
 —, Daniël Cornelis Helvetius van -, 55, 61, 62, 64, 66, 69, 71, 72, 73, A.
 —, Dina Cornelia van - (× Tj. Ament), 60, 63, 64, 65, 66, 73, 74, A.
 —, Ignatia Cornelia Margaretha van -, 61.
 —, Jacoba Mariana van -, 63.
 —, Jacobus Johannes Helvetius van -, 61.
 —, Jeremias van -, 54, 55, 58, 89.
 —, Petrus Wilhelmus Helvetius van -, 61, 136, A.
 —, Scipio IJsbrand Helvetius van -, 63.
 —, Sophia Catharina van -, 61, 63.
 —, Sophia Wilhelmina van - (× C. M. Visser), 60, 63, 64, 65, A.
 —, Theodora Jacoba van -, 58.
 —, Jhr W. J. E. van -, 54.
 —, Willem Martinus van -, 63.
 —, Willem Vincent Helvetius van -, 17, 57, 58, 61, 68, 129, 136, A.
 —, Jr, Willem Vincent Helvetius van -, 62.
 Riemsdijk ten Cate, Hendrik Helvetius van -, 54.
 —, V. H. Helvetius van -, 54.
 Riesz, Gen. C. H. F. -, 53.
 Rietstap, 51, 52, 120.
 Roberts, Ann -, 128, B.
 Roedler, 66.
 Rolff, Notaris Leendert -, 93.
 Rominken, 134.
 Romp, Michiel -, 16.
 Ronkel, Dr Ph. S. van -, 108.
 Roo de la Faille, P. de -, 21.
 Roorda van Eysinga, P. P. -, 18, 71, 133, 134.
 Rost van Tonningen, M. B. -, 53.
 Rubens, Annatje Joseph -, 106, 115.
 Rudolph, M. -, 107.
 Rijck (Rietwijck), Gerhardus Carolus van -, 61, 108.
 Rijsbieter, Weduwe -, 17.
 Rijswijk, Wilhelmina van - (× Notaris J. N. Bestbier), 96.
 Saartje, Slavin -, 96.
 Saartje van Batavia, Slavin -, 106.
 Saira, Slavin -, 106.
 Saksen-Weimar, Hertog Bernhard van -, 150.
 Salm, Abraham -, 118, 119.
 Sapiero, 135.
 Schegget, Richold ter -, 17.
 Schouwman, Frederik -, 18.
 Schreuder, Jan -, 17.
 Schulp, Arnolda -, 97.
 Schultz, Johannes Christoffel -, 17.
 Schweitzer, Chr. -, 13.
 Senn van Basel, Wilhelmina Henriëtte - (× J. C. Baud), 58.

- Senn van Basel, Mr Willem Adriaan -, 58.
 Serrurier, Mr L. -, 23, 84, 108.
 Serrurier ten Kate, Mevrouw M. -, 84, 108.
 Seyd Alie, 135.
 Siberg, Françoise Catharina Emilia Alting -, 103, 115.
 ———, Gouverneur-Generaal Johannes -, 99, 100, 103, 104, 106, 115.
 ———, Johannes Alting -, 103, 115.
 ———, Johannes Hendrik -, 115.
 ———, Mars Quintus Alting -, 103, 115.
 ———, Martha Maria Johanna Adriana Alting -, 103, 115.
 ———, Paul Adriaan Alting -, 103, 115.
 ———, Mr Pieter Gerhard -, 103, 115.
 ———, Pieter Gerhardus Alting -, 103, 115.
 ———, Pieterella Gerhardina geb. Alting (× Joh. Siberg), *zie*: Alting.
 ———, Willem Arnold Alting -, 103, 115.
 Si Lapis, 148.
 Simans (Mea), Christina - (× Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk), 62, 63, 73.
 Sinjo Jantje, 146.
 Sinjo Sèn, 62.
 Si Oako, 41, 48.
 Smith, David Joan -, 16, 17, 18, 23, 96.
 Smolders, Maria -, 147.
 Snelleman, Johan F. -, 71.
 Snellen van Vollenhoven, Joan Evert -, A.
 Snijders, Jehoede Leip Benjegichiel, 104.
 Speelman, (Cornelis), 16.
 Speet Jr, Jacobus Martinus -, 74.
 Stapel, 36, 38, 100.
 Stavorinus, 13.
 Steen, Klockgieter -, 86, 117.
 Steenstra Toussaint de Pauly, Vrouwe M. A. S. -, 153.
 Stein Callenfels, Dr P. V. van -, 21.
 Sterrenberg, Elso -, 94.
 Stockum, Hendrik van -, 18, 93, 100.
 Stoop, Rachel -, 127.
 Struis, Abraham -, 23.
 Stutterheim, Dr W. F. -, 25.
 Suchtelen, Abraham van -, 37.
 ———, Casparus Arnoldus van -, 37.
 ———, Henricus Jacobus van -, 37, 48, 56.
 ———, Hermanus van -, 37.
 Suermondt, Mary - (× E. C. C. Ament), 66, 74, A.
 ———, Willem -, 66.
 Swart, Anna Anthonia -, 127.
 Swieten, Luitenant-Generaal Pieter van -, 61.
 Tachard, Guy -, 15.
 Taets van Amerongen, Jhr Gerard Maximiliaan -, 41.
 ———, William Marie Eugène, Baron -, 150.
 Tan Hoelo, 18.
 Tan Hok Nio, 140.
 Tan Kalong, 41, 48.
 Tan Soenko, 18, 41, 48.
 Tan Teengko, Weduwe -, 18.
 Tee Toanko -, 41, 48.
 Tesseire, Andries -, 17, 18, 22, 68, 128, 133.
 ———, Guillaume Elie -, 17.
 Ternaten, A. van -, 42.
 Thalia, Slavin -, 139, 140, 146.
 Thedens, Anna Margritha Pietersd. -, 36.
 ———, Johannes -, 36, 37, 48.
 Thierens, Sophia Henriëtte -, 147.
 Thomassen, Geertruida Johanna -, A.
 Thorn, Majoor William -, 68.
 Tiedeman en Van Kerchem, Firma -, 67.
 Tiedja van Makasser, Slavin -, 106.
 Timmerman, George Bertram -, 127, B.
 Titus, 139.
 Tjan, 135.
 Tombe, C. F. -, 18.
 Toutlemonde, Balthasar -, 35.
 Tulleken, Maria Elisabeth -, 106.
 Tung Inko, 41, 48.
 Valckenier, Gouverneur-Generaal Adriaan -, 13, 16, 17, 37.
 Valentijn, Anjelina Catharina - (× 1. Johan Samuel Heinrich Wüstenberg, 2. Johannes Loetzrich, 3. Adriaan Maarschalk), 129, B.
 ———, (François), 13.
 Veeckens, Hendrik -, 68.
 Veenstra-Visser, Erven -, 58, 63.
 Velberg, Anton Herman Eduard -, 153, B.
 ———, Henriëtte Louise, geb. Verstege (× A. H. P. Velberg), *zie*: Verstege.
 Velde, Familie van den -, 52.
 ———, Bartholomeus van den -, 56.
 ———, Bartholomeus Gerard van den -, 56, A.

- Velde, Pieter van den -, 16, 37, 55, 67, A.
 —, Sara Jacoba van den -, 56, A.
 Verhuell, Quirijn Maurits Rudolph -, 68, 71.
 Verspijck, Familie -, 154.
 —, Abraham Claudius Jean -, 149.
 —, Jonkvrouw Elisa -, 150.
 —, Geertruida Wendelina geb. Menu
 (x Jhr G. M. Verspijck), zie: Menu.
 —, Jhr Gustave Marie -, 149, B.
 —, Gustavine Marie -, 150.
 —, Jhr Henri Gustave -, 150.
 Verstege, Familie -, 120, 154.
 —, Charles Matthieu George Arinus
 Marinus Ecoma -, 150.
 —, E. -, 129, 148.
 —, Emile Henri -, 153, B.
 —, Emile Johan Rudolf -, 153, B.
 —, Gustave Charles -, 118, 123, 129,
 153, B.
 —, Henriëtte Louise -, 148, 153, B.
 —, Johan August -, B.
 —, Johanna Maria geb. Menu (x
 J. J. W. E. Verstege), zie: Menu.
 —, Johannes Jacobus -, 150.
 —, Johannes Jacobus Wilhelmus Elize
 -, 150, 153, B.
 —, Maria Wilhelmina Augustina -, 150.
 Verijssel, Hugo -, 89, 93, 96, 115.
 —, Margaretha Sophia -, (x Mr J. C.
 M. Radermacher), 89, 96, 97, 115.
 Veth, 42, 118.
 Vinck, Andries -, 17.
 Vinju, Adrianus Anthony -, 107, 139, 145.
 Visser, (Visscher), Carel Marinus -, 60, 63,
 64, A.
 —, Cz., Ir C. -, 64.
 —, Wed. Sophia Wilhelmina, geb. van
 Riemsdijk, 63, 64.
 Vogelaar, Jan Jacob -, 18.
 Voorthuis, Toos -, A.
 Vosmaer, Gualtherus -, 98.

 Wahatima, 134.
 Walen, Jules Louis Jannette -, 67, A.
 Wall, (Dr V. I.) van de -, 15, 30, 31, 32, 79,
 84, 90, 103.
 Wargaren, Margaretha Catharina -, 129.
 Wassink, Dr Geerlof -, 63.
 Weber, Dorothea -, 126.
 Weert, Pieter van de -, 18.
 Welgevare, Gijsbrecht Jacob -, 18.
 Wellenstein, Ir Edmund Peter -, A.
 —, Johanna Rosina Carolina Elisabeth,
 geb. Andrée Wiltens (x Ir E. P.
 Wellenstein), zie: Andrée Wiltens.
 Welter, Jan -, 150, B.
 —, Pieter Daniël -, 150.
 Westpalm, Geertruida Catharina - (x Mr
 J. H. van Panhuys), 97.
 —, Geertruida Margaretha -, 96.
 —, Mr Jan -, 93, 97.
 —, Sophia Francina - (x Reinier de
 Klerk), 36, 84, 85, 88, 89, 90, 95,
 96, 97, 98, 99, 103, 106, 115.
 Westpalm van Huzum, Geertruida Margare-
 tha, geb. Goossens, zie: Goossens.
 —, Michiel -, 36, 89.
 Wiegeman, Jan Hendrik -, 17, 23.
 Wiese, Albertus Henricus -, 23, 90, 100.
 Wildeland, Gerrit -, 127, B.
 Wilhelm II, 150.
 Wilhelmina, Koningin -, 150.
 Willebrands, B. H. W. -, 80, 83, 84, 108.
 Willem I, Koning -, 98, 147.
 Willem III, Koning -, 149.
 Willem IV, Prins -, 98.
 Willem Frederik Hendrik der Nederlanden,
 Prins -, 108.
 Willems, Kolonel H. G. -, 53.
 —, I. F. -, 138.
 Winkelhagen, Mevrouw -, 148.
 Witsen, Nicolaas -, 14.
 Wurmb, Frederik Baron von -, 15, 17, 67.
 Wüstenberg, Anjelina Catharina, geb. Va-
 lentijn (x Johan Samuel Heinrich
 Wüstenberg), zie: Valentijn.
 —, Johan Samuel Heinrich -, 129, B.
 Wijck, Familie van der -, 154.
 —, Jhr Herman Pierre Henri van der -,
 149.
 —, Jeanne Marie geb. du Perron (x Jhr
 J. C. van der Wijck), zie: Perron, Du -.
 —, Jhr Johan Cornelis van der -, 149.
 Wyckert, 17.

 Zallé, Notaris Andries Jan -, 128, B.
 Zboray, E. van -, 67.
 Zeegers Veeckens, Lambertus -, 104, 115.
 Zwaardcroon, Hendrik -, 15, 16.

REGISTER VAN ZAAKNAMEN

- „Admiraal Evertzen”, Zr. Ms. —, 68.
 Algemeen Nederlandsch Verbond, afd. Batavia, 23, 24, 72.
 Amanusgracht, 15.
 Amat, 41.
 Ambon (Amboina), 32, 57, 93.
 Amersfoort, 56.
 Amoerang, 86.
 Amstelveen, Landgoed —, 18.
 Amsterdam, 14, 41, 58, 86, 98, 106, 126.
 Angkee, Landgoed —, 18.
 Antjol, 17.
 Antjol-rivier, 17.
 Antjolsche weg, 14, 22.
 Antwerpen, 66.
 Archief, Lands—, 22, 29, 36, 52, 80, 108, 110, 115.
 Architectenkring, Ned.-Ind. —, 24.
 Armen- en Weeshuis, Diaconie —, 80, 107, 108, 110, 115.
 Assam, Landgoed —, 18.
 Atjeh-oorlog, 61.
- Babakan, Landgoed —, 18.
 Banda, 87, 94.
 Bandjermasin, 150.
 Bandoeng, 54.
 Bangilo of Naglen, 17.
 Bantam (Banten), 18, 67, 124.
 Bantammerweg, 146.
 Bataafsche Republiek, 100.
 Batavia, 13, 14, 15, 16, 17, 21, 22, 23, 24, 26, 30, 32, 35, 36, 38, 42, 43, 44, 51, 53, 56, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 73, 74, 80, 86, 87, 88, 90, 94, 98, 99, 103, 104, 106, 110, 113, 117, 118, 123, 125, 126, 127, 129, 130, 139, 144, 146, 147, 148, 149, 150.
 Batavia, Kasteel van —, 53, 93, 103, 108.
 Batavia, Machinefabriek en Scheepswerf—, 22.
 Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 15, 17, 21, 22, 23, 24, 30, 31, 32, 41, 42, 43, 44, 67, 80, 85, 88, 94, 95, 99, 108, 120, 140.
- Bataviasche Ommelanden, 14, 17, 18, 58, 68, 125, 127, 129, 133.
 Bataviasche Statuten, 57.
 Batoe Tjepper, 15, 18, 22.
 Beem & Co, Van —, 22, 23.
 Bekasi, 22, 58.
 Berendrecht, Landhuis —, 17, 22, 23.
 Bergen op Zoom, 147.
 Bergzigt, Landgoed —, 18.
 Bidara Tjina, 149.
 Bodjong Ringit, Landgoed —, 18.
 Bohemen, 147.
 Borneo, 150.
 Botanische tuin, 15, 17.
 Brussel, 148.
 Buitenzorg, t/o titelbl., 14, 18, 22, 52, 53, 54, 57, 58, 62, 86, 89, 117, 128, 129, 144, 146.
 Buitenzorg, Huize —, 16, 89, 143.
 Buitenzorgsche weg, 51, 117.
- Carpentier-Altingstichting, 108.
 Ceilon, 94.
 Celebes, 37, 38, 86.
 Chêne de Vienne, Huis du —, 22, 23.
 Cheribon, 41, 65, 72.
 Chineesche gemeente en Raad, 41–42, 44, 48.
 Colombo, 36, 98.
 Compagnieskamer, 84.
 Concordia, Landgoed —, 18.
 Coromandel, 30, 31, 38, 45, 57.
 Crocot (Krokot) ,Rivier —, 97, 108.
- Daalvliet, Landgoed —, 18.
 Daalzigt, Landgoed —, 17.
 Dadap, Landgoed —, 18.
 Decima, 36.
 Delft, 146.
 Denambo, Landgoed —, 139, 140, 146.
 Depok, Landgoed —, 17.
 Deventer, 37.
 Djatiboomen, 15.
 Djatinegara, Landgoed —, 17, 22, 23.
 Dokkum, 64, 73.

- Dramaga, Landgoed -, 61.
 Dregterland, Landgoed -, 17, 55, 125.
 Drosserspad, 41.
- Edam, Eiland -, 15, 17, 67.
 Enkhuizen, 38, 86, 117.
 Evangelische gemeente, 88.
- Formosa, 32.
 Friederichstadt, 36.
- Gandaria-Noord, 22.
 Ganderia-Krep, Landgoed -, 17.
 Gang Chassé, 150.
 Gang Ketapang, 108.
 Gang Menu, 148.
 Gang Tepekong, 29.
 Gedé, 118.
 Gedong Kramat, 119, 148.
 Gedong Loehoer, 119.
 Gedong Pandjang, 119, 153.
 Geldersche weg, 14.
 Gemoe, Suikerfabriek -, 150.
 Gent, 149.
 Glaga Midang, Suikerfabriek -, 65.
 Glodok, 61.
 Goenoeng Sarie, 16, 22, 23, 27-48, 61.
 Goerlitz in Silezië, 125.
 Gondrong, Landgoed -, 18.
 Gouvernement van Ned.-Indië, 21, 23, 24, 108, 110, 115, 153.
 's-Gravenhage, 98, 103.
 's-Gravenpolder, 98.
 Grinding, Landgoed -, 18.
 Grisse, 37, 126.
 Grodka bij Lemberg, 104.
 Grogol, Landgoed -, 17, 22, 23, 86, 89, 97.
 Groeneveld, Landhuis -, 15, 17, 20, 22, 24, 49-78, 149, 153.
 Grondpeilwezen, 108, 109, 115.
 Groote Rivier, 35, 36, 42, 55, 64, 89, 96, 97, 106.
 Groote Roça Malakka, 129.
- Harderwijk, 98.
 Heer Arentskerke, 128.
 Heeren Zeventien, 15, 35, 37, 38, 56, 89, 93, 94, 126, 127.
 Heinrich, Brik -, 144.
 's-Hertogenbosch, 149.
 Hervormde Kerk, Ned. -, 23, 60, 95, 107, 108, 115.
 Hindoe-Beelden, 30, 34, 35, 41, 42, 43, 44, 45.
 Historisch Genootschap, 35.
 Historische Tentoonstelling Batavia, Catalogus der -, 31.
 Hollandsche Kerk, 35, 37, 41, 56, 57, 89, 93, 96, 99, 125, 126, 127.
 Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen, 94.
 Hooggerechtshof, 85.
 Hospitalen te Batavia, 94.
 Hotel du Chemin de Fer, 143.
 't Huis de Kruyswijk, Schip -, 104.
- Indische Gids", „De -, 53.
- Jacatra (Jakkerta), 13, 14, 37, 38, 41, 130 144.
 Jacatrasche weg, 16, 43, 127.
 Japan, 17.
 Japan, Landhuis -, 11, 17, 22.
 Japara, 57.
 „Java", Admiraalsschip -, 96.
 Java's Noord-Oostkust, 32, 35, 41, 87, 99, 125, 126.
 Jogjakarta, 125.
 Jogjasche hof, 58.
- Kaapsche landhuizen, 31.
 Kaapstad, Huis Koopman-de Wet te -, 110, 113.
 Kadawong-Oost, Landgoed -, 18.
 Kadoewang, Landgoed -, 18.
 Kalibata, Landgoed -, 57.
 Kalideres, Landgoed -, 18, 22.
 Kali-Krokot, zie: Crocot.
 Kali-Petteing, Landgoed -, 18.
 Kamal, Landgoed -, 18.
 Kampong Lemon, Landgoed -, 18.
 Kampong Makassar, 22, 71.
- Haarlem, 36.
 Hambalang, Onderneming -, 117, 123, 124.
 Hamburg, 127.

- Kampong Melajoe, 17, 18, 90, 100, 139, 148.
 Kampong Noordwijk, 146.
 Kampong Tangki, 138.
 Kapok, Landgoed -, 18.
 Karang Ceram, Landgoed -, 18.
 Karang Tjongok, Landgoed -, 58.
 Kartasoera, 32, 35, 125, 126.
 Katapang, Landgoed -, 18.
 Kawoengpandak, Landgoed -, 58.
 Kazerne der veldpolitie, 22.
 Kebajoran, 89.
 Kebon-Djeroek, Landgoed -, 17, 22, 23.
 Kedoeng Badak, Landgoed -, 144.
 Kedong Alang, Landgoed -, 144.
 Ketjipit, Landgoed -, 61.
 Kircher, Huis -, 22.
 Klapanoenggal, Landgoed -, 117, 118, 130, 133, 136, 139, 140, 144, 146.
 Klappa nonga, Landgoed -, 17.
 Klenteng Sentiong, 29.
 Klerk, Het Huis Reinier de -, 22, 23, 79-115.
 Kliphof, Landgoed -, 17, 139, 140.
 Koestraat, 61.
 Koffie, 15, 66.
 Koloniaal Instituut, Tentoonstelling in het -, 71, 118.
 Koningsplein, 65, 108, 110.
 Koripan, Landgoed -, 144.
 Krakatau, 51.
 Kramat, Landgoed -, 18, 74.
 Krangan, Landgoed -, 144.
 Krokot, Kali -, zie: Crocot.
 Kuwera, 28, 44.
 Laanhof, Landhuis -, 17, 23.
 Landbouwmaatschappij Tjitrap N.V., 153.
 Landlust, Landgoed -, 17, 64.
 Landraad, 108.
 Lands-hutte, Landgoed -, 71.
 Lebak-Boeloës, Landgoed -, 17.
 Lebaksiri, Landgoed -, 17.
 Leenhoffs' Weergade, Landgoed -, 15, 18.
 Leiden, 52, 99.
 Lengkong, Landgoed -, 18.
 Liberia-koffie, 66.
 Luthersche Kerk, 93.
 Maartensdijk, St -, 57.
 Makassar, Landgoed -, 22, 71.
 Makassar, Stad -, 37, 38, 57, 106.
 Malabar, 15, 57.
 Manado, 64.
 Mandelawangi, 118.
 Manoeuvres, 53.
 Mataram, 32, 35, 125.
 Materman, Huis -, 16, 17.
 Matthys, Landgoed -, 55, 57.
 Meester-Cornelis, 14, 17, 53, 55, 57, 107, 139, 146, 148, 150, 153.
 Megamendoeng, 117, 118, 123, 144.
 Menting, Landgoed -, 17.
 Meyegracht, 130.
 Middachterallee, 54.
 Middelburg, 63, 64, 90, 93, 96, 98.
 Mingo-Djawa, Landgoed -, 18, 58.
 Moewaraberes, Landgoed -, 58.
 Molenvliet (Molenvlietsche dijk), 14, 15, 18, 22, 36, 79, 86, 87, 88, 89, 90, 95, 96, 97, 99, 100, 103, 104, 107.
 Molenvliet West 7, Huis -, 22, 23.
 Moluksche eilanden, 63, 64.
 Monumentenordonnantie, 21, 24.
 Mookervaart, 14, 15, 18, 22.
 Museum van het Bataviaasch Genootschap, 84, 85.
 Museum voor Land- en Volkenkunde en Maritiem Museum Prins Hendrik te Rotterdam, 71.
 Museum van „Werkspoor" te Amsterdam, 86.
 Mijnwezen, 80, 86, 107, 108, 109, 110, 115.
 Naglen, Bangilo of -, 17.
 Nantes, Edict van -, 64.
 Napoleon, 130.
 Negapatnam, 45, 129.
 Nengewer, Landgoed -, 58, 61, 130, 139, 145, 153.
 Noengal, Landgoed -, 17.
 Noesa Kembangan, Landgoed -, 17, 61.
 Noordwijk, 37, 38, 41.
 Nova, Villa -, 19, 22.
 Oengaran, 35.
 Onrust, Eiland -, 32, 36, 58.
 Ons Genoegen, Landgoed -, 71.

- Ontong-Djiwa, Landgoed -, 17.
 Onze Vloot, Kon. Ver. -, 72.
 Oostdongeradeel, 64.
 Opium-fabriek, 15, 23, 90.
 Orangkaja's, 32.
 Oudheidkundige Bond, Nederl. -, 84.
 Oudheidkundige Commissie, 30, 31, 44.
 Oudheidkundige Dienst, 21, 22, 23, 24, 29, 42, 90, 104, 106.
 Oudheidkundig Verslag, 42, 45, 90.

 Padalarang, 54.
 Padang, 147.
 Padjonkeran, 17.
 Pakadjangan, Landgoed -, 18.
 Pakoang, Landgoed -, 18.
 Palembang, 71.
 Panggerango, 118.
 Panoengangan, Landgoed -, 18.
 Panombeng, Landgoed -, 18.
 Panombeng-Lodjami, Landgoed -, 18.
 Papisangan, Landgoed -, 58.
 Parang-Koeda, Landgoed -, 18.
 Parapattan, 61, 63.
 Parrang-Koeda, Landgoed -, 18.
 Parijs, 64.
 Pasangrahan, Rivier -, 18.
 Pasar Baroe, 29, 43.
 Pasar Senen, 64.
 Pasoeroean, 61.
 Passier Poeti, Landgoed -, 18.
 Pekajon, Landgoed -, 22, 51, 53, 62, 63, 74.
 Pella, Landgoed -, 17.
 Penobeng, Landgoed -, 22, 63.
 Pesing, Landgoed -, 18, 22.
 Pintoe Besie, 29, 43.
 Poeloe-Gadong, 17, 22.
 Poerwokerto, 64.
 Polen, 104.
 Pondok Bamboe, Landgoed -, 17.
 Pondok Djagong, Landgoed -, 18.
 Pondok Gedeh (Ketjil), Landgoed -, 15, 22, 58, 104, 105, 106, 115, 144.
 Pondok Petoeng, Landgoed -, 18, 22.
 Pondok Poetjoeng, Landgoed -, 17.
 Pondok Seroet, Landgoed -, 18.
 Pondok Terong, Landgoed -, 17, 144.
 Pondok Tjina, Landgoed -, 17, 144.
 Poris, Landgoed -, 18.

 Portugeesche gemeente en Kerk, Binnen -, 37, 140.
 Portugeesche Gemeente, Gereformeerde -, 140.
 Prambanan, 35.
 „Priangan”, 23.
 Prigie (Priegie), 55, 57.

 Raad van Justitie, 44, 58, 104, 128, 149.
 Rechtbank van Ommegang, 108.
 Roemah Merah, 89.
 Rombot, Landgoed -, 64.
 Romswinkel, Huis -, 22.
 Rotterdam, 104.
 Rotterdam, Fort -, 37, 38.
 Rotterdam, Stadspoort -, 129.
 Rustenburg, Landgoed -, 17, 22, 31, 43, 71, 149.
 Rust en Werk, Landgoed -, 18.
 Rijswijk, 139.
 Rijswijk, Portrettengalerij in het Paleis -, 53, 54, 87, 94.

 Sabie, Landgoed -, 18.
 Sadeng, Landgoed -, 17, 58, 62.
 Saksen, 147.
 Salemba (Batavia), 15, 63.
 Sampea, Landgoed -, 17.
 Sawangan, Landgoed -, 17, 144.
 Schiedam, 58.
 Schoonzigt, Landgoed -, 17.
 Selapandjang, Landgoed -, 18.
 Semarang, 23, 32, 35, 42, 125, 126, 127, 147, 150.
 Semper Idem, Huize -, 130, 135, 138, 140, 143, 144, 145.
 Sentiong, zie: Goenoeng Sarie.
 Sentiong (Klenteng), 29.
 Seringsin, Landhuis -, 14, 16.
 Siam, 15.
 Simplicitas, Landhuis -, 11, 17, 22.
 Sindang Barang, Landgoed -, 61.
 Sneek, 64-65.
 Soekaboemi, 73.
 Soeka Hâti, Landgoed -, 71.
 Soekapoera, 17.
 Soekaradja, Landgoed -, 66, 129, 135, 136, 139, 140, 146.

- Soemedang, 32.
 Soerabaja, 74, 126.
 Sonthar, Landgoed -, 139, 140.
 Sterrekundige waarnemingen, 15.
 Struiswijk, Landhuis -, 15, 16, 17, 22, 23, 90.
 Stijl-typen, De drie -, 24-25.
 Sumatra's Westkust, 99.
- Tagalangoes, Landgoed -, 18.
 Tagal Rotting, Landgoed -, 18.
 Tanah Abang, Kerkhof -, 36, 74, 136, 139, 149, 150.
 Tanah Abang, Landgoed -, 15, 17, 58.
 Tanahbaroe, Landgoed -, 130.
 Tanah-Rendah, 22.
 Tanah-Rendah-Patoekangan, 22.
 Tanah Seratoes, Landgoed -, 18.
 Tanah Tinggi, Landgoed -, 18.
 Tandjong Grogol, 22.
 Tandjong Kaik of Kait, Landgoed -, 18.
 Tandjong-Oost, *zie*: Groeneveld.
 Tandjong Priok, Landgoed -, 17, 140.
 Tandjong Tjie Jantong, Landgoed -, 55, 57.
 Tandjong-West, Landgoed -, 15, 17, 22, 23, 52, 71.
 Tangerang, 22.
 Tangerang'sche weg, 15.
 Tapos, Landhuis -, 12, 22.
 Teloknaga, Landhuis -, 18.
 Telok Poetjoeng, Huis -, 22.
 Ternate, 150.
 Texel, 36.
 Tibur, Rivier -, 128.
 Tjakoeng, Landgoed -, 22.
 Tjandi Kalasan, 45.
 Tjawan, Landgoed -, 56.
 Tjengeere, Landgoed -, 17.
 Tjenkareng I en II, 18, 22.
 Tjiakong, 17.
 Tjiampea, Landgoed -, 18, 58, 61, 62, 63.
 Tjia Tiadas, Landgoed -, *zie*: Tjietiadadas.
 Tjiandjoer (Chiandjoer), 146.
 Tjibaroesa, Landgoed -, 130, 139, 140, 144, 146.
 Tjibinong, 15, 17, 58, 61, 117, 128, 129, 130, 149, 153.
 Tjiboebroer, Landgoed -, 65, 66.
 Tjiboenboelang, Landgoed -, 58, 61, 63.
 Tjie Gon Seeng, Landgoed -, 55, 57.
- Tjie Jantong, Landgoed -, 55, 57.
 Tji(e)kias, Landgoed -, 56, 127.
 Tjietiadadas, Landgoed -, 55, 57.
 Tjikias, Rivier -, 128, 130.
 Tjikini, 148.
 Tjikokol, Landgoed -, 18.
 Tjilangkap, Landgoed -, 22, 144.
 Tjileboet, Landhuis -, 17, 54, 62, 144.
 Tjiledoek, Landgoed -, 18.
 Tjileungsir, Landgoed -, 130, 133, 135, 136, 139, 140, 144.
 Tjililitanbesar, 22, 23.
 Tjilingsi, Landgoed -, 17.
 Tjilintjing, 17, 19, 22.
 Tjilitan, Landgoed -, 17.
 Tjiliwoeng (Tjilibong), Rivier -, 54, 55, 59, 64, 68, 107.
 Tjilodong, Landhuis -, 12, 22.
 Tjiloea, Landgoed -, 66.
 Tjiloea of Tjiliwong, Rivier -, 17.
 Tjimanggis, Landgoed -, 17, 22, 58, 61, 64, 144, 149, 153.
 Tjimapag, Landgoed -, 130, 133, 139, 140, 146.
 Tjimappar, Landgoed -, 17.
 Tjimpea, Landgoed -, 17.
 Tjineri, Landgoed -, 144.
 Tjiomas, Landgoed -, 66.
 Tjipamingkis, Landgoed -, 17, 130, 133, 135, 139, 140, 144, 146.
 Tjipanas, 135.
 Tjipinang, Landhuis -, 22.
 Tjipinang, Rivier -, 64.
 Tjitajam, Landhuis -, 20, 22, 23.
 Tji Sadeng Oost, Landgoed -, 61.
 Tjiteureup, 117, 119, 123, 124, 128.
 Tjitjoeroeg, 54, 62, 146.
 Tjitrap, Landhuis -, 17, 22, 86, 117-156.
 Tjondet, Landgoed -, 64.
 Toegoe, 17, 22.
 Toko van Arcken, 22.
 Tondano, Meer van -, 64.
 Tijgersgracht, 37, 61.
- Unie", Schip „de -, 36.
 Utrecht, 150.
- Valckenier, Landhuis -, 17.
 Venus (planeet), 15.

- Versailles, 86.
Vlissingen, 97, 98. '
Volksuniversiteiten van Batavia en Buiten-
zorg, 72.
Voorburg, 66.
Voorrij, 129.
Vrededal, Landhuis -, 22.
Vredelust, Landgoed -, 17.
Vredenburg, Landgoed -, 18.
Vredestein, Landgoed -, 126, 127.
- Waterloo, 130, 150.
Weeskamer, 22, 85, 146.
- Weltevreden, 13, 15, 16, 17, 18, 73, 74, 90,
104, 126, 146, 149, 150.
Werkspoor te Amsterdam, 86.
Westfalen, 147.
Weyerman, Het Huis -, 22.
Wijk bij Duurstede, 145.
- Zeeuwsch Genootschap, 94.
Zorgwijk, Landgoed -, 18.
Zoutelande, 129.
Zuid-Afrikaansch Museum, 110.
Zuiderweg, 37, 38. 41-42.
Zwanenzang, Landgoed -, 18.
Zijderupsen, 15.

LIJST VAN AFBEELDINGEN

1. Rijweg op Buitenzorg, genaamd Batoe Toelis, en berg Salak.
2. Landhuis Simplicitas, voorgaanderij.
3. Landhuis Japan.
4. Landhuis Tjilodong, linkerzijde.
5. Landhuis Tapos, voorzijde.
6. Villa Nova.
7. Landhuis Tjilintjing, achterpoort.
8. Landhuis Tjitajam.
9. Het Huis Groeneveld of Tandjong-Oost, achterzijde.
10. Achtergaanderij (thans voorzijde) van het Huis Goenoeng Sarie (Sentiong).
11. Tuinkamer.
12. Voorgaanderij (thans achterzijde) van het Huis Goenoeng Sarie (Sentiong).
13. Trapvleugel met Kuwera op het erf.
14. Trap met kastbetimmering in het Huis Goenoeng Sarie.
15. Gedeelte van den voorgevel.
16. Uitstekend dak van het bijgebouw.
17. Verzameling Hindoebeelden.
18. Kleine siervazen van gebakken aarde, welke de topgevels der bijgebouwen van het Huis Goenoeng Sarie hebben gesierd.
19. Groote siervaas van gebakken aarde.
20. Gouverneur-Generaal Jacob Mossel.
21. Gevelsteen met het wapen van Coyett.
22. Voorzijde van het Huis Groeneveld of Tandjong-Oost (Achterzijde zie no 9).
23. Het Huis Groeneveld, van terzijde gezien.
24. Hoofddeur in de voorgaanderij van het Huis Groeneveld.
25. Hoofddeur in de achtergaanderij.
26. Deur met nevenramen in de achtergaanderij.
27. Deur in de groote zaal
28. Gezicht op de Tjiliwoeng achter het kerkhof bij het Huis Groeneveld.
29. Balkon van het linkerzijgebouw.
30. De slavenbel.
31. Dina Cornelia van Riemsdijk.
32. Tjalling Ament.
33. Carel Marinus Visser.
34. Sophia Wilhelmina van Riemsdijk.
35. Gouverneur-Generaal Jeremias van Riemsdijk.
36. Daniël Cornelis Ament.
37. Daniël Cornelis Helvetius van Riemsdijk
38. Gouverneur-Generaal Gustaaf Willem Baron van Imhoff.
39. Familiekerkhof bij het Huis Groeneveld.
40. De Tamarindelaan.
41. Mohammedaansche Tempel bij Tandjong-Oost.
42. Het wapen van de familie Ament.
43. De voormalige oprijlaan van het Huis Groeneveld.
44. Voorgevel van het Huis Reinier de Klerk
45. De tegenwoordige achtergevel.
46. Gekleurde prent van Rach (voorzijde van het huis).
47. Gekleurde prent van Rach (achterzijde van het huis).
48. Ongekleurde prent van Rach (voorzijde)
49. De achtergevel van het Huis Reinier de Klerk in 1900.
50. Kijkje in de groote zaal van het Huis Reinier de Klerk.
51. Rechtersvoorkamer.
52. Trapgat in de bovenverdieping van het Huis Reinier de Klerk.
53. Trapornament, houtsnijwerk.
54. Slavenbel.
55. Deur op de bovenverdieping van het Huis Reinier de Klerk.
56. Trap met kastbetimmering.
57. Hockje in het voorhuis met gedenksteen Van der Chijs.
58. Deur in den zijvleugel.
59. Dubbele middendeur in het Huis Reinier de Klerk.
60. Dubbele panceldeur met bekroning (rechter-achterkamer).
61. Dubbele panceldeur met bekroning (linker-achterkamer).
62. Dubbele hoofddeur.
63. Uilenzolder in het Huis Reinier de Klerk

64. Voorgevel van het Noordelijk paviljoen.	77. Wapenafbeelding der familie Verstege.
65. Voorgevel van het Zuidelijk bijgebouw.	78. Gebeeldhouwd ledikant.
66. Omgeving van het Huis Tjitrap.	79. Gezicht op den Megamendoeng met het Huis Tjitrap omstreeks 1840 (naar de schilderij van Abraham Salm).
67. Voorgevel.	80. Petrus Henricus Menu (naar de schilderij van Raden Saleh).
68. Het Huis Tjitrap, van terzijde gezien.	81. Raden Saleh.
69. Achterzijde van het logeergebouw.	82. Marmeren beeld van Flora in den tuin van het Huis Tjitrap.
70. Achtergevel van het Huis Tjitrap.	83. Marmeren beeld van Apollo in den tuin van het Huis Tjitrap.
71. Eetkamer in het logeergebouw (1929).	
72. Lommerrijk plekje bij den vijver.	
73. Voorzijde van het logeergebouw.	
74. Terras in de tuinen van het Huis Tjitrap.	
75. Marmeren graf in den achtertuin.	
76. Compagnieskist in het Huis Tjitrap.	

